

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Jurgita Raškevičiūtė

JANINOS DEGUTYTĖS PASAULĖVAIZDIS:
POEZIJA, LAIŠKAI, AUTOBIOGRAFINIAI TEKSTAI

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2011 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. habil. dr. Viktorija Daujotytė-Pakerienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Konsultantas:

dr. Giedrė Šmitienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

Turinys

Įvadas.....	4
1. METODOLOGINĖ PRIEIGA: PASAULĖVAIZDIS IR JO TYRIMAS.....	9
1. 1. Tekstų ribų problema.....	12
1. 2. Tekstas ir tikrovė.....	15
1. 3. Pasaulėvaizdis.....	28
1. 4. Išgyvenimas.....	33
2. SAVIMONĖS KONTŪRAI ANKSTYVUOSIUOSE LAIŠKUOSE.....	39
2. 1. Laiškas kaip kultūrinis pasakojimas.....	42
2. 2. Susirašinėjančiųjų bendrija.....	45
2. 3. Apie vietas, kurių žemėlapyje nėra.....	54
3. TAPATYBĖS ĮTAMPOS POETINIAME KRAŠTOVAIZDYJE.....	64
3. 1. Peizažas – paveldėta kultūrinio savivaizdžio forma.....	66
3. 2. Embleminis kraštovaizdis: sandėris tarp kalbančiojo ir skaitytojo.....	74
3. 3. Romantinė retorika ir gyvenamasis pasaulis.....	93
3. 4. Empatija („Tu ne peizažas man...“)......	102
3. 5. Peizažo transformos: vieta ir įkūnytas žvilgsnis.....	107
4. ERDVĖS IEŠKOJIMAS: KŪNAS IR PASAULIS.....	132
4. 1. Kūniškoji savivoka laiškuose.....	133
4. 2. Erdvės ir kūno poetika.....	148
5. GAMTOS IR ISTORIJOS RYŠIAI POEZIJOJE – VERTYBINĖ SISTEMA.....	165
5. 1. Gamtos ir istorijos sąryšiai – asmens savivokos pamatas.....	166
5. 2. Gamtiškoji ir žmogiškoji tvarka – būtinybės ir laisvės dialektika.....	177
Išvados.....	186
Literatūros sąrašas.....	191

Įvadas

Ši daktaro disertacija skirta vienai ryškiausių sovietinio lietuvių literatūros laikotarpio moterų figūrų – Janinai Degutytei (1928–1990). Ši poetė, ypač pirmųjų knygų pasirodymo metu, suvokta kaip lietuvių moterų poezijos centrinė figūra, tituluota antrąja Salomėja Nėrim. Nors Degutytės poezija priskiriama lietuvių literatūros klasikai, Nepriklausomybės laikotarpiu jos kūryba nesulaukė išsamesnių, atnaujinančių tyrinėjimų. Taip pat ji nebuvo reflektuota kaip svarbi sovietinio laikotarpio kultūros figūra, veikusi ne vienos kartos savimone. Iš šiandienos perspektyvos, kai vis labiau pabrėžiamas sovietmečio kultūrinių tyrimų aktualumas, atrodo svarbu ne vien imanentiškai tyrinėti Janinos Degutytės poeziją, bet įtraukti į tyrimą sociokultūrinį ir biografinį kontekstą, atsigręžti į visą poetės rašytinį palikimą, drauge pasakojantį ir apie jį sukūrusį laiką.

Tokiai intencijai įgyvendinti pasirinkta atraminė pasaulėvaizdžio sąvoka, motyvuojanti integralų Degutytės tekstų skaitymą. Ši sąvoka leidžia tirti, kaip ir iš kokių perspektyvų asmuo suvokia save ir pasaulį, kokį būdą veikti jame pasirenka, kokias interpretacines konstrukcijas renkasi savo patirčiai aiškinti. Laiškus, autobiografiją, poeziją viename integraliame lauke matyti leidžia kalbančiojo figūra – intensyviausiai pasaulėvaizdį artikuluojanti instancija. Poetiniai ir gyvenimiškieji tekstai šioje disertacijoje nebėra atskirti teksto ir konteksto riboženkliai (nors niekada iš akių neišleidžiama jų, kaip skirtingiems žanrams priklausančių, specifika). Šie tekstai suprantami kaip įvairiaplanė interpretacinė asmens veikla, jo raiškumo, reikšmės suvokimo ir steigimo būdo formos, kurios atsiveria kaip pralaidžios viena kitai, viena kitą aiškinančios. Asmens pasaulėvaizdis visuomet susijęs su tam tikros bendruomenės, tam tikro gyvenamojo pasaulio pasaulėvaizdžiu, todėl aprašydami pasaulėvaizdį kaip vieno asmens prasmės darybos kompozicijas, prisiliečiame apskritai prie tam tikro socialinio ir kultūrinio pasaulio.

Disertacijos tikslai ir uždaviniai. Disertacijos objektas – Janinos Degutytės poezija, laiškai, autobiografiniai tekstai. Dalis šių tekstų publikuota (poezija, autobiografija), dalį disertacijos autorė sutelkė į viena tyrinédama

archyvus, rinkdama iki šiol jų nepasiekusią medžiagą¹. Tad vienas pagrindinių disertacijos tikslų buvo kuo išsamiau ištirti iki šiol nedaug tyrinėtą ir beveik neaprašytą rankraštinį Degutytės tekstų masivą, kurio didžiąją dalį sudaro kone visą gyvenimą gausiai rašyti laišakai. Suvokus surinktos medžiagos kultūrinį informatyvumą ir jos teikiamas galimybes užklausti iki šiol suformuotą Degutytės tekstų recepciją, pajustas poreikis įtraukti šią medžiagą į kultūrinę apyvartą. Tad disertacijoje išsikeltas uždavinys sukurti visų šių tekstų skaitymo ir interpretavimo modelį, kuris leistų susisteminti ir atrinkti gana gausią, įvairią medžiagą bei atvertų naujus Degutytės kūrybos ir jos kaip kultūros figūros suvokimo aspektus. Disertacijoje siekta skirtingiems diskursams priklausančius tekstus sutelkti į vieną lauką taip, kad jie atsivertų kaip vienas kito aprašymai, suteikiantys galimybę naujai pamatyti Degutytės poetiką, aprašyti metaforikos, poetinio vaizdo specifika.

Ankstesni problemos tyrinėjimai. Pasirinktame tyrimo modeliui, bendrajai jo struktūrai ir strategijai formuoti esmingi buvo naujojo istorizmo atstovo Stepheno Greenblatto darbai. Šio mokslininko pozicijos atvėrė kelius skirtingų tekstų mąstymui viename dinamiškame tyrimo lauke, teikė pagrindines jų suvokimo prielaidas, įvedė šiai disertacijai būtiną kultūrologinį lygmenį. Svarbios buvo lietuvių mokslininkų studijos, užklausančios ribas tarp teksto ir konteksto, literatūrinių ir biografinių tekstų. Pirmiausia Viktorijos Daujotytės monografijos, Brigitos Speičytės, Giedrės Šmitienės darbai, ne mažiau aktualūs sociokultūriniai Vytauto Kavolio tyrimai.

Pagrindine tyrimo nuostata pasirinktai fenomenologinei pozicijai, teikiančiai prieigos prie paties išraiškos fenomeno, t. y. teksto, atramas, esmingi buvo prancūzų filosofų Maurice'o Merleau-Ponty, Jeano Paulio-Sartre'o darbai. Taip pat fenomenologiją ir hermeneutiką dialogiškai jungiančio ir daug dėmesio literatūros tekstams, interpretacinei jų skaitymo praktikai skiriančio Paulio Ricoeuro studijos (*La métaphore vive*, 1975, *Temps et récit. Tome I*, 1983). Būtent šio filosofo pateikiama teksto ir tikrovės ryšių analizė, teksto kaip esmingai atveriančio pasaulio suvokimo struktūras

---

¹ Epistolika rinkta ir tvarkyta drauge su dr. Giedre Šmitiene ir Aiste Birgere.

samprata ir komunikacinės teksto specifikos analizė, derinama su sociokultūrinių tyrimų pozicijomis, leido susikurti skirtingų diskursų suartinimo strategiją. Fenomenologinei prieigai formuluoti svarbūs šiuolaikinių fenomenologinės filosofijos atstovų Alphonso Lingio, Dano Zahavi, Algio Mickūno darbai; Lietuvos fenomenologų – Arūno Sverdiolo, Tomo Sodeikos, Daliaus Jonkaus – tyrimai, Viktorijos Daujotytės, Giedrės Šmitienės literatūros fenomenologijos studijos, atveriančios galimybes fenomenologinės filosofijos ir literatūrologijos dialogui gilinti.

Svarbūs šiam tyrimui lietuvių literatūrologų darbai, skirti Janinos Degutytės kūrybai. Juose pateiktos Degutytės poezijos interpretacijos tampa šios disertacijos atrama, leidžiančia atlikti tolesnį, specifiškesnį tyrimą. Viktorijos Daujotytės monografijoje *Janina Degutytė: gyvenimo ir kūrybos apybraiža* (1984), apimančioje beveik visą poetės kūrybą, aptariami esminiai Degutytės poezijos bruožai, pateikiamas poezijos kaitos modelis, išsami poetikos analizė; Degutytės vieta moterų literatūros istorijoje aptariama monografijos *Parašyta moterų* (2001) skyriuje „Janina Degutytė: Duktė Salomėjai, sesuo Liūnei Sutemai“. Degutytės poetinio vaizdo specifiką, esminius jos kuriamos poetikos, raidos bruožus, pasaulėvokos posūkius iš skirtingų perspektyvų savo straipsniuose tyrinėja Vanda Zaborskaitė, Irena Kostkevičiūtė, Rimvydas Šilbajoris, Kęstutis Nastopka, įžvalgiose recenzijose Degutytės poetinio kalbėjimo būdą analizuoja Antanas Masionis. Taip pat Degutytės tekstams straipsnių ar recenzijų yra skyrę Aurelija Rabačiauskaitė, Eugenijus Matuzevičius, Vitas Areška, Gražina Mareckaitė, Ričardas Pakalniškis, Vytautas Kubilius, Janina Riškutė, Onė Baliukonytė, Gintaras Bleizgys, Arnas Ališauskas, Solveiga Daugirdaitė, Aistė Birgerytė ir kt.

Aktualumas ir naujumas. Šios disertacijos naujumas – keliaplanis. Pirmiausia šiuo tyrimu atnaujinamas Degutytės kūrybos skaitymas, jos tekstai įtraukiami į šiuolaikinį kultūros diskursą. Aktualizuojama ir į kultūros mainus įtraukiama iki šiol viešojoje erdvėje neeksplikuota medžiaga ir pateikiamas interpretacinis jos modelis. Ši medžiaga ir jos tyrimas papildo šiuo metu aktualius sovietinio lietuvių literatūros laikotarpio tyrinėjimus, pateikia

galimus žiūros modelius. Disertacijoje užklausiamos ankstesnės Degutytės poezijos interpretacijos, į tyrimo lauką įtraukus skirtingoms raiškos praktikoms priklausančius tekstus, surasti nauji ar iki tol tik užsiminti jos poezijos suvokimo aspektai, pateikiamos alternatyvios interpretacijos. Degutytės kaip sovietmečio kultūros figūros aptarimas leido nubrėžti vieną iš poeto formavimosi sovietmečiu trajektorijų.

Metodiniai tyrimo principai. Disertacijoje pasirenkama polimetodologiška nuostata. Skirtingos metodologinės pozicijos sudaro tam tikrus prieigos sluoksnius, kadangi tyrinėjamos medžiagos įvairovė reikalauja prielaidų dinamiškumo ir skirtingų prieigos būdų dermės. Esminė tyrimui pasaulėvaizdžio samprata formuluojama remiantis fenomenologinėmis ir sociokultūrinėmis pozicijomis. Fenomenologinė prieiga leidžia subjektą, kaip pasaulėvaizdį išreiškiančią instanciją, traktuoti kaip patiriančią ir suvokiančią sąmonę, kurios skirtingas pasaulio patyrimo ir suvokimo būdo perspektyvas išgvildename iš tekstų. Sociokultūrinė prieiga teikia galimybes reflektuoti tekstų funkcionavimo kultūroje specifiką.

Ginami teiginiai.

1. Integralus skirtingoms diskursinėms praktikoms priklausančių Degutytės tekstų skaitymas viename lauke leidžia koreguoti iki šiol suformuotą Degutytės kūrybos sampratą bei jos kaip kultūros figūros suvokimą.

2. Pasaulėvaizdžio analizė, pasitelkus skirtingų žanrų tekstus, leidžia atskleisti bendresnius asmens veikimo sovietinėje kultūros terpėje mechanizmus ir nubrėžti vieną iš poeto formavimosi sovietmečiu trajektorijų.

3. Degutytė, iki šiol suvokta kaip agrariniam lietuvių pasaulėvaizdžiui atstovaujanti poetė, priklauso miestiskajai, nespėjusiai susiformuoti lietuvių kultūros paradigmai ir kaip tik iš jos pozicijų formuoja savo santykį su gamtojautine lietuvių literatūros tradicija. Santykis su gyvenamojo pasaulio erdve yra vienas pagrindinių skirtingus Degutytės tekstus jungiančių naratyvų.

Disertacijos struktūra. Disertaciją *Janinos Degutytės pasaulėvaizdis: poezija, laiškai, autobiografiniai tekstai* sudaro penki skyriai.

Pirmajame skyriuje „Metodologinė prieiga: pasaulėvaizdis ir jo tyrimas“ sprendžiama ribų tarp skirtingiems žanrams priklausančių tekstų problema, suformuluojama pasaulėvaizdžio samprata ir jo tyrimo prielaidos. Kitos keturios disertacijos dalys skirtos Degutytės tekstams analizuoti. Jose aprašyti skirtingi pasaulėvaizdžio profiliai, išskirti kaip esminiai Degutytės tekstuose pasirodantys siužetai, veikiami svarbiausių sąmonės išgyvenamų įtampų, lūžių, krizių. Kiekvienas skyrius disertacijos struktūroje sutelkiamas vis į kitą Degutytės tekstuose išryškėjančią pasaulėvaizdžio siužetą, drauge atskleidžiant laikinę kaitą: tyrimas pradedamas ankstyviausių tekstų, laiškų, rašytų iki pirmųjų publikacijų, aptarimu, ir baigiamas brandžiosios Degutytės poezijos, kurioje išryškėja tam tikros pasaulėvaizdžio konstantos, analize. Disertacija baigiama išvadamis ir literatūros sąrašu.

Darbo teiginių aprobavimas

Mokslo straipsniai disertacijos tema:

1. „Apie Janinos Degutytės epistoliką, arba Kaip buvo rašomi laišakai“, *Literatūra*, 52 (1), 2010, 81–97.
2. „Janinos Degutytės ankstyvosios poezijos embleminis kraštovaizdis“, *Literatūra*, 53 (1), 2011, 102–121.

1. Metodologinė prieiga: pasaulėvaizdis ir jo tyrimas

Pristatyti pagrindines metodologines šio disertacinio tyrimo nuostatas pradėsiu nuo ištakų – Janinos Degutytės tekstų skaitymo, savos skaitymo istorijos aptarimo, nes kaip tik tai gali atskleisti metodologinio tako pasirinkimo motyvus. Tyrimas prasidėjo nuo Degutytės poezijos ir kitų jos spausdintų tekstų skaitymo, kol galop nuvedė į rankraščių archyvus ir kūrė vis didesnę paties tyrimo intrigą, darė jį siužetišką. Atsirandams vis kitiems autorės rašytiems tekstams, pats skaitymas darėsi judrus ir vertikalus, atsivėrė šių tekstų tarpusavio dialogiškumas, trauka, mainymasis, nenoras paklusti chronologiškai aiškiai naratyvinei tvarkai. Dinamiška, nepastovi tekstų tvarka, pagrindinio spausdinto jų masyvo išjudėjimas, savo ruožtu, išjudino šio teksto autorės turėtas išankstines skaitymo pozicijas. Imanentinė teksto analizė, kuria buvo bent iš dalies pasitikima, ėmė atrodyti neadekvati tekstų įvairovei ir jų kalbėjimo būdui aprašyti.

Skaitymas keitė turėtas išankstines tekstų suvokimo, tyrimo nuostatas ir skatino ieškoti naujų. Taip pat – dar labiau sutvirtino poziciją, kad „[...] jokia metodologija nebus adekvati, jei ji bus išoriška [...] koreliatyvių fenomenų atžvilgiu.“² Algio Mickūno įvardytą adekvatumą vertėtų laikyti labiau idealia nuostata, bet pastangos surasti darnią, tiriamiems tekstams tinkamą kalbą, kurioje išsilaikytų ir tekstų, ir suvokėjo keliami klausimai bei abipusė jų dinamika, atrodo siektinas kelias.

Pagrindiniai tekstų masyvai yra šie: poezija, laiškai (rankraščiai) ir autobiografija. Bendras šių tekstų skaitymo specifikos aptarimas ir jų tyrimo metodologinių nuostatų ryškinimas toliau bus mėginami aprašyti paraleliai, kaip vienas kitą veikiančios procesai. Taigi visi paminėti tekstų blokai galimi tirti atskirai, kaip skirtingos kultūrinės naratyvinės praktikos, imanentiškos viena kitai, bet galimas ir priešingas kelias – mėginimas suvokti juos drauge,

---

² Algis Mickūnas, „Pastovumas ir tėkmė“, *Pastovumas ir tėkmė (Kultūros fenomenologijos apybraižos)*, vert. Vygandas Aleksandravičius, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007, 231.

kaip skirtingas sakymo pozicijas, skirtingas raiškos praktikas, kurios persikloja ir koreliuoja tarpusavyje, ima aiškinti, grįsti, kildinti vienos kitas, kitaip tariant, yra pralaidžios viena kitai. Galima sakyti, kad tai yra tekstuose pasirodančios judrios „suvokimo kompozicijos“, kurias, anot Mickūno, „[...] fenomenologija ne konstruoja, bet *artikuliuoja*, ir daro tai ne apibendrindama, bet *varijuodama* įvairius to, kas duota, lygmenis, siekdama atverti pačius konkrečiausius, nors dažnai ir nepastebimus, išgyvenamus fenomenus [kursyvas – *JR*].“³ Šiam tyrimui svarbūs abu citatoje išryškinti žodžiai: tiek metodologiniu, tiek Degutytės tekstų traktavimo požiūriu. *Artikuliavimas* įvardija pagrindinę fenomenologinio aprašymo nuostatą: mėginti pasakoti tai, *kaip, koku būdu* kažkas yra, užuot mėginus įvardyti, *kas* yra. Žinoma, šie aspektai negali būti opoziciškai atsieti, nes tai, *kaip* kažkas *pasirodo*, atveria tai, *kas pasirodo*. Tad čia atliekamas veikia akcento, orientuojančio į *būdą*, perkėlimas, o ne supriešinimas. Artikuliavimas nurodo mąstymo procesualumą, raiškumą, klausimo atsakymo dialektikos išsklaidą, o ne išvadiškumą⁴. Šiam disertaciniam tyrimui pasirenkama fenomenologinė nuostata tiek kaip koreliatyvi tyrimo medžiagai, tiek kaip atitinkanti pačios autorės skaitymo ir tekstų supratimo nuostatas. Fenomenologija šiame tyrime įtraukiama kaip pamatinė nuostata dalykų atžvilgiu (drauge su Tomu Sodeika manant, kad fenomenologija visų pirma yra praktika) ir kaip teorija, siūlanti tyrimo kelius ir aspektus. Dagffino Føllesdalo teigimu, „Fenomenologija yra pastanga sistemingai ištirti skirtingas subjektyvias perspektyvas, *skirtingus tikrovės patyrimo būdus*.“⁵ Tyrinėtojo įvardytas variantiškumas sąskambingas Mickūno fenomenologinio mąstymo būdo kaip varijavimo įvardijimui. Įvairių lygmenų varijavimas galėtų būti aiškinamas kaip skirtingų *tikrovės patyrimo būdų* ir, pridėtume, lygmenų tyrimas. Šis variantiškumas yra esmingai svarbus

---

³ Mickūnas, 2007, 232.

⁴ Tai sutaptų ir su Tomo Sodeikos požiūriu į teorinį mąstymą kaip praktiką ir užsibuvimą prie apmąstomų dalykų, o rašymą – kaip apmąstymo veiksmą; šios disertacijos autorė, toliau neeksplikuodama, prisiima T. Sodeikos poziciją kaip pamatinę nuostatą tiriamų tekstų ir rašymo apie juos atžvilgiu (Tomas Sodeika, *Filosofija ir tekstas*, Kaunas: Technologija, 2010, 7–108.)

⁵ Dagffin Føllesdal, „*Lebenswelt* Husserlio tekstuose“, *Žmogus ir žodis*, t. 3, nr. 4, 2000, 57.

disertacijoje tiriamai medžiagai – tai iš medžiagos kylanti ir į ją sugrįžtanti savybė. Variantiškumas šiame disertaciniame tyrime suprantamas kaip raiškų, sakymo pozicijų įvairovė – tekstai žanriškai priklauso skirtingoms rašymo strategijoms ir kiekviena iš šių grupių tarsi reikalautų atskirų metodinės analizės nuostatų ir instrumentų. Tačiau jeigu tekstus imame matyti viename tyrimo lauke, kaip asmens raiškos būdus ir skirtingas sakymo situacijas, prireikia iš naujo permąstyti prieigos klausimus.

Disertaciniame tyrime keliami skirtingų tekstų skaitymo viename lauke problema lietuvių literatūrologijoje nėra nauja. Paraleliai (ne priešingai, tai esminis skirtumas, kurį aptarsime vėliau) gyvenamojo pasaulio (prigimtos erdvės), dienoraščių ir poezijos tekstus savo monografijoje analizuoja Giedrė Šmitienė, susitelkianti į kūrybos genezę kaip gretimus tekstus skaitant pasirodančią kartotę⁶. Viktorija Daujotytė monografijoje apie Vytautą Mačernį į tyrimą įtraukia prigimtos erdvės, kultūrinės aplinkos tekstus⁷. Anot Brigitos Speičytės, šioje „Knygoje išties nebelieka atskirties ar hierarchinio santykio tarp literatūros ir gyvenimo, tarp literatūrinių ir biografinių tekstų, tarp teksto ir konteksto. Įgyvendintas literatūros antropologijos siekis – apie tekstą ir kontekstą kalbėti taip, kad jie taptų „vienas kito sodrus aprašymas“ (S. Greenblattas).“⁸ Išskleisdama kultūros poetikos sąvoką ir kultūros pasaulį traktuodama kaip tekstą, Brigita Speičytė savo monografijoje skaito įvairius kultūros tekstus kaip aiškinančius, atveriančius vienas kito reikšmes⁹.

Formuluojant šio disertacinio tyrimo metodines nuostatas, bus svarbios minėtų monografijų pozicijos. Pagrindine tyrimo nuostata pasirenkama fenomenologinė pozicija. Taip pat bus svarbi hermeneutinė

---

⁶ Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu: Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.

⁷ Viktorija Daujotytė, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių: Sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

⁸ Brigita Speičytė, „Pasakojimas apie Vytautą Mačernį“, *Metai*, nr. 1, 2007, 143.

⁹ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.

mąstymo tradicija, daugiausia bus remiamasi Paulio Ricoeuro darbais, skirtais referencijos, teksto reikšmės radimosi ir suvokimo problemoms, konkrečiau – metaforos ir pasakojimo analizei. Išraiškai – kaip iš esmės pagrindiniam fenomenui, būtinam aptarti prieš imantis analizuoti gana skirtingo kodo tekstus, svarbūs prancūzų filosofų Maurice'o Merleau-Ponty, Jeano Paulio Sartre'o darbai, taip pat kitų fenomenologų bei hermeneutikos atstovų tyrimai. Fenomenologinės pozicijos bus derinamos su naujojo istorizmo atstovo Stepheno Greenblatto tyrimais. Pagrindinis naujojo istorizmo mokyklos atstovų tikslas buvo skaityti kultūrą kaip tekstą ir gretimai, kaip vienas kitą aiškinančius tekstus analizuoti tam tikro laikotarpio, tam tikro pasaulio tekstus¹⁰. Šio disertacinio tyrimo užduotis daugiausia susitelkti į to paties autoriaus skirtingos raiškos-pasakojimo lygmenis. Tačiau pagrindinės išeitinės Greenblatto pozicijos padėjo rasti atsakymus į teksto skaitymo strategijos klausimus, išsikelti ribų tarp skirtingų naratyvų problemą, taip pat dėsningai įvedė kultūrologinį, šiam tyrimui būtiną, lygmenį. Tad galima sakyti, kad Greenblatto darbai atvėrė kelius skirtingų tekstų mąstymui viename dinamiškame lauke, teikė pagrindines jų suvokimo kaip literatūros ir kultūros lauko dalyvių prielaidas. Visos aptartos pozicijos sudaro tam tikrus prieigos sluoksnius, nes tekstų įvairovė reikalauja pačių prielaidų dinamiškumo ir skirtingų prieigos būdų dermės.

Pačias teorines prielaidas pradėsime aprašyti nuo tekstų traktuotės, raiškos ir kalbos problemų, o tada priartėsime prie pasaulėvaizdžio sampratos. Toks kelias pasirenkamas dėsningai, nes pirmiausia reikia suformuluoti teksto ir kalbos suvokimo sampratą, kaip pasaulėvaizdžio tyrimo pagrindą.

1. 1. Tekstų ribų problema

Stephenas Greenblattas savo straipsnyje „Tikrovės palytėjimas“, reflektuodamas ir iškeldamas naujojo istorizmo pozicijas, įvardija svarbų

---

¹⁰ Brigita Speičytė, „Naujasis istorizmas“, *XX amžiaus Literatūros teorijos*, sud. A. Jurgutienė, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006, 258–283.

dalyką: „[...] to, kuo mus patraukia literatūra, dažnai pasitaiko ir neliteratūrinėje sferoje, kad literatūriškumo samprata yra esmingai nepastovi, kad ribos tarp skirtingų naratyvų turi būti apklausiamos ir peržiūrimos.“¹¹ Ribų tarp skirtingų naratyvų klausimas yra viena pagrindinių skaitymo problemų, iškilusių šiame tyrime. Vienas svarbiausių Greenblatto argumentų – teksto galia *reikšti*, šiame tyrime suvokiamas kaip svarbus tekstų ribų peržengimo akstinas. Greenblattas teigia, kad svarbiausias dalykas, kurio naujieji istoristai išmokę iš Cliffordo Geertzo, tai supratimas, kaip literatūriškumo ir vaizduotės galia pasirodo ir neliteratūrinėje sferoje¹²; atrodo, kad tai galima būtų suvokti kaip tekstų raiškumo galimybių pamatymą. Būtent šis suvokimas teikia stimulą ir energiją interpretuoti tekstus. Teksto raiškos ir vaizduotės galia tampa argumentu tyrinėti, šią galią pamatant ne vien kanoniškai pripažintuose literatūros tekstuose, bet įvairiuose kultūrinės raiškos lygmenyse, o jų cirkuliaciją – kaip naują reikšmės radimosi energiją ar tikrovės atodangos būdą. Tai teksto galios kalbėti ir kurti „reikšmės kompozicijas“ pajutimas. Minėtame straipsnyje Greenblattas išskiria keletą esminių nuostatų: atskleisti, kaip išgyventos patirties elementai patenka į literatūrą, kaip yra užrašomos kasdienybės tvarkos ir kūnai. Bet autorius neapsiriboja vienakrypčiu tekstų reikšmių cirkuliavimu, sakydamas, kad jį dominę būdai, kuriais grožinė literatūra ima veikti kasdieniame pasaulyje, o pati svarbiausia mokslininko nuostata – „literatūrinius ir neliteratūrinius tekstus pateikti kaip tirštuosius vienas kito aprašymus. Tai, kad ir literatūros kūrinys, ir antropologinis (ar istorinis) pasakojimas yra tekstai, kad abu yra fikcijos, t. y. sukurti dalykai, kad abu yra suformuoti iš vaizduotės ir turimų pasakojimo bei aprašymo resursų – visa tai leido suartinti juos; tačiau neištrinamos jų skirtybės – tai, jog nė vienas jų nėra parašytas, kad tikslingai aiškintų kitą, jog jie nepaprastai skirtingai susiję su tikrove, jog yra nebendramačiai ir kad beveik neįmanoma jų tuo pat metu parodyti tolygiu ryškumu – tai šią jungtį darė paveikią ir patrauklią.“¹³

---

¹¹ Stephen Greenblatt, „Tikrovės palytėjimas“, *XX amžiaus literatūros teorijos, II t.*, sud. A. Jurgutienė, vert. B. Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, 242.

¹² Greenblatt, 2011, 241.

¹³ *Ten pat*, 243.

Mokslininko įvardytos tekstų skaitymo nuostatos svarbios ir siauresniam, vieno autoriaus įvairių tekstų laukui skaityti. Pirmiausia – kad tekstuose pasirodo jų, kaip literatūros, kaip galėjimo reikšti ir kreiptis galia. Kultūriškai tankiuose tekstuose ima cirkuliuoti įvairūs komunikacijos būdai, veikti kelios kalbos strategijos. Tai būdinga rašančių, kūrybingų asmenų tekstams. Janinos Degutytės laiškam, sudarysiantiems svarbią šiame tyrime analizuosimų tekstų dalį, būdingas toks kultūrinis tankis, kuris dažniausiai ir yra lemtas kūrybinių naracinių išteklių, vaizduotės, literatūriškumo radimosi tekste. Laiškai neretai pradedami konstruoti kaip novelė, nejučiomis siekiant pasakojimui suteikti paveikią formą, pati pasakojama istorija iškviečia novelės formą, paklūsta literatūriniam konstravimo modeliams. Laiškas gali būti rašomas keletu naracinių registrų, matyti, kaip tai, apie ką kalbama, pareikalauja kitų pasakojimo išteklių: kol kalbama apie kasdienius reikalus, išsilaikoma šnekamosios kalbos lygmenyje, perėjus dėstyti įspūdį, rūpestį ar kt., gali būti pasukama poetinės prozos, kartais satyros ar alegorijos keliu. Laiškai atveria kelius kūrybos fenomenologijos skaitymui, kuris, savo ruožtu, hermeneutiškai leidžia pasirodyti tam tikro laikotarpio rašymo, spaudos, interpretacinių bendrijų buvimo būdai. Poezijoje Janinos Degutytės kalbinės kaitos takas irgi gana ryškus: nuo klasikinio ketureilio, salomėjiško kalbėjimo, ji po truputį priartėja prie verlibro, naratyvo, pasakojimo radimosi tekste, nors neatsisako ir klasikinių formų. Šis posūkis, ėmus skaityti tekstus, kaip vienas kito tirštuosius aprašymus, ima matytis kaip to, apie ką kalbama, esminis posūkis, ima matytis gyvenamojo pasaulio sluoksniavimas, tam tikros išgyventos tikrovės atodangos ir būdo apie ją kalbėti pasikeitimai. Tai matau kaip kultūriškai reikšmingos tikrovės suvokimo atodangas. Čia svarbus ir Greenblatto siekis iškvieisti kitas tikroves, sudėtingus gyvenamuosius pasaulius, dėl ko svarbu skirtingus naratyvus suprasti kaip skirtingus siužetus, pasakojančius apie tos tikrovės supratimą. Mokslininkas kalba apie kitų paliktus pėdsakus, kaip jų raiškos formas. Sakyčiau, kad tai yra tikrovės patirties ir suvokimo formos, o asmens pasakojami siužetai pasirodo kaip žmogaus buvimo savo gyvenamajame pasaulyje, kaip reikšmingoje struktūroje,

išraiškos ar suvokimo takai, susipynę į diachroniškai ir sinchroniškai susikertančias linijas, o suvokėjo sąmonėje šis naratyvų persiklojimas yra sugaunamas kaip tankus, sudėtingas raiškų ir reikšmių audinys. Tai susiję su sudėtingu ir daugialypiu žmogaus orientavimusi gyvenamajame pasaulyje, kuris tiksliai yra aprašytas Alfredo Schutzo: „[...] tuo pat metu mes gyvename skirtinguose tikrovės lygmenyse (skirtingose reikšmių srityse), apibrėžiamose sąmonės įtampų, būdravimo lygmens, ar, kitaip tariant, dėmesio gyvenimui. Taip sakant, mes priskiriam tikrovės vardą vienam ar kitam mūsų sąmoningo gyvenimo lygmeniui.“¹⁴ Citatoje įrašyta keletas tyrimui svarbių aspektų. Pradėsime bent nuo apytikrio tikrovės sampratos išsikėlimo¹⁵.

1. 2. Tekstas ir tikrovė

Pirmiausia pateiksime bendrąją, pamatinę nuostatą – tikrovė bus suvokiama fenomenologiškai, kaip gyvenamasis pasaulis. Anot Mickūno: „Gyvenamasis pasaulis – tai viena į kitą nurodančių reikšmių tinklas, kai viskas tarpusavyje susiję ir sudaro rišlią vienovę, atrodo aišku ir normalu, *kai klausimai ir atsakymai turi prasmę*, kad ir kokių prieštarų kiltų svarstymų.“¹⁶ Gyvenamasis pasaulis, anot N. Depraz, yra „reikšmės pagrindimas ar pozicijos pagrindas“. Schutzo įvardytas *dėmesys gyvenimui* suprastinas kaip nuolatinis pozicijos pasaulio atžvilgiu turėjimas, o „tikrovės vardą“ priskiriame tam tikram intencionaliam asmens buvimo pasaulyje modusui. Iš esmės, tikrovė yra tai, ką suvokiame kaip tikrovę. Gyvenamasis pasaulis yra visų veiklų pagrindas, jo dėka orientuojamės ir galime susikalbėti

---

¹⁴ Альфред Шюц, „Размышления о проблеме релевантности“, *Избранное: Мир, светящийся смыслом*, Москва: Росспен, 2004, 318.

¹⁵ Tikrovės ir meno kūrinio ryšių problema spręsta ne vienos literatūrologų mokyklos; šiame tyrime koncepcijų ištakų, raidos, pozicijų išsiskyrimo neaptarsiu, nes tai būtų jau atskiro teorinio tyrimo tema, tiesiog pamėginsiu trumpai nusakyti savą suvokimo sampratą, kuri, galima tikėtis, savaime nurodys santykį su kitoniškėmis pozicijomis šiuo klausimu.

¹⁶ Algis Mickūnas, „Don Kichoto sąmonė“, *Demokratija šiandien*, sud. A. Sverdiolas, vert. R. Kalinauskaitė, G. Milašius, I. Tatolytė, N. Vasiliauskaitė, Vilnius: Versus aureus, 2007, 239.

Kalbant apie tikrovę, tekstines raiškas ir autorius, išskyla jų sąsajos problemos ir jas lydintys determinizmo, iliustratyvumo pavojai, kurie sutelpa žodyje „atspindys“. Greenblattas šias įtampas nusako kaip nuolatinę dialektiką: „Manau, mėginti sugriauti skirtumą tarp reprezentacijų ir tikrovės yra teorinė klaida ir praktinis paklydimas, bet tuo pat metu mes negalime izoliuoti jų vienas nuo kito. Jie yra sujungti pasaulyje neramios santuokos saitų be ekstaziškos vienybės ar galimybės išsiskirti.“¹⁷ Šią įtampą galima suvokti ir kaip nusakančią mūsų atliekamo tyrimo dialektiką, jo paties būdą; įtampos nepanaikinamumas yra vienas iš dalykų, kurių tyrėjas, pasirinkęs nenusibrėžti ribų tarp įvairiarūšių tekstų, turi išskleisti; šios dialektikos vietos yra reikšminiai kanalai, kuriais cirkuliuoja reikšmę kurianti ar reikšmę suvokti leidžianti energija. Čia cituojamame įvade mokslininkas, atsisakydamas tiriamose reprezentacijose atskirti tiesą nuo melo, savo tyrimą nusako kaip orientuojamą į vaizdavimo [*representation*] praktikų būdą [*nature*], o mimezė suvokia kaip vieną iš socialinių praktikų. Patikslina, kad pati mimezė yra socialiniai ryšiai; ji susijusi su tam tikros grupės, bendruomenės suvokimais, hierarchijomis, konfliktais, egzistuojančiais kitose kultūros sferose¹⁸. Tokia įtampa turėtų lydėti ir šį disertacinį tyrimą. Šią dialektiką toliau mėginsiu aprašyti daugiausia derindama Greenblatto ir Paulio Ricoeuro pozicijas, kaip tam tikrais aspektais papildančias viena kitą. Ricoeuro literatūros ir tikrovės ryšių, t. y. referencijos problemos, analizė padeda į tyrimo lauką labiau įtraukti pačios teksto specifikos lygmenį.

Sakydamas, kad mimezė (vaizdavimas) yra patys socialiniai ryšiai [*it is itself social relation*], Greenblattas tikrovės buvimo būdą perkelia į kalbą, į tekstines raiškas. Tekstines raiškas, ar, pasitelkus Maurice'o Merleau-Ponty terminiją, – išraiškos fenomenus, jis supranta kaip buvusio gyvenamojo pasaulio pėdsakus, kuriais teka socialinė energija, grindžiama interpretacinės asmens galios. Toks teorinis judesys yra pagrindas diskursų riboms peržengti –

---

¹⁷ Stephen Greenblatt, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World*, Clarendon press, Oxford, 1992, 7.

¹⁸ *Ten pat*, 6.

būtent jų *komunikatyvumas* kaip interpretacinė asmens veikla, nukreipta į jį supančią socialinę tikrovę. Knygos „*Aš*“ *formavimasis Renesanso epochoje* įvade mokslininkas yra suformulavęs svarbų metodologinį pagrindą tekstų tarpusavio koreliavimo nuostatai pagrįsti: vaizduotė, vaizdavimas, literatūriškumas, kaip interpretacinės veiklos ir tikrovės įtraukimas į tekstą, egzistuoja *įvairiuose diskursinės veiklos lygmenyse*. Nuostata pristatoma kaip perimta iš antropologų, teigiančių, kad tiek atskiros kultūros, tiek jų stebėtojai neišvengiamai įtraukti į tikrovę, kurią suvokia metaforiškai, t. y. interpretuoja, ir kad tyrėjų žvilgsnis daugiausia turi būti nukreiptas būtent į šią interpretacinę veiklą. Greenblatto teigimu, literatūros mokslas giminingas tokiai praktikai ir turi įsisąmoninti savo kaip interpretacijos statusą ir siekti suprasti literatūrą kaip ženklų, konstituojančių tam tikrą kultūrą, sistemos dalį. Anot mokslininko, būtent toks požiūris leidžia išvengti skirtingų diskursų ar kūriniių atskyrimo nuo jų kūrėjų gyvenimų ir minčių¹⁹.

Greenblatto atsisakymas apsiriboti nereferentine literatūros samprata tiesiogiai susijęs su pačiu požiūriu į tekstą, kaip nuolat dalyvaujantį kultūrinėje komunikacijoje, o veikia – apskritai teksto, kaip kultūrinės komunikacijos kanalo, supratimą. Ricoeuras yra nemažai dėmesio skyręs diskusijoms dėl referencijos supratimo. Vienas svarbus diskusinis Ricoeuro argumentas yra tas, kad literatūros imanentizavimas, ypač poetinės kalbos, kaip nurodančios į pačią save suvokimas, atkerta literatūros kūriniius nuo pasaulio, apriboja jų galią veikti moralines ir socialines tvarkas²⁰. Teksto komunikatyvumą, greenblatiškai – socialinę energiją, laiduoja kaip tik jo referentiškumas. Buvo minėta, kad Greenblattas tikrovės buvojimą ir raiškumą perkelia į teksto lygmenį, Ricoeuro referencijos samprata mums padės aiškiau išskleisti tikrovės ir teksto santykį, apibrėžti patį referentiškumą ir aiškiau suvokti, kas įgalina teksto komunikatyvumą, t. y. jo galimybę artikuliuoti suvokiamą reikšmę.

---

¹⁹ Stephen Greenblatt, *Renaissance Self-fashioning: From More to Shakespeare*, Chicago/London: The University of Chicago Press, 1980, 4.

²⁰ Paul Ricoeur, *Time and Narrative (volume 1)*, translated by K. McLaughlin and P. Pellauer, Chicago / London: The University of Chicago Press, 1984, 79.

Socialinė energija Greenblatto yra suvokiama kaip komunikacijos kanalas. Įvade, kuriame jis eksplikuoja socialinės energijos sąvoką, svarbus trijų lygmenų įtraukimas: tikrovės, teksto ir suvokėjo²¹. Socialinė energija yra suvoktos ir interpretuotos tikrovės galia veikti tekste, kuri, anot Greenblatto, visada apčiuopiama netiesiogiai, bet jos, kaip *energijos* specifika, t. y. galią veikti, įkūnija būtent suvokėjas: „*Energiją* identifikuojame tik netiesiogiai, per jos efektus: ji pasirodo kaip tam tikrų verbalinių, akustinių ir vaizdinių pėdsakų gebėjimas sužadinti kolektyvines fizines ir mentalines patirtis, jas organizuoti ir suteikti joms formą. Taigi ji susijusi su pasikartojančiomis malonumo ir dėmesio formomis, su gebėjimu sukelti nerimą, skausmą, baimę, smarkesnį širdies plakimą, gailestį, juoką, įtampą, palengvėjimą, nuostabą.“²² Kalbos efektų sampratą pamėginsime išskleisti pasitelkę Merleau-Ponty kalbos gestiškumo sampratą. Tai, kas leidžia Greenblatto socialinės energijos apibrėžtį matyti kaip galimą praplėsti Merleau-Ponty sampratą, yra netiesiogiškumo ir kalbos efektų aspektai. Efektai, kuriais netiesiogiai galima sugauti socialinę energiją, yra kaip kalbos gestai – jos gebėjimo kurti reikšmę, judant kartu su mintimi ir emocija, galia. „Kalba yra gestas, o jos reikšmė – pasaulis“, – teigia Maurice’as Merleau-Ponty²³. Filosofas kaip pavyzdį pateikia pykčio gestą ir sako, kad „[...] aš nepriimu pykčio ar grėsmės kaip psichinio fakto, paslėpto už gesto, aš skaitau jame pyktį, gestas *ne nuveda mane prie minties apie pyktį*, jis pats yra pyktis.“²⁴ (Tuo pat būdu apie mimezę galima pasakyti, kad ji pati yra socialiniai ryšiai.) Šią kūniško gesto galią Merleau-Ponty perkelia ir kalbai,

---

²¹ Tokie lygmenys grindžia Ricoeuro mimetinės arkos struktūrą veikale *Laikas ir naratyvas*, kuriame filosofas atlieka ryšio tarp naratyvo ir žmogaus patirties analizę. Mimetinę arką sudaro trys momentai: prefigūracija, konfigūracija ir refigūracija. Prefigūracija susijusi su praktinės žmogaus patirties lauku – žmogus gyvena išipainiojęs į istorijas (jos yra neperregimos ir kupinos prieštaravimų), šioms istorijoms būdingas ikinaratyvumas. Pasakojimas yra konfigūracinis lygmuo, mimetinės arkos viršūnė, jis numato pamatinį praktinio lauko supratimą per vaizduotės įvykdomą atitolinimą, kurį lemia išiužetinio veiksmas. Refigūracija – suvokimo aktas, paralelus konfigūruotos istorijos grįžimui į praktinės patirties lauką. (Ricoeur, 1984, 52–91; Venema, 2000, 91–112.)

²² Stephen Greenblatt, *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1988, 6.

²³ Морис Мерло-Понти, *Феноменология восприятия*, Санкт-Петербург: Ювента, Наука, 1999, 241.

²⁴ Мерло-Понти, 1999, 241.

kaip grindžiančią išraiškos fenomeną kaip tokį. Tokį perėjimą jis vadina kalbos gražinimu į *komunikacijos* vagą. Gestas yra tas judesys, kuris sukabina kalbą su pasauliu per kalbantįjį, tai prasmės radimasis pačiame sakymo / rašymo veiksmo kaip individuali moduliacija. Gestas – pamatinis reikšmės steigimo judesys: „Žodžiai, linijos ir spalvos, kurie išreiškia mane, kyla iš manęs kaip gestai. Jie išplėšiami iš manęs to, ką noriu pasakyti, kaip ir mano gestai [iššaukiami to], ką noriu padaryti. Šia prasme, kiekviena išraiška turi spontaniškumo, kuris neatsižvelgia į jokių nurodymus, net į tuos, kuriuos norėčiau duoti pats sau.“²⁵ Mąstymas – išraiškos fenomenas, kurį kildina pasaulis, patirties, mąstymo situacija, jis nėra atskiras nuo kalbos ir kalbėjimo, mintis ir išraiška konstituoja drauge. Kalbančiojo kalba, Merleau-Ponty požiūriu, ne perduoda mintį, bet ją įgyvendina; kalbėti – nėra apvilkti mintį žodžiu, jei taip būtų – nieko nebūtų pasakyta²⁶. Reikšmė Merleau-Ponty požiūriu yra kalbos judėjimas – mintis juda drauge su kalba²⁷. Reikšmės radimasis kalboje kaip kalbos judėjimą išvien su mintimi (joks autorius neturi kalbos iki kalbos, kalba mums duoda mūsų mintį, mūsų mąstymą) Merleau-Ponty aprašo skirdamas jau įsteigtą ir kuriančiąją kalbą. Šis konceptas remiasi pamatiniu kalbos dinamiškumu, kai iš apibrėžto skaičiaus ženklų gali rasti vis naujos reikšmės. Įsteigta kalba naudojasi jau esamomis reikšmėmis kaip tam tikru turtu, šių sancaupų pagrindu galimi kiti išraiškos aktai, steigiantys naujas reikšmes²⁸. Kūrybinga, sakanti kalba randasi reikšmėms išjudant drauge su patirtim, mintim, kalbėjimo situacija, joje esmingai dalyvauja tylėjimas, netiesioginė kalba, kuri yra tarpuose: „[...] užbaigtos išraiškos idėja yra absurdiška, [...] bet kuri kalba yra netiesioginė ar aliuzinė, t. y., jeigu norite, tylą.“²⁹ Ši netiesioginė kalba, anot Šmitienės, savo straipsnyje analizuojančios kalbos gestiškumo sampratą, „[...] formuojasi tarp žodžių ir kyla iš tylos. Ji priklauso konkrečiam kalbėjimo veiksmui – patirtinei situacijai, iš kurios ir

---

²⁵ Maurice Merleau-Ponty, *Signs*, translated by R.C. McCleary, Northwestern University Press, 1972, 75.

²⁶ Merleau-Ponty, 1972, 44.

²⁷ *Ten pat*, 43.

²⁸ Мерло-Понти, 1999, 256.

²⁹ Merleau-Ponty, 1972, 43.

link kurios kalbama, ir kalbinei situacijai, kai kiekvieną žodį veikia kitų kaimynystė. Tyla Merleau-Ponty vadina asmens buvimą. Kalbos sąsaja su buvimu duoda kalbos neskaidrumą, arba netiesioginę reikšmę. Taigi netiesioginė kalba yra tiesiogiai susijusi su kalbančiojo įsitraukimu į kalbą: „tiek, kiek mes pasineriam į ją [kalbą], ji eina link prasmės anapus ženklų“.³⁰ Kalbėdamas žmogus siekia reikštis ir dėl šio noro išjuda kalba³¹. Ji randasi patirties situacijoje, nes, anot Merleau-Ponty, – patirtis kreipiasi į kalbą. Aprašydamas Schneiderio atvejį, filosofas per kontrastą išryškina kalbos raiškumo sąsajas su kalbos situacija kaip susijusia su patirtimi: Schneideris niekada neįjunta poreikio kalbėti, jo patirtis niekada nesikreipia į kalbą, nekelia jame jokio klausimo, per kontrastą pasirodo kalbos esmė – kalbos intencija gali rasti atviroje patirtyje³². Šis lankstas į Merleau-Ponty kalbos ir gesto, kaip sąsajos su gyvenamuoju pasauliu, kaip kalbos judėjimo su asmeniu sampratą padeda geriau suvokti, kas yra kalbos efektai, kurie leidžia sugauti socialinę energiją. Atrodo, kad šiuos netiesioginius efektus galima suvokti kaip Merleau-Ponty aprašytą kalbos netiesiogiškumą, neskaidrumą, reikšmę, susidarančią tarp žodžių ir kildinamą kalbančiojo asmens situacijos. Kaip tik toks požiūris leidžia išryškinti *komunikacinę*, suvokimo galią, nes kalbos judėjimas yra sugaunamas suvokiančiojo kaip *kito* buvimo stilius, Šmitienės apibendrinimu: „[...] kalba, kai ją suprantame, perduoda [...] egzistencinius būdus, suvokimo ar buvimo stilius.“³³

Socialinės energijos apibrėžtyje galime matyti komunikacinį ratą, kuris sukasi tekstą suvokiant³⁴. Reikšmę kildina pasaulis, kalbantysis siekia

---

³⁰ Giedrė Šmitienė, „Kalbos kinestetika“, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010, 227.

³¹ *Ten pat*, 228.

³² Мерло-Понти, 1999, 255.

³³ Šmitienė, 2010, 231.

³⁴ Suvokėjo figūra yra kompozicinis paties čia cituoto Greenblatto įvado elementas – tokiu būdu mokslininkas eksplikuoja savo kaip skaitytojo ir tekstų buvimo tvarkų aprašytojo figūrą. Įvadas pradėdamas skaitančiojo intencija ir baigiamas jo situacija teksto ir kultūros kaip teksto akivaizdoje, ir tai nėra vien ekspresyvus minties žaismas, o esmingai įkūnija Greenblatto skaitytojo suvokimą. Tekstas pradėdamas nuostata – „Pradėjau nuo troškimo kalbėti su mirusiais“ (Greenblatt, 1988, 1); pabaigoje prie šios nuostatos sugrįžtama, bet ji modifikuojama: „Svajojau kalbėti su mirusiais ir net dabar šios svajonės neatsisakau. Bet klydau manydamas, kad išgirsiu vieną balsą, kito balsą. Norėdamas jį girdėti, turėjau išgirsti daugybę mirusiųjų balsų. Jei norėjau išgirsti kito balsą, turėjau girdėti savo paties balsą.“

patirtį įkalbinti, o suvokėjas suvokia prasmę. Išraiškos fenomenas, anot Merleau-Ponty, yra kaip takas tarp kitų ir mano gyvenimo, jie yra kultūros buvimo ir mūsų buvimo kultūroje *būdas*. Filosofas į kultūros, istorijos buvimo centrą įtraukia suvokiantįjį, kaip nuolat savo suvokimo ir mąstymo aktu tęsiantį ir kuriantį jų reikšmes, tai grindžia ir kuriančiojo, ir suvokiančiojo veiksmą, „sukurti taką tarp mano ir kitų gyvenimų, vadinasi, išreikšti save. Per kultūros veiksmą aš imu dalyvauti gyvenimuose, kurie nėra mano.“³⁵ Tokį ratą, analizuodamas Ricoeuro darbus ir ryškindamas jo konceptą, tiksliai yra apibūdinęs Henry Isaac Venema: „Tekstas pats savaime yra vien užkoduotas įsiužetinimo [*emplotment*] darbas, kuris turi būti skaitytojų arba klausytojų įtrauktas į gyvenimą. Kitaip tariant, poetinis įsiužetinimo veiksmas kartojamas kiekvieną kartą, kai pasakojimas skaitomas ar pasakojamas, kad istorija būtų įtraukta į gyvenimą. Jungtis tarp poetinio naratyvinės kompozicijos veiksmo ir skaitymo žymi perėjimą nuo naratyvinės konfigūracijos prie refigūracijos naratyvinės arkos viduje. Konfigūracija kuria vaizduotės distanciją nuo gyvenimo, skaitymo veiksmas vėl sujungia kalbą su gyvenimu. Tai reiškia, kad teksto tapatybė kreipiasi į asmenų ir bendruomenių tapatybę. Skaitant naratyvo reikšmė yra pasisavinama iš virtualaus teksto pasaulio ir įtraukiama į aktualųjį skaitytojo pasaulį [...].“³⁶ Naratyvo reikšmė kyla iš teksto ir skaitytojo pasaulių susikirtimo³⁷. Paties teksto daugiaplanį komunikatyvumą lemia visų jo vidinių komunikacinių jungčių daugiakryptiškumas, ir toks teksto supratimas, anot Ricoeuro, yra hermeneutikos sritis. Žiūrint hermeneutiškai, „Jis [tekstas] yra tarpininkas tarp žmogaus ir pasaulio, tarp žmogaus ir žmogaus, tarp žmogaus ir jo paties; tarpininkavimas tarp žmogaus ir pasaulio yra tai, ką vadiname *referentiškumu*; tarpininkavimas tarp žmonių – *komunikabilumu*,

---

(*Ten pat*, 20.) Skaitytojas, suvokiantis teksto daugiaplaniškumą ir komunikacinių tvarkų intensyvumą bei daugiakryptiškumą, supranta pats esąs komunikacinės tvarkos dalyvis, ir tokiu atveju tekstas jau nebegali būti suprantamas kaip imanentiška kalbinė struktūra.

³⁵ Merleau-Ponty, 1972, 75.

³⁶ Henry Isaac Venema, *Identifying Selfhood: Imagination, Narrative, and Hermeneutics in the Thought of Paul Ricoeur*, State University of New York Press, 2000, 102. (Citatoje kalbama apie naratyvinį diskursą, bet tai tinka visiems diskurso tipams.)

³⁷ Paul Ricoeur, „Life in Quest of Narrative“, *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*, edited by D. Wood, London / New York: Routledge, 2003, 26.

tarpininkavimas tarp žmogaus ir jo paties – *savęs supratimu*. Literatūros kūrinys apima šias tris dimensijas: referentiškumą, komunikabilumą ir savęs supratimą.³⁸

Aprašius suvokėjo figūrą ir komunikatyvumą, reikėtų aptarti, kas šią komunikaciją įgalina. Ricoeuro teigimu, literatūros komunikatyvumas negali būti aptariamas neįtraukiant referencijos problemos. Filosofo analizėje, atliktoje studijose *Gyva metafora* ir *Laikas ir naratyvas*³⁹, referencija iškyla kaip komunikacinė diskurso arterija ir tokią jos galią užtikrina patirtis, t. y. suvokta tikrovė. Ricoeuras aprašo referenciją kaip tikrovės buvojimą tekste, referencija iškyla kaip reikšmės nukreiptumas į pasaulį. „[...] kalba yra nukreipta už savęs. Ji sako ką nors apie kažką. [...] Kadangi gyvename pasaulyje ir esame veikiami situacijų, mėginame jose orientotis suprasdami; taip pat mes turime ką pasakyti, patirtį, kurią norime įkalbinti ir ją pasidalyti. Tai patirtis, kuri, savo ruožtu, kaip horizontą turi pasaulį. Referencija ir horizontas koreliuoja kaip figūra ir fonas.“⁴⁰ Tiek cituotoje studijoje, tiek studijoje *Gyva metafora*, referencija aprašoma kaip galia nurodyti anapus teksto ir ji yra viso suvokimo proceso, kurį aprašėme anksčiau, pagrindas. Referencija yra išdientas pasaulio patyrimas, todėl teksto pasaulis yra konstituojamas pasaulio horizonto ir kaip tik todėl jis gali būti suvoktas⁴¹. Šmitienė yra tiksliai aprašiusi, kad komunikacijos pagrindas yra gyvenamasis pasaulis: „[...] tekstai, kaip ir pokalbio dalyviai, jungiasi ne patys savaime, bet per tekste išreikštą pasaulį. Fenomenologinėse studijose, kitaip nei Martino Buberio filosofijoje, tvirtinama, kad dialogas susideda ne iš dviejų, bet iš trijų sandų, kad dialogą užtikrina bendras pasaulis, būtent jis jungia į pokalbį. Tai implikuoja svarbų kalbos vertikalumą, t. y. kalbos galimybę įimti patirtį ar ją nurodyti. [...] Iš to seka metodiškai esminga literatūros kaip patirties apibrėžtis

---

³⁸ *Ten pat*, 27.

³⁹ Šias studijas pirmojo *Laiko ir naratyvo* tomo įvade Ricoeuras pristato kaip susijusias. *Laikas ir naratyvas* tęsia tikrovės ir literatūros teksto ryšių analizę, tik pirmojoje studijoje susitelkiama į poetinį diskursą, antrojoje – į pasakojamąjį. Tačiau bendrosios referencijos supratimo prielaidos išlieka tos pačios.

⁴⁰ Ricoeur, 1984, 78.

⁴¹ Ricoeuras remiasi Hanso-Georgo Gadamerio aprašytu skaitytojo ir teksto horizontų susiliejimo konceptu.

– ji kyla iš kalbančiojo patirties ir kreipiasi į skaitančiojo patirtį veikdama betarpišku pirmojo asmens būdu.⁴² Tikrovės patirtis per referenciją yra įžodinama ir dėl to ji gali būti suprasta – teksto pasaulį konstituojančio pasaulio pagrindu.

Svarbu pasakyti, kad, kalbėdamas apie referenciją, Ricoeuras nuolat daro skirtį tarp tiesioginės deskripcijos, kurią sieja su tiesmuku teksto ir tikrovės tapatinimu, vadinasi, atspindėjimo, sakyčiau, atvaizdavimo, ryšiu (lietuviškai ši skirtis gali būti išreikšta kaip skirtis tarp vaizduoti ir atvaizduoti⁴³). Kalbėdamas apie teksto ir tikrovės ryšį, Ricoeuras visur pabrėžia transformavimo, perkeitimo, tiesiogiai susijusio su vaizduotės galia, svarbą. Taip jis naikina pirmiausia iš pozityvizmo kylantį pavojų ar nuostatą, kad daiktas gali būti suvoktas tam tikru būdu ir tiksliai aprašytas (t. y. eliminuoja deterministinį ryšį). Filosofas teigia, kad horizonto ir pasaulio konceptas susijęs ne vien su deskripcine (pasakojamojo diskurso) referencija, bet ir su nedeskripcine – poetinio diskurso referencija. „[...] man, – teigia Ricoeuras, – pasaulis yra referencijų, atvertų įvairių rūšių deskriptyvinių ir poetinių tekstų, visuma, tekstų, kuriuos aš perskaičiau, interpretavau ir pamėgau. Suprasti šiuos tekstus reiškia įtraukti tarp mūsų situacijos predikatų visas tas reikšmes, kurios paprastą aplinką (*Umwelt*) paverčia pasauliu (*Welt*).“⁴⁴ Ši transformacija yra pamatinė ir būdinga visiems diskursams, todėl jiems ir suteikiama referencijos, t. y. tikrovės atidengimo ir jos buvimo būdo atvėrimo galia. *Referencijos turinį sudaro suvokimo įtampa ir dinamika.*

Perkeitimo momentą, atsirandantį įkalbinant patirtį, aprašysime per metaforinės referencijos konceptą. Įtampos dėmuo, kuris tampa jos pamatu, vėliau išryškinamas kaip naratyvo įtampa tarp sedimentacijos ir naujovės. Bet mums šiuo atveju reikalinga tai, kokią tikrovės ir jos santykio su literatūra

---

⁴² Šmitienė, 2007, 16.

⁴³ Vaizdavimas Ricoeuro apibūdinamas kaip pagrindinis veiksmas, padedantis žmogui organizuoti ir suvokti savą tikrovę. Jis teigia, kad pasakojimas suvienija daugybę istorijų, kuriose yra įsipainiojęs asmuo. „[...] pagrindinė žmogiškųjų būtybių pastanga suprasti ir suvaldyti praktinio lauko „įvairovę“ yra susikurti fiktyvų jos vaizdą.“ (Paul Ricoeur, *From Text to Action*; cit. iš: Venema, 2000, 98.)

⁴⁴ Ricoeur, 1984, 80.

variantą sukuria Ricoeuras metaforinės referencijos teorijoje (jis bendriausia prasme yra tas pats visų diskursų). Kalba jam – supratimo forma, diskursus jis tiria kaip formas, kurios generuoja pasaulio prasmę, arba, radikaliau, kuria pasaulį (*Umwelt* transformacija į *Welt*). Tyrinėdami diskursus randame tam tikru būdu suvoktą tikrovę⁴⁵, o metaforinis supratimas, jau anksčiau, aptariant Greenblatto teorines nuostatas, buvo iškeltas į suvokimo formų centrą.

Anot Venemos, Ricoeurui poetinis pasaulis ne tik teikia tikrovės modelį ar modelį tikrovei, o drauge parūpina semantinį modelį individualybei per fundamentalų ryšį tarp vidinio aš ir išorinio pasaulio⁴⁶.

Metaforinė referencija yra antrojo lygmens referencija, kadangi ji suspenduoja pirmojo lygmens, t. y. pažodinę referenciją. Apie metaforą kalbama kaip apie aprašančią, bet aprašančią ypatingu būdu. Poetinio diskurso specifiška yra tai, kad įprastos referencijos *epoché* yra negatyvi sąlyga, leidžianti atsiskleisti antrojo lygmens referencijai (t. y. poetinei referencijai)⁴⁷. Tokį antro lygmens referencijos apibrėžimą Ricoeuras įvardija kaip negatyvią sąlygą dar intensyvesnei referencijos galiai išlaisvinti, mat ji nurodo ir gali aprašyti tokius mūsų būties pasaulyje aspektus, apie kuriuos nebūtų galima kalbėti tiesiogiai⁴⁸. Ši antrojo lygmens referencija grindžiama tikrovės *perrašymo ir fikcijos jungtimi* bei *metaforos įtampos* konceptais. Metafora įgyja euristinę galią, o ši galia kalbėti apie tikrovę išplaukia iš jos galios perrašyti tikrovę, o ši perrašymo galia, savo ruožtu, yra atrasta metaforos jungtyje „būti“. Metaforos įtampos konceptą Ricoeuras grindžia Aristotelio mintimi apie panašumą nepanašume, tad būtent panašumas pats savaime turi

---

⁴⁵ „Realų – gyvenantį ir veikiantį aš, anot Ricoeuro, galima priėti tik aplinkiniu keliu – interpretuojant gyvenimo dokumentus, kuriuose užfiksuota jo egzistencija.“ (Arūnas Sverdiolas, „Paulio Ricoeuro užuolankos“, Paulis Ricoeuras, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001, lv.) Čia aptariamose studijose žmogaus tikrovė pasirodo kaip iš esmės suvokiama kalbiškai, iš esmės kalbiniu būdu organizuojama ir bylojanti apie tikrovės buvimo būdą, nes tik suvoktas pasaulis pasirodo kaip gyvenamasis žmogaus pasaulis.

⁴⁶ Venema, 2000, 89.

⁴⁷ Paul Ricoeur, *The Rule of Metaphor*, Translated by Robert Czerny with Kathleen McLaughlin and John Costello, London / New York: Routledge, 2004, 360.

⁴⁸ Ricoeur, 1984, 80.

būti suprastas kaip įtampa tarp tapatumo ir skirtumo panašume⁴⁹. Iš šios įtampos randasi prasminė naujovė, o pati įtampa grindžia metaforinės tiesos prigimtį, nes metaforinė vienybė neįveikia skirtumo. Metaforos buveinė kaip tik ir yra jungtis „būti“, kuri susideda iš „būti kaip“ ir „nebūti“. Ši įtampa svarbi kaip kelias į metaforinę tiesą, kuri yra matymo *kažko kaip kažko* būdas. Toks matymas (matymą kaip metaforos pagrindą dar aptarsime atskirai) leidžia atskleisti tikrovės buvimo būdą ir didina žmogaus supratimą, t. y. įkurdina jo pasaulyje naujas prasmes: „[...] įtampa turi būti įtraukta į metaforiškai patvirtintą būtį. Kai poetas sako, kad „gamta yra šventovė, kur gyvos kolonos...“, žodis „būti“ ne vien jungia predikatą *šventovė* su subjektu *gamta* [...]. Jungtis nėra vien reliacinė. Ji, be kita ko, per predikatinį ryšį, reiškia, kad tai, *kas yra*, yra perrašyta; ji sako, kad dalykai tikrai yra šiuo būdu.“⁵⁰ Tai yra būdas, kuriuo metafora pasiekia tikrovę. Taip pasirodo euristinė metaforos galia – sakytume, galia surasti tikrovę. Tai, kad „būti kaip“ reiškia ir „būti“ ir „nebūti“ yra prasmės dinamizmas, leidęs, anot Ricoeuro, priartėti prie dinamiškos tikrovės vizijos, kuri yra implicitinė metaforinės išraiškos ontologija⁵¹.

Taigi poetinio diskurso referentinė galia yra perrašyti, iš naujo aprašyti tikrovę. Anot Venemos, metaforos jungtis su gyvenimu vyksta per transformaciją „matyti kaip“ į „būti kaip“⁵². „Matyti kaip“ Ricoeuras iškelia į metaforos koncepto centrą, per matymą aprašydamas ir vaizdavimą, ir vaizduotę. Vaizduotė yra svarbi galia, tiesiogiai susijusi su galia „matyti kaip“. Anot Venemos, vaizdinė metaforos prigimtis yra esminga Ricoeuro teorijoje: „Galimybė matyti tikrovę kitaip, nei ji buvo suvokta [*received*], yra įsišaknijusi vaizduotės galioje konstruoti vaizdinius iš skirtingų semantinių laukų. [...] Metaforinė išraiška, atverianti kalbą vaizduotės vaizdinių pasauliui, suteikia semantinį galimybių pamatyti tikrovę kaip kitą ir skirtingą nuo prieš tai suvoktos foną ir pamatus. Tokiu būdu prasmės pasirodymas juda anapus

---

⁴⁹ Ricoeur, 2004, 292.

⁵⁰ *Ten pat.*

⁵¹ *Ten pat.*, 351.

⁵² Venema, 2000, 107.

kalbos ir „susilieja“ su „neverbalia“ patirtimi, su vaizdų pilnybe, bet nepraranda savo dinamiškos galios išlaikyti tapatybę skirtybėje.⁵³ Pirmiausia Ricoeuras išryškina ikoninį metaforos charakterį, kurį aptaria analizuodamas Marcuso B. Hesterio metaforos ikoniškumo analizę. „Matyti kaip“ yra ryšys, suimantis prasmę ir vaizdą. Šią sąvoką, Ricoeuro teigimu, Hesteris skolinasi iš Ludwigo Wittgensteino, kuris pažymi, kad viena yra sakyti, „matau tai“, o visai kas kita sakyti – „matau tai kaip“, nes „matyti kaip...“ yra turėti vaizdinį⁵⁴. Ricoeuras pasitelkia Williamao Shakespeare'o palyginimą laiko su elgeta ir sako, kad vaizduoti laiką kaip elgetą yra matyti laiką kaip elgetą. Tai yra tai, ką darome, kai skaitome metaforą – „skaityti reiškia įsteigti ryšį, kad X yra kaip Y tam tikromis prasmėmis, bet ne visomis.“⁵⁵ Ricoeuras sako, kad matyti laiką kaip elgetą yra drauge žinoti, kad jis nėra elgeta. Šį aspektą jis ir padaro jau anksčiau aptartos metaforinės įtampos šerdimi. „Vaizduotės tiesa, poezijos galia užmegzti ryšį su būtimi kaip tokia – štai ką aš asmeniškai įžvelgiu Aristotelio sąvokoje *mimêsis*. *Lexis* yra įsišaknijęs mimezėje, ir per *mimêsis* metaforinė deviacija per normalų *lexis* ima priklausyti galingam sumanymui „pasakyti, kas yra“.“⁵⁶ Taigi, kaip rašo Venema, ryšys tarp kalbos, vaizduotės ir realybės Ricoeuro teorijoje yra esminis. Vaizduotės galia „matyti kaip“ geba tarpininkauti tarp prasmės ir egzistencijos, nes ji yra drauge ir patirtis, ir veiksmas. Kadangi tie patys vaizdiniai, kurie įvyksta, drauge ir reiškia, jie geba tarpininkauti tarp diskurso ir neverbalios tikrovės⁵⁷. Metafora, sako Ricoeuras, buvo palyginta su filtru, ekranu, lęšiu, kad būtų galima pasakyti, jog ji suteikia daiktams perspektyvą ir moko mus „matyti kaip“⁵⁸. Todėl metafora, atverdama prasmę vaizdais, atveria tikrovės dimensiją, kuri nesutampa su tuo, ką kasdienė kalba teigia esant įprasta tikrove⁵⁹.

---

⁵³ *Ten pat*, 86.

⁵⁴ Ricoeur, 2004, 251.

⁵⁵ *Ten pat*, 252.

⁵⁶ *Ten pat*, 48.

⁵⁷ Venema, 2000, 87.

⁵⁸ Ricoeur, 2004, 298.

⁵⁹ *Ten pat*, 249.

Ontologinį vaizdinio matmenį filosofas yra tiksliai įrašęs knygoje *Laikas ir naratyvas*. Jis pasitelkia Eugeno Finko *Bild* palyginimą su langu, kurio siauras tarpas atveria vietovės bekraštiškumą. Gadameris, savo ruožtu, kalbėdamas apie *Bild*, priskiria jam galią sukelti būties augimą mūsų pasaulio matyme, kuris yra įgalintas kasdienių patirčių. O šiam tyrimui svarbiausia, kad Ricoeuras esmingai pakeičia autoriaus intenciją ar autorių, kaip transcendentalinį lėmėją, esantį už teksto, suvoktu pasauliu, t. y. kad interpretacija siekia suprasti judėjimą, dėl kurio tekstas išskleidžia pasaulį pats priešais save; todėl tai, kas interpretuojama tekste, yra svarstymas apie pasaulį, kuriame galėčiau gyventi ir projektuoti savo galias⁶⁰. Taigi skaitantysis ne siekia rekonstruoti intenciją, kuri ten ir nėra įdėta, jeigu prisiminsime tai, ką kalbėjome apie reikšmių pasirodymo efektiškumą, netiesiogiškumą ir judrumą, bet sugauti suvokimo būdą ir jame atsiskleidžiančias buvojimo, t. y. egzistencines struktūras, kitų gyventus ir suvoktus pasaulius, kurie pasirodo juos suvokiant – kaip suvokimo, mąstymo, žmogaus raiškumo fenomenai. Hierarchinis santykis tarp tekstų ir tikrovės, tarp autoriaus intencijos ir teksto – neegzistuoja, nesama originalo ir aprašymo, vaizdavimo hierarchinių apibrėžčių vieno kitu. Autorius – suvokianti, kurianti sąmonė, tekstas – tam tikros sąmonės ir kalbos santykio, judėjimo drauge, padarinys. Santykio, kuriame veikia išvien žmogaus buvimo pasaulyje modusai: tikrovės patirtis, vaizduotės, mąstymo, atradimo galios, veikiančios, išjudančios drauge su kalba. Kaip tik tai ir leidžia aptikti pėdsakus, *kitų* pasaulius, į kuriuos nukreipiame ir savus klausimus, kalbėti apie literatūriškumo, vaizduotės, kaip kalbėjimo ir reikšmės formavimosi būdus, veikiančius įvairiuose tekstuose, o tekstus – kaip vienas kitų aprašymus, aiškinančius ir atveriančius jų prasmes, vieno lygmens kalbėjimą kaip atveriantį kito lygmens. Vieno asmens tekstai leidžia aptikti daugiapakopį asmens raiškumą, ir jie taip pat susiję ne hierarchiniu ryšiu, o matytini kaip tekstų laukas, tinklas, susiję kildinimo,

---

⁶⁰ Ricoeur, 1984, 81.

radimosi ryšiais, kurie pasirodo kaip įvairialypis asmens⁶¹ veikimas, kitaip tariant, suvokimo būdai yra patys šie santykiai. Literatūra nėra tai, kas randasi beorėje erdvėje, ji susipina su kitomis žmogaus kultūrinėmis veiklomis ir raiškomis; asmens raiškumas, prasmės radimosi ir formavimosi dinamika galima atskleisti aprašant šį daugialypį kalbinį pasaulėvaizdį.

1. 3. Pasaulėvaizdis

Pirmiausia pasaulėvaizdis siejasi su tuo, kas yra baigta, t. y. su statiška, aiškia (kaip esame linkę suvokti vaizdą), laike nutolusia ir rekonstruojama, šia prasme – idealia, apibendrinta mąstymo sistema. Čia bandysime pasaulėvaizdį suvokti priešingai – kaip iš esmės dinamišką dalyką, iš principo *pasirodanti*, nevientisą, fragmentišką ir judrų dalyką, kurio pamatinį dinamiškumą lemia anksčiau aptartas reikšmės judrumo ir nepastovumo aspektas. Pasaulėvaizdis bus ne rekonstruojamas, o aprašomas ir suvokiamas kaip dinamiška, judri suvokimo kompozicijų sistema, kuri susideda iš suvokimo profilių, fragmentų, kaitos ir kitimo. Suvokimo kompozicijų mainymasis sudaro pasaulėvaizdžio pamatą, kuriame, Mickūno žodžiais tariant, koreliuoja pastovumas ir tėkmė. Atnaujinti sąvoką ir grįžti prie jos turinio gali padėti daryba. Pasaulėvaizdis derina du svarbius žodžius –

---

⁶¹ Nevartojame žodžio „subjektas“ mėgindami išvengti subjekto – objekto dichotomijos, tačiau tai nėra paprastas judesys, nes sąmonėje egzistuoja perimta mąstymo tradicija, kurios pamatas yra kaip tik šios dichotomijos, kuriose nuolat painiojasi ir jų neišvengia ir fenomenologijos atstovai. Be to, žodžio atsisakymas negarantuoja mąstymo pasikeitimo, dažnai jį tik pridengia, ir priešingai, tas pats terminas gali įgauti visai kitą mąstymo turinį, jei tyrėjo nuostata yra pakitusi. Tad šiame darbe, matyt, nebus apsieita be termino „subjektas“, tik bus tikimasi, kad jis įgaus kitą prasminį krūvį ir ims funkcionuoti labiau kaip asmens sinonimas. Dalios Satkauskytės studijoje *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje* (2008) šios dichotomijos vengti nebandoma, bet teorinių prielaidų harmoningumu ir metodologiniu dinamiškumu joje sukonstruotas subjekto kaip iš esmės intersubjektyvaus ir raiškaus konceptas labai priartėja prie tyrimo, išvengiančio šių dichotomijų. Ir autorės nuostata, pateikta teorinės studijos dalies pabaigoje, mums yra svarbi: „[...] mums rūpi atpažinti tos vertybių sistemos formavimosi ir pasirodymo būdą, dinamiką, lūžius ir krizes, matomus literatūrinio teksto konkretybėje (kokioje vienoje detalėje, figūros sąsajoje su vienokia ar kitokia subjekto samprata) ir poetikos pokyčiuose. [...] Mums rūpi ne etiketės, o detalės, kurios šiek tiek atskleidžia vienokį ar kitokį žmogiško pasaulio vaizdą, išryškėjantį lietuvių literatūroje.“ (Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, 42.)

„pasaulis“ ir „vaizdas / vaizdavimas“, šių žodžių jungtis mums duoda pasaulėvaizdį ne kaip kažką statiška, ką reikia atkurti, jis rodosi kaip dinamiškas reikšmės radimasis ir skleidimasis, arba *variantiškumas*. Anot Martino Heideggerio, išvardami „pasaulėvaizdis“, „turime galvoje patį pasaulį kaip esinių visumą, kuri mus *orientuoja ir susaisto* [kursyvas – JR].“⁶² Kur atsiranda pasaulėvaizdis, teigia filosofas, ten įvyksta esmingas apsisprendimas esinių visumos atžvilgiu⁶³. Heideggeris pasaulėvaizdžio kaip tokio atsiradimą sieja su žmogaus ir esinių santykio pasikeitimu, kai esinys tam tikra prasme susaistomas su suvokiančiuoju ir suvokiantysis tampa perspektyvos centru: „Ir vis dėlto tai, kad žodis pasaulėžiūra įsitvirtino kaip žmogaus padėties tarp esinių išraiška, įrodo, kaip lemtingai pasaulis yra tapęs vaizdu, kai žmogus savo gyvenimą kaip subjektas padarė prioritetiniu centru. Tai reiškia: esiniui leidžiama egzistuoti tik tiek, kiek jis yra įtrauktas į šį gyvenimą ir prie jo pritrauktas, t. y. kiek jis yra iš-gyventas ir tampa iš-gyventu.“⁶⁴ Mums šiuo atveju kaip tik ir bus svarbu tirti pasaulėvaizdį kaip žmogaus padėties tarp esinių išraišką, tačiau kiek sušvelninat Heideggerio poziciją ir kiek išjudinant totalų subjekto centriškumą, labiau padarant jį policentrišku, tai yra esiniu *tarp* esinių, su kuriais jis yra susaistytas ir tarp kurių orientuojasi, ir kurie jį patį susaisto ir orientuoja.

Idant paaiškėtų, koku būdu vyksta orientavimas ir su(si)saistymas, reikėtų grįžti prie žodžio „pasaulėvaizdis“ išskaidymo. *Pasaulis* – tai gyvenamasis pasaulis, kurio samprata jau buvo pateikta anksčiau. *Vaizdas* – suvokinys, turintis tam tikrą percepcinę struktūrą ir besijungiantis su kitais vaizdiniais; jis turi ir pastoviąją, ir kintančiąją dalį, o tai lemia laikinis žmogaus buvimas bei daugkartinis patyrimas. Vaizdas – tam tikro suvokimo matrica, kurioje yra *patys suvokimo ryšiai*. Kaip teigia Jeanas-Paulis Sartre’as – vaizdinio schema nėra nei simbolis, nei reprezentantas, o savarankiškas objektas, turintis savarankišką prasmę, „Ši plokščia juoda

---

⁶² Martinas Heideggeris, „Pasaulėvaizdžio metas“, *Rinktiniai raštai*, vert. A. Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1992, 147.

⁶³ Heideggeris, 1992, 148.

⁶⁴ *Ten pat*, 151.

erdvė, ši „ritmingai banguojanti jūra“ nėra nei proletariato ženklas, nei simbolis. Tai yra tam tikro asmens proletariatas.“⁶⁵ Vaizdinys nėra suvokimo iliustracija, o „aš“ minties judėjimas; jis yra suvokimo forma, o vaizdinių jungtys – ne priežastinės, bet *motyvacinės*.

Vaizdas yra tam tikra prasme perceptinė matrica: „Tai, kas suvokiant vyksta nuosekliai, vaizde egzistuoja drauge; kitaip ir būti negali, kadangi objektas vaizde⁶⁶ pasirodo dalyvaujant visai mūsų intelektualinei ir afektinei patirčiai.“⁶⁷ Sartre’as tiksliai aprašo vaizdinio veikimo sąmonėje būdą, pateikdamas tokį pavyzdį: mėginant prisiminti žmogų su tam tikru drabužiu, tam tikrą dieną vaizdinį lydi daugelis kitų, kurie jam prieštarauja ir jį iškreipia⁶⁸, o mes vis dėlto pridėtume: kad papildo, išjudina ir keičia⁶⁹, būtent dėl minėto daugkartinio patyrimo, nes vaizdinys nėra uždara monada, t. y. patyrimo konstanta. Jis randasi ir keičiasi laikinėje patyrimo tėkmėje ir yra jos veikiamas, taip pat – sąmonės grįžimo ir refleksijos procesų. Retencija ir protencija, anot Daliaus Jonkaus, dalyvauja visuose suvokiniuose ir vaizduotės patirtyse⁷⁰. Sartre’o vaizdinio suvokime išsilaiko tai, ką Jonkus įvardija, remdamasis Martino Heideggerio vaizdinio samprata, kaip metafizinį siekį atrasti originalų ar pirmąjį suvokimą⁷¹. Galėtume patikslinti: yra grįstas vaizdinio, kaip nerealaus, netikro, ir vaizdinio objekto, kaip egzistuojančio realybėje, dichotomijomis. Sartre’as vaizdinį aprašo per skirtį nuo percepcijos,

---

⁶⁵ Жан-Поль Сартр, *Воображаемое. Феноменологическая психология воображения*, Санкт-Петербург: Наука, 2001, 192.

⁶⁶ Vaizdo objektą ir vaizdinę sąmonę, kurią aprašo kaip atskirą, Jeanas-Paulis Sartre’as supranta taip: „[...] vaizdinė sąmonė yra objekto vaizde sąmonė, o ne vaizdo sąmonė.“ (Сартр, 2001, 168.) Sartre’o vaizdo ir vaizduotės samprata nepriimama be išlygų, veikiau pasitelkiama tai, kas dera su šio tyrimo nuostatomis, juolab kad pačiame vaizdinio aprašyme esama nemaža prieštaravimų ir neaiškumų.

⁶⁷ Сартр, 2001, 176–177.

⁶⁸ *Ten pat*, 176.

⁶⁹ Sartre’as vaizdinį apibrėžia negatyviai, t. y. kaip statišką ir nekintantį, vaizdinių gyvenime nieko nauja neįvyksta (*Ten pat*, 63). Negatyvus vaizdinio pagrindas yra tai, kad objektas vaizdinyje duodamas nebūties būdu, pasirodo kaip esantis neesantis, t. y. Sartre’as teigia, kad veltui galime mėginti sau įteigti, jog vaizdinio objektas egzistuoja iš tiesų, mes galime tik akimirkai prislopinti, bet ne panaikinti betarpišką jo nebuvimo suvokimą. Kitaip tariant, vaizdinio objektas būna nebūdamas, nes negaliu jo tiesiogiai patirti – paliesti, užuosti, etc.

⁷⁰ Dalius Jonkus, *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, 74.

⁷¹ *Ten pat*, 145.

sakydamas, kad Panteonas perceivinginei sąmonei negali pasirodyti tuo pačiu būdu kaip vaizdinio sąmonei⁷². Tačiau Sartre'as, nors ir grindžia skirtį realaus-nerealaus dialektika, mėgina surasti jungtį tarp vaizdinio ir vaizduotės veiklos bei tikrovės, ir jo kelias mums svarbus dėl filosofo atrandamos jungties vietas: „Situacijomis vadinsime skirtingus tiesioginius tikrovės kaip pasaulio pagavos būdus. Tada bus galima pasakyti, jog esminė sąlyga, kad sąmonė galėtų įsivaizduoti, yra jos buvimas ‚kokioje nors situacijoje pasaulyje‘ arba, trumpiau tariant, kad ji ‚būtų pasaulyje‘. Ši situacija pasaulyje, sugauta kaip konkreti individuali sąmonės realybė, motyvuoja vieno ar kito objekto konstituavimą, o šio irealaus objekto prigimtis yra apibrėžta šios motyvacijos. Dėl to sąmonės situacija turi pasirodyti ne kaip gryna ir abstrakti bet kokio vaizdinio sąlyga, bet kaip konkreti ir tiksli tokio ypatingo vaizdinio pasirodymo motyvacija.“⁷³ Kas šiuo atveju yra motyvacija? Ją reikėtų suvokti kaip kildinimą. Danas Zahavi savo studijoje, skirtoje daugiausia refleksijos analizei, remdamasis Edmundu Husserliu, teigia: „Būti motyvuotam reiškia būti kažko paveiktam [*to be affected*] ir tuomet į tai atsiliepti.“⁷⁴ Tokia motyvacija iškeliamą kaip refleksinio judesio pamatas, bet, mūsų manymu, šis paveikimas apskritai yra motyvacinis ryšys, siejantis suvokiantįjį ir pasaulį, ir kaip tik jis išsilaiko vaizdinio struktūroje. Sartre'as, teigdamas, kad vaizduotė, vaizdavimosi galia, viena vertus, išlaisvina subjektą nuo pasaulio, t. y. sąmonė gali įveikti savo buvimą pasaulyje (tai jos kaip laisvos apibrėžties pamatas), antra vertus, būtis pasaulyje yra būtina vaizduotės ir vaizdavimosi sąlyga⁷⁵.

Analizuodamas Heideggerio intencionalaus išgyvenimo ir išgyvenamo dalyko sąryšio struktūrą, Jonkus rašo:

Vaizduotėje matydamas konkretų objektą, pavyzdžiui, Vilniaus katedrą, aš įsivaizduoju save šalia to objekto. Vaizduotėje matau ne katedrą kaip tokią, bet, kaip ji duota konkrečioje perspektyvoje būnant šalia jos. Įsivaizduodamas ar prisimindamas ne šiaip turiu

---

⁷² Caprp, 2001, 171.

⁷³ *Ten pat*, 304.

⁷⁴ Dan Zahavi, *Self-Awareness and Alterity: A Phenomenological Investigation*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1999, 116.

⁷⁵ *Ten pat*, 303–305.

reikalą su vaizdiniais, bet aktualizuoju savo patirtis. Svarbu pabrėžti, jog matomas yra pats objektas *Vilniaus katedra*, o ne jos vaizdinys. Todėl netgi žiūrėdamas į *Vilniaus katedros* atviruką galiu matyti ne atviruką, bet pačią katedrą. Suvokimo objektų fenomenali saviduotis pasireiškia net ir per tarpininkus. Kita vertus, Heideggeris pažymi, kad vaizduotėje matomas objektas nėra duotas gyvai. Jis būtų duotas gyvai tik tuo atveju, jei išėjęs į gatvę nueičiau prie Vilniaus katedros ir ją pamatyčiau gyvai. Pamatymas gyvai reiškia tam tikrą numanymo realizavimą, intencijos užpildymą. Atrodytų, gyva duotis visada garantuoja suvokiamo dalyko saviduotį, t. y. suvokimą to, kas jis yra kaip toks. Tačiau gilinantis į suvokimo fenomenologinį aprašymą paaiškėja, jog net ir stebėdamas gyvai niekada negaliu pamatyti visos Vilniaus katedros. Katedra bus matoma iš tam tikros perspektyvos, tam tikroje šviesoje, tam tikroje atmosferoje. Katedra bus matoma *numanant ir įsivaizduojant kitus galimus jos matymus* [kursyvas – JR]. Matymas galimas tik tuo atveju, jei jis atitinka paties dalyko raiškos dėsninumus. Vadinasi, duotis gyvai yra priklausoma nuo buvinio saviduoties būdo. Heideggeris pažymi, jog „duotis gyvai [Leibhaftigkeit] yra ypatingas buvinio saviduoties būdas“. Tai reiškia, jog tai, kaip mes suvokiame gyvai vieną ar kitą dalyką, yra susiję su pačia suvokiamo dalyko raiška. Intencionalaus objekto prasmė konstituoja ne subjektyviame suvokime, bet suvokimo ir to, kas suvokiama, tarpusavio sąryšio struktūroje. [...] Suvokimą traktuojant kaip procesą ir vyksmą, o ne kaip statišką aktą, atsiranda jo daugiaplotmiškumo refleksija, kuri negali būti suvesta į suvokimą gyvai. Suvokimas negali būti redukuotas į stovėjimą priešais objektą.⁷⁶

Šioje kiek ilgokoje citatoje gana glaustai nusakyta esmė to, kas šiame darbe suvokiama kaip vaizdinio buvimo būdas. Ir drauge priartėjame prie to, kas sudaro pasaulėvaizdžio turinius – išgyvenimo. Bet prie išgyvenimo sustosime kiek vėliau, trumpai aptarę patį vaizdavimą kaip *procesualumą*.

Vaizdavimas yra pasaulis iš tam tikro sakymo / žiūros taško, prisiminus Ricoeurą – „matyti kaip...“ grindžia „būti kaip...“. „Matyti kaip...“ Ricoeuro teorijoje gali išreikšti „Būti kaip...“. Tad vaizdavimą galime vadinti reikšmės išjudėjimu drauge su kalba, nes jis pasirodo kaip kalbos atvirumas patirčiai. Vaizdavimas yra ir suvokimo dinamiškumo pamatas, ir jo pasirodymo būdas kalboje. „Kadangi žmogus yra būtybė, kuri nesitenkina sutapimu su savimi pačia kaip kad daiktas, bet vaizduoja save sau [pačiai], mato save, įsivaizduoja save ir teikia sau tikslius ir nerealius savęs simbolius,

---

⁷⁶ Jonkus, 2009, 144–145.

yra gana aišku, kad mainais kiekvienas mūsų žmogaus vaizdavimo pasikeitimas nurodo paties žmogaus pasikeitimą“, – teigia Merleau-Ponty⁷⁷. Taigi vaizdavimas tampa svarbiu išjudėjimo link *kitų* būdu, kitaip tariant, būdu, kuriuo žmogus įsitraukia į gyvenamąjį pasaulį ir suvokia save jame; prisiminus Ricoeurą, galima sakyti, aplinką paverčia pasauliu, taigi – pasirodo kaip buvimo būdas. O žiūrint šio tyrimo perspektyvoje – vieno asmens vaizdavimo tyrimas neišvengiamai įtraukia jo gyvenamąjį laiką ir jo kitus, t. y. aprašydami pasaulėvaizdį, kaip prasmės darybos kompozicijas, prisiliečiame apskritai prie tam tikro socialinio ir kultūrinio pasaulio. Šis mikrokultūrinės aplinkos tyrimas pasirodo kaip dalies ir visumos santykis – jis įtraukia bendresnį kultūrinį ir socialinį lauką, yra jo aiškinamas ir pats jį aiškina.

1. 4. Išgyvenimas

Pasaulėvaizdis – bendroji struktūra, pamatas, savotiška matrica, kurios turinius sudaro išgyvenimai. Išgyvenimai – intensyvosios patirtys, kurios yra pasaulėvaizdžio branduoliai. Pasaulėvaizdis turi būti aprašytas per sąmonės pasirodymo specifiką, vadinasi – judrumą, kaitą, atsidengimą ir užsidegimą, pamatinį profiliškumą. O sąmonė pasirodo kaip išgyvenanti, kaip juntanti sąmonė; išgyvenimas, savo ruožtu, – yra specifinis, intensyvus jutimas, orientuojantis, grindžiantis ir koreliuojantis su kitomis patirtimis.

Išgyvenimas (*Erlebnis*) kaip sąvoka įsitvirtino daugmaž tuo metu, kai formavosi hermeneutinė filosofija, vokiečių filosofo Wilhelmo Dilthey'aus darbuose. Čia išsamiai neaprašysime šio filosofo išgyvenimo sampratos, bet svarbu pasakyti, kad pamatiniai jo iškelti išgyvenimo bruožai bus svarbūs. Dilthey'us savo išgyvenimo sampratą formulavo mėgindamas pasipriešinti ar sukurti alternatyvą gamtamoksliam pasaulio, kultūros, kūrybos aiškinimui, iš esmės – pozityvistinei nuostatai. Filosofo projektas buvo sukurti dvasios mokslų pagrindus. Dilthey'us į mąstymo centrą iškėlė paties gyvenimo kaip išgyvenamo mąstymą, gyvenimo kaip per išgyvenimą pasireiškiančio ir per jį

---

⁷⁷ Merleau-Ponty, 1972, 225.

suvokiamo. Taip mėginta įveikti objektyvistinę, pozityvistiniais pagrindais pasaulį aiškinančią nuostatą, ir į mąstymo centrą iškelti išgyvenimą, kaip *betarpišką* pasaulio patyrimo būdą, pasaulį, kaip aptinkamą „sajungyje su savimi pačiu.“⁷⁸ Ir tai, anot Dilthey'aus, turėjo iš esmės keisti meno kūrinio suvokimą: „Jos [literatūros] objektas yra ne tikrovė, duota pažįstančiai dvasiai, bet gyvenimo sąryšiuose atsiskleidžianti mano paties ir daiktų prigimtis.“⁷⁹ Betarpiškumas, intensyvumas ir iš to kildinama empatiška suvokėjo nuostata (perimta iš Friedricho Schleiermacherio darbų) – svarbūs Dilthey'aus aprašyti aspektai. Kaip teigia žodžio *Erlebnis* istoriją aprašantis Hansas-Georgas Gadameris – šis žodis Vokietijoje vienu metu buvęs labai madingas, netgi tapęs šūkiu. Ritos Tūtlytės teigimu, „Dilthey'aus formuluota idėja, kad gyvenimas pasireiškia kaip tik išgyvenant, buvo ypač plėtojama mene, sekant vitalistiniu aiškinimu, – ‚gyvybė ne suvokia – ji išgyvena, patiria, ir tas išgyvenimas yra ji visa.‘ Išgyvenimui būdingas ‚intensyvus betarpiškumas, pulsuojanči įvairumu pilnybė, nuolatinis radimasis ir nykimas‘.“⁸⁰ Iš Tūtlytės išvardytų bruožų itin svarbus išgyvenimo ritmingumas, kurį toliau, jau remdamiesi Gadameriu, pamėginsime išskleisti.

Gadameris išgyvenimo sampratos analizę pradeda nuo žodžio istorijos vokiečių kalboje ir išgyvenimo *intensyvumo* semą kildina iš pirminės žodžio išgyventi reikšmės, kuri būdinga ir lietuvių kalbai, t. y. jis reiškia kažką išgyventi ir išlikti gyvam. Žodžio tikrumą ir *betarpiškumą* kaip tik ir implikuoja tai, kad išgyventi reiškia visada išgyventi savarankiškai, nes išgyvenama tai, ką kiti galbūt ir žino, bet neturi tikrumo, įgyto išgyvenant⁸¹. O drauge, anot filosofo, žodis reiškia ir išsisaugantį turinį. Tad išgyvenime yra sugulusios abi žodžio reikšmės kryptys. Filosofo pastanga aptikti atskirus išgyvenimo bruožus yra svarbi, nes visuomet kyla klausimas, kuo išgyvenimas

---

⁷⁸ Arūnas Sverdiolas, „Gyvenimo hermeneutika: Wilhelmas Dilthey'us“, Arūnas Sverdiolas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos – I*, Vilnius: Strofa, 2002, 55.

⁷⁹ Wilhelm Dilthey, „Išgyvenimas ir kūryba“, *Poetika ir literatūros estetika II*, Vilnius: Vaga, 1989, 182.

⁸⁰ Rita Tūtlytė, „Vitalizmas ankstyvojoje Salomėjos Nėries lyrikoje“, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006, 50.

⁸¹ Ханс-Георг Гадамер, „Эстетика гения и понятия переживания“, *Истина и метод*, Москва: Прогрес 1988, 105.

skiriasi nuo patirties. Išgyvenimas – visada patirtis, bet ne kiekviena patirtis yra išgyvenimas. Aprašant išgyvenimą bus mėginama šias skirtis išryškinti.

Gadameris išryškina svarbius išgyvenimo bruožus – aprašo jį kaip tam tikrą vienetą ar esinį, turintį tam tikrą struktūrą, bet drauge ir kaip sąryšingą, judrų ir junglų patirties branduolį, pabrėžia pamatinį išgyvenimo nebaigtumą: „Išgyvenimo būtiškumą lemia kaip tik tai, kad jis aprašomas kaip turintis savybę niekada nesibaigti. Nietzsche sako: ‚Giliems žmonėms visi išgyvenimai tęstiniai‘. Tuo pat metu jis turi omenyje, kad jie negreit užsimiršta, jų perdirbimas – ilgas procesas ir būtent tame glūdi jų nuosava būtis ir reikšmė, o ne vien tik pirmapradiškai pažintame turinyje.“⁸² Iš to kyla gyvenimo ir išgyvenimo sąryšio problema, kurią Gadameris sprendžia hermeneutiškai, sakydamas, kad bet kuris išgyvenimas iškyla iš gyvenimo kontinuumo ir drauge yra susijęs su individualaus gyvenimo visuma⁸³. Sąryšingumas, lemtas procesualumo ir laikinių pačios sąmonės bei išgyvenimo struktūrų. Prie gyvenimo ir išgyvenimo sąryšių dar bus sugrįžta, padarius nedidelį lankstą ir dar kiek išsamiau aptarus paties išgyvenimo specifiškumą, t. y. jo struktūrą.

Gadameris įvardija išgyvenimą kaip judrų, bet ir turintį savarankaus patirties vieneto struktūrą, iš kurios susiformuoja sąmonės vaizdiniai. Viktorija Daujotytė, rašydama apie Vinco Mykolaičio-Putino pasaulėvaizdį, analizuoja poeto autobiografijos įrašą, kuriame galima sučiuopti išgyvenimo buvimo sąmonėje būdą: „Aš pats daug ko nežinau ir daug ko neatsimenu. Tai, ką aprašysiu, bus vien kaip ir kokie maži šviesos taškeliai, lig šiol neišblėšę mano sąmonėje.“⁸⁴ Tai pačios intensyviausios, svarbiausios patirtys, kurios turi erdvėlaikinę struktūrą. Išgyvenimas yra sferiškas, trimatis, turi savo erdvėlaikį ir yra užpildytas patirties medžiagos. Neapsieisime ir be Marcelio Prousto, savo kūryboje sukūrusio patiriančios ir atsimenančios sąmonės naratyvą: „[...] prabėgę metai mums atgyja ne vientisa seka, diena po dienos, bet atskirais prisiminimais, sustingusiais kokio nors ryto ar vakaro

---

⁸² Гадамер, 1988, 111.

⁸³ *Ten pat*, 114.

⁸⁴ Vincas Mykolaitis-Putinas, „Autobiografijos vietoje“, *Raštai VII*, Vilnius: Vaga, 1968, 259.

vėsoje ar saulėje, kokio nors nuošalaus ir užmiršto kraštovaizdžio šešėlyje [...].“⁸⁵ Pats išgyvenimas, kaip daugiamatė struktūra, apima ne vien išgyventą dalyką, bet visą patyrimo *situaciją*, vadinasi, į ją yra įtraukti *kiti* ir pasaulis. Kiekvienas išgyvenimas yra intencionalus, ir apima tiek išgyvenantįjį, tiek išgyvenamąjį. „Kiekvienam išgyvenimui būdingas sąryšis su išgyvenamu turiniu arba dalyku. Išgyvenimai yra nukreipti į dalykus ir koreliuoti su jais [...]“, – teigia Jonkus⁸⁶. Taigi išgyvenimas yra patirties esinys, kurio struktūra atitinka situacijos struktūrą, situacija, kaip matėme cituotame Prousto epizode, yra jame suaušusi (Viktorijos Daujotytės paskutiniuose darbuose atgaivintas žodis) ir dėl to išgyvenimą galime vadinti intersubjektyviu.

Kaip jau ima aiškėti, mėginant apibrėžti išgyvenimo sampratą, itin svarbūs darosi pačios literatūros liudijimai. Gadamerio tvirtinimu, žodis *erlebnis* kilo būtent iš autobiografinės lektūros. Aprašytos patirties situacijos leidžia suvokti išgyvenimą kaip ypatingą pasaulio duoties būdą (ne veltui Gadameris mėgina apibrėžti jo skirtį nuo patirties). Alfonso Nykos-Niliūno dienoraščiuose randame iškalbų įrašą: „*Daržely alyvų krauju prakaitavo motina giedodavo verkdam. Man ypač durdavo širdį toji vieta, kur sakoma, kad *baisūs smūtkai jį suspaudė*, ir aš pats imdavau verkti, iki tol man nepažįstamos skausmo dimensijos parblokštas. Bet iš tiesų tai buvo daugiau džiaugsmo negu skausmo ašaros, įvesdinimo į naują pasaulio išgyvenimo būdą ašaros.*“⁸⁷ Nykos-Niliūno aprašymas raiškiai atveria tą momentą, kur išgyvenimas atsiskiria nuo kitokios patirties. Išgyvenimas aprašytas aštriabriauniais veiksmažodžiais, liudijančiais intensyvumą ir asmens reakciją, o refleksinis, grįžtamasis judesys susieja išgyvenimą su gyvenimu – *įvesdina* į naują patirties būdą, atveria iki tol nebuvusią patyrimo dimensiją. Tai ir yra išgyvenimo sąryšingumo, judrumo momentas. Jis yra intensyvi patirtis (šiuo atveju nesvarbu, ar ji negatyvi, ar pozityvi), kuri formuoja ir veikia pačias patyrimo galimybes. Kaip tik šis aspektas leidžia išgyvenimus suvokti kaip

---

⁸⁵ Marcel Proust, *Germantų pusė*, Vilnius: Alma littera, 2004, 290.

⁸⁶ Jonkus, 2009, 127.

⁸⁷ Alfonsas Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1939–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, 147.

tęstinius, o jų veikimą sąmonėje suprasti kaip ritmingą. Šitai lemia ir paties išgyvenimo suvokimo ir pastangos jį išskleisti prielaidas: „Išgyvenimai reikalauja ne priežastinio aiškinimo, bet vidinių sąryšių supratimo.“⁸⁸ Merabas Mamardašvilis, daug dėmesio skyręs Prousto kūriniams, išskleidžia išgyvenimo kaip gyvenimo akto, kurį grindžia ne priežastingumas, o įvykiškumas sampratą: „Kažkodėl šis gudobelės krūmas mane sujaukino. Nėra priežasčių jaudintis – jis niekuo nesiskiria nuo tūkstančio kitų tokių pat krūmų. Bet jei įvyko šis gyvenimo aktas – jaudulys, reikalaujantis išsprendimo, [...] tai reiškia ten buvo smūgis, tiesioginis kontaktas su tiesa, tikrove, kokia ji yra iš tikrųjų, kitaip nei laukiant ar nei teikia loginės galimybės.“⁸⁹ Maksimalaus asmens atvirumo pasauliui momentas yra ženklinamas būsenos, nuotaikos, emocijos, paveikimo. Emocinis išgyvenimo pamatas šiame darbe bus suprantamas kaip orientavimosi pasaulyje būdas, kaip esminis asmens *jautrumas* jo faktinei būčiai pasaulyje. „Mūsų emocijos atskleidžia mums, mumyse, kaip dalykai, kuriuos išvelgiame [*envisage*], mums reiškiasi; mūsų jausminis charakteris [*disposition*], mūsų nuotaikos parodo, kaip [aplinkos] išsidėstymas [*layout*] kaip visuma apsupa mus. [...] per mūsų emocionalumą [*affectivity*] mums yra priskirtas mūsų būties faktiškumas.“⁹⁰ Subjektas, anot Zahavi, pasirodo pats sau kaip paveiktas [*affected*] kažko, kas nėra jis pats. Būti paveiktam reiškia gyventi anapus savęs, tai yra būti apibrėžtam principinio atvirumo⁹¹. Ricoeuras, kalbėdamas apie poeziją, šalia mūsų anksčiau aptartų „matyti kaip“ ir „būti kaip“ aspektų, įveda ir dar vieną dėmenį – „justi kaip“; jutimui priskiria ontologinį matmenį, sakydamas, kad jautimas kuria dalykų *bendrininkavimą*.

Išgyvenimo branduoliai sudaro pasaulėvaizdžio centrus, jie yra susikloję į egzistencinių struktūrų pamatus, kurių atvėrimas, aprašymas leidžia

---

⁸⁸ Jonkus, 2009, 191.

⁸⁹ Мераб Мамардашвили, „Литературная критика как акт чтения“, *Как я понимаю философию*, Москва, 1982, 160.

⁹⁰ Alphonso Lingis, „The Sensuality and the Sensitivity“, *Face to Face with Levinas*, ed. by R. A. Cohen, State University of New York, 1986, 220.

⁹¹ Zahavi, 1999, 123.

atskleisti ir tapatybės lygmenis. Išgyvenimas – pasaulėvaizdžio audinio mazgas, judrus, kintantis, veikiantis kitas patirtis ir jų veikiamas. Išgyvenimo intensyvumas kildina kalbą (anksčiau aprašyta kalbos gestiškumo, kūniškumo, efektiškumo prasme), pasirodo kaip metafora, kaip tankus aprašymas, kaip siužetas. Pasaulėvaizdis, išgyvenimas – sąvokos, atsiradusios tyrimo metu, kai buvo imta matyti, kas orientuoja patį tyrimo naratyvą, jo aspektus, pagrindines linijas. Janinos Degutytės tekstuose – poezijoje, laiškuose, autobiografijoje – ima klotis pasakojimo linijos, išliekančios ir kintančios, turinčios aštrių įtampų polius, įtraukiančios kitus, situacijas. Šiais pasakojimais ir bus mėginama sekti.

2. Savimonės kontūrai ankstyvuosiuose laiškuose

Disertacinį tyrimą norėusi pradėti nuo ankstyvųjų Janinos Degutytės laiškų, rašytų iki įsikūrimo Vilniuje ir pirmosios knygos pasirodymo. Šie laiškai atveria savotišką įsitvirtinimo kultūroje priešistorę bei komplikotą kelią į kultūrą sovietmečiu, kurį labiau derėtų vadinti aplinkkeliu. Taip pat, o tai yra labai svarbu, pagrindines Degutytės gyvenamojo pasaulio ir jos kuriamo diskurso įtampas, kurios vėlesniuose tekstuose transformuosis, keisis, bet išliks svarbios pamatinėms jos nuostatomis bei veikimo kultūros lauke principams suvokti. Šie laiškai galimi matyti kaip Janinos Degutytės kuriamo kultūrinio pasakojimo pradžia, kurioje pasirodo svarbios pasaulėvaizdžio dominantės.

Rašyti apie laiškus, regis, paprastas, bet podraug – sudėtingas uždavinys. Gal visų pirma todėl, kad laiškai nėra *a priori* duotas tekstas, o veikiau tekstas, kurį susidėlioji pats, kurio egzistavimo tvarką lemia skaitymo, tam tikra hermeneutinė suvokėjo tvarka, o dar tiksliau – laiškų ir suvokimo tvarkų sandūra (o laiškų tvarka yra nepastovi, mirganti, išsidėsčiusi laike, sinchroninė ir diachroninė drauge). Degutytė (1928–1990) debiutavo šeštojo dešimtmečio pabaigoje, 1959-aisiais, ir greitai tapo itin skaitoma ir vertinama autore (jos pirmoji knyga *Ugnies lašai*, pasibaigus tiražui, buvo persirašinėjama). Degutytės gyvenimas susiklostė taip, kad ji liko sovietinio literatūros laikotarpio rašytoja, jos knygos neperžengė Nepriklausomybės, kurios paskutiniaisiais gyvenimo metais, prasidėjus Sąjūdžiui, labai laukė, slenksčio. Tad ir jos epistolinis palikimas priklauso būtent šiam periodui ir gana įvairiai bei iškalbingai jį liudija, sakytume, pasakoja. Gana gausi Degutytės epistolika siūlo nemaža skaitymo kelių: pradedant tam tikrų socialinių tvarkų, tapatybės formavimosi, sąmoningumo struktūrų, sovietmečio būties ir buities skaitymu, baigiant laiško kaip žanro specifikos pajutimu, pastanga sugauti ir aprašyti komunikacinį tankumą, kalbos judėjimą. Juolab kad šiuo metu turimi Degutytės laiškai, apimantys 1954–1988 metus, yra labai skirtingos specifikos ir turinio, lemti rašymo laikotarpio, situacijos ir adresato.

Skaitant laiškus ima ryškėti tam tikri laiško kaip komunikacijos būdo bruožai, kurie gali būti būdingi šiam žanrui apskritai, bet visada suvokiami tik per jo jutimiškumą, faktiškumą, visada modifikuojami atskiro susirašinėjimo konkretumo.

Svarbus dalykas – komunikacinio tinklo, komunikacinės-interpretacinės bendrijos išryškėjimas laiškuose, kuris susimezga ieškant to, į ką jie nurodo už savęs (kito laiško, rašiusio asmens etc.), sekant ir atrandant naujus komunikacijos takus, iš naujo mėginant atkurti buvusį tinklą. Mat skaitydami laiškų knygas paprastai susiduriame su centrinės figūros rašytais laiškais, o adresatai lieka daugiau ar mažiau anoniminiai, žinomi tik knygų sudarytojams. Noriu pasakyti, kad tokios knygos paprastai būna orientuotos į figūrą, vieno asmens kalbėjimą, ir tik toks jis mums pasiekiamas, bet neleidžia užčiuopti ir sugauti komunikacijos, kalbos judėjimo tarp asmenų, paprastai tariant, *susirašinėjimo*.

Jau turėdama galvoje Degutytės laiškus, suvokime susiformavusias tam tikras bendrijos kalbėjimo ir veikimo pasaulyje struktūras, iš esmės turėdama juos kaip nuolatinį ir neišvengiamą kontekstą ar foną kitiems laiškam suvokti, pradėjau skaityti Jurijaus Lotmano korespondencijos knygą⁹². Ją pasirenku kaip pavyzdį dėl tam tikrų laikinių ir turinio sąsąukų bei, žinoma, atsitiktinumo. Daugiausia omenyje turiu laiškų pluoštą šeimai (dėl minėtų sąsąukų ir intymiosios komunikacijos specifikos); laiškai rašyti iš tarnybos armijoje vietų ir Estijos. Lotmano gyvenamoji terpė visiškai kitokia nei Degutytės, juolab įdomūs panašumai, lemti istorinio laiko, kai skaitydamas matai panašų daiktų, maisto, knygų persiuntimą, daugybinius buitinius tinklus, jungiančius asmenis kaip rūpesčio bendrijas, žinančias apie būtinų daiktų stygių, kurių siunčiama šeimai iš Estijos. Tačiau Lotmano laiškus čia aptariu ne dėl šio bendrumo, o dėl jo įtaigoto intersubjektyvumo, laiškų polilogiškumo suvokimo, atsiradusio pajutus tam tikrą kontrastą. Lotmano laiškų knygoje kitų balsų be jo paties nėra, ir aš pirmąkart skaitydama korespondenciją šį stygių

---

⁹² Юрий Михайлович Лотман, *Письма* (1940–1993), Москва: Языки русской культуры, 1997.

aiškiai suvokiau. Vardai, ypač privatūs, intymūs kreipiniai, kuriais kreipiasi Lotmanas, yra tikriniai, bet suvokėjui, skaitytojui – daugiau mažiau bendriniai, neturintys savo balso ir nedalyvaujantys komunikacijoje; jie yra anoniminiai (šiuo atveju žinojimas, kad tai sesuo – maža ką keičia), todėl laiškas – iš esmės dialoginė struktūra – darosi monologiškas, nors nuolat suponuoja atsakymą ir palieka skaitytojui neįmanomą užpildyti intrigą ir suvokimo spragą. Todėl gyvenamasis pasaulis ir socialinė energija, kuri cirkuliuoja laiškuose, senka ir darosi sunkiai, geriausiu atveju, gana vienpusiškai suvokiama ar lieka labiau nujaučiama. Šis stygius aprašytas norint parodyti, koks suvokimo modelis ir kokia kryptis formuojasi tiriant centrinę, dominančią figūrą, bet drauge į mąstymą ir suvokimą aktyviai įtraukiant kitus susirašinėjimo dalyvius. Tuomet iš naujo įsikūnija ir įgauna reikšmę teiginys, kad žmogaus pasaulis iš esmės yra intersubjetyvus, ir skaityti jo reikšmes turime skaitydami jo susijimo su gyvenamuoju pasauliu, t. y. aplinka ir *kitais*, modusus. Tada suvokėjo sąmonėje ima dėliotis tam tikras naratyvas, pasakojimas apie pasaulį ir save, naratyvas, turintis savus personažus, įtraukiantis jų pasijas, veiksenas, jausenas, pabaigas. Epistolika nėra balsas, o balsų sampynos, jei norime – sambalsiai, per kuriuos ima ryškėti tam tikro laiko pasaulis, reikšminės jo struktūros. O kadangi neišvengiamai tyrėjo žvilgsnis centruojasi apie vieną figūrą, kitų balsai, kalbėjimo būdas leidžia pasirodyti, būti perskaitomam centrinės figūros kalbėjimui.

Dar vienas svarbus komunikacijos lygmuo yra laiško kaip daikto aspektas. Išsikeliant laiškam iš pirmo žvilgsnio elementarų klausimą, kaip galimas kalbėjimasis (ne apsikeitimas informacija) laiškais, galima sugauti rašto, popieriaus, rašalo etc. kaip tam tikro kūno ir kalbos gesto bei balso ekvivalentiškumą. Laiškas kaip daiktas intensyviai liudija savo laiką ir jo manieras.

Šioje disertacijos dalyje bus bandoma sukurti savotišką hermeneutinį ratą tarp konkretaus laiško, Degutytės epistolikos ir to, kas paaiškėjo tyrinėjant šį archyvą apie laišką apskritai, apie laišką kaip kultūros faktą ir jo turinį. Juolab įdomus šis procesas gyvenant dabarties terpėje, kurioje laiškas kaip

jutiminė, taktilinė, materiali forma yra veik nnykęs. Nuolat galima justti skirtį tarp tyrinėjamo laikotarpio laiško ir dabarties, pagauti atitikmenis tarp buitinio raštelio ir SMS žinutės, pokalbio telefonu ir sėdimo rašyti, kai norisi pasikalbėti, kai laiškas prasideda iš noro kreiptis („Maniau, kad jau neberašysiu Tau, o lauksiu lauksiu sugrįžtant, tačiau neištveriu...“⁹³). Bendrosios laiško kaip teksto ir kultūros dokumento struktūros bus mėginamos perprasti remiantis kultūrologinėmis Jurijaus Lotmano pozicijomis, o laiškų turinys bus skaitomas mąstymą grindžiant daugiausia fenomenologine nuostata.

2. 1. Laiškas kaip kultūrinis pasakojimas

„Bendra kalba, paskiri balsai“ – Alphonso Lingio knygos pavadinimas, pavydėtinai tiksliai įvardijantis šios disertacijos dalies uždavinį ir problemiką. Laiškų masyvas, kuris yra uždara ir drauge atvira visuma, Jurijaus Lotmano žodžiais galimas įvardyti kaip „atminties dialektas“. Mokslininkas, kalbėdamas apie atmintį kultūrologijos požiūriu, teigia, kad „Kultūros atmintis ne tik vieninga, bet ir vidujai įvairi. Tai reiškia, kad jos vieningumas egzistuoja tik tam tikrame lygmenyje ir suponuoja, jog esama atskirų „atminties dialektų“, atitinkančių kolektyvų, sudarančių tos kultūros pasaulį, vidinę organizaciją.“⁹⁴ Renkant, grupuojant laiškus susidėlioja tam tikras stabilus (kiek jis toks gali būti) laiškų masyvas, pasirodo jo sistema, veikianti pagal savus dėsnius. Pagrindinis šios sistemos bruožas yra jos dinamiškumas ir neužbaigtumas, mat į vientisą masyvą laiškus sudeda tyrėjas, o pats masyvas visada išsklidęs laike ir erdvėje, visada pilnas tuštumų, kurios nurodo į galimus, galbūt sunykusius, užpildymus. O skaitantysis, laike nutolęs suvokėjas, gauna nuorodas į daugybę skaitymo ir supratimo strategijų, nes skaitymo kodo ar tvarkos šis tekstas (laiškų masyvą vadinsime tekstu) neduoda; pagrindinis jo tvarkos bruožas – savą logiką turinti netvarka, nurodanti į buvusią tvarką. Jeigu suvokiame šį

---

⁹³ Lenos Rapalienės laiškas, 1985. X. 14 (laiškai, šalia kurių nenurodytas archyvo indeksas, laikinai yra pas šios disertacijos autorę, vėliau bus perduoti Maironio lietuvių literatūros muziejui).

⁹⁴ Jurij Lotman, *Kultūros semiotika*, vert. D. Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, 295.

tekstą kaip tam tikros asmenų grupės komunikaciją ir kalbėjimąsi apie gyvenamąjį, „mes“ pasaulį, galime jį pavadinti *atminties dialektu*, tam tikru laike išsidėsčiusiu pasakojimu, kurį surenkame ir sukonstruojame visada patys. Privatus susirašinėjimas, laiškų tekstas yra buvusio ir esamo kultūros pasaulio struktūros dalis, kuri, jeigu iškeliami iš archyvų, jau kitu būdu ima dalyvauti kultūros pasaulyje. „[...] bet kuri dinamiška sistema yra panardinta erdvėje, kurioje išsidėsčiusios kitos tokios pat dinamiškos sistemos, o taip pat suirusių struktūrų atplaišos, savitos šios erdvės kometos. Tad bet kuri sistema gyvuoja ne tik pagal savo pačios saviraidos dėsnius, bet taip pat yra įtraukta į įvairiopus susidūrimus su kitomis kultūrinėmis struktūromis.“⁹⁵ Lotmano kalbėjimas apie kultūros dinamiką tinka siekiant suvokti susirašinėjančios bendrijos egzistavimo tvarką, jos vietą bendroje supančio pasaulio ir kultūros tvarkoje. Susirašinėjanti bendrija yra komunikacinė struktūra, susidedanti iš rekonstruoto dialogų tinklo. Šią bendriją galima matyti kaip kapsulę – sociumą sociume, kuris pasirodo kaip dinamiška *interpretacinė subjektų veikla*, kylanti iš santykio su supančia socialine tikrove – iš sandūrų, konfliktų, atitikimų, įsitraukimų.

„Rašytinis pasakymas fiksuoja tam tikrą santykį su viena ar kita situacija kiek galima ilgesniam laikui“, – teigia Lotmanas⁹⁶. *Situacija* šiuo atveju yra viena pamatinių sąvokų laiško socialinės energijos tankiui suvokti. Situacija nurodo santykį su aktualia žmogaus tikrove: kuo intensyviau rašantis laišką asmuo įsitraukia į situaciją, kuo labiau ją eksplikuoja, tuo tekstas darosi tankesnis, tirštesnis, tuo daugiau socialinės energijos jis akumuliuoja. Gyvenamojo pasaulio eksplikavimas, t. y. įsitraukimas į situaciją rašant, lemia pasakojimo būdą, laiško kaip teksto formą ir, iš nuotolio žiūrint, kultūrinį jo informatyvumą. Anot Jurgos Jonutytės, analizuojančios Paulio Ricoeuro naratyvumo koncepciją, „Papasakotas laikas Ricoeurui yra ir asmeninis (t. y. biografinis) laikas, ir tarpasmeninis (t. y. kultūros) laikas.“⁹⁷ Naratyvą ar

---

⁹⁵ Юрий Михайлович Лотман, *Культура и взрыв*, Москва: Гнозис, 1992, 104.

⁹⁶ Lotman, 2004, 154.

⁹⁷ Jurga Jonutytė, „Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste“, *Logos*, nr. 33, 2003, 137.

veiklos naratyvumą, anot autorės, Ricoeuras padaro žmogiško laiko steigėju⁹⁸. Asmeninis patyrimas, arba „atminties dialektas“, laiške persikvalifikuojantis į pasakojimą apie savo gyvenamąjį pasaulį (o pasakojimas beveik visada yra interpretacinė veikla), virsta kultūros pasakojimu, kultūros laiku. Anot P. Ricoeuro, esminiai liudijimo bruožai tiksliausiai išsisaugo kasdienio pokalbio praktikoje⁹⁹. Filosofo teiginys pasitarnauja laiško, kaip specifinės kasdienio pokalbio praktikos-naratyvo, atveriančio tam tikro kultūros pasaulio reikšmių cirkuliaciją, suvokimui. Pasakojimas tiesiogiai susijęs su vaizdavimo praktika. „Auerbacho požiūriu tekstualumas – su savo ypatingumu, savo vietiniu žinojimu [*local knowledge*], slaptu prielaidų tinklu – tai nėra sistema, atskirta nuo išgyventos patirties, bet šios imitacija, o „imitacija“ (taigi vaizdavimas) yra svarbiausias būdas, kuriuo žmogiškosios būtybės gali suprasti savo egzistenciją ir dalintis ja su kitais“, – teigia Stephenas Greenblattas¹⁰⁰. Vaizdavimas (žodis „imitacija“ man atrodo kiek mažiau tikslus, netapatus vaizdavimui, mat pernelyg eksplikuoja tikrovės–teksto hierarchiją), kaip komunikacijos ir autokomunikacijos (savirefleksijos) forma, laiškuose tampa pagrindiniu būdu kalbėti apie save ir savo pasaulį, jis yra komunikacijos pamatas. Laiškas, kuriame atsisakoma vaizdavimo kaip pasakojimo, atlieka nebe komunikacinę, o informacinę funkciją. Laiške visada pasakojama *apie*, nurodant į daiktus, įvykius, asmenis, aprašant, pasakojant-pasakojantis. „Mintis, arba kalba, susidaro sukurdama situaciją – laiką ir erdvę – ir suteikia vienokių ar kitokių orientacinių gairių. Sudaro situacijas taip, kad kalbantysis yra į jas paniręs. [...] kalbos judėjimas pasirodo steigdamas suorientuotą erdvę“, – teigia Giedrė Šmitienė¹⁰¹. Laiškuose, kuriuose kalbantysis intensyviai yra situacijoje, kildinančioje jo kalbėjimą, matyti asmens *suvokimo stilius*, atveriantis tapatybės formavimosi ypatybes. Laiškų atveju itin svarbūs Greenblatto įvardyti aspektai – *suprasti* ir *dalytis*, nes abu jie glūdi kalbėjimo,

---

⁹⁸ *Ten pat*, 139.

⁹⁹ Paul Ricoeur, *Memory, History, Forgetting*, Chicago, London: The University Of Chicago Press, 2004, 163.

¹⁰⁰ Stephen Greenblatt, „Tikrovės palytėjimas“, *XX amžiaus literatūros teorijos, II t.*, sud. A. Jurgutienė, vert. B. Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, 252.

¹⁰¹ Giedrė Šmitienė, „Kalbos kinestetika“, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010, 234.

minties susidarymo momente ir sudaro sakymo bei pasakymo *kitam* galimybę. Laišką rašantis asmuo yra situacijoje paniręs, vaizduojantis-interpretuojantis subjektas¹⁰². Laiško struktūra *a priori* yra dialoginė, kalbama *kitam*. Toks dialogiškumas išreikštas aiškiau nei kitų kultūros tekstų: laiškas prasideda kreipiniu, o baigiasi parašu, ir tai nėra vien formalūs, nusistoję laiško rėmai, o auditorijos struktūra, esanti pačiame tekste, anot Lotmano. Taigi turime išryškėjusius tris pagrindinius tikrovės įtraukimo į laišką lygmenis, kuriuos galime išskleisti, bet jie visada yra drauge, kaip situacijos klostės: tikrovės patirtis, suvokimas ir vaizdavimas, kuriuos visus įima situacijos sąvoka¹⁰³. Situacija, savo ruožtu, yra tiesiogiai susijusi su socialine energija – laiško intensyvumo, kultūrinio tirštumo pamatu.

2. 2. Susirašinėjančiųjų bendrija

Janinos Degutytės laiškai labai skirtingi savo intensyvumu, kurį lemia laiško rašymo laikotarpis, taip pat asmuo, kuriam rašoma. Nuo asmens priklauso ir tai, kokios temos, rūpesčiai išskleidžiami laiškuose: su vienomis bičiulėmis (be kelių išimčių, tai moteriška epistolika) aptariamos rašymo, rašytojos tapatybės problemos, su kitomis labiau įsileidžiama į kasdienybės, darbo rūpesčius. Kaip jau buvo minėta, aptarsime ankstyvuosius laiškus studijų metų bičiulėms ir klasei draugei iš Kauno. Žinoma, kaip suvokimo kontekstas ar detalės dalyvauja visa šiuo metu turima korespondencija. Taigi savitas ir įdomus laiškų sluoksnis yra rašytas iki įsikūrimo Vilniuje. Tai studijų (1948–1955), mokytojavimo ir darbo bibliotekoje Tauragėje (1955–1956),

---

¹⁰² Tiksliai šis aspektas suformuluotas Brigitos Speičytės: „Kito patirtis pasiekama tik kaip interpretacija – vadinasi, *viešo*, kultūros visumos nulemtos signifikacijos proceso dalis: tapatybė. Kultūros istorikas negali įsismelkti į istorijos veikėjo sąmonę ir suvokti, „ką jis iš tiesų galvoja“, tačiau jam gali būti prieinama to veikėjo tapatybė – asmens ir jo vietos bendruomenėje, jo veiklos *motyvacijų aiškinimosi* procesas. Kultūros istoriką domina „interpretacinės konstrukcijos, kurias visuomenės nariai taiko savo patirčiai aiškinti.“ (Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, 33.)

¹⁰³ Tai Greenblatto išskirti momentai, kuriuos, aptardamas Ericho Auerbacho mimezio sampratą, jis išskiria kaip susieinančius vaizdavimo pilnatvės momentuose (Greenblatt, 2011, 252).

mokytojavimo Nemenčinėje (1956–1958) bei darbo redaktore Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje (1958) laikotarpis, iš esmės – kol nusistoją kasdienio gyvenimo tvarka (gaunamas butas – 1958 m. pati pabaiga, stabilizuojasi socialinė, o drauge ir finansinė situacija, susiformuoja nuolatinų supančių bičiulių ratas)¹⁰⁴. Dalis dar studijų metų laiškų rašyti mokyklos draugei iš Kauno Vandai Lopaitytei¹⁰⁵, taip pat universiteto bičiulei Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei¹⁰⁶. Išvykus mokytojauti į Tauragę, prasideda intensyvi korespondencija su studijų Vilniaus universitete ir bendrabučio bičiulėmis. Degutytei studijuojant Vilniuje susiformavo gana tvirtas bičiulių ratas: iš bendrakursių ir kambario draugių bei kaimynių bendrabutyje. Nuolatinis jų buvimas draugėje justis kai kuriuose laiškuose: „Filė¹⁰⁷ sėdi šalia ir šaukia, kad baigčiau laišką, nes ji nori eiti namo (mes sėdim skaitykloj), bet aš vis protestuoju ir siūlau jai pasižiūrėt pro langą (dangus toks skaistus žvilga po lietaus) ar į kokius jaunuolius, kurių čia apstu.

Taip, Vandočka.

...kažkas užkalbino ir išblaškė mūzas... be to Ada¹⁰⁸ sučiaudėjo ir supyko ant mūsų, kad mes šyptelėjom.“¹⁰⁹ Drauge sėdima bibliotekoje, studijuojama palaikant viena kitą, drauge gyvenama bendrabutyje. Glaudus

---

¹⁰⁴ Šio laikotarpio laiškus toliau vadinsiu ankstyvaisiais.

¹⁰⁵ Vanda Lopaitytė – artimiausia klasės draugė ir kaimynė Kaune, Šančių mikrorajone, vėliau įgijusi inžinierės specialybę. „Su kitomis klasės draugėmis didesnių kontaktų neturėjau, nes jų buvo visai kiti interesai, kita aplinka. Mudvi tik dvi buvom lopytos ir skaitančios, šokiai, „robokasai“ mums nerūpėjo. Mums rūpėjo muzika, Nanseno kelionės po Šiaurės ašigali, alpinizmas, kelionės po pasaulį.“ (Janina Degutyte, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1998, 66.)

¹⁰⁶ Su Terese Ramanauskaite-Bukauskiene Degutyte susipažino bendrabutyje Totorių gatvėje. Ramanauskaitė buvo kursu vyresnė lituanistė, po studijų išvykusi mokytojauti į provinciją. Bukauskienė intensyviai dirbo pedagoginį darbą – tiek praktikos, tiek teorijos srityse. Nuo 1958 m. gyveno ir dirbo Panevėžyje, 1977 m. persikėlusį į Vilnių dirbo Pedagogikos mokslinio tyrimo institute, o nuo 1987 m. – Lietuvos pedagogų kvalifikacijos institute. Parašė disertaciją „Gabrielės Petkevičaitės-Bitės pedagoginė veikla ir pedagoginės pažiūros“, išleido ne vieną studiją iš pedagogikos srities. Kadangi Bukauskienė rašė eilėraščius, jodvi su Degutyte buvo viena kitos skaitytojos, kritikės ir patarėjos. Laiškuose vadinama Tera.

¹⁰⁷ Filomena Jauniškytė – bendrabučio Totorių gatvėje bičiulė. Jauniškytė buvo anglistė, baigusi studijas dirbo Gudžiūnuose; grįžusi į Vilnių dirbo Švietimo ministerijoje inspektore. Laiškuose vadinama File (jūdvių susirašinėjimas kol kas nesurastas).

¹⁰⁸ Adelė Kizlaitytė – kurso draugė, lituanistė. Po studijų išvyko mokytojauti į provinciją. Laiškuose vadinama Ada.

¹⁰⁹ Vandai Lopaitytei, 1954. V. 21, MLLM 51635.

bičiulių ratas, sprendžiant iš laiškų ir atsiminimų, radosi ir iš savito socialumo, kurį kildinčiau iš biografijų – suformuotų karo ir pokario. Šis savitumas matyti iš laiko perspektyvos (mat tuo metu, atrodo, buvo savaime suprantamas), kai daugelį buities ir žmonių santykių aspektų jau reikia stengtis suvokti, aiškintis, taip pat ir stebėtis, perprasti – perprasti skaitant buities detales, ryšius tarp žmonių, žodžius, kuriais jie įvardija savo santykį su *kitu* ir su aplinka. Skaitant atsiminimus, laiškus išryškėjo Degutytę supusi *rūpesčio bendrija*, besistengianti pamatyti ir užpildyti stygių, jautriai reaguojanti į neturėjimą. Šios bendrijos narės tiesiai save įvardija „globėjomis“: „Su J. Degutyte mane supažindino jos kurso draugė ir globėja Teresė Ramanauskaitė. [...] Aš, kaip tauragiškė, Teresės prašoma padėjau J[aninai] D[egutytei] susirasti kambarėlį pas vieną ponią, kurios pavardės neprisimenu. Nejučia įsijungiau į jos globėjų būrelį. Susidraugavome. Išsipasakojo apie save, savo vaikystę, tėvus, draugus, pasisakė, kad seniai rašo eilėraščius.“¹¹⁰ Bukauskienė savo atsiminimuose atkuria draugystės ištakas, pasakoja, kad, pamačiusi naują kambario draugę pietums ir vakarienei teturint kefyro, išdrįsusi jai į spintelę įdėti lėkštę kopūstų sriubos: „Vakare ėjau būgštaudama, kad būsiu gerais norais žmogų užgavusi, kad galiu būti ne taip suprasta. Bet, atidariusi savo spintelę, pamačiau tuščią dubenėlį, o jame popieriaus lapuką, ant kurio didelėm gražiom raidėm buvo užrašyta: „Ačiū. Buvo skanu.“ Nuo tos dienos mes valgydavom kartu, pasidalindamos viskuo, ką turėjom.“¹¹¹ Bukauskienė buvo sutelkusi Degutytės globėjų būrį, kurios tarsi savaime, labai natūraliai prisiimdavo šį rūpestį ir atsitraukė, nutolo pajutusios, kad globėjų ratas keičiasi, į jo centrą ateina kitos figūros¹¹².

---

¹¹⁰ Rūta Hakaitė, „Prisiminimų nuotrupos apie poetę Janiną Degutytę“, 1997 10, MLLM P 42107.

¹¹¹ Teresė Ramanauskaitė-Bukauskienė, „Atsiminimai apie Janiną Degutytę“, 1980 07 25, MLLM P 42102.

¹¹² Pati Degutytė globą ir pagalbą priimdavo gana natūraliai, vėliau pati buvo didelė ne vienos savo bičiulės pagalbininkė, bendruomenės patarėja medicinos, mitybos, mados klausimais. Tačiau esama laiškų, kai šio globos santykio imama kratytis kaip skaudaus, žeidžiančio asmens orumą; globa buvo juntama ir suvokiama, bet kartais suvokiama kaip ontologiškai nepakankamas santykis: „Viena – kaip visada per šventes bei šeštadienius – sekmadienius, kada visi nori būti su artimais draugais. O aš tokių neturiu. Turiu tik globėjų, nešančių pieną ir varškę, perkančių šliures, vaistus, bendraujančių-tarpininkaujančių su mano skalbėjom bei

Galima cituoti nemaža panašių tuometę socialinę sambūvio terpę charakterizuojančių ištraukų; čia atrinkta keletas, kad atsiskleistų laukas, kuriame formuojasi santykis su *kitu*. Galimą pajusti iš šio santykio kylanti kito asmens buvimo stiliaus traktuotė, kaip grindžianti socialumą, nes „[...] kiekvienas kitas man egzistuoja kaip nepaneigiamos koegzistencijos stilius ar terpė, ir mano gyvenimui yra būdinga socialinė atmosfera taip pat, kaip jam būdingas mirties prieskonis.“¹¹³ *Kito* buvimo stilius organizuoja ir modifikuoja *mano* buvimo stilių. Socialinė sovietmečio atmosfera, kurioje formuojasi *kito* buvimo stilius ir jo suvokimas, žinia, labai komplikuota; studijuojantys universitete asmenys orientuojasi į išbuvimą: tiek buitines lygmeniu, tiek mentaliniu, sąmoningumo ir tapatybės saugojimo, be to – atsargaus ir įtempto jos formavimosi. Todėl randasi daug glaudesnės sociumo ląstelės – savotiškos atsvaros bendrai socialinei atmosferai, grįstos jau minėtu rūpesčiu, kurį čia pasitelkiu heidegeriškąja prasme, kaip vieną pamatinių egzistencialijų, grindžiančių mažos bendruomenės susiformavimą. Rūpestis grindžia ne tik savisteigą, bet ir intensyvų kito steigimą, rūpinimąsi jo tapatybės įtvirtinimu. Bičiulės Degutytę suvokia kaip poetę (tai buvo ir eilėraščius drauge su laiškais gaunančių, skaitančių, interpretuojančių bendrija – iki pirmosios knygos ir kurią laiką po jos, vėliau ši praktika nunyko), tad rūpinamasi ne tik jos buitimi, bet ir rašytojos tapatybės steigtimi: „Nusprendžiame su Jule¹¹⁴ pačiupti keletą Ninos [Janinos Degutytės] eilėraščių ir nešti parodyti rašytojams. Pusdienį prasibastome po Vilnių, bet rašytojų nerandame. Po sesijos grįžus į Vilkiškius gaunu laišką iš Julės, kad rašytojus surado J. D. vaikystės ir gimnazijos draugė Vanda. Atrodo, 1957 m. viename „Jaunimo gretų“ numeryje¹¹⁵ poetas E. Matuzevičius atspausdino keletą J. D. eilėraščių ir trumputę nuoširdžią

---

daktarais. Aš čia nepriekaištauju likimui, matyt, esmi per prasta į draugus, o gal per daug noriu.“ (Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, 1960. II. 7.)

¹¹³ Maurice Merleau-Ponty, „Kitas ir žmonių pasaulis“, vert. V. Pivorius ir A. Sverdiolas, *Baltos lankos*, nr. 14, 2002, 175.

¹¹⁴ Julė Žungailaitė-Ajauskienė – bičiulė medikė, dirbusi Panevėžio ligoninės chirurginiame skyriuje. 1958–1984 m. buvo Panevėžio ligoninės Kraujo perpylimo skyriaus vedėja.

¹¹⁵ Pirmoji publikacija pasirodė: *Jaunimo gretos*, nr. 3, 1957; skiltyje „Jaunųjų balsai“ išspausdintas eilėraštis „Tu žeme keliausi“.

recenziją. Džiaugiamės ir garbiname Matuzevičių.“¹¹⁶ Šiame iš pirmo žvilgsnio naivumu pribloškiančiame ir gluminančiame pasakojimo epizode įrašyta socialinė situacija, kurioje formuojasi pradedančio rašytojo tapatybė ir jos suvokimas – tai viena svarbesnių laiškų temų, nuolat rodanti dabar jau sunkiai suprantamą įtemptą ir pagarbų santykį su spausdintu žodžiu, kaip socialiniu ir ontologiniu slenksčiu, kurį peržengus persiformuoja žmogaus veikimas socialinėje terpėje ir kitų žvilgsnis į jį. O idant šį slenkstį Degutytė peržengtų, stengėsi ir rūpinosi visas bičiulių ratas¹¹⁷.

Pirmiausia bendrija formavosi per studijas, dalijimasi, kūrė tam tikrą bendrabūvį kaip bent kiek saugesnę ir padedančią išsilaikyti gyvenimo formą. Iš bičiulių atsiminimų galima spręsti, kad Degutytė tarp jų išsiskyrė apsiskaitymu, gyvu kultūriniu interesu. Šis išsiskyrimas aprašymuose atsiskleidžia kaip draugių įvesdinimo į intensyvesnį dalyvavimą kultūroje formos: „Grįždama prie pirmųjų studijų metų, noriu pridurti ir tai, kad ji studijavo kitaip negu mes. Atsimenu, sykį užsukau į universiteto bibliotekos katalogų skyrių užsisakyti literatūros sąrašė nurodytų knygų. Įėjusi radau Janiną, besisukinėjančią tarp katalogų ir skubiai pildančią užsakymų lapelius.

---

¹¹⁶ Rūta Hakaitė, „Prisiminimų nuotrupos apie poetę Janiną Degutytę“, 1997 10, MLLM P 42107.

¹¹⁷ Pirmoji Degutytės publikacija pasirodė poetei sulaukus 28-erių ir, kaip jau buvo matyti, ne jos pačios, o neištverusios bičiulės Lopaitytės iniciatyva. Neatsiklaususi Degutytės nuomonės, Lopaitytė atrinko pluoštą draugės eilėraščių ir nusiuntė tuomečiam Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos poezijos konsultantui Eugenijui Matuzevičiui, suvaidinusi labai svarbų vaidmenį poetinės Degutytės karjeros pradžioje. Štai kaip tuometį savo vaidmenį aprašo pats Matuzevičius: „Aš visiškai nenoriu slėpti, jog manau, kad Janinos Degutytės kūrybinėje biografijoje suvaidinau gana svarbų vaidmenį ir 1957 m. sugebėjau ją įtikinti, padrašinti įžengti į literatūrą. [...] gaunu iš Janinos Degutytės draugės laišką ir nemažą pluoštą Janinos eilėraščių. [...] Tame laiške buvo aiškinama, kad pati autorė nedirstanti siųsti, o jos draugė mananti, kad tai tikri eilėraščiai, tikra poezija. [...] Aš iš karto perskaičiau atsiųstą pluoštą. Ir pajutau didelį poetinį džiaugsmą: štai kur tikra poezija, tikri eilėraščiai! [...] Aš iš karto pajutau, kad tai poezija, kurią galima drąsiai siūlyti mūsų solidžiausiems periodikos leidiniams.“ (LLMA, Viktorija Daujotytė-Pakerienė, F. 327, ap. 1, b. 197, l. 152.) Matuzevičius rūpinosi pirmosiomis Degutytės publikacijomis ir jos pristatymu tuometėje spaudoje, taip pat paskatino leisti pirmąją knygą. Siūlydamas Degutytės tekstus spaudai, Matuzevičius siekė Degutytę pateikti kaip itin gabią poetę ir suformuoti palankią aplinką tolesnei jos poetinei karjerai: „Visų pirma dar kartą noriu Jums nuoširdžiai padėkoti, kad atspausdinot J. Degutytės eilėraščius. [...] Ir vis dėlto tikrai geri, stiprūs J. Degutytės eilėraščiai. Talentinga poetė auga. Aš net drįstu pranašauti, kad po S. Nėries bus pati didžiausia moteris poetė (jeigu ir toliau augs, tobulės).“ (Laiškas „Jaunimo gretų“ redakcijai, LLMA, Žurnalo „Jaunimo gretos“ redakcija, F. 77, ap. 2, b. 44, l. 28.)

Kai pasidomėjau, ką ji skaito, nustebau: tai nebuvo programinė lektūra, bet man nežinomi autoriai – dailės albumai, knygos apie žymiuosius žmones, grožinė ir kitokia literatūra lenkų kalba. Atsimenu, sakė, kokių esama pasauly įdomybių, ir patarė man tokių pasieškoti. Pajutau, kad ji daug labiau išprususi negu mes, tik nesiafišuoja, ir supratau, kokie mes naivuoliai, uoliai studijuodami vien kas nurodyta, nemokėdami susirasti, kas tikrai vertinga. Gerai žinau, kad tik jai turiu būti dėkinga už įvedimą į dailės ir muzikos pasaulį. Kai sykį suabejojau, kad gal nelabai suprasiu simfoninę muziką, ji su jai būdingu užsidegimu karštai prašneko: „Tu tik klausyk, ir suprasi, pamatysi!“¹¹⁸ Koncertų, spektaklių, parodų lankymas už paskutines lėšas ir Degutytės kaip iniciatorės vaidmuo pabrėžiamas visų bičiulių atsiminimuose¹¹⁹, kaip ir knygų joms tuomet neprieinama lenkų kalba skaitymas. Šioje bendrijoje Degutytė buvo svarbi kaip kūrybinga asmenybė, nors ji savęs kaip rašančios atvirai nesteigė, eilėraščius parodydavo jau atsiradus santykiui, tai buvo savotiškas pasitikėjimo lygmuo, draugystės iniciacija¹²⁰. Bendrijos rūpestis buvo grįstas ne vien stygiaus ir noro padėti jutimu, bet suvokimu, kad bendraujama su rašančiu žmogumi, ir rūpestis dėl

---

¹¹⁸ Danutė Venclovaitė, „Kiekvienas nešame savo kryžių“, *Metai*, nr. 7, 90–101. Čia cituojamas ilgesnis Venclovaitės atsiminimų epizodas, praleistas spausdintame variante. Cit iš: Danutė Venclovaitė, Atsiminimai apie Janiną Degutytę, MLLM P 40684.

¹¹⁹ Be cituoto Venclovaitės teksto, – Teresės Ramanauskaitės-Bukauskienės, Adelės Kizlaitytės atsiminimuose (Adelė Kizlaitytė, Atsiminimai apie Janiną Degutytę, LLMA, F. 37, ap. 1, b. 197, atsiminimai rašyti 1980 m.)

¹²⁰ Degutytei nuolat reikėjo savo kaip poetės gebėjimų patvirtinimo, kurio laukdavo iš artimiausių bičiulių, o universiteto, kurso aplinkoje ji kaip poetė, atrodytų, nebuvo žinoma; štai vienas laiškas, rodantis, kad Meilė Lukšienė, dėsčiusi, vadovavusi diplominiam darbui, nežinojo Degutytę rašant: „E. Mat[uzevičius] parašė iš Dubultų (Rygos paj., Kūr[ybės] namai) laišką su nurodymais, tikėjimu ir prognoze, kad man buvo gėda ir skaityti (iš didelio mano kuklumo). Bet tuo blogiau man. Aš dabar drebu dėl kiekvieno žodžio, dėl kiekvienos eilutės. Liepiau Stasei Riškų (žinai ją? Ji dabar aspirantūroj. Abi su Jule jos mane nuolat lanko ir vykdo visus mano įpareigojimus, taipogi rūpinasi mano gyvybės palaikymu. Ir jaučiu, kad jei ilgiau dar pagulėsiu, tai abidvi subankrutuos galutinai. Turbūt, reiks kilti.) Tai toks ekskursas. Pradedu iš naujo. Stasei liepiau kritikuoti negailestingai, žinai, ji vėsoko temperamento ir žymia dalimi vadovaujasi protu. Vienas eil. mudviem buvo kažkoks abejotinas, ji parodė Lukšienei. Ir atėjo paraudusi, įkaitusi – sakė: „daugiau nė žodžio neišgirsi kritinės pastabos...“ ir t. t. Beje, Lukš. buvo sujaudinta, kaip kartais galima praeiti pro žmogų ir nesuvokti jo... Taigi kritiko netekau. Kviečiaus vasarai Vandą, nes Tu gi, vargšė, užimta. O aš viena tai iki tiek darysiu atranką, kad liks koks 10, o tiek tai jau neleisiu tikrai.“ (Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, laiškas nedatuotas, rašytas, veikiausiai, rengiant pirmąjį rinkinį *Ugnies lašai* – 1958.)

rašomų eilėraščių buvo labai svarbi jungtis, siejanti ne tik su Degutyte, bet ir pačią bendriją tarpusavyje. Štai Lopaitytė (ji buvo supažindinta kone su visomis Degutytės draugėmis) rašo: „Gal ką nors naujo turi, atsiųsk paskaityti. Bendrai, Ninočka, teks Tau nemažai padirbėti. Mačiau Živilės¹²¹ sąsiuvinį, į kurį ji perrašo Tavo eilėraščius. Sąsiuvinis storas ir trys ketvirtadaliai jo puslapių tušti... Pasistenk, Mieloji, kad Revoliucijos 40-mečio garbei jis pasidarytų pilnas. Prisiimk tokį išipareigojimą. Sutinki?“¹²² Degutytės eilėraščių skaitymo malonumas ir džiaugsmas, pastanga ją pačią įtikinti, kad geba rašyti, tikrai gana dažnas bičiulių laiškuose:

Štai Tavo eilėraščiai! Nina, velnie, *man darosi baisiai gera, kai aš juos skaitau. Ir ne tik man: ir Adai, ir Staselei, ir visiem Tavo draugam. Ir nebijok – bus daugiau tokių Tavo draugų. Bus laikai, kai Tavo eiles turės pripažinti visi.* Nina, Tu nesijuok iš mano entuziazmo, bet man taip patinka Tavo eilės. Šitokios eilės! Juk Tu jas sukūrei! Tai ar ne džiaugsmas!

Nina, „Debesuota“ yra puikus, man rodos, tobulas. Kam jis galėtų nepatikt. Žodžių nerandu jam pavadint, bet man rodos tapybiškas, ar kaip? Skaitau ir tarsi matau labai gražiai nupieštą paveikslą: saulė („šūktelėjo saulė degančiu balsu“ ir t. t.) ir varpai „žalzgana“ prašosi saulės... dieve, kaip gražu! Siųsk Tu jį kur nors, tik nepalik taip sau, pridėk prie puikiausių „Rudenio lapai“, „Aukštinė tyluma“ – tikri rudenio gabaliukai. „Naktis“ – toks atviras, man rodos, net baisu, kad jį žmonės skaitys, gali nesuprasti! *Dieve, kai aš pagalvoju apie Tavo eiles, Tave, skaudu darosi, kad ta vadinamoji „visuomenė“ Tavęs gali nesuprasti, arba*

---

¹²¹ Živilė Jurkinaitė – su ja Degutyte susidraugavo dirbdama Tauragėje. Jurkinaitė sunkiai sirgo širdies liga ir anksti mirė. Degutytės jai rašytų laiškų kol kas neturime. Dėl ligos Jurkinaitė negalėjo nei mokytis, nei dirbti, tačiau iš jos laiškų Degutytei galima spėti, kad buvo intelektualė, daug skaitanti. Didžiumoje Jurkinaitės laiškų, rašytų Degutytei, pasakojama arba apie sveikatą, arba apie perskaitytas, o dar dažniau – norimas turėti knygas: „Skaitinėju po truputį Achmatovą, norėčiau ją irgi turėti ir Kossu-Aleksandravičiaus didelę rinktinę. Daug norėčiau turėti gerų knygų, ypač poezijos.“ (1966. XII. 15); „Apie tavo klausiamus autorius ką galiu pasakyti. Rašysiu iš eilės. Džoisas rusiškai išverstas, jei ir buvo, tai dar 20-ųjų pabaigoje. Girdėjau vaiko per rankas ar juodojoje biržoje – „Ulisas“ – 15–20 rb. [...] Giunteris Gracas – jei neklystu – grupė „47“. Atrodo, dar nieko neišversta, bent neteko susidurti. [...] Ar Mišo ne tas pats, kur rašė apie Sent-Egziuperi? Apie kitą nežinau, niekur neužtikau vardo. Kamiu pernai (atrodo) buvo novelė „Pergalėje“. Vis žadama išleisti jo „Marą“, bet atrodo neišleido. Vienu metu man pranešė – išleistas, bet kataloguose neradau. Na, o Virginija Vulf! Jos vargu kada sulauksime, juk Edvardo Olbio pjesė yra pavadinimu „Kas bijo Virdžinijos Vulf?“ (1967. VIII. 7).

¹²² Vanda Lopaitytė, Kaunas, 1957. V. 25.

suvulgarizuoti skaitydami. Juk dabartinė publika priprato, kad menininkai meluotų kalbėdami. O čia – tiesa, – išgyventa, iškentėta, nemiegotų naktų, širdies tiesa – ar supras?

Oi, Nina, Tu nesijuok, kad aš taip karščiuojuosi. *Mat aš labai myliu Tave už tai, kad taip rašai ir dažnai su baime, o kartu su viltim galvoju – kas gi bus toliau?* [kursyvas – JR]¹²³

Janina Degutytė ir didžioji dalis jos bičiulių – Danutė Venclovaitė¹²⁴, Adelė Kizlaitytė, Teresė Ramanauskaitė, Filomena Jauniškytė – po studijų išvyksta mokytojauti į provinciją (išskyrus Vandą Lopaitytę, kuri studijuoja ir pasilieka Kaune, tik komandiruotėms vėliau vyksta į įvairius Lietuvos kolūkius). Ankstyvieji laišakai ilgi, jie konstruojami kaip *pasakojimai*, rašomi skubant, grūdant žodžius, prie gražaus faktūrinio popieriaus pridėdant sąsiuvinio lapą, idant tilptų istorija (vėliau laišakai darosi labiau informaciniai, išsilaikantys laiško žanro rėmuose, rašomi daugiau dėl to, kad išliktų ryšių tinklas, taip pat jais išlaikomas kasdienių reikalų pasaulis, ir tik koks nors netikėtas įvykis ar kelionė gali iššaukti laišką-pasakojimą). Ankstyvuosiuose laiškuose išsilaiko emocinis pulsavimas, įrašyti sąmonės pertrūkiai, minties judėjimas ir šokčiojimas, išnyra imperatyvai, nurodantys į laišką ne tik kaip į komunikaciją, bet ir kaip į jos stygių. Šiuos laiškus norėtusi pradėti aptarti nuo vieno kiek vėlyvesnio, bet gerai reprezentuojančio čia pristatomą bendriją, tiksliau – pastangą ją bent trumpam atkurti ryšiams susilpnėjus:

Adute, tik parašyk man, ko reikia, nesivaržyk ir viską išdėstyk. Ar rūbų, ar šiaip kokių dalykų – kosmetikos, galanterijos, spaudos ir t. t. Būk žmogus! Laukiu laiško. [Neįsk. 1 ž.]. Kur gausiu iš televizijos – tą skirsiu draugams ir bičiuliams. Šen pageidavimus! Nes velniškai neįdomu pirkti sau. Nuobodu ir nelinksma. Taigi padaryk man malonumą, *Tu baltapūke Aduke...* Ar **atsimeni** Totorynę?... vis tik geri buvo laikai... Pilna planų ir iliuzijų... Taip mokėjome juoktis!.. Iš švilpauti... O Tu **atsimeni** per miegus dainuodavai angliškai... *O kad Tu į Vilnių atvažiuotum...* Ada, per pavasario atostogas **atvažiuok** būtinai pas mane –

¹²³ Danutė Venclovaitė, Šaukėnai, 1957. XI. 29

¹²⁴ Danutė Venclovaitė – kurso draugė, lituanistė, po studijų išvykusi mokytojauti į provinciją. Pakviesta grįžo į Vilniaus universitetą studijuoti aspirantūroje, studijų nebaigė, dirbo Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje redaktore. Kai gyveno bendrabutyje M. K. Čiurlionio gatvėje, itin artimai draugavo Degutytė, Venclovaitė, Kizlaitytė. Ankstyvojo laikotarpio Degutytės laiškus Venclovaitė vienu iš neramesnių periodų sunaikino.

tiesiog iš stoties! **Kelsiu** puotas – nors vieną kartą kaip žmonės, turim rumuniško tobulo vyno, **pakviesiu** dar Jadžę [Jadvyga Sakalauskaitė-Bernotienė] – ir **prisiminsim** jaunystę. Ar sutinki? Dana, žinoma, bus laiminga, **tuoj suieškau** Jadžę **ir kviečiu ją**. Adute, tikrai, atvažiuok, nuostabus planas. Lovų pas mane užteks.

Tuojau pat atrašyk! Ar nenuostabus planas?!!

Adute! Atrašyk ir tuoj pat parašyk!

Lauksiu!!! [visi paryškinimai mano – JR]¹²⁵

„Totorynė“ reprezentuoja buvusį bendrijos laiką, jos ištakas. Laiške matyti, kaip pati kalba gražina ir įtempia sąmonę grįžti ir atkurti. Išryškintos vietos rodo, kaip daugtaškiu prasidėjusi kalba imperatyvėja, kol įsisuka iki trijų šauktukų. Pastraipos ritmika ir grafika rodo sąmonės, atminties judėjimą, galima kone jutimiškai sugauti, kaip atminties siūlas įsitempia. Matome, kad kreipinys „baltapūke Aduke“ įgauna dvi laikines kryptis: atgal, į save ir bendrą praeitį (šių kryptį grafiškai nurodo daugtaškiai), o taip pat ateitin – sukuria projektą. Pastraipos ritmo lūžio vietos paryškintos kursyvu. Pirmas paryškintas kreipinys išjudina atmintį, ir matyti, kaip pats kalbėjimo-atminties ritmas sukuria ateities projektą. Pirmoji dalis, nukreipta į praeitį, žymima žodžių *atsimeni* ir daugtaškių, kuriuos pakeičia imperatyvai *suieškau*, *kviečiu*, *atvažiuok*, *lauksiu* etc., ir šauktukai bei klaustukai. Susitikimo ir grįžimo planas randasi pačiame laiške, ima vyniotis sluoksniais iš sąmonėje atgijusio ir pasirašiusio kreipinio.

Ankstyvuosiuose laiškuose į komunikaciją įtraukiama visa bendrija, ir ji veikia kaip polilogiškas tinklas, sambūvis, kurio kanalais cirkuliuoja aktuali adresačių tikrovė, tikrovė kaip bendrijos, išsilaikančios per raštą, dalis:

A[natolis]¹²⁶, vargšas kitas, vėl rašė, vėl prašė leisti jam atvažiuoti į čia nors kaip draugui... Parašiau jam gražų laišką, kurį įmetus gailėčiau, nes rezultatai būtų buvę (gal

---

¹²⁵ Adelei Kizlaitytei, 1963. II. 14, MLLM 54427.

¹²⁶ Degutytės draugas Anatolis. Čia pateikiama vardo forma Degutytės laiškuose paminėta vieną kartą, kitur rašomi trumpiniai. Juodu kalbėjosi ir susirašinėjo rusų kalba; korespondencija kol kas nežinoma.

dar bus) labai jau... hm. ryžtingo charakterio... nustebintų visus. Ir Tave, ir Terą, ir Filę, ir Adą. Beje, Adai parašiau, tai ji kone dievo vardu man dėkoja už Anat[olį]. Parašiau Terai apie tai, tai ji perdavė Rūtai, kuri važiavo pas mane tokius įspūdžius iš mano laiško: kai ji sužinojo, kad aš mokau savo jaunikaičius taut[inių] šokių – ji buvo pritrenkta, o kai aš parašiau apie A[natolį], tai ji be žado, apstulbus, ir nenujaučia, kada atsikvošės... O Filė tai nežino ko gailėtis labiau – ar manęs, ar jo... O Tu ką pasakytum? Tau išėjo paskutinei ta žinia – nutraukei ryšius su manim, tai negi aš Tau telegrafuosiu specialiai dėl to! [...]

Išdėsčiau viską. Tai ne Tu. Parašė puslapelį pro sukąstus dantis – tai reiškia atvirumą rodo. Pikta buvau!¹²⁷

Cituotas fragmentas rodo, kad atskirų asmenų laišakai nuolat įtraukiami į bendrą kalbėjimąsi, vienas rašantysis įima ir kitus korespondencijos dalyvius, juos cituodamas, komentuodamas jų reakcijas, nuomones, idant išsilaikytų bendrijos komunikacija, nes tai ryšių sistema, suvokiama kaip būdas veikti pasaulyje, taip pat – pastanga išlaikyti buvusį gyvenamąjį pasaulį.

2. 3. Apie vietas, kurių žemėlapyje nėra

Visa ankstyvųjų laiškų tarp minėtų adresačių butis ir būtis sukasi tarp dviejų pagrindinių įtampos polių – provincija vs miestas (Vilnius), o pagrindinės temos – provincija ir poezija. Laiškai atveria, kaip buvo suvokta provincijos terpė, kaip asmuo joje veikė ir kokiais būdais mėgino išsilaikyti. Juolab kad visų čia mūsų turimų veikėjų būdas joje veikti ir apie ją kalbėti – labai panašus. O jausena provincijoje tiesiogiai susijusi ir leidžia suvokti laiško funkciją ir svarbą. Minėtos opozicijos yra labai svarbūs įtampos taškai, iš kurių kyla ir vyniojasi laiškas kaip pasakojimas, įtampos inspiruoja ilgus naratyvus, aplinkos refleksijos ir savirefleksijos judesius. Čia norėtusi pasitelkti dvi Greenblatto sąvokas, kurias jis vartoja aprašydamas kultūros veikimo principus – apribojimas (*constraint*) ir judrumas (*mobility*)¹²⁸. Jos čia pasitelkiamos

¹²⁷ Vandai Lopaitytei, 1956. I. 17, Tauragė, MLLM 51621.

¹²⁸ Stephen Greenblatt, „Kultura“, *Poetyka kulturowa (Pisma wybrane)*, Kraków, 2006, 146. Sąvoka *constraint* įima ne tik apsiribojimą, bet ir prievartą.

todėl, kad padėjo suvokti asmens veikimo nekomunikatyvioje terpėje stilių. Sąvokas siečiau ir su socialine energija, imančia intensyviai cirkuliuoti tam tikrų kultūrinių, gyvenamųjų pasaulių sandūrų metu, aptinkama per pėdsakus, efektus, kuriais manifestuojasi socialinė energija. Taip pat nepamirštinas ir Lotmano aprašytas kultūros dinamiškumas, susietas su tam tikromis kultūrinėmis įtampomis ir komunikacinių kanalų intensyvumu: „Įvairių struktūrinių organizacijų susikirtimas tampa dinamikos šaltiniu.“¹²⁹ Tikrai svarbu pabrėžti, kad šie bendrieji modeliai sąmoningai pasitelkiami aiškinti tam tikrai kultūrinei mikrostruktūrai, kurioje matyti bendrieji kultūrinio pasaulio veikimo principai; ši mikrostruktūra leidžiasi per juos aiškinama bei savo ruožtu galima apčiuopti, kaip ji įsilieja ir aiškina makropasaulį.

Pati sovietmečiu egzistavusi paskyrimų sistema buvo apribojimas ir prievarta, ją mėginta apeiti, pergudrauti, pasitelkus pažintis ir ryšius; ji kūrė įvairias dialektikas tarp asmenų¹³⁰. Šiai sistemai veikiant bendruomenė buvo prievarta išsklaidyta, ji negalėjo laisvai modeliuoti ir rinktis savo sambūvio formų. Provincija laiškuose suvokiama ir ryškinama reaguojant jautriai, žiūrint į ją tarsi pro didinamąjį stiklą, atrodytą, kiek hipertrofuotai. Tikėjimai ir praktikos, apie kurias kaip apie asmenį formuojančius kolektyvo pavyzdžius kalba Grenblattas¹³¹, provincijoje žmogų apsupa daug glaudžiau; iš suvokėjo pozicijos jie pasirodo kaip labai tankiai ir stipriai suausta struktūra, neturinti jokios mąstymo ir kultūrinio judėjimo dinamikos. Ji matoma per visur nubrėžtas ribas, nesutampančias su asmeniui įprastomis kultūrinėmis praktikomis ir veiksena. Provincijos pasaulis suprantamas apskritai kaip *antikultūrinis*, kaip totalus *kitas*:

---

¹²⁹ Лотман, 1992, 27.

¹³⁰ Epizodas iš laiško, kuriame išsamiai aprašoma sanatorijos aplinka: „Dar vienas egzempliorius buvo. Sėdim vestibuly ant sofos. Prisėda šalia stambus, aukštas sutvėrimas, vilnietis, atrodo, lyg lietuvis arba lenkiško kraujo, baigęs lyg lituanistiką, nes joje orientuojasi. Po kokių 5 min. šnekos, jis prataria pusgarsiu – „Kaip gera, kad mes visą mėnesį būsim kartu...“ Aš lyg nenugirdau šitos frazės, nes šitai man visai neatrodė gera, nežiūrint to, kad pasisakė dalyvaujantis diplomantų skirstymo komisijose (nors tie žodžiai man dilgtelėjo širdin!). [...] Beje, syki, dar kai kalbėjomės, buvo užvesta šneka apie tarnybas Vilniuje, bet pajutau iš užuominų ir intonacijų, kad gali už tai pasiūlyti žmonos ar meilužės pareigas ir pareiškiau, kad noriu į kaimą.“ (Vandai Lopaitytei, 1955. V. 11, MLLM 51626.)

¹³¹ Greenblatt, 2006, 146.

Atvykstu. Tauragė. Miesčiokas. Gatvės plačios, grįstos, šaligatviai. Yra kinas – kasdien. Pora – 3 kart per savaitę keičia, filmai neperseniausi. Kultūros namuose kartais atvažiuoja gastrolės. Porą kart buvau su Tera. Miestas švarus, padorus, žmonės kažkokie šleikščiai dori, apatiški, susirūpinę tik savo namu, daržu, pietumis, paršeliais... Daugybė namukų statosi, visi vienodi, tvarkingi ir nuobodūs. Kažkokią specifiką turi miestas ir žmonės. Nors palyginus su Griežpelkais [Bukauskienės darbo vieta – *JR*]. Ten mušasi, daužosi, pjaunasi, koliojasi, kiekvieną naują žmogų skrodžia savo gailiom kvailom akelėm, iščiupinėtų, jei galėtų, iki kaulų smegenų, ir vis blogo, vis baisaus ieško, knisiasi stačiai aikštingai. 10 km lėks pėsti, pamatyti ką nauja, jei tikisi jame surasti ką blogo, ar žmogų pamatyti, ar pletką nugirsti. O čia sotūs patenkinti veidai, be jokios išraiškos, mieguisti, vyrai – kone visi nusipenėję (nedažna sutinkama vyriškos giminės savybė). Nieks nieko niekur nedirba ir visi meluoja – nuo žemumų iki aukštumų.

[...]

Mano vaikų b-koj – betvarkė pasibaisėtina. Buv. vedėja – 21 m. mergina, apsileidusi iki begalybės. Bibliotekininkė – nešvarumo ir žioplumo įsikūnijimas. Retenybė! Vaikas – kelių m. mergytė – išberta šašais nuo nešvarumų, lanko darželį, kur dirba mano šeimnininkės duktė. Ji ir pasakojo, kad tą nelaimingą vaiką prausia, jei kas susigraudina, daržely... O motina – 25 m. su kilnia šukuosena, šilko suknelėm (apskretusiom) ir neplautu kaklu. Kaip ji dirba, aš galiu duoti pavyzdį, kaip ji užrašo knygas inventorinėj knygoj – Gorkio „Senis Archipas ir Lionka“ užrašė taip: Senis (atseit čia autorius) „Archipas ir Lionka“. Jeigu žmogus iki tiek nesuvokia nieko, ką iš jo begalima reikalauti. Ir taip viskas užrašyta, ir knygos, ir skaitytojų formuliarai. Knygų ji nekenčia, prisipažino pati. Sykį ji paklausė, ką aš veikiu namie. Sakau – skaitau. Tai ji buvo apstulbinta iki išsižiojimo. Kitą kartą toks apstulbimas įvyko, kai ji užrašė tėvui adresą ant voko į Kemeris sanatoriją. Aš jai patariau, kad ji užrašytų respubliką, nes gali paštas (ten irgi panašūs sėdi) nepataikyt nusiųsti, pasakiau, kad užrašytų „Латвиская ССР“. Tai jos akys kone ant kaktos iššoko. „O iš kur jūs žinot, kad Kemeris Latvijoje?“... Na ką gi tokiam sutvėrimui atsakysi?.. Dar – atkakliai visus vardus ir pavadinimus rašo iš mažosios raidės. Kūdikiams siūlo romanus, o paaugliams – vaikiškas knygeles... Tokia yra kultūros darbuotoja, mano bendradarbė.¹³²

Čia pateikiamos dvi ilgesnės laiško dalys, pats laiškas gerokai ilgesnis, skirtas išsamiai aprašyti naują gyvenamąją aplinką, be to, kadangi trūksta laiško pabaigos, negalima žinoti, kiek dar šis aprašymas tęsiasi ir kaip

---

¹³² Adelei Kizlaitytei, 1955. IX, Tauragė, MLLM 54415.

pakinta. Pats laiškas po kreipinio prasideda tokiais sakiniais: „Tavo laišką gavau. Imu dėstyti savo gyvenimą.“ Rašomas tekstas paklūsta duotam rašymo kodui „dėstyti“. Savas gyvenimas aprašomas per aplinką ir joje atsidūrusio asmens interpretacija daugiausia išsilaiko ne tiesioginiame savęs įtraukime, bet aprašymo būde, „aš“ save į tekstą įtraukia daugiau kaip veikėją, labiau netiesiogiai, nes nuolat juntama dviguba pasakojimo strategija – „aš“ to gyvenamojo pasaulio stebėtojas ir „aš“ – *netikėtas* jo veikėjas, kuris linkęs apie save ir aplinką kalbėti atsietai, jis nėra įtrauktas dalyvis, o į ją įmestas stebėtojas. Paties laiško rašymas paklūsta kone klasikinės novelės modeliui – pradedant bendromis charakteristikomis ir prieinant prie artimosios veikėjo veiklos aplinkos. Tokia pasakojimo strategija – vienas pagrindinių aspektų, rodančių kaip asmuo save patiria provincijoje, naujoje bendrijoje, būdamas *a priori* jai nepalankus *kitas* ir kokį kalbėjimo stilių pasirenka vaizdavimui. Šio laiško rašymo būdas ir santykis su aplinka, atrodytų, ateina iš tam tikros vaizdavimo ir, netgi, sakyčiau, santykio su provincijos erdve aprašymo tradicijos, konkrečiai – Antono Čechovo¹³³. Čechovo gniuždančios, veikėjų sąmonės degradaciją sukeliančios provincijos vaizdavimas dengia šio laiško autorės savęs suvokimą provincijos aplinkoje, yra savaimė įimtas ir atkartojamas. Cituotose pastraipose atsiskleidžia fono (miestelio erdvė) ir figūros (bibliotekininkės) santykis. Erdvė suvokiama kaip vienmatė, aprėpiama vienu žvilgsniu ir lengvai apibendrinama, joje nėra nieko, kas pritrauktų, sutrikdytų asmens suvokimą ar jį reikšmingai užklaustų. „Aš“ su provincijos erdve save supriešina kaip kultūros veikėją-darbuotoją antikultūros ir visiškos asmens niveliacijos erdvėje¹³⁴. Šioje erdvėje *asmenu*, individų – nėra, figūra ir fonas atitinka ir pateisina vienas kitą, tad yra tik „karikatūriška

---

¹³³ Čechovas – visos bendrijos mėgtas, atrodytų, autoritetingas, pasaulėvaizdį formavęs autorius. Viena išraiškingesnė citata: „Aš Rūtai rašiau apie Ar[ėją]. Ji jo jau neapkenčia ir man draudžia „žemiška meilė“ mylėti ką nors, „netolygų Čechovui...“ Kvatojau skaitydama tą jos laišką.“ (Vandai Lopaitytei, 1958. X. 3, MLLM 51664.) Arėjas Vitkauskas – poetas, prozininkas, vertėjas. 1958-aisiais jį su Degutyte supažindino Lopaitytė; kurį laiką juodu siejo simpatiniai ryšiai.

¹³⁴ Santykis nepasikeičia iš išvykus mokytojauti į Nemenčinę, Laurų septynmetę mokyklą: „Mokytojai?.. Skaičiau Dikensą. Direktorė maniusi, kad tai naujas amerik[iečių] rašytojas, o kita paklausė nustebusi: „Tai kam?“ Atseit, kam aš skaitau, juk dėstyti iš jos nereiks...“ (Bukauskienė, 1956. IX. 24, Nemenčinė.)

smulkmė^{135, 136}. Algis Mickūnas teigia: „Tokia figūra kaip Don Kichotas esmingai parodo, *kai naujas gyvenamasis pasaulis reikalauja apsispręsti, ar jame verta gyventi*, ar reikia jį paneigti ir mėginti gyventi jau praeinančiame. Gyvenamasis pasaulis – tai viena į kitą nurodančių reikšmių tinklas, kai viskas tarpusavyje susiję ir sudaro rišlią vienovę, atrodo aišku ir normalu, *kai klausimai ir atsakymai turi prasmę*, kad ir kokių prieštaringų kiltų svarstymų [kursyvas mano – JR].¹³⁷ Iš laiškų išryškėja gyvenamasis pasaulis (ir gyvenamųjų pasaulių sandūros), nes jo pagrindu vyksta dialogas-polilogas (net ir tada, kai apie provinciją kalbama laikantis tam tikros stilistikos, pasitelkiant visoms panašią manierą jai aprašyti; manieros pasirinkimas irgi atidengia santykį). Naujas gyvenamasis pasaulis Degutytės laiškuose – tai ne reikšmių tinklas, o beprasmės erdvės – su tokiais pat gyventojais. Jų vertybės – tai antivertybės, tad apsisprendimas, ar čia gyventi, yra aiškus ir vienprasmis, nes renkantis savu vertybiniu pagrindu šis gyvenamasis pasaulis suprantamas kaip negalintis atsakyti ir suprasti. Mickūnas skiria vertę ir vertybę: „Vertės susideda iš dalykų, kuriuos žmonės vertina, ypač praktinėje plotmėje, – maisto, turto ar net dievybių bei kitokių įvaizdžių. Jos yra dirbtinės. Vertę laikau atitinkančia anglų kalbos žodį *value*, o vertybę – *worth*. *Pastaroji surandama*.¹³⁸ Degutytės pirmasis provincijos aprašo epizodas yra verčių aprašymas: aplinkai charakterizuoti parenkamas vienas modelis, susidedantis iš tam tikrų verčių, susiejamų su praktikos plotme (daržas, paršeliai etc.), o erdvė, kurioje iš jos perspektyvos turėtų rasti vertybės – biblioteka – taip pat yra organizuojamos vertės logikos ir dėl to priartėja prie karnavališko vertybių

¹³⁵ Vandai Lopaitytei, 1955. X. 10, Tauragė, MLLM 51615.

¹³⁶ Provincijos gyventojų traktuotė – visų korespondenčių labai panaši: „Mūsų (Šaukėnuose) žmonės baisiai smulkučiai, godūs, todėl tokiais užaugino savo vaikus. Šįmet išleidom pirmuosius abiturientus. Dalis jų, man rodos, eis savo tėvų pėdom (šykštumas, pavydas). [...] Šiaip – baisiai nuobodu. Slegia kaimo tyla, žmonių, su kuriais būtų galima pasikalbėti, nebuvimas. Norisi išbėgti iš ten, išbristi iš tos balos, bet nėra kaip. Taip ir sėdžiu. Jau apsipratau su ta mintim, kad teks taip ir „nukaršti“.“ (Venclovaitės tėviškėje rašytas laiškas, 1957. VII. 30.)

¹³⁷ Algis Mickūnas, „Don Kichoto sąmonė“, *Demokratija šiandien*, sud. A. Sverdiolas, vert. R. Kalinauskaitė, G. Milašius, I. Tatolytė, N. Vasiliauskaitė, Vilnius: Versus aureus, 2007, 396–397.

¹³⁸ *Ten pat*.

apvertimo. Dėl tokio santykio provincija suprantama kaip visiškai nekomunikatyvi terpė; turint omeny cituotame laiške esančią frazę „Na ką gi tokiam sutvėrimui atsakysi?..“ ir prisiminus Mickūno teiginį, kad gyvenamajame pasaulyje klausimai ir atsakymai turi prasmę, galima sakyti, kad apibendrintame provincijos pasaulyje komunikacija, kaip vertybių ieškojimo ir *suradimo* kanalas, neegzistuoja; atsakyti arba klausti neprasminga.

Mickūnas teigia, kad gyvenamasis pasaulis yra veiklos aplinka¹³⁹. Veikti provincijoje Degutytė ir didžiuma jos bičiulių pasirenka kiek donkichotišką nuostatą: siekiama keisti, reformuoti provincijos pasaulį mokant jaunas žmones. Mokytojavimas ar darbas bibliotekoje netgi gali redukuoti sąmonėje provincijos erdvę, leisti jai pasijusti aktyviai veikiančiai tarsi kitur: „Kol pamokose – nejauti šlykštumo, gera. Pamiršti ir Tauragę. Žiūri, viens *stengiasi*, kitas – *prašosi*, *rungtyniauja*, kas eis prie lentos, – mat, paskutinė ketvirtis. *Klausinėja* per pamokas ir pertraukas kas kam neaišku, *susijaudinę*. **Aplamai klasė pasibaisėtina – 33 % pažangumas. T. y. iš 18 mokinių – tik 6 be dvejetų...** [visi paryškinimai mano – JR]“¹⁴⁰ Mokykla yra vieta, kurioje persikloja abu supriešinti modeliai: provincijos stagnacija, atsilikimas, antikultūriškumas (tai rodo juodesniu šriftu išryškinta laiško dalis) ir dinamika, mąstymas, veikimas, mentalinio pasaulio dalyvavimas kaip vertybės ir prasmės radimasis. Iš kursyvu paryškintų žodžių matyti, kaip skiriasi šis ir ankstesniame laiške pateiktas provincijos aprašymas. Tai, kas charakterizuojama kaip *dinamika*, judėjimas, suvokiama kaip prasmingo veikimo pasaulyje properša. Dinamiškai veikdama sąmonė aptinka prasmę ir tarsi spontaniškai redukuoja šleikštulį, bendrai įvardijamą pavadinimu „Tauragė“.

Prasmingas, dinamiškas veikimas mokykloje ar bibliotekoje visada susiduria su ribojimu: mokykla / biblioteka kaip institucija, mat bendradarbiai be išimties traktuojami kaip antikultūrinės terpės dalyviai, ne asmenys.

---

¹³⁹ *Ten pat*, 409.

¹⁴⁰ Vandai Lopaitytei, 1956. III. 29, Tauragė, MLLM 51623.

Gavau Tavo laišką. Kad jį kur velniai tą gyvenimą, nesikeikus.

Tera *kovoja* su visokiais direktoriais Vilkiškėse. Turi 24 pamokas, auklėjama V kl. su 30% pažangumo (...), jos valdžioj biblioteka (mokyklos) ir literatų būrelis. Darbo iki kaklo, gyvena su motina. Vyresn[ysis] brolis vedęs, žmona jo serga, – bėdos. Jaunesnis metė mokslą, nesiduoda perkalbamas ir eina dirbti į Tilžę ar kt. (o dar vaikas 15–16 metų).

Filė *kenčia* Gudžiūnuose, *keikia* savo dalią ir nelaimingą meilę...

Vanda, *laimingoji*, Kaune – V k[urse] ir laukia paskyrimo į T[arybų] S[ąjun]gą – Uralą, Aziją ir kt., kadangi Lietuvoj tokių specialistų perdaug, o kitur – didelis trūkumas.

O aš, *nabagė*, čia *skandalijuosi* iki kiek tik galiu. Jei bus „Tiesoj“ ir „Komj[aunimo] tiesoj“ man koks atviras laiškas su moralais, – neišsigąsk. Apie mane tik pila straipsnius, tik pila. Nespėju skaityt. O po kiekvieno – einu *skandalo kelt*, kadangi melas toks visiškas ir šlykštus, kad *norisi užmušti visus ir save*. Paskut[inis] skandalas – komj[aunimo] kom[ite]te. Šis, berods, pavojingiausias man, bet tegu velniai juos visus. Lėksiu kada, susiėmus savo skarmalus, iš čia, tai net kibirkštys lėks.

Nervai vėl velniop nuėję – nemiegu, galva plyšta; kartais, metus viską, guliu po 2 dienas. Po naujų metų, matyt, norom nenorom – reiks mesti Tauragę. [kursyvas – JR]¹⁴¹

Į pasakojimą apie savo gyvenamąjį pasaulį įtraukiamos kone visos bendrijos dalyvės kaip savos *situacijos bendrininkės*. Kalbėjimasis formuoja šios bendrijos veikimo būdą, nes „[...] kalbėjimas ne atspindi žmogaus mintį, žinojimą arba supratimą, bet kuria supratimą ir plėtodamasis nuolat perkuria jį visą, o ne vien papildo detalėmis.“¹⁴² Laiškas nėra vien apsikeitimas informacija apie tai, kas vyksta, jis pats kuria tam tikrą gyvenimo apykaitą ir modeliuoja bendruomenę, mat tai, kas rašoma apie savą veikimą, veikia ir kitas bendrijos nares, taip pat – formuoja jų kalbėjimą; nėra taip, kad laišku tik pateikiama tam tikra faktografija, anaipol, juose cirkuliuoja, formuojasi ir yra palaikomas asmens veikimo stilius provincijoje, jeigu norime – išlaikomas tapatybės tvirtumas ir, svarbiausia, atvirumas, laiškai leidžia išlaikyti jos dinamiką.

¹⁴¹ Adelei Kizlaitytei, [1955 vėlyvas ruduo ar pradžia žiemos], MLLM 54417.

¹⁴² Jurga Jonutytė, „Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste“, *Logos*, nr. 34, 2003, 112.

Prasmingai veikti provincijos erdvėje galima tik konfliktuojant, nes jos beprasmiškumas konfrontuoja su pastanga kurti prasmę, veikti kaip kultūros pasaulio atstovui, tačiau ši vertybė, asmens suvokimu, taip ir pasilieka jo veiklos laukas, negalintis pakeisti kito – provincijos gyvenamojo pasaulio: „Negi čia sėdi žmonės... Jie nė nemato, nė nesupranta – kokia ta b-ka buvo iki manęs, kokia ji dabar, ką reikia dirbti ir kaip reikia dirbti su vaikais – kaip su žmogum. Jie mato tik skaičius ir komandiruotes į kaimą.“¹⁴³ Cituotame laiške matyti dar vienas įtampos taškas, svarbus visai aptariamo laikotarpio korespondencijai – miestas, pasaulis, kuris įprasmina turėto gyvenamojo pasaulio vertybes. Lopaitytė išskiriama iš bičiulių konteksto – „laimingoji“, nes ji yra Kaune, o paskyrimas jai žada judėjimą į dar platesnę veikimo-galimybių erdvę.

Išsigrynina sąmonės nuostata – yra provincija, jos salos, kuriose „dūsta“ bendrijos narės, ir visas likęs pasaulis; provincija – demonizuojama (tai atitinka ir tam tikra kalbėsenos stilizacija), paliktas miestas – idealizuojamas. J. Degutytės žvilgsnis laiškuose sufokusuojamas į Vilnių – buvusią ir svajojamą dinamikos bei kultūros terpę¹⁴⁴. Jau viename, dar Vilniuje rašytame laiške, matyti, kaip juntama išvykimo iš Vilniaus grėsmė ir iš ko ji randasi: „Einu į koncertus, kaip pasiutus, nes vakar paėmiau stipkę, o šiandien kišenėj 74 rb. Šiaip ar taip – aš jau žuvęs žmogus.

Taip, Vandute, kitąmet aš vyksiu irgi į kokias nors „pelkes“, o Tu, aišku, nesuteiksi man garbės savo atvykimu, nes jeigu negali į Vilnių atskristi, tai į kokią vietovę, kurios žemėlapy nėra, tikrai neatvažiuosi. Taip ir išsiskirsim amžiams.“¹⁴⁵ Matyti asociacijų takas: buvimo Vilniuje aprašymas (eiti į koncertus „kaip pasiutus“) kaip kontrastą iššaukia kitą pastraipą, išvykimas iš Vilniaus aprašomas kaip savęs *ištrynimasis*, asmens pasitraukimas iš prasmingo

---

¹⁴³ Lopaitytei, 1955. X. 27, Tauragė, MLLM 51618.

¹⁴⁴ „Tu esi vargšė! Paskyrė į Vilnių, o ji liūdi! Aš tai subeprotėčiau iš laimės, gavus ten vietą, o jos dar širdis pusiau plyšta. Ar Tu supranti, ką tai reiškia būti Vilniuj... dieve, dieve, Tu nelaimingoji! Kvatok laiminga! O tai primušiu parvažiavus... O parvažiuosiu neužilgo: jau šilta, reiks nusimesti savo skrandas. // Tavo gimimo diena. Sveikinu! Ir linkiu laimingai įsikurti Vilniuj. Ir aš ten atlėksiu – būsiu Tau virėja, skalbėja, kuo tik nori. Eisiu nors gatvių valyti – tiek čia viskas šlykštu.“ (Vandai Lopaitytei, 1956. III. 29, Tauragė, MLLM 51623.)

¹⁴⁵ Vilnius, 1954. V. 21, MLLM 51635.

pasaulio centro į vietą, kuri tiesiog neegzistuoja jo struktūroje („žemėlapyje nėra“).

Miestas, kaip kultūros asmenybės veikimo terpė, ir provincija, kaip asmens išsitrynimasis iš prasmingo pasaulio, sąmonėje nusistoja kaip simbolinė struktūra (atrodo, savo aštrumą išlaikiusi iki mūsų dienų). Štai laiškas, rašytas jau įsikūrus Vilniuje, leidžiant trečiąją knygą:

Apie save, deja, nieko džiuginančio. Jonyno recenzija – jau parašyta – per daug gera (ten aš „nuostabi...“ o direktoriui reikia, kad būčiau labai abejotina), taigi, atrodo, davė kitam, kad parašytų blogą... Jokių „užtarėjų“ nė kvapo nėra. Iš „Lit[eraturės] ir meno“ gavau tik 24 rb. Iki šiol gaudavau dvigubai... Tai šitaip... Nieko nepadarysi, reikės važiuot į kaimą mokytojauti. Tik ne į Vilniaus kraštą, o pas lietuvius. Atvažiuosi pas mane į svečius... Na, skarmalų turiu, o maistui užsidirbsiu, per daug pamokom neapsikrausiu. O garbingą nario bilietą numesiu jiems ant stalo. Nenoriu būti niekšų ir veidmainių „šeimoj“. Čia jau nebe politinis momentas (leidykloj), o asmeniškumas. Jonynas – ne piemuo, už savo žodžius atsako, ir leidykla gali juo remtis; tam ir duodama recenzuoti, o jeigu jau specialiai šito nori, tai ką gi... Visada susiras žmogus, kuris parašys blogą recenziją apie ką tik nori, jeigu šito vyresnybė prašo. Jeigu geriausias eilėraščius išims, tai be jokių kompromisų atsiimu viską ir tegu eina visi velniop. Aš niekad nieko nesitikėjau ir jokių iliuzijų niekame neturėjau. Toks jau mano gyvenimas. Taip kad jokio dvasinio perversmo ir nebus. Tik daiktinis... Pirmą kartą važiauvau mokytojauti sunkvežimiu su mažu mazgeliu, o antrą kartą – „Moskvičium“ ir su pora čemodanų. Vadinasi, vis gerėja gyvenimas, negalima skųstis... O Tau reiks Vilniuj kitą draugę susirasti, nes nebus kam barti ir kojinių adyti. Apmegsiu dabar, kol Vilniuj.

Tai – perspektyvos į ateitį.¹⁴⁶

Sunkioje ir įtemptoje situacijoje, kai susiduriama su „fabriko tvarka“, anot Rimanto Kmitos, situacijos suvokime buvusi patirtis ima veikti kaip tam tikra simbolinė struktūra, o savas projektas kuriamas kaip simbolinis asmens aktas, nelabai sutinkantis su, jeigu galima taip pasakyti, kasdiene logika; jis grįstas sąmonėje nusėdusiomis ir suaštrintomis opozicijomis.

---

¹⁴⁶ Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, 1963. III. 13, MLLM 49812. Su dailininke B. Jacevičiūte-Jėčiūte J. Degutytė susipažino apie 1958–1959 metus ir bičiulystė nenutrūko iki poetės mirties. Yra išlikusi jų dviejų korespondencija, kuri verta atskiro dėmesio kaip išsiskirianti savitu kalbėjimo ritmu, įdomiai atskleidžianti dviejų menininkių kalbėjimąsi apie kūrybą, seserišką rūpestį viena kitos darbais ir kūrybinėmis būsenomis.

Simbolinis aktas – asmens pasitraukimas, išsitynimasis iš kultūros erdvės, kurioje jis susiduria su ribojimu ir negali laisvai steigti prasmės. Iki šiol aprašytas savęs suvokimas provincijoje asmens sąmonėje ima veikti kaip ateities projekto struktūra: jeigu negaliu veikti prasmingai, pasitraukiu iš erdvės. Laiške matyti, kaip šis „projektavimas“ įgauna pagreitį, ima „rašytis“ ir laiško pabaigoje tampa nebe projektu, o dabartimi: „Apmegsiu dabar, kol Vilniuj.“

Apibendrinant galima pasakyti, kad ankstyvojo laikotarpio Janinos Degutytės korespondencija iškalbiai pasakoja savojo laiko gyvenimo formas. Leidžia iš arti, per konkrečią situaciją pamatyti, kaip susidarė pasitikėjimo pagrindu save steigiančios bendrijos, kurios veikė kaip prasmų suradimo ir išlaikymo struktūra. Ši korespondencija rodo, kad laiškas buvo būdas sukurti terpę, kurioje klausimas-atsakymas turi prasmę, tai refleksijos ir savirefleksijos forma. Neatrašymas, laiško negavimas gali sukelti pyktį, savęs ištrynimo, buvimo periferijoje intensyvesnį jutimą. Laiškas suvokiamas kaip gyvenamojo pasaulio tinklo išlaikymas, savos tapatybės ir, sakyčiau, savo egzistavimo pasaulyje patvirtinimas: gaunu laišką, vadinasi, dar esu. Kitų elgesys sukuria terpę, kad joje būtų galima suprasti ir orientuotis, tokia orientacijos ir savisteigos terpė pasaulyje aptartuose laiškuose yra Vilniaus atsiminimas ir komunikavimas su buvusio gyvenamojo pasaulio *kitais* bendros atminties ir pasaulio supratimo pagrindu.

3. Tapatybės įtampos poetiniame kraštovaizdyje

Janina Degutytė yra poetė, kuri, jei nebijotume šio žodžio, kažkaip lemtingai ir simboliškai liko aname, sovietiniame, lietuvių literatūros laike. Galima sakyti, kad net simboliškai užskliaudė garsios, apdovanotos¹⁴⁷, populiaros ir skaitytojų mėgstamos poetės poeziją savo pačios rengtais rinktiniais raštais (I–II t., 1988 m.). Atgavus Nepriklausomybę, Degutytės tekstai gana greitai nugula mokykliniuose vadovėliuose, bet intensyviau viešajame literatūros diskurse nėra reflektuojami, recepcija savotiškai išla jos pačios sukurtuose embleminiuose Lietuvos ir gamtos vaizduose ir nėra įsukama į „perkainojimo“ procesus. Recepcija kiek suaktyvėja 1995–1996 metais. Išėjus Degutytės gamtos lyrikos rinkinei *Artumas* (1995), Gintaras Bleizgys parašo recenziją, keldamas šiai poezijai laiko patikros klausimą iš savo laiko skaitytojo pozicijų¹⁴⁸. Smarkesnis išjudėjimas – Viktorijos Daujotytės parengtos knygos *Atsakymai* pasirodymas 1996 metais. Kiek pavyko aptikti šios disertacijos autorei, knyga sulaukė trijų recenzijų, kurias vienija keletas svarbių bruožų, ženklinančių recepcijos įtrūkius. Pirma, visi recenzentai – Solveiga Daugirdaitė, Aistė Birgerytė ir Arnas Ališauskas – konstatuoja, kad tai – sukrečianti, svarbius gyvento pasaulio aspektus atskleidžianti knyga. Autobiografinis Degutytės pasakojimas visus recenzentus vienaip ar kitaip grąžina prie jos poezijos suvokimo klausimo, justai savotiškas suklusimas, abejonė recepcijos suformuota Degutytės poezijos samprata. „Jei čia [knyga *Atsakymai* – JR] – tik Degutytės kūrybos paraštės, tai kodėl man jos atrodo lygiai svarbios kaip „tikroji“ kūryba? Ir ką „Atsakymai“ keičia

---

¹⁴⁷ Pagrindiniai Degutytės gauti apdovanojimai: Darbo raudonosios vėliavos ordinas – 1960 m., Lietuvos TSR Valstybinė premija už eilėraščių knygą *Pilnatis* – 1967 m., Medalis „Už šaunų darbą. Pažymint V. Lenino gimimo 100-ąsias metines“ – 1970 m., Lietuvos komjaunimo premija už eilėraščių knygą *Saulėtos dainelės* – 1974 m., LTSR nusipelnusios meno veikėjos garbės vardas – 1978 m., LTSR valstybinė premija už geriausius literatūros ir meno kūrinius vaikams ir jaunimui už knygą *Baltas gulbių sostas* – 1987 m. (Duomenys iš Janinos Degutytės Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos asmens bylos, LLMA, F. 34, ap. 4, b. 116, l. 47.) Nepaisant apdovanojimų gausos ir gana tvirto Degutytės statuso, iš jos bylos Kadru įskaitos asmens lapų matyti, kad Degutytė visą laiką buvo nepartinė.

¹⁴⁸ Gintaras Bleizgys, „Skaityti sau“, *Metai*, nr. 11–12, 1996, 164–166.

suvokiant Degutytės poeziją?“ – iškelia klausimą Daugirdaitė¹⁴⁹. Kiti recenzentai kelia panašius klausimus. Svarbų grįžtamąjį suvokimo judesį paliudija ir Donatas Sauka, rašydamas apie tautinio mentaliteto problemas ir lyriškumą: „Poezija galėjo prasiveržti iš gyno jausmo lyg iš pačios prigimties gelmių. Peržengta galimybių riba, egzistencija karštligiška ir beviltiška, inkvizicijos siaubas, nuo mažumės lydintis gyvenimą namuose, paaiškina egzaltacijos, patetiškumo protrūkį poezijoje. Janinos Degutytės „Atsakymuose“ daugiau *negyvenimo* tiesos negu apskritai jos įmanoma išreikšti poezija. Taip šitie „Atsakymai“ pakomentuoja istorinį faktą – Degutytės „Ugnies lašai“ (1959) buvo pirmasis rinkinys, suardęs tvarkingos eiliakalystės nykią rutiną.“¹⁵⁰ Suklusimas išėjus autobiografinėi Degutytės knygai svarbus dėl to, kad išryškina interpretacinės situacijos kaitą atsiradus naujam tekstui, bet tolesnės recepcijos neišjudina. Nuolatinį dėmesį Janinos Degutytės kūrybai skiria Viktorija Daujotytė – mąstydamą apie poezijos lauką literatūrologė nuolat įraukia Degutytę į literatūros procesus, ypač kalbėdama apie moterų poeziją. Degutytės vieta lietuvių moterų literatūroje atskleista lietuvių moterų literatūros istorijoje *Parašyta moterų*¹⁵¹. Svarbu tai, kad Daujotytė yra literatūrologė, suteikusi impulsą Degutytei kalbėti, parašyti *Atsakymus* ir šį tekstą įtraukė į monografiją apie Degutytę¹⁵². Tačiau – labai atsargiai, korektiškai, tiek dėl distancijos nebuvimo, tiek dėl tuometės literatūros mokslo situacijos. *Atsakymai* pakeičia patį suvokimą kultūrinės-gyvenamosios situacijos, iš kurios buvo rašyta ši poezija ir netiesioginiu būdu teikia esminių kultūrinės tapatybės įtampų nuorodas – emblemiška, egzaltuota, romantinė, optimistiška poezija įgauna kiek kitą skaitymo matmenį arba bent jau pakreipia žiūros kampą.

---

¹⁴⁹ Solveiga Daugirdaitė, „Atsakymai“, *Metai*, nr. 2, 1997, 138.

¹⁵⁰ Donatas Sauka, „Poezija ir tautinis mentalitetas“, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998, 544.

¹⁵¹ Viktorija Daujotytė, „Janina Degutytė: Duktė Salomėjai, sesuo Liūnei Sutemai“, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 485–502.

¹⁵² Viktorija Daujotytė, *Janina Degutytė: Gyvenimo ir kūrybos apybraiža*, Vilnius: Vaga, 1984.

Biografinės knygos pasirodymas rodo skaitymo kodo prasiplėtimą ar poslinkius. Epistolinis poetės palikimas pačią autobiografinę knygą panardina į kontekstą: tam, kas joje aprašoma retrospektyviai, neretai suteikia ir gyvento laiko perspektyvą. Šios disertacijos dalies centras – vaizdavimo praktikos, kurios savarankiškai egzistuoja poetiniuose tekstuose, tačiau drauge yra nugrimzdusios į kultūrą, jos struktūras, hierarchijas, įtampas. Degutytės laiškai, autobiografiniai tekstai svarbūs tuo, kad suteikia kontekstui sodrų, kultūriškai informatyvų ir reikšmingą matmenį; jie neišvengiamai dalyvauja skaityme ir suvokime – tik galima pasirinkti jį suskliausti ar išlaikyti atvirą. Poetinis, epistolinis, biografinis Degutytės pasakojimai kuria komplikuoatą tapatybės modelį. Išryškėja įtampos tarp kultūriškai patvirtintų, egzistuojančių vertybių sistemų ir asmens gyvenamojo pasaulio, kaip neturinčio atitikmens ir kalbos, vertybiškai nestruktūruoto ir nelegitimuoto, kitaip tariant, kultūroje nesama vaizdavimo praktikų ir formų, kurios leistų kalbėti iš savų kultūros pozicijų, iš savo kitoniškumo. Galima sakyti, kad susiduria bent du gyvenamieji pasauliai. Gyvenamasis pasaulis kaip tam tikro laiko simbolinė vertybinė struktūra, kuri jau yra artikuliuota ir turi savus legitimumus, t. y. tapatybės pasakojimus ir vaizdinius, ir savas gyvenamasis pasaulis, kuris nėra patvirtintas kaip galimas modelis kultūroje, neturi nei kalbos, nei vaizdavimo išteklių.

3. 1. Peizažas – paveldėta kultūrinio savivaizdžio forma

Vaizdas, tiksliau – gamtos vaizdas, daugelio kritikų įvardijamas kaip pagrindinė Janinos Degutytės poezijos medžiaga. Vandos Zaborskaitės teigimu, „[...] gamtos motyvai užpildo jos eilėraščių vaizdų sferą. Kas išeina už jų ribos – miestų civilizacijos, kultūros pasaulio realijos – yra periferiniai reiškiniai, kartais stokoja originalumo.“¹⁵³ Pamėginsime pasekti vaizdo kaitą Degutytės poezijoje, paraleliai keldami kultūrinės tapatybės formavimo(si)

---

¹⁵³ Vanda Zaborskaitė, „Gamtos vaizdas Janinos Degutytės lyrikoje“, *Šiuolaikinės poezijos problemos*, Vilnius: Vaga, 1977, 332.

klausimą. Pasirinktas analizės aspektas – subjekto ir, kol kas sąlyginai formuluojant, kraštovaizdžio / peizažo santykis poezijoje, kuris neišvengiamai nugrimzdęs sociokultūriniame kontekste, įimančiame ir biografiją, kaip gyvenamojo pasaulio reikšmines struktūras artikuluojantį tekstą; taip pat sovietinę ideologiją, iš pamatų griovusią tradiciškai perduodamus vaizdinius simbolinius prasmės pamatus, teikiančius mąstymo, jautimo ir veikimo modelius, egzistenciškai galiojančias orientacijas gyvenamajame pasaulyje.

Catherine Brace straipsnyje „Kraštovaizdis ir tapatybė“ aptaria peizažą kaip formą, leidžiančią tirti reikšmių formavimo struktūras kaip tam tikrus savivokos ir savikūros procesus. Šiam tyrimui svarbi viena pagrindinių tyrinėtojos nuostatų, pasiskolintų iš W. J. T. Mitchello, teigiančio, kad suvokti ryšį tarp tapatybės ir kraštovaizdžio galime tik tuomet, jei žodį „kraštovaizdis“ iš daiktavardžio perkvalifikuojame į veiksmažodį, t. y. objektą nurodantį žodį keičiame į veikiantį žodį [*an ,object‘ word to a ,doing‘ word*]. Šis perslinkimas pakeičia paties klausimo kryptį – klausiamo, ne koks kraštovaizdis yra, ar ką jis reiškia, bet žiūrime, kaip jis susidaro, kaip veikia. Tai leidžia kraštovaizdį suvokti ne vien kaip objektą (statišką struktūrą), bet kaip procesą, formuojantį socialines ir subjektyvias tapatybes, t. y. cirkuliuojančią ir formuojančią medžiagą. Kraštovaizdis – kultūrinės galios instrumentas bei komunikacijos forma, atskleidžianti komunikacinius tapatybės aspektus, o drauge – vienu tapatybių galią ar dominavimą prieš kitas¹⁵⁴. W. J. T. Mitchelas kraštovaizdį suvokia kaip platų kultūrinių kodų tinklą, vaizdavimo praktiką, turinčią ypatingą vietą reikšmių ir verčių mainuose. Kraštovaizdžio kaip tarpininko suvokimas leidžia mokslininkui šią vaizdavimo / suvokimo praktiką įtraukti į kultūrinę apykaitą ir mainus, kitaip tariant, padaryti sociokultūriškai aktyvų. Mitchellas, kaip ir dera marksistinės pakraipos autoriui, priešinasi esencialistiniam, estetiniam kraštovaizdžio supratimui, atitrauktam nuo ideologinių, kultūrinių, politinių aspektų. Kadangi šio tyrimo centre yra literatūros tekstai, tirštai įaugę į savo sociokultūrinį, fenomenologiškai –

---

¹⁵⁴ Catherine Brace, „Landscape and Identity“, *Studying Cultural Landscapes*, ed. Iain Robertson and Penny Richards, New York: Oxford University Press, 2003, 121–123.

gyvenamąjį pasaulį, neatliksime ideologinių kraštovaizdžio formavimosi ir veikmės procesų aprašo. Tai, kas svarbu iš pastarojo tyrinėtojo formuluojamų pozicijų, yra kraštovaizdis, suvokiamas kaip vaizdavimo praktika, turinti ypatingą reikšmę verčių ir reikšmių mainuose¹⁵⁵. Mokslininkas išjudina kraštovaizdį kaip objektą ir padaro daugiau veikiančiu subjektu, intensyviai įtrauktu į tapatybių formavimosi procesus. Mitchellas įtraukiamas į tyrimą, nes padėjo suvokti keletą svarbių dalykų apie kraštovaizdį, tačiau jo paties samprata toliau bus modifikuojama, nes mano metodologinėms nuostatomis nėra priimtinas gana deterministiškas reprezentacijos supratimas. Tad šio mokslininko svarstymais naudosiuos kaip rodančiais kryptį, bet neduodančiais kelio.

Kraštovaizdį čia suprantame kaip kultūros fenomeną, kuriame koduojamos tam tikros kultūros reikšmės, o literatūrą – kaip vieną svarbiausių kraštovaizdžio percepcijos ir recepcijos formų, ji ir kuria kraštovaizdį, ir yra jo kuriama. Erdvė (bendraja prasme) yra suvokimo aktų (individualus ir kolektyvinis čia intensyviai koreliuoja) transformuojama į kraštovaizdį, kuris apauga tam tikromis percepcinėmis ir vaizdavimo praktikomis. Vaizdavimo praktikos formuoja percepciją, ne vien atvirksčiai.

Šiame disertacijos skyriuje aptariamas poezijos etapas apima pirmąsias tris Degutytės knygas, daugiau mažiau sutampančias su vadinamoju atšilimo laikotarpiu ir siejamas su lyrikos atsinaujinimo banga: *Ugnies lašai* (1959), *Dienos – dovanos* (1960) ir *Ant žemės delno* (1963). Pastarųjų rinkinių poetinio vaizdo specifiką galima apibūdinti tiksliai Vytauto Kubiliaus apibendrinimu: „Dialogą su gamta ji ėmė programiškai grįsti nacionaliniu pasaulėvaizdžiu, [...] poetizuodama nacionalinę krašto atributiką, kurdama embleminius Lietuvos vaizdus [...]“¹⁵⁶ Degutytės poezijos vaizdo faktūrą sudaro iš dviejų diskursų semiami vaizdinija: neoromantinė poezija (ryškiausiai – Salomėja Nėris) ir tautosaka, kurie čia pasitarnauja kaip,

---

¹⁵⁵ W. J. T. Mitchell, „Imperial Landscape“, *Landscape and power*, ed. by W. J. T. Mitchell, Chicago and London: The University Of Chicago Press, 2002, 11–14.

¹⁵⁶ Vytautas Kubilius, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996, 533.

pasitelkus Stepheno Greenblatto terminą, mimetinis kapitalas¹⁵⁷, t. y. tam tikrų vaizdinių, vaizdavimo strategijų talpykla, kuri Lietuvos kultūros atveju yra dominuojanti prieš kitas, nesusiformavusias ar nespėjusias įsitvirtinti asmens vaizdavimo tradicijas.

Vadinamojo nacionalinio kraštovaizdžio vaizdinija yra tam tikra vertybinė struktūra, implikuojanti ir asmens sampratą bei labai stipriai susijusi su *prigimtum*, *kilmės* ir *vaikystės / prarastojo rojaus* mitais. Sakykime, Degutytės bendrakarčių, Alfonso Maldonio, Justino Marcinkevičiaus, iš dalies, Algimanto Baltakio ir kitų poezija po truputį tampa sodri būtent gimtojo kaimo vaizdų, jų konkretikos, turi, galima sakyti, dvigubą sluoksnį – tiek perimamo, simbolinio lietuviškumo, tiek prigimto, konkretaus, realistiško sodrumo. Natūralus lietuviškas išsisknijimas, apie kurį kalba Vytautas Kavolis, vienaip ar kitaip formavo sovietinės lietuvių poezijos vaizdą¹⁵⁸. Rimvydas Šilbajoris, Degutytės bendrakartis, įvardija du svarbius Degutytės poezijos dėmenis: „[...] du dideli jos rūpesčiai: nustatyti prasmingą santykį tarp savęs ir pasaulio ir atstatyti Lietuvą kaip asmeniškai reikšmingą poetinę tikrovę.“¹⁵⁹ Šilbajoris įvardija vieną pagrindinių Degutytės poezijos įtampos ašių (nors mokslininkas šią įtampą linkęs veikiau suglaistyti): prasmingas santykis su pasauliu ir Lietuva, viena vertus, turėtų persidengti, antra vertus, Degutytei tampa bėgimu

---

¹⁵⁷ Mimetinio kapitalo sampratą Greenblattas pristato savo studijoje *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World* (1991). Ši studija, nors ir nebus cituojama, darė didelę įtaką šiam disertacijos skyriui.

¹⁵⁸ Viena iš išimčių – Judita Vaičiūnaitė, kurios pirmąją knygą redagavo Degutytė. Donata Mitaitė straipsnyje apie Juditą Vaičiūnaitę *Lietuvių literatūros enciklopedijoje* pavartoja tikslų žodį: „Vaičiūnaitė viena iš pirmųjų liet. poezijoje *natūraliai* priėmė miesto kultūros pasaulį.“ Vaičiūnaitė miestišką tapatybę pajuto kaip savą ir ieškojo jai kalbos. Štai Violeta Kelertienė, kalbėdama apie Vilnių Vaičiūnaitės poezijoje, teigia: „Jau nesiilgėdama kaimo (gimusi Kaune to ilgesio ji nelabai ir gali jausti), beveik kiekviename rinkinyje ji skirdavo visą skyrių ar ištisą ciklą, kuriame teigdavo miestą.“ (Violeta Kelertienė, „Vilnius literatūrinėje vaizduotėje“, *Kita vertus*, Vilnius: Baltos lankos, 2006, 179.) Nors Degutytės ir Vaičiūnaitės prigimtines situacijos gana panašios, bet judviejų tekstai liudija visiškai skirtingus identiteto formavimo ir formavimosi takus. Degutytė miesto erdvės nepriima natūraliai, kaip prigimtines erdvės, bet tokios erdvės veikiau ieško, ir tai, kaip matysime, yra sudėtingas procesas, susijęs su daugybe sociokultūrinės aplinkos lygmenų: pradedant dominuojančiais diskursais (sovietinis, tradicinis) ir baigiant grynai asmeninėmis, asmens stiliaus, asmens pasaulio jutimo galimybėmis.

¹⁵⁹ Rimvydas Šilbajoris, „Tėvynė ir asmuo J. Degutytės poezijoje“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992, 157.

su dvigubomis kliūtėmis. „Nepakankamas“ gyvenamasis pasaulis, negalintis išpildyti turimų vertybių, ir kontraversiškas santykis su vidinėmis vertybėmis¹⁶⁰, kurių integracija į savą egzistenciją yra komplikuoja, kuria pagrindines Degutytės tekstų įtampas ašis. Šilbajoris savo tekste nebrėžia skirties tarp savikūros, kultūrinės situacijos, formavusios asmenį, ir jo analizuojamo poetinio Lietuvos modelio kaip *asmeniškai* reikšmingos tikrovės: „Savaime aišku, kad šitokia „statyba“ negali apsiriboti vien tik asmeniškais elementais, nes kiekvienas tikras poetas, kurdamas save, kartu kuria ir visatą, arba konkrečiau, siauriau paėmus, savo žemę, savo kraštą, kuriame išmoko žiūrėti, klausytis, jausti ir vartoti žodžius. Degutytė priklauso prie tų jaunų rašytojų, dirbančių šiandien Lietuvoj, kurie stengiasi atstatyti Lietuvą kaip poetinį modelį, kaip meninę realybę.“¹⁶¹ Atrodytų, kad šis, kiek apriorinis, gyvenamojo krašto, kaip fundamentalios asmenį suorientuojančios vertybinės egzistencinės struktūros, ir poetinio Lietuvos modelio tapatinimas leidžia Šilbajoriui Janinos Degutytės tekstą „Mano priemiestis“ (*Šiaurės vasaros*, 1966) nesuabejojant pavadinti eilėraščiu apie tėviškę, o kaip tik tėviškės / Lietuvos vaizdas Degutytės eilėraščiuose ir kėlė daugiausia klausimų šios disertacijos autorei. Klausimas kyla todėl, kad poetinis Lietuvos modelis, implikuojamas Šilbajorio, turi aiškią artikuliacinę vaizdinę struktūrą, kurią dažnai įkūnija kraštovaizdžio / peizažo modelis. Galima sakyti, kad galbūt, taip teigdamas, Šilbajoris praplečia Lietuvos modelio-kraštovaizdžio ribas, ir įtraukia jį į daug platesnį vaizdavimo spektrą, bet, antra vertus, tai, ką jis įrašo į poetinės Lietuvos sąvoką, – mus kreipia daugiau link Lietuvos / tėviškės modelio, po kurio stogu netelpa, tiesiai sakant, Šančių priemiestis.

---

¹⁶⁰ Čia pasitelkiame Algio Mickūno, kalbančio apie rusų kultūros gyvenamųjų pasaulių krizes ir įtampas, suformuluotą vidinės vertybės sampratą: „Vidinė vertybė nėra perceptivi duotis, tačiau išskyla „perspektyviai“, kiek mes, žvelgdami iš vidinės vertybės perspektyvos, galime savo gyvenamąjį pasaulį laikyti totaliu. Šis perspektyvumas yra ta kaina, kurią mokame už mūsų laisvę tirti bei pažinti bet kurį gyvenamąjį pasaulį ir kelti jo legitimacijos klausimą.“ (Algis Mickūnas, „Integralusis aš: vidinės vertybės pamatas rusų literatūroje“, *Baltos lankos*, nr. 27, 2007, 85.) Santykis tarp gyvenamojo pasaulio ir vidinės vertybės gali įgyti įvairių moduliacijų. Svarbi Mickūno pastaba, kad nepakankamas gyvenamojo pasaulio vaizdas – jo neįgalumas išpildyti vidinę vertybę, leidžia kilti trapiam priešiniuisi, keliant individo egzistencijos tokia pasaulyje klausimą (*Ten pat*, 88.)

¹⁶¹ Šilbajoris, 1992, 165.

Šiuo atveju svarbu suvokti kultūrinę situaciją, iš kurios Degutytės poezijoje kalbama. Vytautas Kavolis, kalbėdamas apie Lietuvos poezijos situaciją, tiksliai įvardija: „Nauja, autentiškesnė urbanistinės *kultūros tradicija, iš kurios galima būtų išgyventi pasaulį*, jau tiek pat intensyviai, kiek ji išgyvena save, pradėjo klostytis į nepriklausomybės pabaigą; bet save išmėginti ji tegalėjo karo, okupacijų ir egzilio laikotarpiu, be to, kliudė „kovingų misijų“ fetišizmas: tai kurti proletarinę kultūrą, tai „priešintis kultūrbolševizmui“, „kreipiant Lietuvą“ į beveik vėliausius europinius Vakarus [kursyvas – *JR*].“¹⁶² Žemė, prigimtas, kultūroje įvaizdintas poetinis Lietuvos modelis (ir kaip tapatybės pasakojimas) Degutytei nebėra fizinė tikrovė (kaip didžiajai daliai jos kartos poetų), o priklausomybės susiklosčiusiai istorinei kultūros tradicijai simbolis. Anot Viktorijos Daujotytės, „Degutytė – miestietė, bendra žmogaus ir gamtos kalba jos yra „išmokta“, ne tokia prigimta, kaip imlaus kaimo vaiko. „Išmokta“ jai ir tautosaka – iš knygų.“¹⁶³ Degutytė savo kultūriniame kontekste labiau yra „nužemintoji“, kuri siekė *išmokti* žemės kalbos ir padaryti ją sava. Poetė užima savotišką tarpinę poziciją, kurią galima įvardyti priemiesčio zona – nei kaimas, nei miestas, bet ir kaimas, ir miestas, kitaip tariant, paribys. Apie bežemius, Degutytės bendrakarčius, Kavolis rašo: „Ir kas gali kaltinti, jei poetas nesemia stiprybės iš to, ko jis niekad neturėjo? Tai štai ir priežastis, kodėl šios kartos poezijoje nepulsuoja natūrali, žemiška gyvybė.“¹⁶⁴ Janinos Degutytės pasirinkimas kitas, tapatindamasi su tėvo kilmės linija, žemdirbiškąja tapatybe ir būtent su šia kilmės vieta siedama lietuviškumą, ji siekė tiek savo poezijoje, tiek gyvenime surasti ir įsteigti kultūriškai paveldimą Lietuvą¹⁶⁵. Tikrovės stygius jos ankstyvojoje poezijoje

---

¹⁶² Vytautas Kavolis, „Sąmoningumo trajektorijos“, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 153.

¹⁶³ Viktorija Daujotytė, „Janina Degutytė: Duktė Salomėjai Nėriai, sesuo Liūnei Sutemai“, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, 490.

¹⁶⁴ Vytautas Kavolis, „Nužemintųjų generacija: Egzilio pasaulėjautos eskizai“, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, 70.

¹⁶⁵ Toks siekis Degutytės tekstuose išryškėja daugeliu lygmenų, čia trumpai charakteruosime patį pirmąjį mums prieinamą santykio su Lietuva periodą, dar nesusijusį su tekstų funkcionavimu viešojoje erdvėje. Yra išlikęs mokyklinis Degutytės eilių sąsiuvinis, sudarytas tarsi mažas rinkinėlis (LLMA, Viktorija Daujotytė-Pakerienė, F. 327, ap. 1, b. 196). Šio sąsiuvinio eilėraščiai apima 1944–1945 metus. Sąsiuvinis prasideda eilėraščiu „Tau,

rodo visišką kultūrinių vaizdavimo praktikų dominavimą prieš percepcines (pastarosios iš poezijos beveik visiškai eliminuotos). Drauge, turint omenyje sovietmečio kontekstą, tai yra intensyvi pastanga užpildyti atsiradusią tuštumą, kuri galėtų organizuoti kultūrinę savivoką.

Deniso E. Cosgrove'o teigimu, kraštovaizdis nėra vien mūsų regimas pasaulis, jis yra konstrukcija, to regimo pasaulio kompozicija¹⁶⁶, papildyčiau – suvokimo kompozicija. Tai vienas iš būdų suvokti gimtinę / Lietuvą, kuris yra ir duotas, ir formuojamas, ir paveldimas modelis, taip pat – ateities projektas. Šilbajorio teigimu, „Degutytė priklauso prie tų jaunų rašytojų, dirbančių šiandien Lietuvoj, kurie stengiasi atstatyti Lietuvą kaip poetinį modelį, kaip meninę realybę. [...] Kaip tik tą pačią brangiausią Lietuvos esmę, jos poetinę sielą ir nori šiandien jauni kūrėjai išplėsti iš praradimo nasrų. Todėl jie ir grįžta į gamtovaizdį, į išgyventą skausmą ir neteisybę [...], į liaudies kalbos intonacijas ir vaizdus, į visą istorinę Lietuvos sąvoką.“¹⁶⁷ „Brangiausia Lietuvos esmė“ ir „poetinė jos siela“ turi vaizdinius, kuriuose „gyvena“, kuriais yra perduodama ar atsiimama. Ypač jie svarbūs pastaruoju atveju, nes turintysis turi daugiau galios disponuoti ir transformuoti, nei tas, kuris siekia atsiimti ir saugoti (tai gali galioti tiek grynai biografinėje, tiek

---

Tėvyne!“ Tai pirmasis tekstas, kurio, pačios Degutytės teigimu, nesigėdijo rodyti skaitytojams ir įteikė mokyklos sienlaikraščiu (Janina Degutytė, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1998, 29). Galima sakyti, kad tėvynės meilė – šio eilių sąsiuvinio ašis. Minėjome, kad pirmuosiuose Degutytės rinkiniuose labiausiai justai Salomėjos Neries įtaka. Šiame sąsiuvinyje ryškesnis maironiškos poezijos podirvis. Eilėraštyje, skirtame Vasario 16-ajai (datuojamas: 1945. II. 24), pasirodo tėvynės-mylimosios motyvas: „Tikėk, mylimoji, troškimu tyriausiu! / Tikėk! Aš jaučiu – ši svajonė nežus!“ (l. 78). Sąsiuvinyje ataidi ir Kudirkos „Labora“ nuostatos. Nemaža dalis tekstų organizuojami kaip kalbančiojo dialogas su tėvyne, Lietuva, kurią savo atsakomybe ir valia trokštama atkurti. Įdomi sąsiuvinio struktūra – pradedamas jau minėtu eilėraščiu „Tau, Tėvyne!“, o baigiamas tekstu „Lietuvaitės kelias“, iš kurių susidaro savotiška programa. Pirmasis eilėraštis yra paskyrimas. Paskutinysis virsta veiklos imperatyvu. Sąsiuvinyje pasirodanti lietuvaite figūra, jos aprašymas atitinka maironiškąją paradigmą; lietuvaite yra kalbančiojo asmens veiklos projekcija. Paskutiniajame eilėraštyje ši projekcija sudėliojama į savo veiklos tėvynei programą, kuri vyksta kaip pasyvaus lietuvaite vaidmens transformacija į aktyvų: tekstas pradedamas tėvynės peizažu, toliau vyniojasi tautosakinis siužetas – brolio išlydėjimas, žūtis, gedulas, o tekstas baigiamas veiklos programa: „Lietuvaitės kelias – tarp laukų vingiuoja, / Tarsi aukso juosta driekiasi toli. / Žengiant juo sukurs ji ateitį Tėvynės, / Ateitį didingą, kiek svajot gali!“ (l. 83).

¹⁶⁶ Denis E. Cosgrove, *Social Formation and Symbolic Landscape*, The University of Wisconsin Press, 1998, 13.

¹⁶⁷ Šilbajoris, 1992, 165–166.

politinėje kultūros situacijoje). Atsiėmimas, saugojimas labiau paiso kultūrinių ribų ir veikia gerokai siauresniame vaizdavimo praktikų lauke. Tam tikras Lietuvos kraštovaizdis, kurį dažniausiai metonimiškai atitinka tėviškės vaizdinys, susijęs su istorinėmis tapatybės struktūromis, atkuriamas poezijoje kaip asmeniška tikrovė, sovietmečiu tampa ir pastanga išlaikyti nutrūkusį naratyvą ir tuo pat metu yra kultūrinės rezistencijos forma¹⁶⁸. Tam tikri peizažo modeliai, susikloję tautosakoje, tarpukario poezijoje įkūnija nacionalinio, tautinio mentaliteto vaizdinius, už peizažo simbolinių figūrų (medis, žolė, takelis etc.) glūdi ištisas praktinio veikimo ir orientavimosi pasaulyje laukas (pradedant visuomeninėmis orientacijomis, intersubjektyviais ryšiais, baigiant asmeniniais pasirinkimais ir vertybėmis)¹⁶⁹. Jo simbolika tvirtai susijusi su žmogaus buvimo pasaulyje tvarka, ji suima panteistinės, pagoniškosios pasaulėjautos simbolines struktūras, kurios yra metaforinės kalbos reikšminis rezervuaras. Metaforų tinklas vienaip ar kitaip išlaiko šias simbolines struktūras, jas transformuodamas. Galop – klojasi metaforų sluoksnis, kuris suteikia vardą, aiškumą, jei norime, embleminę formą tiems simboliniams-kosminiams ryšiams pavadinti ir tampa tam tikros kultūros sisteminėmis vaizdavimo ir kultūrinės savivokos ašimis. Tai yra kultūrinis veikimo būdas: agrarinėmis vertybėmis grįstas kraštovaizdžio modelis, turintis gana pastovų metaforinį arsenalą, susidariusį iš atpažįstamų figūrų, prisodrintų sociokultūrinių reikšmių, dominuoja prieš kitokias tapatybės artikuliacijos formas – jis yra ir gyvenamoji aplinka, ir kilmės vieta, ir žmogiškųjų vertybių veikmės scena. Kraštovaizdžio „tikrumas“ ir drauge (kiek rituališkas) sceniškumas brėžia gana kietas savos tapatybės ir *kito* suvokimo ribas ir veikia kaip modelis, formuojantis kitus modelius. Šio kraštovaizdžio modelį kuriantysis dalyvauja rituališkame tautinės tapatybės palaikyme ir perrašyme,

---

¹⁶⁸ Dalia Satkauskytė, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, 114.

¹⁶⁹ Šių vaizdinių dominavimą rodo ir priešinimosi formos. Raiškus yra kitos kartos rašytojos, Violetos Palčinskaitės, taip pat gimusios Kaune, atsiribojimas nuo tokiomis vaizdinėmis priemonėmis artikuliuojamos ir steigiamos tapatybės: „Ligi šiol – paprastas gatvės grindinys ar mūrinė siena man tūkstantį kartų artimesni ir prasmingesni už patį nuostabiausią peizažą.“ (*Tarybų Lietuvos rašytojai*, Vilnius: Vaga, 1967, 547.)

taip gaudamas buvimo vietiniu patvirtinimą. Santykis su kraštovaizdžiu rodo pakitėjantį ryšį tarp kultūrinių ir vidinių vertybių bei to vertybių pasaulio *turėjimo* modelį. Šiuos procesus pamėginsime aprašyti tolesniuose skyriuose.

3. 2. Embleminis kraštovaizdis: sandėris tarp kalbančiojo ir skaitytojo

Ankstyvosios Janinos Degutytės poezijos kraštovaizdį galima pavadinti embleminiu etapu. Nesileisiu į pastarojo termino istoriją, bet pasitelksiu emblemos sampratą, suformuluotą Paulio de Mano knygoje *Romantizmo retorika*, daugiausia ir skirtoje poetinio vaizdo analizėms, kaip pagrindiniam romantinės poezijos stilistiniam vienetui. Paulis de Manas straipsnyje apie Williamo Butler Yeatso kūrybą skiria vaizdą ir emblemą. Vaizdą dažnai vadina natūraliu vaizdu¹⁷⁰, siedamas jį su mimetinėmis poezijos struktūromis ir percepcijos, jutimiškumo bei vaizduotės sandermėmis poetiniame vaizde. Emblemą mokslininkas apibrėžia remdamasis paties Yeatso pozicijomis ir šios apibrėžtys atrodo tinkančios čia analizuojamos poezijos atveju. Sąlyginė embleminių ir tikrųjų, natūralių, mimetiškų vaizdo komponentų ar kompozicijų skirtis apibrėžiama per tai, kaip poetiniame vaizde randasi reikšmė. Embleminiai vaizdai savo reikšmę gauna, Yeatso formuluote, „pagal tradicinę, o ne natūralią [*natural*] teisę“¹⁷¹. Tai yra, kaip teigia Paulis de Manas, jie atkeliauja iš literatūrinės tradicijos ir pastaroji arba pats asmuo suteikia jai reikšmę, bet pats vaizdas nėra grįstas natūralių asociacijų¹⁷². Reikšmės formavimosi strategija ar šaltinis ir sudaro natūralaus vaizdo ir emblemos skirtį. Vanda Zaborskaitė 1977 metais yra pavadinusi Degutytės poeziją mimezine¹⁷³. Su šiuo teiginiu galima sutikti, bet – ne kalbant apie

---

¹⁷⁰ Vertimas labai sąlyginis, mat Paulis de Manas vartoja žodį „natural“, anglų kalboje turintį ir natūralaus, ir tikro, ir gamtiško reikšmes; visas jas autorius įtraukia į tyrimą ir jomis žaidžia.

¹⁷¹ Paul de Man, *The Rhetoric of Romanticism*, New York: Columbia University Press, 1984, 165.

¹⁷² *Ten pat.*

¹⁷³ Zaborskaitė, 1977, 332.

ankstyvą poeziją, nes pagrindinis emblemos bruožas yra jos antimimetiškumas, t. y. peizažas beveik niekada netampa konkrečiu peizažu. Nors, reikia pasakyti, kad konkrečių tekstų atveju šios skirtys, *a priori* tarsi aiškios, ima darytis problemiškos, ir daugiau mažiau remiasi ne konceptų patikimumu, o paties tyrėjo nuojautomis ir suvokimu.

Embleminis kraštovaizdis turi nemažą simbolinę krūvį ir dėl jo kūrimo būdo bei funkcionavimo specifinėje sociokultūrinėje situacijoje yra itin komunikatyvus. Eilėraščių subjekto santykis su kuriu peizažu drauge modeliuoja ir siūlo galimą skaitytojo santykį. Per vertybiškai įsodrintas peizažo figūras aiškiai deklaruojama kalbančiojo tapatybė, kurios modelį siekiama perduoti adresatui. Peizažas tampa savotišku sandėriu tarp kalbančiojo ir skaitytojo, kuris atsiduria panašioje pozicijoje kaip kalbantysis¹⁷⁴. Atpažįstami peizažą sudarantys predikatai turi kultūrinę genezę, jiems *a priori* būdingas intersubjektyvus galiojimas, nes jie jau konstituoti kultūroje ir sudaro tam tikrą kultūrinės orientacijos žemėlapi, kuriuo vadovaujasi didžiuma sociokultūrinės aplinkos dalyvių. Tai lemia supratimo pertrūkio, kuris randasi dėl metaforinės skirties ir perrašymo, (beveik)nebuvimas. Embleminio peizažo kūrimas Degutytės atveju tampa kultūrinio paveldėjimo, *paveldo įsavinimo kaip įsišaknijimo simboliniu veiksmu*, jo formavimas – įsavinimo bei perdavimo aktu.

Peizažas susideda iš atpažįstamų erdvės dėmenų. Sakome, erdvės, nes peizažą, kurio pagrindinius dėmenis sudaro gamtos objektai, sudėtinga

---

¹⁷⁴ Sovietmečio kontekste tai yra įdomu, mat Degutytė rašo jau nebe stalininiu laikotarpiu, kai peizažas buvo labai agresyviai puolamas ir siekiamas ideologizuoti, ir kritikuoti ne vien Eduardo Mieželaičio „Tėviškės vėjas“, kur išties gausu, to laiko žargonu tariant, nacionalistinio buržuazinio vaizdavimo, t. y. mažos tėviškės toposo, ir dar nėra suprastas plačiosios tėvynės ir gamtos užkariavimo kodas, bet ir Eugenijus Matuzevičius, kurio knyga iš šių dienų perspektyvos tikrai atrodytų ideologiškai nepriekaištinga. Degutytės debiutas sutampa su peizažo laisvinimo laiku, ir ji pati intensyviai sudalyvauja steigime to, ką Dalia Satkauskytė tiksliai įvardija herderiško romantizmo ideologija ir romantinio sutapimo su gamta poetika, kuri „tarybiniais metais vėl tapo gyvybinga ir oficialiai palaikoma kaip pagrindinė lietuvių literatūros tradicija.“ (Satkauskytė, 2008, 115.) Tačiau šis nacionalinis vaizdas turi, manyčiau, dvilypį poveikį. Degutytės tekstuose nesiekiami (nekalbu apie specialiai rašytus tekstus) pakeisti gamtą, joje nėra sovietiška modernaus tarybinio žmogaus pasiekimų, priešingai, jis angažuojasi vertybėms, kurios bent kiek iš vidaus ardo penkmečių utopinio žmogaus vaizdą, drauge kurdamas kitą embleminį-utopinį vaizdą, bet – nukreiptą į praeitį, ir tai yra svarbiausias prasilenkimas.

susieti su gamtos išgyvenimu, peizažas yra ir gamta, bet ir su ja nesutampa, turi atskirą modalumą. Tai sutvarkyta ir simboliškai artikuliuota gamta, praradusi perceptinį, jutiminį suvokimo matmenį, ji yra daugiau simbolinis orientyras nei išgyvenimas, nurodantis sutvarkytos patirties pasaulį. Tad peizažo dėmenys yra idealūs komponentai – medžiai (dažniausiai beržai), žolė, rugiai, takelis etc.¹⁷⁵ Pacituosiu tris iš keturių eilėraščio „Rudeno taku“ posmų, kuriuose matyti nemaža ir kituose tekstuose šiam kraštovaizdžiui suteikiamų reikšmių:

[...]
Dar ir dar pakyla
    žvilgantis atolas
Iš lankų pilkųjų,
    saulės prausiamų.
Rodos, ir nebuvo
    niekada nutolus
Laimė-šilumėlė
    iš gimtų namų...

Rodosi, nebuvo
    čia nei priešo tankų,
Pelenu, šiltų dar,
    pervertos širdies...
Niekas neraudojo
    ir nelaužė rankų...
Ir krauju nesruvo
    pėdsakai mirties...

---

¹⁷⁵ Mėgindama įvardyti kraštovaizdžio figūras, sudarančias tą specifinį emblemiškai lietuvišką kraštovaizdį, nuolat galvoju, kas vis dėlto sudaro jo lietuviškumą, mat vos jas išvardijus paeiliui, specifika tarsi pranyksta. Vladas Šimkus, man regis, tai yra labai tiksliai įvardijęs: „Biografija – didelis kiekvieno žmogaus turtas, deja, sunkiai dalinamas. Net gimtųjų vietų peizažo negalėčiau perpasakoti. Juk visur yra ir medžių, ir pievų, ir trobų, bet kažkuriam pasaulio taške visa tai susidėsto neapsakomai ir vadinasi gimtine.“ (*Tarybų Lietuvos rašytojai*, Vilnius: Vaga, 1967, 541) Šimkus ir dialogizuoja su vaizdavimo tradicija, ir drauge mėgina sučiuopti tai, kas mums čia rūpi, iš ko susidaro lietuviškas kraštovaizdis, nes justis, kad ne vien iš gamtos figūrų. Svarbus ir neapsakomumo išryškinimas – savotiškas vaizdavimo trūkumas susidūrus su autentiška tikrovės konfigūracija, kuri ir atitinka medžių, pievų, trobų modelį (bendrasis Lietuvos peizažo modelis), o drauge yra kita – gimtinė, kuri ir simboliškai atitinka, ir metaforiškai – prasilenkia.

...Ir lenkiuosi saulei
ir gimtai žemelei,
Kad man skyrė dalią
bėgt šita veja...
Kad beržiuką trapų –
baltąją žvakele –
Uždegė, pastatė
mano kelyje...¹⁷⁶

Matyti, kad atitrauktas subjekto žvilgsnis turi dvi perspektyvas, kuriose besikryžiuojančios praeitis ir dabartis išdėliojamos tarp buvo / nebuvo laikinių ašių. Visa tai jungia abejojantis žvilgsnis, kuris svyruoja tarp mirties (o taip pat – istoriškumo suvokimo) ir atsinaujinimo kaip užmaršties. Galima sakyti, yra tarp istorinės ir gamtinės veikmės, chaoso ir tvarkos. Vaizdas turi dvi laiko plotmes: nesenos praeities ir dabarties. Abejonė „rodos“ implikuoja kalbančiojo subjekto judesį: užglostomą atmintį ir grįžimą į gyvenimo tvarką. Aprašomo kraštovaizdžio ir istorijos santykis žinomas tik subjektui. Pati peizažo erdvė žymima savaiminės atsinaujinimo galios, kurią reprezentuoja atolas. Atolas pirmiausia nurodo savaiminį gamtos atsinaujinimą, bet drauge erdvę susieja su žmogaus veiklos sfera (gamtoje, žinia, atolo nėra) ir būtent jos atsinaujinimu. Eilėraščio metų laikas – ruduo. Pavadinimas „Rudenio taku“ ir pirmojo posmo eilutės nurodo gyvybės rato pabaigą: „Paskutinį kartą / skliautas pažiūrėjo / Mėlyne giliausia – / vasara visa.“ Atolas, viena vertus, turi gyvybines gamtos vertes, antra vertus, yra priešinamas gamtai, įprastai jos tvarkai (atolas *vs* ruduo). Tokiu būdu išryškėja vertybinis atolo vaizdinio krūvis. Gamtos tvarka susijungia su žmogaus veikla kaip chaosą įveikiančia, sutvarkančia galia. Ši sanderinė užtikrina pasaulio atkūrimą visų pirma kaip žmogaus egzistencinę erdvę ir žmogaus erdvės kaip harmoningos prasmę. Šios erdvės galia per atolo vaizdinį supriešinama su natūraliu gamtos procesu,

---

¹⁷⁶ Janina Degutytė, *Ugnies lašai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, 98–99. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *UL* ir puslapis.

šiam tekste reprezentuojančiu mirtį. Tai rodo, kad tekste susiduriame su vertybine struktūra kaip žmogaus pasaulio ekvivalentu, kuri atitraukiama nuo natūralios pasaulio tvarkos ir veikia pagal žmogiškųjų verčių prisodrintos erdvės dėsnius. Tam tikri vertybiniai sprendimai ir imperatyvai lokalizuojami ir tai, kas iš pirmo žvilgsnio pasirodo kaip gamtos ir žmogaus sandermė, yra tam tikros erdvės vertybinių kvalifikacijų įsteigimas, kurios reprezentuojamos gamtiniais vaizdiniais, tačiau kuria etinį vertybinį pranešimą.

Pirmojoje cituotoje strofoje pirmoji jos keturių eilučių dalis sucentruota aplink atolo vaizdinį, antroji – „laimę-šilumėlę“ gimtų namų. Pakylančio atolo vaizdinys įgalina antrosios posmo dalies vertę ir toliau antrajame cituotame posme kartojamą neiginių seką. Ataugančio atolo vaizdinys apskritai yra semantinė viso teksto ašis, taip pat – ir struktūrinė, atspindinti pasaulio pagrindą. Jis yra horizontalė, pagrindas (atsikartoja paskutinėj strofoje kaip „veja“, kas atrodytų kiek svetimoka tokiam peizažui, bet drauge pabrėžia kultūrinį jo pobūdį), o drauge – atsikurianti erdvės vertikalė, paskutiniajame posme tęsiama medžio ir žmogaus vaizdiniais, rėminamais saulės ir žemės. Svarbus akcentas – prigimtumas, jungiantis kraštovaizdį į darnią struktūrą, kurioje subjektas gali prasmingai veikti, nors šis veikimas išreiškiamas daugiau simboliniais, kiek atsietais gestais. Ši erdvė savaime *orientuoja* pasaulyje, yra perduodama, paveldima ir, kas svarbiausia, pati iš savęs turi buvimo valią, nepriklausomą nuo žmogaus veiklos ar istorijos. Paskutiniame posme geriausiai išryškėja subjekto santykis su vieta ir jos implikuojamomis vertybėmis. Subjektas iš esmės tapatinasi su šios erdvės ritmu. Pati erdvė geba savo pačios valia pamiršti, nusiplauti istorinio siaubo, kaltės, mirties žymes, kurios implikuotų kaitą ir refleksiją, bet šiuo atveju tai neįvyksta. Istorinis siaubas jos nepakeičia, nepertvarko, erdvė išlaiko savotišką ikisubjektinę nekaltybę. Paskutinis posmas rodo, kad subjektas priima šį buvimo, sąmonės orientyrą kaip *duotą* ir likimišką, grįžta iš istorijos kaip egzistencinio siaubo, kaltės patyrimo srities į savotiškai ikiiniciacinę, naiviają būseną („laimė-šilumėlė“) ir įsilieja į vietos ritmą kaip jam duotos dalios sutapti ir būti išraišką. Kraštovaizdis – simbolinė vieta, padedanti atkurti

harmoningą santykį su pasauliu, o dar tiksliau – tai vieta, kuri šį santykį laiduoja, ir toks santykis nėra niekur kitur duotas, nes pati vieta yra pasaulio atvaizdas.

Subjekto ir embleminio kraštovaizdžio santykis remiasi daugiau ritualinėmis, simbolinėmis akcijomis, nei asmeniniu apsisprendimu ar refleksija, nustatytu, o ne asmeniškai įsteigiamu ryšiu. Individas ir augalas šiame kraštovaizdyje lengvai keičia vienas kitą, byloja vienas kito balsais, nes tam tikra prasme – vienas nuo kito nedaug tesiskiria, išgyvena tas pačias simbolines transformacijas, atitinkančias tautosakos diskurso simbolines struktūras.

Tai, kas juos vienija, yra vitališka atsinaujinimo energija (atolas) ir bendras vertybinis pamatas, o individo laikas apibrėžiamas ne individualiomis, bet bendruomenės ir gamtinėmis kategorijomis. Kalbantysis yra etapas šioje grandinėje, bet ne pradžia ir pabaiga su atskiru likimiškumu: „Nesvarbu, kad galo neprieisi, / Bėgs kiti parnešti žemei vaisių. / Tau pavedę buvo – eit, ieškoti. / Tau pavedę buvo – nesustoti.“ („Einant“, *UL*, p. 104).

Gyvenimo – pagrindinės rinkinio *Ugnies lašai* vertybinės kategorijos – ir veikėjo, kaip tą gyvenimą įkūnijančio, veiksmo vieta – gimtinės kelias, takelis, trumpai tariant, embleminis kraštovaizdis: „Perbėgsiu aš kelią šį gimtinių / Su kančia ir laime akyse...“ („Žiemos vidunaktį“, *UL*, p. 101). Eilėraštyje „Gimtajame šile“ dialogizuojama su peizažu ir paskutiniajame posme balsas suteikiamas pačiam peizažui, tiksliau, pušiai: „Jeigu kraujas – iš žemės gimos, – / Jokios pusnys širdies neužneš. / Eik! O kelio tau nieks nepastos. / Budim – žemė ir saulė, ir aš – / Su tavim, su tavim visados!“ (*UL*, p. 103). Kraujo ryšys – galios perdavimo simbolis, kuriuo prateka visa vietos galios energija. Prigimtumas – čia savotiškas sandėris, užtikrinantis paties buvimo pamatus ir asmenį draskančių priešybių sutaikymą ar išsprendimą jo naudai. *Kito* kaip egzistencinės kategorijos čia nėra, visi yra *tie patys* („Ir visi, visi mes susipynę – / Želmenėliai tėviškės dirvos –“ („Aktoriui“, *UL*, p. 47). *Kitų* supratimas nėra probleminis, nes jis remiasi atitikimu kaip išankstiniu visiems žinomumu bendrystės ir buvimo pamatu (šis

ryšys iš dalies persikelia ir į teksto recepciją). Augalų vaizdai metaforiškai nurodo *kitus*, egzistuojančius pagal tas pačias taisykles kaip „aš“, todėl kalbančiojo pozicija „aš“ ir „mes“ eilėraščiuose kaitaliojasi gana lengvai, ir keistu būdu nesiranda didesnio skirtumo tarp šių, regis, skirtingų sakymo pozicijų, atrodytų, turinčių keisti ir žiūros, supratimo poziciją. Šiuo atveju, matyt, lemia paties subjekto santykio su peizažu-simboline vieta būdas – „aš“ čia yra „tos pačios“ vietos, t. y. bendrų vertybių, į kurias ji nurodo, perėmėjas ir saugotojas. Jis nieko negriauna ir nieko nekuria savo vardu, tai siekio ir perėmimo santykis. Svarbiausia – tiksliai perimti ir saugoti. Abipusė ištikimybė kaip galia gyventi ir veikti, kuri jungia vertybiškai sodrią praeitį su ateitimi, įgalina subjektą veikti: „Bėgsiu tik per bundančius laukus – / Degs žaliai šakelė beržo, rankoj iškelta. / Ir su ja aš būsiu taip tvirta...“ („Pavasariui“, *UL*, p. 128). Kraujo ryšys, pasirodęs anksčiau cituotame eilėraštyje, yra ir laiko galia, kuri suteikia akstiną veikti, o tapatumas ir ištikimybė suteikia akstiną ateičiai ir šią užtikrina. Net ir pasirodantys *kiti* – yra numanomi *tokie patys*, kurie veikia kitose, tolimose, bet tokią pačią struktūrą turinčiose erdvėse: „Gal pasaulis kiekvieną gimtinę / Išsirpins – tarsi vyšnią – saulėtai?...“ („Saulė merkiasi, merkiasi, merkiasi...“, *UL*, p. 32). Pasaulis susideda iš gimtinių – saugių, šviesių, sodrių ir tarpusavyje jos koreliuoja tuo pačiu pagrindu – prigimtumo ir vertybės, tos pačios, tik kitur lokalizuotos. Pastarajame eilėraštyje kalbama apie karą, griauančią žmogaus gyvenimo pamatus, kurie gali būti atkurti grįžtant į ankstesnę būklę (kai gyvenimas atgauna savo ritmą) – nokstančio, saulėto, lokalizuoto pasaulio būvio. Pagrindinis vertybių bruožas, vadinasi, tiek jų radimasis, tiek steigtis, yra lokalumas. Svetimybė ir chaosas pasirodo kaip iš blogio (dažniausiai karo) kylanti jėga, kuri neturi lokalinio požymio. Mūsų / mano pasaulis yra toks pats kaip ir kitų / jų pasaulis, susidedantis iš harmoningų, kosminę pasaulio tvarką atitinkančių struktūrų.

Analizuotų tekstų peizažas nurodo buvimą namuose kaip pamatinį kultūrinės savivokos matmenį. Net ir tuomet, kai subjektas juda erdvėje, numanomai perkerta jos ribas, prigimtumas ir išsisknijimas garantuoja būties stabilumą ir teikia galią veikti prasmingai. Stephenas Greenblattas

manifestiniame įvade aptardamas kultūrų mobilumą kiek radikaliai supriešina jį su kultūriniu įsišaknijimu, suprantamu kaip stabilios kultūrinės tapatybės garantu. Greenblattui rūpi užklausti pačių tyrinėtojų požiūrį į kultūras – ar tai pirmapradiškai stabilūs ir vientisi vienetai, kurie vėliau dėl vienu ar kitu priežasčių yra išjudinami, ar kultūrinis judrumas, įtampos, mainai yra vienas pagrindinių kultūrų buvimo bruožų, į kuriuos turi atkreipti dėmesį tyrinėtojai. Tai, kas svarbu man, yra tikslus (nepaisant kiek abejonių keliančio mokslininko radikalumo, kai neigiant vieną poziciją suabsoliutinama kita) vertybinis kultūrinio stabilumo dominavimas prieš judrumą, tiksliau jo suabsoliutinimas kaip pozityvaus. Greenblattas teigia, kad pagrindinė problema yra tai, jog kultūrų stabilumas suvokiamas kaip bet kurios kultūros analizės pamatas, galop manant, kad tai ir yra tikroji ir natūrali kultūros būklė – kad kultūros išties yra įsišaknijusios derlingoje kraujo ir krašto žemėje, o buvimo namuose jausmas ir prasmė yra būtinoji stiprios kultūrinės tapatybės sąlyga¹⁷⁷. Tokia nuostata grįsta kultūrinės savimonės samprata yra dominuojanti lietuvių kultūroje, tikrai galimà apibendrinti Arvydo Šliogerio filotopijos sąvoka. Tai matyti ir anksčiau aptartose Rimvydo Šilbajorio nuostatose, išryškėja ir Kavolio atveju, kai būtinos pateisinančio atspalvio turinčios išlygos, kodėl prasmė egzilų poezijoje nėra sutelkiama į žemės vaizdinį. Analizuotuose Degutytės tekstuose tvirtos kultūrinės tapatybės sąlyga yra buvimas namuose – įsišaknijimas žemėje, kitaip tariant – buvimas namuose yra tapatinimosi veiksmas. Peizažas yra tarsi viena pagrindinių formų šiam įsišaknijimui artikuliuoti ir iš naujo kurti. Jis duoda žvilgsnį į save ir pasaulį (svarbu nepamiršti, kad Degutytės poezijoje šis žvilgsnis visų pirma yra mėginamas sukurti – tiek sau, tiek kitiems, jos tekstai organizuojami kaip žiūros kryptis ir būdas), bet, anot Cosgrove'o cituojamo Bergerio, – kraštovaizdis gali būti apgaulingas, nes kartais kraštovaizdis yra ne jo gyventojų gyvenamoji aplinka, o veikiau uždanga, už kurios vyksta šių gyventojų kovos, siekiai ir įvykiai¹⁷⁸.

---

¹⁷⁷ Stephen Greenblatt, „Cultural mobility: an introduction“, *Cultural Mobility. A Manifesto*, Stephen Greenblatt with Ines Županov, Reinhard Meyer-Kalkus, Heike Paul, Pál Nyíri, Friederike Pannewick, Cambridge University Press, 2010, 3.

¹⁷⁸ Cosgrove, 1998, 271.

Tai, kas čia pasakyta Bergerio, peizažą parodo kaip dinamišką vaizdinį, grįžtant prie anksčiau iškeltų minčių – susidaranti. Mano supratimu, kultūros judrumas randasi kaip tik susitinkant, persiklojant skirtingiems tapatybės suvokimo ir artikuliuojimo modusams, kai ypač suaktyvėja pastovumo ir kaitos procesai. Todėl, priešingai nei tai siūlo daryti Greenblattas, nesiimu vertinti, kuri kultūros samprata, ar netgi – kultūros būvis yra geresnis, priimtinesnis, nesirengiu absoliutinti judrumo vertės prieš stabilumą. Čia svarbu, kad kaip tik tai, kas mums atrodo stabilu, įsišakniję, visada yra įtraukta į kaitą, ir net, sakykime, įprastas kraštovaizdis gali pasirodyti kaip dengiantis, bet drauge ir įjimantis, dinamikos, tapatybės formavimosi, mainų vietas. Degutytę matau kaip iki šiol suvoktą kone gamtinės lyrikos reprezentantę ir gamtojautinės, romantinės tradicijos atstovę. Taip ir yra, bet ne tik taip. Veikia jos tekstus galima matyti kaip praskleidžiančius įtampą ir sanderbę miestiškojo ir gamtojautinio mąstymo tipo, kurie vienas kitą perkloja; ten, kur, regis, dominuoja paveldimumas ir stabilumas, išties glūdi intensyvus tapatybės formavimasis ir steigimas, kuris leidžia praskleisti ir lietuvių kultūrai svarbius procesus.

Janinos Degutytės ankstyvojoje poezijoje kuriamą peizažą pavadinti lokalizuojančiu, įvietinančiu – nebūtų visiškai paprasta, jeigu vietą suvoksime ne vien kaip erdvės koordinačių sumą ar temą, bet kaip tam tikrus gyvenamuosius matmenis turinčią erdvę. Vieta – viena pamatinių gyvenamąjį pasaulį artikuliuojančių kategorijų. Lietuvių literatūroje ypač svarbus prigimtos vietos archetipas, ją netgi galima mėginti perkelti iš vieno kraštovaizdžio į visai kitą – Marcelijaus Martinaičio fenomenas. Čia galime matyti Greenblatto įvardytus kultūrinės tapatybės suvokimo aspektus. Erdvė – kaip bendresnė struktūra, susidaro iš vietų. Sakykime, viena pamatinių erdvių-vietų – sodyba. Sodybos ir peizažo santykiai lietuvių poezijoje turi atskirą vaizdavimo liniją. Šia prasme klasikų klasika – Jono Aisčio „Peizažas“, kurio vaizdo struktūros komponuojamos taip, kad žvilgsnis nuolat juda nuo peizažo prie jo prasminio vertybinio centro – metonimiškai nusakomos sodybos. Centras, nes ji struktūriškai sujungiama su „čia“, įvardijamu „Lietuva“. Visa eilėraščio erdvė

susidaro iš erdvinių perspektyvų kaitaliojimosi: pirmasis posmas suštrichuoja bendrąją erdvę, kuri gaubia ir tarsi sudaro pagrindą kitiems erdvės komponentams. Kalbančiojo pozicija labai įdomi. Žvilgsnis atitrauktas, nes aprėpia visus erdvės komponentus – mato dalies ir visumos ryšius, sakykime, valdo matomą peizažą. Bet – jis tuo pat metu yra ir viduje – tai jutiminis teksto tankis, neapsiribojantis žvilgsniu, bet įgalinantis juntantį žvilgsnį, priklausantį gyvenančiajam. Tai atsitolinimas dalyvaujant, kuriame pasirodo ir bendresni erdviniai matmenys, ir vietos išgyvenimo tankis (nebūtinai konkrečios), kuris sudaro giluminius vaizdo ryšius, išaugina eilėraščio komponentus vieną iš kito. Šio teksto struktūrinis principas – žvilgsnis, derinantis peizažą ir vietą, kuriuos jungia giluminės vaizdo susidarymo jungtys. Ankstyvojoje Janinos Degutytės lyrikoje tokio koreliavimo beveik nėra. Tai galima justi keliais lygmenimis: kalbančiojo pozicija, paties vaizdo struktūrinės semantinės jungtys.

Taigi analizuojamų tekstų kraštovaizdį daugiau norėtusi vadinti peizažu, nurodant jo kultūriškai suformuotą, emblemišką prigimtį, kuri pasirodo būtent per dažną peizažo ir vietos, taip pat ir gamtos, jungčių nebuvimą. Peizažas, kuris Aisčio tekste įkūnija tėviškės (kaimo) / giminės / Lietuvos jungtis ir suvokimo struktūrą, Degutytės tekstuose turi tą pačią funkciją. Tačiau – Lietuva čia lokalizuojama per peizažą. Pati giminė kaip vieta neturi lokalumo, vietos tankumo. Ji įkurdinama teminiame lygmenyje, peizažas atlieka jau aptartą tarpininko funkciją, o paties vaizdo lygmenyje – dažniausiai neturi pagrįstumo, nes toks vaizdas esti percepcinė, jutiminė tuštuma¹⁷⁹. Jo komponentų ryšiai – daugiau teminiai, bet neturi *vietos*, vaizdo, gamtos suvokimo tankio, dažnai negalima justi erdvės susidarymo būdo:

---

¹⁷⁹ Jutiminį vaizdo stygių, neleidžiantį pasiekti norimos teksto kokybės, regis, juto ir pati Janina Degutytė. Jutiminio, kūniško tikrovės patyrimo siekis paliudytas tiek jos poezijoje, tiek laiškuose. Noras prasilaužti į tikrovę, įveikti savo ligotą kūną, ženklinamą daugybės tabu (kad nesusaltų, kad nepavargtų etc.) žymus visuose Degutytės tekstuose. Kovą su liga galima matyti ir kaip nuolatinį tikrovės siekį, siekį patirti. Štai kaip pasisakoma laiške siunčiant bičiulei ankstyvąjį, vieną iš geresniųjų eilėraščių „Rasa“ (*Ugnies lašai*): „Štai dar keli iš Vilniškių lietingojo periodo. Gaila, kad nevaikščiojau basa. Reikia manyt, išeitų geresnis.“ (Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, [1957].) Eilėraščio „Rasa“ centras – pievos jutimas basomis pėdomis, kuris įgalina kalbančiojo ir žemės konjunkciją: „Pieva šilkinė basa brendu. / Ir jaučiu – į kraują suteka rasa. / [...] / ...Rodosi, keliaujanti, basa, / Žemėje bekrastėj aš – rasa...“ (p. 85). Tai tekstas iš Nemenčinės laikotarpio, kuriam būdingas intensyvesnis santykis

Žemuogės saulėkaitoj kirtimų.
Laukų berželiai – spinduliai baltai žali.
Vidudienio sušildyti rugiai nurimo.
Lietaus lašeliai žvilgčioja kely.

Upeliai gurgia sklidinai prilįti.
Ir aukštos tuopos pakirstos žaibų.
Ir kažkieno ranka čiobreliai išrašyti.
Ir oras pilnas vėjo ir kvapų.

Dangus dienoraštį ant žemės rašo –
Ir debesiu, ir saule, ir audra.
Kaip mes. („Dienoraštis“)¹⁸⁰

Du pirmieji posmai – atskiri peizažo štrichai, kiekviena eilėraščio eilutė sutampa su vienu iš peizažo komponentų ir baigiama tašku. Kiekviena eilutė, paskutinio eilėraščio posmo kontekste, yra kaip atskiras dangaus rašto žemėje sakinytis, tačiau šie sakiniai nesukuria, metaforiškai tariant, nuoseklesnio pasakojimo, jungiasi tik su paskutiniajame posme išvardytais dangaus reiškiniiais, jų veikme žemėje, o jų funkcija – simbolinė, reikalinga paskutiniojo posmo minčiai įvaizdinti. Teksto struktūra – paskutiniojo posmo santykis su pirmaisiais – išryškina peizažo kaip scenovaizdžio funkciją. Subjektas, pasirodantis „mes“ forma, yra organizuojantis atitrauktas žvilgsnis, kurio santykis su peizažu struktūriškai atitinka dangaus ir žemės santykį, o paties teksto tema tampa kraštovaizdis kaip kasdienio buvimo ir veiklos erdvė (dienoraštis). Subjektas su peizažu neužmezga jokio kontakto, veikia vienintelė peizažo buvimą apskritai įgalinanti joslė – rega, tačiau kitos joslės, kurios implikuotų subjekto dalyvavimą – tiesioginį ar menamą – į tekstą nėra įtraukiamos, nors dienoraščio įvaizdis nurodo būtent veiklos lauką. Veikla

---

su aplinka, nei gyvenimo Tauragėje metu: „Nemenčinė – tai kurortas, turėk omeny. Privažiuoja vasarą aibės žydų, o jie žino, kur gerai. Pušys, Neris, upeliai, ežeras. Viskas – vienoj krūvoj.“ (Adelei Kizlaitytei, 1958. III.14, MLLM 54420.)

¹⁸⁰ Janina Degutyte, *Ant žemės delno*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, 48. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *AŽD* ir puslapis.

peizaže irgi yra matoma – kaip kito („kažkieno ranka čiobreliai išrašyti“). Embleminis peizažas neturi kinetinio vaizdo pamato, kuris susidarytų iš percepcinių, jutiminių ir vaizduotės galių jungčių, kildintų vieną vaizdą iš kito ir dalyvautų kaip vienas svarbiausių subjektyvumo matmenų. Justi tam tikras elementų atsitiktinumai ir galimybė juos pakeisti kitais. Kaip priešpriešą galima pateikti dar vieną to paties rinkinio tekstą, kuriame jau matome kitu pagrindu susiformuojantį vaizdą:

Vėjas per ežerą bėga
Laiptais bangų stikliniais.
Raitos pušų kamienai
Vandeniui žalčiais variniais. („Žalios sienos“, *AŽD*, p. 57)

Pirma, ką norėtusi paminėti tik kaip citavimo sutapimą, bet visgi – informatyvų šių svarstymų kontekste, po cituotu eilėraščiu nurodomas konkretus ežeras kaip vaizdą žyminti vieta – Baltieji Lakajai. Matyti, kaip šiame posme išvien veikia keletas lygmenų. Konkreti vieta, ar, tiksliau, konkretus vaizdas. Šiuo konkretumu vadinu ne ežero egzistavimą realybėje, o tai, kad pats vaizdas sukuria konkretų erdvės vaizdinį, kurio kūrime intensyviai dalyvauja tiek konkretus vandens matymas, tiek vaizduotė, transformuojančio matymo veikmė. Žvilgsnio percepcija strofoje susidėlioja iš kelių erdvės jutimo parametrų, atveriančių pasirodančius fenomenus. Kaip teigia Merleau-Ponty, skirtingi jutimai veikia vienas kitą, jungiasi, tokiu būdu atsiverdami daikto struktūrai. Filosofo pavyzdys – besisupanti šakelė, ant kurios ką tik tupėjo paukštis. Šakelės supimasis leidžia suvokti jos lankstumą, atskirti obelį šaką nuo beržo¹⁸¹. Cituotame eilėraščio posme kaip tik matome, kaip skirtingi jutimai sintezuojasi ir atveria fenomenus. Raibuliuojančios bangos matymui duoda vėją, o ežero šviesa – asociaciją su stiklu. Pušų kamienų atspindys drauge ir apsupa vaizdą, nes regimas vandens paviršius atveria erdvės, kurioje jis yra, tūrį, o pušų kamienų atspindžių asocijavimas su vandens žalčiais

---

¹⁸¹ Морис Мерло-Понти, *Феноменология восприятия*, Санкт-Петербург: Ювента, Наука, 1999, 295.

pačiam ežerui suteikia gylį, įtraukia chtoniškus jo gelmės gyventojus. Tokiu būdu vien vandens paviršiaus vaizde per jungtis atsiveria tankios erdvės suvokimo struktūros, horizontalė sukuria vertikalę¹⁸².

Lietuva, gimtinė, tėviškė, jas įkūnijanti gamta, neturi ryškiau besiskiriančių suvokimo ženklų, jos susijusios metonimiškai – nurodo viena kitą ir keičia viena kitą. Toks peizažo ir vietos ryšių nebuvimas, paties peizažo nekonkretumas susijęs su kalbančiojo pozicija. Didžiosios dalies tekstų kalbantysis subjektas yra klajojantis žvilgsnis, kuris niekur nėra įkurdinamas, o identifikuoti vietą, iš kurios kalbama, – gana sudėtinga. Ji nusikelia kažkur už teksto, kaip visa matanti ir aprėpianti akis – kaip kad aptartame eilėraštyje „Dienoraštis“. Arba – subjektas intensyviai juda: eina, bėga. Toks judėjimas atitinka panašią, aprėpiančią žvilgsnio poziciją, todėl tekstuose dažnai susikuria ne konkretus peizažas, artikuliuojamas per vietos ir peizažo santykius, o būtent visuminis, apibendrinantis, simboliškas:

Einu – ir smilgoms virpančioms dėkoju,
Ir dulkinam mažyčiam dobilėliui,
Upokšniui skubančiam – už tai, kad nesustoja,
Ir saule spinduliuojančiam sulytam akmenėliui...

Ir tiems šilams, kur varpų lauką sergsti,
Ir toms rasoms, pripildančioms lankas...

– -----

...Už niekada nesuverpiamą verpstę,
Kur, man atėjus, davė į rankas...

---

¹⁸² Dar kitokias vaizdo poetikos galimybes Degutytė atveria eilėraštyje „Gintarai“, tačiau šių galimybių nei ankstyvuosiuose, nei vėlesniuosiuose rinkiniuose beveik nebeplėtoja (nebent kiek daugiau rinkinyje *Šviečia sniegas*): „Skliautas tarsi marios prasivožia – / Gintaru išplaukia pilnatis. – / Ir nustebus, ir apsvaigusi iš grožio / Aiktelia laukų tyloj naktis...“ („Gintarai“, *UL*, p. 61). Matome visiškai, galima netgi pasakyti radauskiškai, suscenintą ir suestetintą vaizdą. Subjektas jame nedalyvauja, laikosi estetinės distancijos, o vaizdas sukuriamas tarsi scena, kurios vyksmas paliekamas jos pačios vyksmo struktūrai: scenos ir žiūrovų santykiui. Ištrauktas iš konteksto šis posmas galėtų būti suvokiamas netgi kaip „gintarų poetikos“ apžaidimas, savotiškas stilizavimas laikantis emocinės distancijos. Tačiau tolesniuose posmuose retorinis teksto registras pasikeičia, ir tekstas grąžinamas į intensyvaus emocinio santykio ir subjekto vertybinio angažuotumo vagą.

Už delnus tuos, kur šilumoj užsupo,
Už lygaus kelio žvirgždelius rupius...
Už sūrų jūros lašą, nutėkštą ant lūpų...
Už visa tai, kas buvo ir kas bus... („Einant“, II eilėraštis, *UL*, p. 104–105)

Eilėraštis susideda iš dviejų grafiškai atskirtų dalių, kurios jungiasi kaip dvi simbolio pusės – išorinė ir gelminė. Matyti, kad nei vienas iš pirmojoje dalyje minimų kraštovaizdžio komponentų nėra konkreti figūra. Ėjimas – nurodo ritualinį veiksmą, kurio atošauka – savų laukų apėjimas, kasmetinio gyvybės rato pradžia. Šiame tekste ritualinio akto veiksmas perkeliamas į grynai asmeninę plotmę, kuri jungiama su visuotine, t. y. pasaulio ritmu. Šis ėjimo aktas jungia kalbantįjį ir pasaulį, yra savotiškas savęs atpažinimas ar patvirtinimas jo būties ritmuose. Pirmojoje teksto dalyje atsirandantys gamtos elementai nėra tiesiogiai jungiami su kalbančiuoju, jis atsijęs, šalia. Dėkojama tarytum už savaiminį buvimą, gamtos elementai atskleidžia savaimę darnią ir todėl prasmingą pasaulio tvarką. Visi pirmosios dalies veiksmožodžiai pavartojami taip, kad jie yra kaip pats save išjudinantis pasaulio buvimas, nepriklausomas nuo jokios kitos valios, pasaulis prasmingas iš paties savęs išjudančiu, nesibaigiančiu (nesustojantis upokšnis) ritmu.

Grafinį atidalijimą galima interpretuoti kaip slenkstį, skiriančią dvi eilėraščių, taip pat – buvimo plotmes, kurias jungia peržengiantis subjektas: pirmajame posme vartojama forma „einu“, antrajame – „man atėjus“. Po grafinio atidalijimo įtraukiama asmens egzistencija, kuri yra individuali, bet drauge ir atkartojanti bendruosius pasaulio ritmus. Pirmosios dvi eilutės implikuoja kaip tik šį bendrąjį matmenį. Verpstė – pirmojoje dalyje per veiksmožodžių formas nurodyto savaiminio pasaulio judėjimo tąsa, bet drauge ir kultūrinė, kurianti veikmė. Asmuo – dalis šio judėjimo, kuris jam duodamas likimiškai, kaip jo paties asmeninė būtis, drauge kartojanti ir bendruosius ritmus. Paskutiniajame posme jau rikiuojami asmens buvimo matmenys, kurie pasirodo kūno modalumu. Pirmosios teksto dalies predikatai simboliškai nurodė ir struktūravo Lietuvos erdvę, antrosios – asmens buvimą toje erdvėje,

nes kiekviena eilutė įtraukia žmogiškuosius fenomenus – artumą, sunkumą, ašaras, skausmą, pasirodančius per jutiminę, intensyviausiai individualumą įtraukiančią plotmę. Tokia peizažo, ikūnijančio Lietuvą, gimtą žemę ir asmens, gaunančio iš jo savo egzistenciją kaip paveldėjimą ir įsipareigojimą, sakytume, savo būtimi išaugančio iš šios erdvės, semantika – dominuojanti Janinos Degutytės poezijoje: „Ir dangaus, rasojančio, pilkšvučio, drumsto – / Nemainyčiau į versmes / Saulės – gal žėriausios, bet svečios. / Ir šitas egles – tylias, ramias, / Pilimis pakylančias virš lygumų ir kauburėlių, / Vėją, kur užbars ir pabučiuos, / Pamestą palaukėje šaltinio kaspinėlių, – / Ar pasauly į ką nors iškeisi? / Argi galima kam nors juos atiduot, / Jei nokina jie likimą tartum sodo vaisių, / Jeigu čia sušildo net ruduo?!“ („Tu neklauski, į kurią pakrantę...“, *UL*, p. 16). Šis kraštovaizdis – pats sau vertybinis matas. Jo elementuose susiglaudžia ir viena kitą kildina estetinė, moralinė ir ontologinė sritys, kurios klojasi kraštovaizdžio sluoksniuose, sudarydamos stiprią vertybinę struktūrą, ir duoda subjektui teisingo ir tuo pat metu tikro pasaulio vaizdą, o matantįjį ir juntantįjį įpareigoja veikti pagal tas pačias taisykles, kad ši darba būtų paveldėta. Šis kraštovaizdis visada estetiškas, nes – moraliai skaidrus. Estetika ir etika čia yra viena kitą įgalinančios kategorijos¹⁸³. Peizažo grožis randasi iš matomų elementų ir jų implikuojamų, pasakysime, prigimtųjų ir gyvenimiškųjų reikšmių svarbos. Galima sakyti, kad estetizavimo, poetizavimo judesį visų pirma padaro galimą moralinis-vertybinis skaidrumas; estetizavimas čia paralelus humanizavimui. Gražu tai, kas yra šio kraštovaizdžio žmogiškosios, dvasinės struktūros, palaikomos per asmenišką

---

¹⁸³ Pacituosime Birutės Baltrušaitytės-Masionienės atsiminimų apie Degutytės rinkinio *Dienos – dovanos* skaitymo įspūdžius fragmentą, kuris atskleidžia šios poezijos poveikumą, jį galima matyti kaip Degutytės poezijos subjekto pozicijos atliepimą iš skaitančiojo perspektyvos: „Dabar sakyčiau, kad J. Degutytės knyga buvo ne vien skaitymas, bet moralė, etika. Pamenu, bendrabuty daug kas taip galvojo. Iki šiol turiu bloknotėlį su nurašytais eilėrašciais (knyga buvo A[ntano] M[asionio] – ją pasiskolinau). Kaip jis išliko? Ir pati rašiau panašiai. [...] Intuityviai suvokiau J. Degutytės kitonišką, nenudailintą formą, kreipimosi, imperatyvo balsą. Man tas buvo nauja, kaip ir klausimas „Kaipgi žvaigždei tu atrodai iš toli?“ („Žemė ir žvaigždė“). Matyt, keletą metų pasaulį mačiau J. Degutytės akim.“ (Birutė Masionienė, „Apie J. Degutytės knygą“, 1980. IX. 16, LLMA, Viktorija Daujotytė-Pakerienė, F. 327, ap. 1, b. 197, l. 164–165.)

įsipareigojimą, kuris užtikrina praeities sujungimą su ateitimi per įsipareigojantį „dabar“ aktą.

Skaitydama ankstyvąją Janinos Degutytės poeziją, mėginau suprasti, kodėl *Ugnies lašai* buvo itin populiarus knyga – reikalinga, persirašinėjama, suvokta kaip kažkas visiškai nauja, taip pat ir – tremtyje. Tuometis Degutytės populiarumas rodo jos knygą atlikus svarbią kultūrinę funkciją, ne vien Lietuvoje¹⁸⁴. Degutytė sulaukė daug skaitytojų laiškų¹⁸⁵,

---

¹⁸⁴ Pateiksime keletą citatų, kurios atskleidžia tuometę pirmosios knygos recepciją iš skirtingų perspektyvų. Pirmiausia pacituosime epizodą iš Vandos Lopaitytės laiško, kuriame gražiai atsiskleidžia tuometė Degutytės *Ugnies lašų* skaitymo aistra: „Nina, ir vėl Tau rašau. Matai, šiandiena turėjau įdomų pašnekesį apie Tave. Pabandysiu nors grubiai atpasakoti. Motina jau vakar mane perspėjo, kad šiandiena ateisias kunigas kalėdoti. Beliko viena – išeiti iš namų. Taigi valkiojau šių dienų po miestą ir iš neturėjimo ką veikti užsukau į braižyklą savo buvusių bendradarbių aplankyti. Vos įžengiau pro duris taip ir apspito kaip bitės medų. Ėmė teirautis Tavo adreso. Žinoma, aš labai nustebau ir savo ruožtu užklausu, kam jiems reikia. Pasirodo, vienos bendradarbės draugė, konservatorijos studentė (pavardė Chmieliauskaitė Teresė) atvažiavusi atostogauti ėmė pasakoti, kaip bėgiojanti po Vilnių ir ieškanti Degutytės „Ugnies lašų“. Keletą eilėraščių jau nusirašiusi nuo savo draugų, o tie dar nuo kitų, norinti daugiau paskaityti, bet niekur negaunanti. Be to, Dvarionas labai susirūpinęs, girdi, noris dainą parašyti ir teksto nerandęs. Teiraujasi visų, ar nežino Tavo adreso. Matęs nuotrauką – veidas patikęs, anot jo, daug gyvenime matęs ir pergyvenęs, tik lūpos per daug aistringos. (!?) Dar pasakojo, kad studentai susirūpinę Tavimi, tik gerai nežiną, ar su plaučiais, ar su širdim kažkas negerai. Irena (bendradarbė) išklaušė visas tas kalbas (aš čia Tau grubiai), o paskui ištraukė iš etazerės knygą ir parodė. Tarsi bomba sprogo – per jėgą atėmė ir išsivežė į Vilnių, ir dabar keliaujanti iš rankų į rankas. // Rašau Tau norėdama perspėti, kad galbūt neužilgo pasibels į Tavąsias duris Dvarionas. Nenustebk per daug ir būk pasiruošusi. // Taigi, antrasis leidinys nebūtinai – žmonės nusirašys.“ (Kaunas, 1960. II. 3). Ne ką mažiau išraiškingas epizodas iš pačios Degutytės laiško, apie pasiekusias žinias apie knygos skaitymą emigracijoje, „ten“: „Tauragėj pakliuvo susipažinti su tuo piliečiu – vaikinuku, kuris pas Živilę gyveno (pasakojo Tau?). Sakė, kad Kossu-Aleks[andravičius] parašęs tenai atsiliepimą (recenz[iją] ar kažką pan.) – labai jau teigiamą... (Pradėjo stipriau kaip Salom[ėja], tikra poez[ija] ir stebėjimasis, kad čia išleido...) Be to, tas vaikinukas dar pasakojo, kad kunigai žada kalėdodami vietoj abrozdelių nešti mano eil[ėraščius]... (Tie iš „Tar[vybinės] moters“ labai patikę... ir vėl stebisi, kad išspausd[ino]...)“ (Vandai Lopaitytei, 1959. IX. 20, MLLM 51709.) Eilėraščiai iš „Tarybinės moters“ turėtų būti šie: „Rytas“, „Raudona rožė“, „Saulė“, „Tarybinė moteris“, nr. 9, 1959, 8–9. Ir paskutinis pasakojimas – Viktorijos Daujotytės, apie Degutytės poezijos skaitymą: „Vėliau mokytoja [Adelė Kizlaitytė – JR] davė paskaityti Degutytės eilėraščių, kurie man labai patiko. Paskui mes buvome visa jos adoratorių kompanija – tarp jų jau visi velioniai mano bičiuliai: Birutė Baltrušaitytė, Antanas Masionis [vienas iš svarbesniųjų ir dėmesingųjų Degutytės rinkinių recenzentų – JR], Bronius Radzevičius, Grafikė Ieva Labutytė. [...] Kai Gemai [Dzigaitei, kambario draugei – JR] būdavo liūdna, o liūdna jai būdavo dažnai, ji atsiguldavo lovoje, susidėdavo rankas po galva, akis įsmeigdavo į lubas ir imdavo deklamuoti Degutytę. Aš jai pritardavau. Ir taip posmą po posmą: „Jeigu tu ateisi, tai ateik kaip saulė / Ir tokia graži, ir tokia šventa...“. Ir taip toliau. Mūsų kartos žmonių buvo toks romantinis ir išdidintas pasaulio pajautimas...“ („Patirties profiliai (Viktoriją Daujotytę-Pakerienę kalbina: Aistė Birgerė, Mindaugas Kvietkauskas, Brigita Speičytė, Giedrė Šmitienė)“, *Sambalsiai*, sud. A. Birgerė, D. Čiočytė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, 472–473).

kuriuose ne vien dėkojama ar prašoma autografų bei nuotraukų, bet analizuojami tekstai, kaip skaitytojui tvirtinantys jo paties asmenišką poziciją, apeliuojantys į savimoneę čia ir dabar. Kolektyviniai skaitytojų laišakai, kuriuose tekstai išrašinėjami po posmą ar eilutę ir analizuojami savo perspektyvoje, įtraukiant į aktualų gyvenamąjį akiratį. Eilėraščiai veikia kaip kodas Jurijaus Lotmano aprašytąja prasme: „Jeigu skaitytojais N pranešama, kad kažkokia moteris, vardu Ana Karenina, dėl nelaimingos meilės puolė po traukinį, ir ji, užuot šį pranešimą savo atmintyje prijungusi prie jau turimų, daro išvadą: „Ana Karenina – tai aš“ ir peržiūri savo pačios, savo santykių su kai kuriais žmonėmis supratimą, o kartais ir savo elgesį, tai akivaizdu, kad romano tekstą ji naudoja ne kaip pranešimą, lygų visiems kitiems, o kaip tam tikrą kodą bendrauti su pačia savimi.“¹⁸⁶ Skaitytojų laiškuose kaip tik ir dominuoja toks, Lotmano aprašytasis, santykis su Degutytės poezija. Tačiau svarbu nepamiršti, kokioje sociokultūrinėje aplinkoje šis kodas kuriamas ir iš kur jis randasi. Pranešimas, manyčiau, susiformuoja ne kaip naujos informacijos perdavimas tekste, bet kaip tam tikros kultūrinės informacijos atnaujinimas. Nors knyga pasirodė jau atlydžio laikotarpiu, bet vis dar smarkiai veržė „naujojo“ peizažo kūrimo būtinybę, kurią galima apibendrinti Alfonso Maldonio eilutėmis: „Nedėsi traktoriaus į dainą, – / Tai ir nebus dainos! – – –“¹⁸⁷ Tad tokioje sociokultūrinėje terpėje pats kodas virsta pranešimu. Tačiau šiam Degutytės peizažo komunikatyvumui suprasti, manyčiau, trūksta dar vieno matmens. Jau daug dėmesio skyrėme emblemio peizažo komunikatyvumui, kaip tam tikram sudėtiniam sociokultūriškai sodriam ir atpažįstamam vaizdiniui, tačiau platus jo rezonansas tuometėje sociokultūrinėje aplinkoje nėra lemtas vien atpažįstamumo, emblemos skaidrumo ar pralaidumo ir intensyvaus įtraukimo aiškinant savą santykį su pasauliu, to nepakaktų.

---

¹⁸⁵ Skaitytojų laiškų ištraukų publikuota greta eilėraščių: *Poezijos pavasaris*, Vilnius: Vaga, 1965, 7–9.

¹⁸⁶ Jurij Lotman, „Apie du komunikacijos modelius kultūros sistemoje“, *Kultūros semiotika*, vert. D. Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004, 51. Ne veltui Lotmanas pabrėžia, kad šiam komunikacijos tipui, t. y. į autokomunikaciją orientuotai literatūrai, būdinga nevengti šampų.

¹⁸⁷ Alfonsas Maldonis, *Viduvasaris*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958, 24.

Sociokultūrinė energija, kuri prateka šiais tekstais, randasi iš kultūrinių reikšmių ir asmens santykio susijungimo tekste, kuris tarsi įelektrina patį peizažą, jau minėtą pralaidumą padaro intensyvu ir apeliuojantį į kitą. Peizažas – bendrai patiriamas, *mūsų pasaulis*, jame iškeliamos ir nušviečiamos savo krašto patyrimo ir suvokimo struktūros, sakytume, apnuoginamos kaip tik šio bendrumo. Peizažo abstraktumas atitolina jį nuo laiko tiek kaip evoliucinės, tiek kaip irdančios, naikinančios, keičiančios galios, jis įgauna amžinumo matmenį, atsirandantį iš valios ir būtinumo kartoti, o kiekvienas naujas apsisprendimas – padaro jį svarbų gyvenamajame suvokime. Iš esmės, ypač turint omenyje sovietmečio kontekstą, peizažas turi priminimo, atkūrimo funkciją. Pagrindinis jo nešamas pranešimas – atsiminti ir atkurti, – čia ir dabar, asmeniškai įsipareigojant ir įpareigojant kiekvieną skaitantįjį (tai šios poezijos imperatyvaus tono funkcija). Pacituosime vieną ankstyvąjį Degutytės laišką, kuriame matyti, kad jai Lietuva yra asmeninis įsipareigojimas, kuris visų pirma reikalauja iš asmens tvirto apsisprendimo ir valios kurti pačią Lietuvą, jos ateities projektą: „O todėl, kad akmuo guli ir guli, ir kuo tolyn, tuo jis sunkyn... Kas jis? Ogi tas, dėl ko „paskutiniai posmai tokie abstraktūs“ ir dėl ko reiktų mudviem pasišnekėti... Ir ko vis vien iš niekur negausi... Jeigu pats jo neturi. Kai perskaitysi „Lietuvą“, paskutiniam posme – viskas pasakys. Daugiau, deja, aš nieko ir neturiu. Jai nei pasakyti, nei duoti... Aplink pelkynas, Ji eina, o mes, o aš – akmenėlis... Ir jeigu Ji bent vienu pirštu prisilies, kad neįklimptų į purvą, jei tas akmenėlis bent kiek Ją prilaikys, tai per daug didelė laimė... O kur eiti Jai – aš nežinau. *Ir per maža padėti neįklimpt į pelkes, reikia pasakyt, kur eiti*. O aš nieko nežinau. Niekuo netikiu. Ten, kažkur, šviesa, gal po 100, gal po 1000 metų, o koks, kuris kelias iki tos šviesos? Ir žinau, kad viskas, kas išeina iš manęs, ne tai, ir ne tai... Jeigu ne tai, vadinasi, ir nereikalinga. O jei nereikalinga, tai ir nereikalinga. Ir mane šitai ėda, ėda, galiu Tau prisiekt, kad suėš. Ne aš būsiu, jeigu nesuėš. Štai ir viskas. [kursyvas – JR]¹⁸⁸ Čia galima prisiminti ir kiek anksčiau trumpai aptartą mokyklinį

---

¹⁸⁸ Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, 1956. XII. 18.

Degutytės eilių sąsiuvinį, ir jame pasirodantį tėvynės, kurią įsipareigojama kurti, vaizdinį.

Tai, kas apibrėžiama kaip Degutytės knygos naujumas tuomečiame kontekste, buvo kaip tik jos asmenybiškumas, kuris šią knygą leidžia matyti atkuriamo nacionalinio kraštovaizdžio kaip tautinio identiteto išsaugojimo formos smagalyje (ne kolektyvinis veikėjas užkariauja gamtą, didžiuojasi elektrifikacija etc., o asmuo išsako savo poziciją ir apsisprendžia akivaizdoje to, kas yra, o, tiksliau, to, kas buvo¹⁸⁹). Tai, kas sukuria teksto aktualumą kaip pamatinį jo komunikacinį kanalą, kaip tik ir yra asmeninis įsipareigojimas ir perėmimas čia ir dabar. Tokia situacija implikuojamas vertybes padaro savotiškai dvilypes – išlaikomas bendrasis, visiems atpažįstamas matmuo, bet šios vertybės drauge pasirodo ir kaip *totaliai asmeninės*, reikalaujančios asmeniško apsisprendimo veiksmo kaip nuolatinio vertybės įgyvendinimo. Kęstutis Nastopka yra gana tiksliai apibūdinęs *Ugnies lašų* retorinius principus: „Kalbėjimas aukščiausiais žodžiais atitiko pagrindinę rinkinio temą – romantinio maksimalumo, bekompromisio santykio su gyvenimu („Tu sakai – aš be saiko? Tegu. Te kas moka – matuoja, sveria“) deklaravimą. Pats temos naujumas, to meto poezijos fone neįprasta jausmo kaitra nulėmė eilėraščių įtaigumą, apsaugojo tradicinius įvaizdžius nuo banalumo.“¹⁹⁰ Nastopkos pastaba tiksli. Emocija ankstyvojoje Degutytės poezijoje yra tai, kas leidžia peržengti plyšį tarp embleminio vaizdo ir atskiros sąmonės – „Jausmas viską aprėpia, todėl tik saulė – palyginimas, tik pasaulis –

---

¹⁸⁹ Galima būtų sakyti, kad prieštarauju pati sau, viena vertus, kalbėdama apie tam tikrą Degutytės poezijos subjekto kolektyviškumą, kita vertus, apie asmenybiškumą. Tačiau šios abi mano ryškinamos pozicijos yra kiek skirtingos plotmės: kolektyviškumas išreiškiamas teminėje plotmėje, taip pat – per skaitytojo įtraukimo poziciją, kai jis savotiškai pastatomas į kalbančiojo vietą, nes akivaizdžiai demonstruoja suvokimo kryptį, poezijos subjektas deklaruoja savo atvirumą, maksimalų jautrumą, kuris yra mažiausiai dvikryptis („Ir žiūriu aš akim atvirom. / Ir atvėrusi širdį jaučiu...“, *UL*, p. 102). Kalbančiojo asmenybiškumas yra imperatyvios, apeliuojančios pozicijos dalis (ypač ryškus tekstuose, kur pasirenkama „aš-tu“ kalbėjimo strategija – kreipiamasi visų pirma į save, bet drauge ir į kitus), kuri yra kaip tik vienas iš bruožų, skatinančių skaitantįjį tapatintis su kalbančiuoju, kaip kad buvo sakyta prisitraukus lotmaniškąją kodo sampratą.

¹⁹⁰ Kęstutis Nastopka, „Poetinė lyrikos kalba“, *Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai*, Vilnius: Vaga, 1968, 295.

matas ir tik pavasaris – atitikmuo.“¹⁹¹ Emocija emblema atnaujina autentišku sluoksniu ir transformuoja į *kreipinį*.

3. 3. Romantinė retorika ir gyvenamasis pasaulis

Santykį su šiame tekste aprašomu peizažu ir jo įkūnijamomis vertybėmis labiau būčiau linkusi laikyti empatiniu, kuris nuolat persidengia su emociniu lygmeniu bei visais kitais sąmonės modalumais. Empatiija – sąvoka, svarbi fenomenologinei intersubjektyvumo sampratai. Danas Zahavi, kritiškai žiūrintis į empatijos sampratos svarbą intersubjektyvumo teorijoje, empatiją apibūdina kaip sąmonės modusą, kuris leidžia mums patirti bei suprasti kitų jausmus, troškimus ir įsitikinimus daugiau ar mažiau tiesiogiai¹⁹². Empatiijos mums čia prisireikia dėl įsijautimo į kitą (nebūtinai tai galime suprasti vien kaip kitą subjektą) ir tiesiogiškumo aspektų. Emocija – įvairialypis reagavimas, galimas ir kaip atsitraukimas. Empatiija – visada prisitraukimas, kurį siečiau, bent analizuojamos poezijos atveju, su geismu turėti, pasisavinti, paveldėti. Empatiija yra tai, kas numanomai tolima ar svetima gali maksimaliai priartinti, o pasirodančios ribos ne reflektuojamos, o siekiamos peržengti, konfliktas arba išryškinamas, arba nutrinamas. Šiuos Degutytės poezijos bruožus galima tiesiog priskirti lietuviškajai romantizmo tradicijai, o pakylėtą, angažuotą kalbančiojo poziciją traktuoti kaip daugiau ar mažiau iš Salomėjos Nėries paveldėtą kalbėjimo būdą ir romantinio maksimalizmo įgyvendinimą. Be abejo, visa tai būtų ir yra tiesa, bet mums šiuo atveju rūpi tai, koks santykis su peizažo implikuojamomis vertybėmis glūdi šioje retorikoje ir kaip jis sukibęs su savasties bei kultūrinės tapatybės artikuliacijomis, kitaip tariant, kaip retorika egzistuoja gyvenamajame pasaulyje. Romantizmo retoriką siūlau matyti kaip vieną iš dominuojančių formų, kurios artikuliuoja ir formuoja asmens patirtis ir savivoką, teikia interpretacinius išteklius aktualiesiems

---

¹⁹¹ Daujotytė, 1984, 81.

¹⁹² Dan Zahavi, „Anapus empatijos: fenomenologiniai intersubjektyvumo svarstymai“, *Santalka. Filosofija*, t. 18, nr. 1, 2010.

suvokimams, iš esmės – duoda kultūrinę žiūrą tiek į tekstus, visą kultūrinę Lietuvos tradiciją (turiu omenyje tai, kas suvokiama kaip centrinė jos ašis, ką siekiama perimti), tiek į savo paties vietą gyvenamajame pasaulyje ir savo veiklą jame, taip pat labai susijusią su kaimiškąją tapatybę įtvirtinusių diskursu.

Degutytės ankstyvosios poezijos optimizmas, pakilumas, asmens kalbėjimo pozicija, siekianti aprėpti pasaulį, gali būti aiškinama epochos kontekste kaip privalomas „visuomeninis patosas“, tautų draugystės idėjos deklaracijos ar pan., bet, antra vertus (nekalbame apie privalomuosius eilėraščius, spausdinamus pirmuosiuose rinkinių skyriuose), tai galima matyti ir kaip nuoširdžią, t. y. jaunatviškos, romantinės pasaulėjautos, nebūtinai priklausančios nuo ideologinių reikalavimų arba tiesiog su jais tam tikrame lygmenyje sutampančios, raišką. Degutytės ankstyvieji laišakai, rašyti universiteto paskutiniuosiuose kursuose ir mokytojaujant provincijoje, gana aiškiai liudija maksimalistinės pasaulėvokos bruožus, kelionės svaigulio siekį, norą pažinti pasaulį, dalyvauti kultūros gyvenime ir pan. Jos vaikystės draugė Vanda Lopaitytė, laiške mėgindama parodyti Degutytei prasmę gyventi, argumentuoja kaip tik šiuo troškimu pamatyti pasaulį. Laiške priešinama miesčioniška kultūra ir asmuo, aistringai aprašomas siekis atsiskirti, pabrėžiama sava kančia ir kūrybingumas, akcentuojamas sutapimas su gamtos jėgų ritmais ir atsiskyrimas nuo sociumo:

Aš Tau prisipažinsiu, kiekvieną nevilties minutę raminu save, jog esą dabar pakentėti tenka, bet ateityje, tokioje gražioje (mano vaizduotėj sukurtoje, kuri galėtų tokia būti, jei...) dar lengvučiu šydu pridengtoje, galvoju galėsiu išsivaduoti iš miesčioniškos aplinkos, sėsti į traukinį ir dumti dumti toli nuo čia, ten, kur žmonės nustoja savo reikšmės, būtent prie dangų remiančių kalnų, plataus neaprėpiamo akimis vandens ploto – jūros, arba tarp aukštų pušų kamienų gulėti, traukti kvapą į krūtinę ir žiūrėti aukštai į mėlyną dangų, nematyti žmogaus (svarbiausia).¹⁹³; Tame glūdi mūsų nelaimė, nežinau, kaip pasakyti, ar per

---

¹⁹³ Vanda Lopaitytė, Kaunas, 1949. IV. 30

anksti gimėm, ar per vėlai. O gal keletą smegenų Dievas pamiršo mums įkrėsti – mes gi nepajėgiam sumodernėti, t. y. sumašinėti (bent mano nuomone).¹⁹⁴

Galima matyti, kad privačiajame diskurse asmeniniai pasirinkimai ir siekiai formuluojami pasitelkus romantinę retoriką, romantines antitezes, iš kurių svarbiausia – individo ir visuomenės supriešinimas, nepritapimo deklaravimas. Palyginkime šį privatųjį savo tapatumo apsibrėžimą, kuris yra aktyviai formuluojamas kaip egzistencinė programa, su XX a. pradžios neoromantikų estetinėmis gyvenimiškosiomis programomis. Aušra Jurgutienė monografijoje apie XX a. pradžios neoromantikus pabrėžia Sofijai Kymantaitei-Čiurlionienei ir jos bendraamžiams buvus svarbų maištavimą prieš materializmo žmogaus sąmonėje dominavimą ir vis labiau žmogaus dvasinės raiškos laisvę varžantį civilizacijos progresą¹⁹⁵. „Ginčydamasis su trečiafrontininkais, Herbačiauskas savo neoromantinę „gamtiškosios“ kūrybos sampratą sustiprins dar viena nauja prasmių *sodžius-miestas* antiteze:

Mes – sodžiaus idealų reiškėjai. Mes, kaip ir sodžius, tikim dar „kažkokį“ Dievą. [...] ne mes – miesčionys, o jūs – kaip utėlės prilipot prie kapitalisto „kalnieriaus“. [...] Jūsų mašinų bei asfalto „poezijoje“ kultas.

[...] Sodžius neoromantikų bus suvoktas kaip pati esmingiausia tėvynės buvimo ir nacionalinės kultūros ištakų vieta [...]. Sodžius – neoromantikų meninės vaizduotės ir simbolių archetipinių prasmių dar gyvai almantis šaltinis. Jis neatskiriamas nuo jų vaikystėje iš motinų ir senelių girdėtų senovės dainų, pasakų, legendų kultūrinio sluoksnio, kaip paties artimiausio, giliausiai į jų kraują įėjusio kultūros sluoksnio.“¹⁹⁶

Antitezės, lydinčios aktyvų savo nuostatų apsibrėžimą, regis, yra visiškai tos pačios, tik kai kurios detalės rodo svarbius gyvenamosios tikrovės pasikeitimus, į kuriuos įkomponuojama panaši vertybinė nuostata ir savasties apsibrėžimo modelis. Lopaitytės apsibrėžimas atrodo įsikūręs kažkur tarp neoromantikų, artikuluojančių save modernaus subjekto akivaizdoje, ir

¹⁹⁴ Vanda Lopaitytė, Kaunas, 1949. IV. 16

¹⁹⁵ Aušra Jurgutienė, *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998, 219.

¹⁹⁶ Jurgutienė, 1998, 222–223.

gerokai vėlesnio hipiško judėjimo – romantikas ar neoromantikas traukiniu nedumtų, bent jau programiškai. Lopaitytės tekste matyti svarbus, nelengvai apčiuopiamas postūmis: kalbama ne iš atminties, ne tęsiant tradiciją, o iš miesto, ne iš grįžtančiųjų, o iš ieškančiųjų pozicijos. Žodis „hipiškas“ čia gali pasirodyti primestinis, juolab kad ir reiškiny s vėlesnis, bet jis padeda atpažinti bendras jauno, mieste gyvenančio žmogaus nuostatų formulavimo pozicijas ir atpažinti, kas yra pasikeitę, kaip susilydo romantiškos nuostatos ir gyvenamasis suvokimas. Štai kaip Degutytė retrospektyviai aprašo jūdviejų su Lopaityte svajones: „Taigi vakarais, neturėdama mokinių – pusdebilių, sėdėdavau pas Vandą. Paskui viena kitą lydėdavom bene valandą ar dvi. Ko tik mes neprifantazuodavom. Buvom ištroškusios laisvės, laukų, miškų, svajojom apie lūšnelę pamiškėje, toli nuo civilizacijos pasaulio, – į teatrus, koncertus atvažiuotume, – apie sodą, kur pačios augintume medžius, gėles; turėdavo būti upelis, šaltinis ar ežeras.“¹⁹⁷ Citatoje matome kalbėjimą iš miestiškos pozicijos ir kitą atsigręžimo į gamtą trajektoriją – tai ne-civilizacija, kuri gražina asmenį prie apčiuopiamos veiklos, prie paties savęs, nes erdvė aprašyme organizuojama taip, kad žmogaus veikla, jo butis ir būtis kaip kuriama savomis rankomis įsikomponuoja į gamtos erdvę (prie miško, upelis, šaltinis ar ežeras). Laisvės / nelaisvės dialektika, atitinka civilizacijos, kaip numanomos technizuotos gyvensenos, ir rankų darbo, kaip žmogaus įtrauktumo į pasaulį, laisvo veikimo ir veikimo sau modusus. Raiški yra išlyga, sintaksiškai Degutytės išskirta brūkšniais, kuri sakinio organizacijoje rodo tuomečio mąstymo šuolius, – pasitraukimas į gamtą nėra be išlygų, svajojantysis yra įtrauktas į kultūrą, kuri atskiriama nuo civilizacijos, žyminčios technologinį procesą, susvetimėjimą, kurio svajojama išvengti¹⁹⁸. Subjektas čia matyti kaip

---

¹⁹⁷ Janina Degutytė, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum, 1998, 67.

¹⁹⁸ Apskritai kaip vieną pagrindinių saitų, siejusių su Vanda Lopaityte, Degutytė *Atsakymuose* aprašo bedrą kultūrinę veiklą: „Vakarais lydėdavom vieną kitą valandų valandas, kol visi kiemai ir namai nutildavo. Mus artino bendri interesai: literatūra, muzika, dailė. Ji turėjo Čiurlionio reprodukcijų ir visą Maironį. Skaitėm Rilkę, Dostojevskį, Heinę.“ (Degutytė, 1998, 21); „Geroji draugė Vanda pirkdavo bilietus [į teatrą – JR] ir vesdavosi mane, sakydama, kad gražinsiu, kai būsiu įžymi (mat jau rašiau eilėraščius...). Nors sąžinė graužė, eidavau – ir sėdėdavom ten abi laimingos lopytom alkūnėm.“ (*Ten pat*, 23.) Vienos labiausiai afektiškumą pabrėžiant aprašomų Degutytės patirčių apskritai yra susijusios su kultūros

jau iš esmės judrus ir modernus, nebegalintis ir nebesvajojantis sugrįžti į gamtą kaip tobulą priebėgą, archetipinį rojų ir užmarštį, tai miesto kultūros žmogus, svajojantis organizuoti aplinkinę erdvę savomis rankomis, turėti sau gabalėlį pasaulio, kuris nėra svetimas, nėra kitų. Tai – *privačios, savos*, nes kuriamos savomis rankomis, *vietos* svajonė. Degutytė, kalbėdama apie savo vasarų erdvę Mazgeliškyje, bičiulės Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės tėviškėje, pabrėžia: „Kas dar, be artimųjų, sudaro *mano gyvenimą*? Tie *ne mano* maži kaimo vaikai, kurie, priskybę gėlių, dovanoja kaip meilės įrodymą. *Ne mano* šuo, kuris pirma dėkingai laižo rankas, o paskui ima duoną (nors labai alkanas). Zylės, kurios įlėkusios pro langą (žiemą Vilniuje), užmiega ant mano pagalvės [kursyvas – JR].“¹⁹⁹ Citatoje matyti pagrindinė priešprieša, įvairiais pavidalais išsilaikanti visuose Degutytės tekstuose: buvimas surastose, svarbioje sau vietoje (kaimo, bet, Degutytės atveju, daugiau gamtos erdvėje). Erdvė aprašoma ryškinant santykio abipusiškumą, kylantį iš erdvės prasmingumo jautimo, glaudžiai susiejamo su etiniu matmeniu; kalbama iš suprantančio ir žinančio, todėl sulaukiančio atoveiksmio, erdvės palankumo, pozicijų. Kita vertus, aprašyme aiškus pertrūkis, erdvės, su kuria esi susisaistęs, neturėjimas, nepriklausymas asmeniui. Čia susiduria tradicinė laikysena gyvenamosios vietos atžvilgiu ir žinojimas, kad nesi jos gavęs, perėmęs ir niekada neperduosi, t. y. nebepriskausysi tradicijai, kuri suvokiama kaip vertybė ir yra susijusi su

---

atradimu ir įsitraukimu į ją: „Buvau gal devynerių metų, kai kine pamačiau Paryžiaus simfoninį orkestrą, grojantį Bethoveną ir Lisztą (priedas prie filmo, paties filmo nėra neatmenu). Taip mane sukrėtė, – ir tie orkestrantai (ar ne Stokovskis dirigavo), ir muzika, – kad netrukus pravirkau ir taip iki galo ašarojau. Atrodė, tie žmonės – šventieji (eičiau į ugnį paskui juos), o muzika – palaima, stebuklas, kuris pasiėmė mane visą ir sutirpdė savyje. Paskui nuolatos ieškojau per radiją ko nors panašaus. Taip atradau Bethoveną, paskui romantikus, paskui Mozartą. Bachas man gimė jau po karo.“ (*Ten pat*, 22.) Degutytės vaikystės aprašymuose susikuria savotiškos dvi linijos: blogėjanti, grimztanti šeimos situacija, vėliau, mirus tėvui, – ją lydintis augantis skurdas, ir kultūra, kaip atsvara ir vertybinė alternatyva, į kurią galima atsitraukti: „[...] metams bėgant įgavau daugiau proto – būdavau pas senelę arba mokyklos skaitykloje. Iki uždarydavo. Skaityti be galo mėgau. Iš pradžių pasakas ir eilėraščius, paskui visą nuotykių literatūrą apie indėnus, W. Scottą, knygas apie keliones. Baigusi pradžios mokyklą, buvau perskaičius beveik visą lietuvių klasiką. Gimnazijos pirmose klasėse jau skaičiau V. Hugo, L. Tolstojų, F. Dostojevskį, prancūzus ir skandinavus, kuriuos iki šiol labai gerbiu.“ (*Ten pat*, 59.)

¹⁹⁹ Degutytė, 1998, 45.

įsišaknijimu ir erdvės turėjimu. Į Viktorijos Daujotytės klausimą apie santykį su tautosaka, Degutytė atsako:

Deja, iš knygų. Pasakas skaičiau dar prieš karą. Vėliau, kai prisiliečiau prie poezijos, supratau, kad tai didžiausias turtas – *tarsi jau seniai ji būtų gyvenusi manyje, tik aš nieko apie tai nežinojau. Tarsi kažkieno atimta buvo ir vėl gražinta.*

Panašiai atsitiko su kaimu. Kai atsidūriau vidury laukų, kai pagyvenau tarp miškų ir pievų (bene IV kurse, pas draugę nuvažiavusi), *pasijutau, lyg amžinai čia būčiau gyvenusi, lyg būčiau iš ilgos kelionės sugrįžusi* – viskas sava ir neapsakomai brangu. Jokiam mieste taip nesijaučiu.²⁰⁰

Kai pirmą kartą atsidūriau kaime, *pasijutau lyg sugrįžus iš tolimos varginančios kelionės. Be galo keistas jausmas, nustebinęs ir mane pačią (aiškinu tėvo genais)* [kursyvas – JR].²⁰¹

Citatose dominuojantis grįžimo, atgavimo judesys gerai rodo ir pačią Degutytės situaciją – buvimą kitur ir atradimą, lydimą nuostabos. Jos pabrėžiamas savumas, artimumas yra lydymas juntamo savo pačios kitoniškumo, reikalaujančio paaiškinimo, kuris gana simptomiškai siejamas su prigimtumu – tėvo genais. Degutytės šeimos aprašymuose ryški pabrėžiama įtampa ir aiškiai išsakoma, kuris tapatybės modelis jos nevienalytėje šeimoje prisiimamas kaip savas: „Tik man būdavo labai skaudu, kai [motina – JR] tėvą vadindavo mužiku ir su panieka apie jį visiems atsiliepdavo. Sakydavo: „Man jo nereikia, man reikia tik jo pinigų.“ O supykusi visada jį vadindavo chamu, kaimiečiu; mat ji kalbėdavo lenkiškai, t. y. Šančių žargonu, ir didžiausią neapykantą jautė lietuvių kalbai. Aš kalbėdavau su ja jos kalba, o su tėvu lietuviškai. Tai irgi, be abejonės, buvo neapykantos priežastis. Bet man lietuvių kalba buvo tokia brangi ir šventa, kad mes dažnai bardavomės dėl jos. Galėdavau pakęsti, kai plūsta mane, bet kai niekindavo tėvą ir lietuvių kalbą – negalėdavau tylėti.“²⁰² Šeimos įtampa artikuliuojama ir iš distancijos

---

²⁰⁰ *Ten pat*, 34.

²⁰¹ *Ten pat*, 43.

²⁰² Janina Degutytė, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1998, 62. Galima pridurti, kad Degutytės ir jos motinos korespondencija – dvikalbė: poetė laiškus rašė lietuviškai, motina – lenkiškai. Įdomus epizodas iš Venclovaitės atsiminimų, kuriame įrašytas Degutytės

reflektuojama kultūrinių įtampų modelių fone. Savumo, grįžimo jausmas nėra galimas vien tik iš distancijos ar laisvu pasirinkimu, ieškoma paveldėjimo ryšių.

Degutytės minima išvyka pas draugę į kaimą, anksčiau cituotame autobografijos epizode susieta su kaimo atradimu, yra fiksuota laiškuose. Šio teksto autorė yra veik tikra, kad laiške rašoma būtent apie šią viešnagę pas studijų draugę Teresę Ramanauskaitę-Bukauskienę (laiške vadinama Tera):

Antrą valandą buvau jau Ariogaloj. Mašina sustojo kryžkelėj. Išlipu – žiūriu ateina Tera, vedina kažkokiu kūdikiu, o toliau jos mama ir draugė. Ir taip jos čia manęs laukė nuo 1 val. Vandočka, pasijutau kaip *sapne*: dangus, laukai, kažkokie *svaiginantys nauji kvapai ir garsai, ir spalvos...* Ėjom lanka, per upeliukus, šokinėjom per balaites ir priėjom namus. Tame kieme statoma dar karvidė, pilna darbininkų mašina užia, pjaunanti gontus, medžio kvapas. *Kelias dienas tai kliedėjau: taip keista matyti tokius plotus aplinkui...* Nors lašnojo, bet eidavom **kasdien pasivaikščioti įvairiausiom** kryptim: vienas kelias – vieškeliu per mišką. **Eini pavakarėj, o iš abipus šlama, skiri, kur suvirpa drebulė, kur ažuolo lapai, kur pušys.** Kartais einam laukais: **eini, eini, o aplink platybės, ir, rodos, štai tuojau prieisi dangaus kraštą.** Dubysos krantai labai gražūs: puri žaluma, krūmai, medžiai, net vanduo atrodo tamsiai žalias, o iš arti jis – permatomas. Grakštus švarutis baltas tiltas.

Ėjom karvių milžti. T. y. Tera melžė, o aš spoksojau. Ji liepė man milžti. Bet aš tik suspėjau pačiupinėti spenius, paėmė kažkoks juokas ir parkritau ant žemės nusikvatojusi. Net karvės (ten visa banda) atsisuko [paryškinimai – JR].²⁰³

Cituotoji laiško dalis susideda iš trijų periodų, apimančių skirtingus santykio modusus. Pirmasis – iki antrojo daugtaškio, su kursyvu išskirtomis vietomis, antrasis – iki pastraipos pabaigos, trečiasis – antroji pastraipa. Sapnas, svaigumas, kliedesys – būsenos, rodančios nuostabą,

---

kitokumas studijų aplinkoje: „Dabar jau nebeatsimenu, kada ją – nekalbią ir susimąsčiusią, dažnai liguistos išvaizdos – išskyriau iš kurso draugų būrio. Gal tada, kai mus, ypač lietuviško sodžiaus vaikus, nustebino jos geras lenkų kalbos mokėjimas. Tuo metu, kai mes nuobodžiaudami kalėm „žaba, žabi“ linksniavimą, Janina turėjo neoficialią teisę lenkų kalbos kurso išvis nelankyti (tada lenkų k. dėstė E. Samaniūtė), ir to jai gerokai pavydėjome.“ (Danutė Venclovaitė, „Kiekvienas nešame savo kryžių“, *Metai*, nr. 7, 1998, 90–91.)

²⁰³ Vandai Lopaitytei, 1954. VII. 22, MLLM 51624; N.B. – laiškas rašomas viešnagės metu, užėjus lietums su bičiule balsu skaitomi Johanno Wolfgango von Goethes ir Sándoro Petőfi tekstai.

netikėtumą, keistumą ir kitoniškumą, o svarbiausia – realumo patyrimą kaip nerealaus, t. y. ypatingai veikiančios, pribloškiančios tikrovės. Degutytė į šią erdvę atvyksta kaip į naują, nuostabą patiria kaip visiškai *kitas*, tačiau įsitraukiama labai intensyviai. Intensyvus ir abipusis kontaktas aprašomas pasitelkus beveik visas jusles – uoslė, klausa, rega, erdvė tiesiog atakuoja pojūčius ir įsuka sąmonę savo kitoniškumu ir svaigumu – „kelias dienas tai kliedėjau“. Pirmame periode aprašomi atvykusiojo išgyvenimai – pirmasis kontaktas su erdve, pirmasis išpūdis, interiorizavimo pradžia. Antrajame matome dalyvaujantįjį, jau veikiantį pasakotoją. Vaikščiojimas yra bene vienas svarbiausių dalyvavimo erdvėje ir jos interiorizavimo, apėmimo judesių. Detalizuojami du svarbūs keliai: per mišką ir laukais, tarsi jungiantys du svarbiausius erdvės matmenis. Kiekvienas kelias detalizuojamas jutimiškai, erdvė pasirodo ne kaip peizažas, regos apimama, o kaip juntama iš vidaus, kaip turinti savas charakteristikas ar buvimo būdą, apčiuopiamą jutimiškai. Miško kelias – tanki, apimanti, klausą suintensyvinanti erdvė, laukai patiriami rega, kurios aprėpiama erdvė iššaukia begalinio ėjimo pojūtį – „prieisi dangaus kraštą“. Ne veltui ėjimas labiausiai išryškinamas. Nėra aprašoma, sakykime, sėdinčiojo ant lieptelio perspektyva. Ėjimas čia yra erdvės apėmimo veiksmas, kuris įgalina erdvės plūdimą, sugavimą juslėmis ir jos skirtingumo, įvairumo ir plūdimo modusus. „Ėjimas visada pasauliškas: einame keliu, lauku, pakrante. Tai, kas aplink, kinta sulig mūsų ėjimo greičiu ir dinamika. Ėjimo ritmas persiduoda pasaulio suvokimui.“²⁰⁴ Erdvė pasirodo dinamiškai, einant ir einančiam. Tai atitinka klinedinčio, kaip erdvės plūdimą patiriančio būseną, ėjimas yra atsakomasis intensyvus judesys.

Antrosios pastraipos, žinoma, buvo galima ir nepacituoti, bet man ji atrodo tiksli pirmojo erdvės aprašo kontekste ir išryškinanti santykio specifiką, tam tikrą Degutytės kitokumą – „Tera melžė, o aš spoksojau“. Čia jau randasi, sakytume, vienas iš praktinio veikimo erdvėje lygmenų, ne vien estetinis, malonumo, mėgavimosi pojūčių laiduojamas buvimas, bet konkretus darbas. Aprašančioji iškart pabrėžia savo svetimumą – „spoksojau“. Juokas yra

---

²⁰⁴ Šmitienė, 2007, 247.

tai, kas Degutytę atskiria ir parodo pamatinį jos kitokumą, pamėginkime prajuokinti nors vieną kaime gimusį ar augusį pilietį patupdydami jį melžti karvę. Visas laiškas susideda iš dviejų pasakojimų – apie atvykimą, santykį su erdve (didžioji dalis cituota) ir žmonių, buvimo pačiuose namuose aprašymo. Perėjimas nuo vieno prie kito fiksuojamas pačios autorės: „Dabar parašysiu apie žmones, nors apie juos reikėjo rašyti pirmiausia.“ Šis sakinytis ir pati laiške kuriamo pasakojimo struktūra išryškina keletą susikertančių logikų. Sąmoninga rašančiosios nuostata – prioritetinę vietą skirti kitiems asmenims, su kuriais dalijamasi jų privačia gyvenamąja erdve ir kurie yra itin palankūs, aprašyti, tačiau pats laiško siužetas paklūsta visai kitai hierarchijai – nuostabos, kaip vieno intensyviausių intencionalios sąmonės modalumų. Net pačiame laiške matyti, kaip autorę vedžioja toks sąmonės įkreiptumas: laiško siužetas prasideda pagal aiškią laiko seką – atvykstama, priartėjama prie namų, kiemo – pjaunami gontai, medžio kvapas, – tačiau į namus nebeužsukama, žmonės daugiau nepasirodo, pasakojimą perkerta išgyvenimo tikrovė – „Kelias dienas tai kliedėjau“.

Šis posūkis į kitus tekstus leidžia situatizuoti peizažą kaip vietos patyrimo, turėjimo ir apmąstymo diskurso dalį, mat kaip tik skaitant visus tekstus ankstyvųjų eilėraščių peizažas pasirodo kaip atveriantis tam tikrus tapatybės formavimosi ir aktyvaus formavimo, steigimo matmenis. Nes būtent santykis – su peizažu, gamta, vieta – čia yra centrinė ašis; santykį poezijoje kaip nevientisą, ne tik atveriantį, bet ir uždengiantį, kupiną įtampų, ribų apsibrėžimo ar peržengimo daugiau atveria tekstų tinklas, o ne vienas jų korpusas, kuris šiuo atveju mums ryškėja ir kaip atveriantis, ir kaip uždengiantis, įtampos centrai pasirodo už peizažo, jau aptartoje atsitraukusio žvilgsnio pozicijoje, o geismas turėti, siekis, empatija – pastanga šią įtampą įveikti.

3. 4. Empatija („Tu ne peizažas man...“)

Taigi jau su kiek kitu Degutytės tekstuose pasirodančiu erdvės įsivaizdavimu ir suvokimu, grįžtame prie empatijos – sąmonės moduso, kurį drįsčiau sieti su tam tikra geismo struktūra – geismo patirti ir turėti. Empatiškas santykis daugiau pasirodo ne tuose tekstuose, kuriuos nuo pradžios iki galo apima jausminis impulsas, kai subjektas arba niekur tiesiogiai nepasirodo, arba yra visur, bet eilėraščiuose, kuriuose atsiranda vienoks ar kitoks pertrūkis. Vienas raiškesnių tekstų, kuriame suteka nemaža anksčiau aptartų aspektų, bet kurį drauge galime suvokti kaip autorefleksinį judesį, užklausančią savą poetiką, yra eilėraštis „Lietuva“:

Tu ne peizažas man:

Ne spindulius žalius paskleidžiantis beržynas

Ir ne sapnuojanti balta vyšnia.

Ir ne rugių vagų beežė platuma,

Ne Paukščių Tako tolimas žvaigždynas...

Tu ne peizažas man... ne, ne...

Tu – mano džiaugsmas ir šviesos giesmė,

Tu – mano ašara ir kraujo paslaptis,

Ateinanti kaip miško amžina versmė...

Kas be Tavęs, kas be Tavęs gyvuoju vandeniui

Mane – kas be Tavęs gi apšlakstys?..

Nešiaus – kaip žaizdą. Šiandieną – kaip aguoną

Nešuos ūke pavasariniam degančią, raudoną.

Kad niekas neužsklęstų Saulės kraštan durų!

Te siena debesų juoda sugūra!

...Tu ne peizažas man...

Tik ateini čia pas mane

Rudų vagų beežė platuma,

Sapnuojančia balta vyšnia...

Tik ateini – žara naujuos languos,
Švieselēm traktorių nakties laukuos,
Suspinduliavusiu žaliai beržynu
Ir Paukščių Tako tolimu žvaigždynu...
Tu ne peizažas man...
Ne.²⁰⁵, ²⁰⁶

Šį tekstą visų pirma galima suvokti kaip raktą emblemiam peizažui skaityti – emblema tekste ir dekonstruojama, ir paliekama galioti, atvėrus simbolinius ir asmeninius jos turinius. Galima sakyti, kad eilėraštyje atidalijami forma ir turinys ir eksplikuojama bei kuriama savų tekstų skaitymo strategija. Gaubiamieji eilėraščio posmai sudaro neigimo ir teigimo ašį, kuri

---

²⁰⁵ Janina Degutytė, *Dienos – dovanos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960, 100–101. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *DD* ir puslapis.

²⁰⁶ Degutytė kiek galėjo – vengė įtraukti į savo kuriamą peizažą privalomus Tarybinės Lietuvos erdvei reprezentuoti atributus. Skaitydama šį tekstą, kiek nustebau, jame aptikusi traktorių, nes paprastai Degutytė apsiribodavo šią atributiką sudėdama į pirmąjį rinkinio skyrių, be to, kiek galint abstraktesniu lygmeniu. Pirmosios knygos vidinėje recenzijoje Antanas Jonynas priekaištuoja: „Tai [abstraktumas – *JR*] ypač ryšku pirmajame rinkinio skyriuje, kur viešpatauja kažkoks abstraktus, nei politiniu, nei socialiniu požiūriu nekvalifikuojamas žmogus. [...] Nereikėtų vengti minties ir įvaizdžio sukonkretinimo, nereikėtų taip griežtai vengti visuomeninio gyvenimo terminologijos.“ (LLMA, Leidykla „Vaga“, F. 23, ap. 2, b. 1807, l. 6.) Kadangi jau esame užsiminę apie traktorius, tad ir pateiksime pačios Degutytės autokomentarą iš laiško Vandai Lopaitytei: „Eug[enijus] Mat[uzevičius] rašo – jaudinasi (čia tai tikrai nuoširdus rūpinimasis), kad „Perg[alėj]“ manęs nespausdina... 7 nr. bus vienas (ten yra žodis „traktorius“!) [kalbama apie eilėrašį „Lietuva“ – *JR*], o kitus žada duot 9 nr.“ (1960. VII. 11, MLLM 51688.) Atrodo, kad Degutytė šiuo laikotarpiu apskritai jautėsi spaudžiama. Kiek pavyko išsiaiškinti šio teksto autorei (aišku, negaliu kalbėti apie vidinio cenzoriaus veikimą, kiek žmogus apskritai jautėsi negalintis kalbėti), *Ugnies lašai* leidykloje nepatyrė didesnio spaudimo, po sėkmingo Eugenijaus Matuzevičiaus globoto debiuto spaudoje ir dar keletu publikacijų, dar neišleidusi nė vienos knygos, Degutytė sulaukė palankios tuo metu jau įtakingo Kazio Ambraso recenzijos „Bręsta subtili lyrikė“; 1958 m. pabaigoje buvo priimta į Rašytojų sąjungą, iškart paskirtas butas Antakalnyje. Tad buvo sukurta gana palanki aplinka pirmajai knygai. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute saugomas knygos mašinraštis su redaktoriaus Alfonso Maldonio ir kitų pastabomis, atrodo, taisytas nepernelyg uoliai, nors – budriai. Vidinė recenzija, rašyta jau cituoto Jonyno, palanki, priekaištų gana nedaug, dėl jau užsiminto abstraktumo, taip pat – dėl „skausmingumo ir savotiško kančios garbinimo“, galimo „tam tikros poezijos poveiki[o]“. Tačiau vėliau Degutytę imta spausti, atrodo, kad ji ir pati norėjo laisvintis iš pirmosios knygos poetikos, pradėjo justis negalėjimo kalbėti įtampą: „Nunešiau leidyklai savo rinkinį – „Dienos – dovanos“ (gal pavadinimas bent dalele išpirks, arba, kitaip sakant, nuteiks tekstą tam tikra linkme...). O dabar vėl norisi atsiimti. Vis tiek neleis. Be to, nieko gera. Tą, ką nori, – negali pasakyt. O išsisukinėti atsibodo. Turbūt, kartojuos – šitam keturių sienų pasauly. O gal tas pragaras viską užgožia?.. ir neprileidžia naujų įspūdžių?.. Nors iš kur jie? Nebent nauji smūgiai. Net ne nauji. O taip, seni akmenys – krenta ir krenta... kasdieniniai... nestebinantieji...“ (Vandai Lopaitytei, 1960. IV. 16, MLLM 51703.)

atskleidžia santykį tarp formos ir turinio / prasmės, o šios ašies centras – santykio „Tu“ – „man“ įtampa. Dviejuose viduriniuosiuose posmuose aprašoma tai, kas sudaro asmeninio santykio turinį su „Tu“, „asmeniškai reikšmingą tikrovę“, o gaubiamieji nurodo patyrimo ir kalbėjimo strategiją. Pirmajame eilėraščio posme peizažas pasirodo kaip sukurtinė forma, pabrėžiamas jos antriškumas, modeliškumas, kuris, jei suprantamas vien kaip kalbėjimo forma, tiksliau, kaip fikcija, – paneigiamas. Svarbi savybinio įvardžio „man“ kaita, kurianti subjekto ir to, apie ką kalbama, t. y. Lietuvos, santykio naratyvą: „man“, „mano“ ir galop – „pas mane“. Pirmasis posmas – mūsų jau anksčiau aprašyto peizažo modelis, du antrieji sukuria antitezę, išorinė (peizažas kaip iš išorinių pavidalų susidaranti ir „aš“ iš šalies stebima erdvė) perkeliama į vidujybę – mano „džiaugsmas“, „šviesos giesmė“, „ašara“ etc. Viso teksto siužetas: nuo peizažo kaip atsitraukus stebimo ir asmeniškai nereikšmingo literatūros tekste kaip fikcinėje erdvėje *sukuriamo* vaizdo peršokama į asmeninių reikšmių ir nuolatinio santykio su jomis (pabrėžiama „nešuos“) lygmenį. Šis perėjimas turi įsteigti vertybinį ir ontologinį jo matmenį. Paskutiniajame posme minėtos plotmės sujungiamos: „...Tu ne peizažas man... / Tik ateini čia pas mane / Rudų vagų beeže platuma“. Peizažo figūros netenka savo denotacinės funkcijos, o dar tiksliau, tai „sulaikyta denotacinė funkcija“²⁰⁷, greta kurios steigiamą kita prasminė plotmė, tekste traktuojama kaip giluminis tikrovės išgyvenimo matmuo. Peizažas – formos, už kurių glūdi grynai asmeniniai savo žemės, savo šalies išgyvenimo turiniai – tokią savo peizažinių tekstų supratimo strategiją siūlo Janina Degutytė²⁰⁸.

²⁰⁷ Wolfgang Iser, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, vert. L. Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002, 222.

²⁰⁸ Vėlesniojo, *Šiaurės vasarų* (1966) rinkinio, eilėraštis „Tu – žemė...“ (iš ciklo „Lietuvai“) tokią formos ir turinio (neva)skirtį perkelia visai į kitą lygmenį. Lietuvą ženklinantys, tekste vardijami predikatai jau tampa realiais daiktais, o pačią Lietuvos sampratą aptinkame daikto, jutimiškumo tikrume; patyrimo aspektų, regis, vienas su kitu nesusijusių, vardijimas tampa nuolatinio, kasdienio buvimo Lietuvos akivaizdoje siužetu, kuris mirga ir kinta pagal patyrimo ir suvokiančios bei interpretuojančios vaizduotės logiką. Tačiau šioje tikrenybėje atsiranda dar vienas siužetas, išryškėjantis žiemai skirtoje teksto dalyje: „Sniego laukais išsitiesi kaip tolimas pamirštas laiškas, / Ir medžių šakos krūpčioja / Vos beįskaitomais ir subraukytais žodžiais, / Bet viskas aišku. Tarp eilučių juk viskas aišku. / Žmonių ir stirnų pėdos susikryžiusios / Žvaigždėtom juostom baltą pasaulį riša ir skrodžia. / Viskas juk aišku.“ (p. 10). Įtaigiai, be ezopinės kalbos manevrų kalbama apie skaitymo ir supratimo situaciją sovietmečiu, iš esmės – apie komunikacinę strategiją, kai prasmė atsiranda iš tarpo,

Subjektyvumo centre – asmeniškasis įsipareigojimas tam, apie ką kalbama, šie turiniai ir steigia kalbantįjį kaip subjektą. Asmuo kaip asmuo pasirodo išsaknydamas ir įsipareigodamas, tokiu būdu literatūros teksto pranešimas verifikuojamas visų pirma kaip vertybinis pranešimas. Degutytės eilėraščių subjektą aptinkame kaip empatinę ir etinę kalbėjimo poziciją. Vidujybė, jos turiniai ir suprojektuojami į peizažą (labiau kaip – imperatyvai / kreipiniai, o ne asmeniškai tikrovė), ir drauge nuo jo atitraukiami, tarsi negalint ar baiminantis peržengti jo ribas. Tai dialektinis ryšys, būdingas visai Degutytės poezijai, tik laikui bėgant įgauna vis kitas formas. Imperatyvumas, siekis priartėti, turėti – pagrindinė ankstyvosios poezijos dominantė. Santykio dialektika labiausiai išryškėja tarp empatijos ir peizažo paveiksliškumo, atitrauktumo, nes jo vaizdas tekstuose tarsi projektuojamas sau ir kitiems, kuriamas taip, tarsi būtų rodomas ir sau, ir skaitytojams, o empatija pasirodo kone kaip paveikslo išgyvenimo patirtis:

Miško skliautas – su žydriom skiautelėm,
Spinduliuojančiom gyvom versmėm...
Eglės glaudžiasi šlapiom, šiurkščiom rankelėm...
Tyluma pripildyta giesmėm...

Kraščiuku einu – raibuoja, žvilga
Kelyje pravėžų kaspiniai.
Ir žiūriu žiūriu į žemę pilką. –
O jinai – man šypsos mėlynai...

Kas pasakė – purvas žemėj būna?..
Persmelkia akimirksnis brangus –
Iš pravėžų lenkiasi karūnom
Aukštos eglės... žvilgčioja dangus... („Po lietaus“, *UL*, p. 87)

---

apie Lietuvą, perskaitomą ir suvokiamą tarp eilučių. Ši eilėraščių dalis visą tekstą iš grynai asmeninės plotmės perkvalifikuoja į mūsų, bendrą situaciją; tokiu būdu kalbama apie Lietuvą, savą kultūrą, kuri steigiama būtent tokios komunikacijos keliu ir pats tekstas imperatyviai kuria būtent tokį skaitytoją. Tolimo, pamiršto laiško įvaizdis nurodo pirmiausia į praeities Lietuvą, kaip gaunamą laišką, kurio supratimo ir perėmimo strategijos yra persislinkusios, bet – nepradingusios.

Visi trys posmai turi skirtingus santykio su peizažu modalumus. Pirmasis – bendras antropomorfizuotas vaizdas, į kurį suprojektuojamas interpretuojantis / suvokiantis žvilgsnis iš šalies, antrajame – eksplikuojamas kalbančiojo santykis kaip „aš-ji“ struktūra, trečiasis yra retorinis atsigręžimas / kreipimasis į skaitytoją ir pranešimo suformulavimas, o visą tekstą situatizuoja ir jo vaizdinius į motyvuotą visumą suriša eilėraščio pavadinimas „Po lietaus“. Teksto struktūrinę semantinę ašį sudaro dangaus ir žemės opozicija bei tolesnė šių narių jungtis kaip vertybinis perkėlimas. Etinis sprendimas rodomas ir kaip įsijautimas / regėjimas „kiaurai“, prasismelkimas iki simbolinės reginio esmės, bet drauge ir kaip atitrauktas judesys, kurio pateikimo būdas yra reiškinių akivaizdoje apsisprendžiančio, juntančio, matančio ir čia prasmę aptinkančio subjekto mostas. Tokiu būdu vaizdas yra ne vien subjekto dvasios išsklaida, į kurią turi įsijausti skaitytojas, dedantis pastangas perprasti, bet yra ir raiškiai skaitytojui pateikiamas suvokimo takas.

Dar vienas dažnas santykio su peizažu, turinčiu gimtinės / Lietuvos vertę, yra itin vitališkai artikuliuotas noras tapti / pavirsti peizažo figūromis, kuris visų pirma turi siekio maksimaliai priartėti pobūdį, bet drauge išryškina šio priartėjimo negatyvumą, nes subjektas, viena vertus, siekia pavirsti viskuo, antra vertus, taip išryškėja jo buvimas išorėje. Tad tai, ką randame tekstuose, yra ryški geismo turėti, vertės objekto siekio artikuliacija, viena vertus, leidžianti apčiuopti prieštarinę subjekto santykį su peizažo implikuojamomis vertybėmis, antra vertus, jo retorinį poveikumą – mat geismas turėti ir siekimas yra pagrindinis šių tekstų modalumas ir jų komunikacinio pralaidumo garantas: siekio / geismo pozicija, prie ko nuolatos grįžtame, struktūriškai įkūnija ir „mūsų“, kolektyvo poziciją. „[Degutytės poezijos subjektas] vien virpa ilgesy būti to pasaulio natūraliųjų jėgų ir jų grožio momentų persunktas ir atgaivintas“, – teigia Vytautas Kavolis²⁰⁹ apie kiek vėlesnio laikotarpio Degutytės poeziją (Kavolis pateikia pavyzdžius nuo 1967 m., nuo rinkinio *Pilnatis*). Apibendrinti Janinos Degutytės poezijos

---

²⁰⁹ Kavolis, 1994, 217.

subjektą, ypač vėlesniojo laikotarpio, nei šiuo metu aptariame, Kavolio ištara, ypač su žodeliu „vien“, nelabai tiktų, tačiau įvardyti vienam iš santykio variantų – taip, o ypač kalbant apie ankstyvąją poeziją. Kavolis apibūdina Degutytės poezijoje pasirodančią sąmonę kaip tokia, kuri „[...] geidžia būti pripildyta ne savo pačios egzistencinių veiksmų kaip Nykos *aš*, bet už savęs esančių ir ne per daug panūdusių kalbėti, sureliatyvėjusių ir žmogaus atžvilgiu suneutralėjusių, gamtinių energijų turinių [...]“.²¹⁰ Nesileisime į diskusiją su Kavoliu, šiek tiek ignoruojančiu pačią eilėraščio visumą, kuriai priklauso parenkamos iliustracinės citatos, taip pat ir dėl gamtinių energijų interpretacijos, nes šiuo atveju mums svarbu yra tai, kad ankstyvojoje Degutytės poezijoje išties egzistencija įkreipama į erdvę, paprastai numanomą Lietuvą: „*Noris* kartais tau ką lengva, gera pasakyti – / *Lyg žiedeliais* vyšnių apibert. / *O nemoku* žodžių kaip gėlių rašyti... / *Tik raudot* be ašarų – arba iš džiaugsmo verkt... // ...*Tik žiūrėt*, kaip laimėn tu veržiesi, / *Ir uždusus lėkt su tavimi*. / Šaukt iš ilgesio ir skausmo, ir dainuoti dviese, / *Degt aistrų* tavųjų ugnimi... [kursyvas – *JR*]“ (*UL*, p. 42). Iš paryškintų veiksmažodžių ir paties teksto ritmo subjektas atrodo labai aktyvus, *veikiantis* pasaulio atžvilgiu. Pirmajame posme suformuojama įtampa tarp noro ir negalėjimo, subjekto emocinė įtampa pasilieka vidujybėje, tačiau ši vidujybė artikuluojama kaip nepakankama, kaip visiškai priklausoma nuo vertės objekto. Tai itin pabrėžia žodelis „tik“, išryškinantis kalbančiojo savęs apribojimą nuo siekio išreikšti, kalbėti, iki galimybės tiesiog „žiūrėt“ ir būti pripildytam kito – „*Degt aistrų* tavųjų ugnimi.“ Subjekto egzistencija dažniausiai artikuluojama kaip pačios vietos svarba, jo vertybinius siekius įgalina to, apie ką kalbama vertė, kuri struktūruoja ir įprasmina paties subjekto veiklą ir siekius.

3. 5. Peizažo transformos: vieta ir įkūnytas žvilgsnis

Subjekto pozicija, vaizdo audinys ir prasmė Degutytės tekstuose keičiasi tarsi nejučiomis. Nors kritikai ir pastebi, kada Degutytės poezija su

---

²¹⁰ *Ten pat.*

rinkiniu *Šiaurės vasaros* (1966) įžengia į poetinės brandos etapą²¹¹, tačiau tuo pat metu visi sutaria, kad didesnių teminių pokyčių jos poezijoje apskritai nėra įvykę. Jeigu temą suprasime siaurai, tekste tiesiogiai išsakomos idėjos ar temos lygmeniu, galėsime sutikti su tokia nuostata. Tačiau, mano manymu, *Šiaurės vasarose* įvyksta gana didelis poslinkis, kuris visų pirma kuria įtampą su ankstyvąja poezija. Mazgai, kuriuose įvyksta poslinkis, leidžia apčiuopti tam tikrus tapatybės formavimosi ir artikuliavimo sprūdžius ir persikeitimus. Kaip tik todėl buvo svarbu daug dėmesio skirti pačiai ankstyviausiai Degutytės poezijai, kuri estetiniu požiūriu tikrai nėra pati vertingiausia jos poetinio palikimo dalis, tačiau svarbi bent jau dėl dviejų priežasčių: tuo metu ji atliko svarbią kultūrinę funkciją, o antra – šios poezijos kuriamas poetinis vaizdas leidžia sučiuopti tam tikrus pirminius pasaulėvaizdžio turinius, kurie visų pirma išryškėja kaip geidžiama nuostata, kaip troškimas paveldėti tai, kas suvokiama ir prisiimama kaip svarbu, tačiau drauge atskleidžia tokią kalbančiojo poziciją, kuri tarsi išsikelia už teksto ribų ir išryškina kalbančiojo ir jo implikuojamų vertybinių sistemų nesutapimą.

Knygoje *Šiaurės vasaros* susiformuoja visiškai kitas kalbančiosios sąmonės vaizdinys, o formuluojamas santykis su pasauliu pasidaro daugiaplotmis ir įvairus. Jame dera ir jau bent kiek anksčiau praskleistas santykio modelis, tačiau atsiranda ir kitoks, kurį jau galėtume vadinti modernaus subjekto pasirodymu. Janinos Degutytės poezijoje, man regis, kaip tik ir randasi įtampa tarp šių dviejų subjektų – romantinio ir modernaus (jeigu juos suvoksime ne vien kaip tam tikrų požymių rinkinį, bet ir kaip santykio su pasauliu poslinkius). Bet apie viską – iš eilės.

Rinkinys *Šiaurės vasaros* labai ryškus tarp Degutytės knygų, nes liudija esminį jos poezijos posūkį, ir drauge – bent kiek hibridiškas: jame galime aptikti tekstų, rašytų ankstyvosios poezijos paradigmoje, ir visiškai

---

²¹¹ Pagrindinius *Šiaurės vasarose* atsiradusius pasikeitimus tiksliausiai apčiuopia Aurelija Rabačiauskaitė, įvardijusi šį rinkinį kaip esminį pokytį tuometėje poetinėje Degutytės karjeroje. (Aurelija Rabačiauskaitė, „Šviesus vidudienis“, *Pergalė*, nr. 5, 1966, 160–163.)

kitokių eilėraščių, kuriuos galima sieti tiek su pasaulėvaizdžio, tiek su poetikos lūžiais. Mano manymu, pasaulėvaizdžio posūkis sietinas su pakitusiu Degutytės požiūriu į poetinio kalbėjimo situaciją, į pačią kalbos situaciją. Šios knygos atvarto žodyje galime fiksuoti posūkį: „Eilėraštis – ne monologas. Tai šviesus ar skaudus pasikalbėjimas su draugu. Su artimiausiu draugu, nes bet kam visko nepasakysi, prieš bet ką neapsinuoginsi. Eilėraštis – tai dialogas. Bet reikalinga tik viena mažutė sąlyga: kad būtų kas klauso...“ Ankstyvieji Janinos Degutytės eilėraščiai – monologinio kalbėjimo pavyzdžiai, juose nedialogizuojama su skaitytoju, priešingai, siekiama jam pasakyti ir parodyti kryptį. Ankstyvosios Degutytės poezijos kalbantysis yra žinantis ir siekiantis šią žinią perduoti – kiek galima aiškiau ir įtaigiau. Savo poezijos posūkį Degutytė yra gana tiksliai įvardijusi paskutiniojo savo rinkinio *Purpuru atsivėrusi* (1984) eilėraštyje: „Kasa bulves. / Palaimintas žemės kvapas. / Palinkusios nugaros. / Kažkada kažkada / troškau / kalbėti už jas. / Dabar / noriu / suprasti / jų kalbėjimą.“ („Rudens peizažas“²¹²). Kiek užbėgant už akių, galima pridėti, kad peizažo figūros ir kalbančiojo situacija šiame tekste jau iš esmės pasikeitusi. Rinkinys *Šiaurės vasaros* ženklina posūkį kaip tik į tokią kalbėjimo situaciją, tad dabar mums rūpės, kaip ši situacija poezijoje randasi, ir tai mėginsime sučiuopti daugiausia kreipdami dėmesį į pakitusį poetinį vaizdą ir kalbančiojo situaciją – sąmonės nuostatą. Apskritai, skaitydama Janinos Degutytės poeziją, nuolat prisimenu jos žodžius, kuriais atsakoma į Viktorijos Daujotytės klausimą apie poezijos lūžius: „Visi džiaugėsi eilėraščių šviesiom nuotaikom, o aš pastoviai galvojau apie išėjimą... Bijojau pažvelgti į tai, kas glūdėjo giliai manyje, nenorėjau liesti tų temų ir motyvų, kurie persekiojo mane dienom ir naktim. *Bijojau savo atminties*. [...] Man priekaištavo dėl egzaltacijos, patetiško, per lengvo optimizmo. Viešpatie, o aš traukiau save už plaukų iš savo tamsos. Nes kito išėjimo nebuvo. Kad taptum poetu, pirmiausia reikia išlikti gyvam [kursyvas – JR].“²¹³ Tai, ką čia matome, yra

---

²¹² Janina Degutytė, *Purpuru atsivėrusi*, Vilnius: Vaga, 1984, 18. Toliau cituojant iš šio rinkinio bus nurodoma santrumpa *PA* ir puslapis.

²¹³ Degutytė, 1998, 33.

visiškas biografinės situacijos atribojimas nuo rašymo situacijos. Biografiją čia suvokiame ne pozityvistine – fakto ir jo atspindžio tekste prasme, bet fenomenologiškai – kaip daugiasluoksnę *asmens situaciją*, kuri visada yra biografiška, suorientuota gyvenamojo pasaulio, jo erdvėlaikio, sandūrų, įtampų, susitaikymų ir – sąmonės galimybių – vaizduotės, atminties etc. Biografija – tai asmens egzistencinė, jo patirties ir galimybių patirti, mąstyti bei kalbėti situacija, tai jo vidinis horizontas, kuris nuolatos koreliuoja su jam duoto gyvenamojo pasaulio horizontu. Iš šios koreliacijos randasi biografija ir kaip kultūros fenomenas. Asmens skaidymasis poezijoje bene pirmą kartą reflektuojamas *Šiaurės vasarose*, jis įgauna viešo, sakytume, socialaus veikimo ir asmens vidujybės priešpriešą: „Ir juodas šešėlis kartos mane kaip dvynys. / Prišauks šilto dūmo kvapu / Kažkieno liepsnojantis laužas, / Ir spragsės palei kojas eglės šakų ugnis. // Bet paslėpsiu akis. / Ir lūpas pridengsiu juoku ir šviesa, / Sudaužysiu veidrodžius, / Kad niekas manęs nematytų. / [...] / O aš smiltims ir žolėms kalbėsiu / Tik apie rytą.“ („Spindulių tinkle“, *ŠV*, p. 77–78) Negatyvios patirtys eliminuojamos iš komunikacijos, buvimo su *kitais* lauko.

„Krizės suvokimas steigia unikalų reflektavimo momentą, kuris tuo pačiu numato susilaikymą nuo dalyvavimo duotame gyvenamajame pasaulyje.“²¹⁴ Krizės momentas Degutytės aprašomas kaip paties asmens skaidymasis. Jo dalyvavimas kultūriniame pasaulyje yra suspenduojamas daugeliu lygmenų – susidūrimas gana radikalus. Pamėginsime praskleisti minėtus lygmenis, o tada vėl sugrįšime prie Degutytės autokomentaro. Teksto kūrimas, kaip orientuotas į viešąjį diskursą, apribotas ideologinių reikalavimų. Galima sakyti, kad sovietmečiu gyvenamasis pasaulis kaip kultūrinės veiklos laukas pateikia specifines žaidimo taisykles: fikcinės / simuliakrinės tikrovės steigimo. Iš šios tikrovės eliminuotos egzistencinės asmens kaip autentiškai veikiančiojo (heidegeriškąja prasme) galimybės, kūrimas orientuotas į masinę, anoniminę tapatybę, į nuolatinį principo kartojimą, o ne įvykį.

Jurijus Lotmanas išskiria du kultūrinės atminties veikimo mechanizmus – ji fiksuoja taisykles, kurias atitinka struktūros, ir taisyklių

---

²¹⁴ Mickūnas, 2007, 76.

pažeidimus, kuriuos atitinka įvykiai. Pirmąjį modelį mokslininkas sieja su abstrakcija, o antrąjį įvardija kaip turintįjį „žmogiškuosius vardus“²¹⁵. Šiuos principus apskritai galima įvardyti kaip sociokultūrinio veikimo mechanizmus, ką, mano supratimu, Lotmanas aprašo studijoje *Kultūra ir sprogingas*. Jau anksčiau rašėme, kad aprašomu sovietiniu laikotarpiu, *Ugnies lašų* pasirodymo metu, principo pakartojimas galėjo transformuotis į įvykį, nes tuometė sociokultūrinė erdvė buvo apskritai *duoto* principo erdvė, didesnę abstrakciją už socialistinio realizmo metodą, žinia, sunku įsivaizduoti. Ši sistema buvo nusitaikiusi ne vien į tekstą, bet ir į biografiją, ir ne veltui, nes sukurta biografija iš dalies turėjo grįsti duotą ideologinę struktūrą ir jai tikti, o vardas turėjo atitikti principą ir jį nuolat pakartotinai įtvirtinti. Lotmano įvykio samprata susijusi su asmens kaip turinčio biografiją aspektu, biografija – autentiška situacija pasaulyje tiesiogiai susijusi su įvykiu ir vardu. Įvykį, mano supratimu, steigia biografinė situacija kaip egzistencinė asmens tvarka ir vieta gyvenamajame pasaulyje, sakytume – intencionali vardinė pozicija. Čia mėginame parodyti, keliais sluoksniais ir kaip intensyviai asmeninė Degutytės situacija buvo suspenduota, ir kad tokiu atveju kalbėti apie pasaulėvaizdį imanentiškai, tai yra, pasitelkus vien poetinius tekstus, būtų įmanu, tačiau – sudėtinga, mat nevisada pavyktų užčiuopti tam tikras tapatybės struktūras, kurios pasirodo per asmens pozicijas, pozicijų atsisakymą ar jų simuliavimą. Sakykime, ankstyvosios poezijos atveju išryškėjo Degutytės apsisprendimas formuoti tam tikrą kultūrinės tapatybės kaip siektinos, įkurdintos vertybinės hierarchijos viršuje, poziciją, kitaip tariant – legitimuoti tam tikrą gyvenamojo pasaulio reikšmių sistemos tvarką, kurios centras – asmens subjektyvumas. Kaip teigia Stephenu Greenblattu besiremianti Dalia Satkauskytė, „[...] bet kuris tekstas yra subjektyvus, kadangi jame visuomet pateikiamas vienoks ar kitoks santykis su pasauliu ir išryškėja vienokios ar kitokios *identiteto formavimo pastangos*. [kursyvas – JR]“²¹⁶

²¹⁵ Юрий Михайлович Лотман, „Литературная биография в историко-культурном контексте (К типологическому соотношению текста и автора)“, *Избранные статьи. Статьи по семиотике и типологии культуры I*, Таллинн: Александра, 1992, 367.

²¹⁶ Satkauskytė, 2008, 244.

Anksčiau pateiktoje autobiografijos dalyje ir eilėraštyje, nuo kurių jau truputį nutolome, itin svarbu tai, kad Degutytė kalba apie suspenduotą atmintį ir supriešina vidujybę ir raišką, vidujybę ir pasaulį. Šis supriešinimas susideda iš radikalių opozicijų. Šviesios eilėraščių nuotaikos (gyvenimas – pagrindinė ankstyvosios Degutytės poezijos vertybė) vs noras mirti; tam tikros temos ir motyvai įvardijami kaip turintys pasijinę formą – „persekiojo [...] dienom ir naktim“. Miunhauzeniškas savos situacijos apibūdinimas, tai įvardijimas jos absurdo, o drauge didžiulės valios, sutelktos į galynėjimąsi su savimi ir su savo gyvenamuoju pasauliu, kurio situacija ne vien atribota nuo raiškos, nuo tekstų, bet atribota tam tikra prasme nuo paties asmens – „Bijojau savo atminties“. Atmintis – tai, ką suvokiame kaip tapatybės centrą ir ašį, taip pat, kaip asmens laiką, mat atmintis randasi drauge su biografija (ta biografija, kurią turime ne per kitų pasakojimus, bet kurią pasakojame sau patys: „Toliau rašysiu, ką prisimenu. [...] Visas mano gyvenimas prasideda nuo septynerių metų. [...] nuo septynerių metų kiekviena diena, kiekviena valanda įbrėžta, įkirsta kaip kirviu širdyje.“²¹⁷)

Degutytės atveju patirties horizonto eliminavimas itin ryškus lyginant ankstyvuosius tris rinkinius su vėlesniaisiais, jo prisitraukimas keičia poeziją iš esmės, nes išleidžia gyvenamąjį pasaulį ir asmenį į poeziją, ne abstraktų, žinantį kalbantįjį, bet asmenį, kurį suprantame kaip egzistencinę kategoriją. Subjektas atsiranda kaip į pasaulį įsitraukusi, veikianti sąmonė, pasaulio ir vidujybės horizontai ima koreliuoti dėl judesio pasaulio link, kurio neatlieka žinantis ar idealų pasaulio modelį atkuriantis / jo siekiantis subjektas. Kai pasaulis tampa ne teiginiu, pagrindą gavusiu iš paveldėtos tvarkos, o klausimu, kuris yra asmens situacijos pasauliškas akiratis, poezijoje randasi situacijos matmuo. Kaip jau matėme analizuodami ankstyvąją poeziją, joje pasirodanti subjekto sąmonė yra sutelkta į geidžiamą tapatybės struktūrą, turinčią kultūrinį legitimumą, bet atribotą nuo subjekto situacijos, ką labai ryškiai atskleidžia jutiminis eilėraščių lygmuo, struktūrinė kalbančiojo

---

²¹⁷ Janina Degutytė, „Nebaigta autobiografija“, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1998, 56.

pozicija. Galima sakyti, kad Degutytės poezija tam tikru metu apskritai įgauna situacijos, dialogo matmenis. Nemėginu teigti, kad tai galioja visiems poetams, bet Degutytės atveju – neabejotinai. Ji ir pati tai juto, sakydama, kad jos poezija buvo lėtas ėjimas į save²¹⁸. Tai labai svarbu tapatybės struktūroms, įtampoms, formavimosi aspektams suvokti. Viename iš vėlyvesnių jos eilėraščių galima aptikti sąmoningo savo egzistencinės patirties ir rašymo atribojimo refleksiją. Tai krizės kaip ribos peržengimo ir drauge atribojimo nuo kalbos naratyvas, krizės kaip vidujybės matmens refleksija, arba subjekto *gimimo* bei *eliminavimo* istorija:

...Važiavo užkalti ešelonai –
aš buvau *pasislėpus pasakoj*.
Dundėjo tankai per grindinį –
aš *pavydėjau paukščiams*.
Iš fortų kilo dūmų stulpai –
ir *nežinojau, ką daryt su gėlėmis*,
kurios pražydo senelės sode.
...Kai trečią kartą stovėjau
prie kapo duobės –
patikėjau mirtim – – –

Iš žemės trykstant kraujo ir ugnies versmėms,
liūtims nuplovus paskutinį lūkestį,
erškėtį auginu ant lango
ir, pavydėdama akmeniui,
rašau pasaką – – – [kursyvas – *JR*] („Etiudas su erškėčiu“)²¹⁹

Matyti, kad tragiška istorinė gyvenamojo laiko situacija jungiama su asmenine mirties patirtimi. Viso eilėraščio prasminį lauką sudaro mirties suvokimo kaip ribos peržengimo trajektorija. Pagal Martiną Heideggerį, tai būtų įžengimas į autentiškos būties sritį, o pagal Alphonso Lingį,

---

²¹⁸ Degutytė, 1998, 33.

²¹⁹ Janina Degutytė, *Prieblandų sodai*, Vilnius: Vaga, 1974, 12. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *PS* ir puslapis.

interpretuojantį *Sein zum Tode*, savo autentiško uždavinio suvokimas, atsiskyrimas nuo kitų, kaip vieno kitu pakeičiamų, kai išsilaisvinama iš buvimo situacijos, kurioje nėra tavęs paties²²⁰. Dabar reikėtų įdėmiau pasekti minėtą artėjimo link mirties suvokimo trajektoriją. Eilėrašties brūkšnių eilutė atidalytas į du prasminius segmentus. Pirmajame matome tam tikrą gradaciją ir kalbančiojo patirties liniją, susidedančią iš atskirų situacijų. Kursyvu paryškinome vietas, rodančias kalbančiojo santykio kitimą, kuris sudaro trajektoriją nuo pasakos iki patikėjimo mirtimi ir sukuria radikalią priešpriešą. Pirmosiose dviejose eilutėse pasirodo aistoriška subjekto būseną – matome du paralelius pasaulius: istorinį, kurį reprezentuoja ešelonai, ir pasakos, kurioje pasislepiama, ir kuri reprezentuoja istorijai priešingas reikšmes – ji siejama su saugių namų reikšmėmis. Prisiminę kiek anksčiau pristatytas Jurijaus Lotmano įžvalgas, galėtume sakyti, kad, bent šio teksto atveju, istoriją galime suprasti kaip įvykį ir kaitą, o pasaką – kaip principą, turintį tam tikrą pamatinę struktūrą, ir šiame tekste aiškiai siejamą su vaikyste, laime ir gera pabaiga. Subjektas ir istorinis pasaulis čia sudaro dvi atskiras pozicijas. Antrojoje eilučių poroje situacija nežymiai pakinta. Subjektas jau nėra alternatyvioje erdvėje, bet žvilgsnis nukreiptas kaip tik į ją; paukščiai įkūnija sąmonės siekį nusigręžti ir drauge negalimybę, buvimą „čia“, erdvėje, kur „dundėjo tankai“. Trečiojoje dalyje, susidedančioje iš trijų eilučių, kalbantysis subjektas jau yra situacijoje „čia ir dabar“. Desperacija susidūrus istorinei jėgai-mirčiai ir vitališkai gamtos galiai rodo, kad kalbantysis jau yra užėmęs refleksijos ir atsakomybės poziciją – jis *pats* yra mirties akivaizdoje, o vitališkas gamtos žydėjimas, kuris irgi iš dalies atitinka principą, implikuoja subjekto kaltės patyrimo situaciją – autentišką asmens poziciją. Paskutiniosios eilutės iki brūkšnių ribos įvardija, sakytume, konstatuoja lūžį – patikėjimas yra ribos peržengimas, esminis nuostatos pasaulio atžvilgiu pasikeitimas, kuris kaip riba simbolinamas ir skaičiumi.

---

²²⁰ Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, vert. M. Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, 137–156.

Visiškai kitą kalbančiojo situaciją matome antrojoje teksto dalyje po brūkšnių eilutės. Situacijos kitokumas (pradedant ritmine eilėraščio organizacija, baigiant gramatinėmis laikų kategorijomis) dar padidina šuolį, išreikštą brūkšniais. Visų pirma susiduriame su dabar kalbančiu, nuo pirmojoje eilėraščio dalyje aprašytos situacijos laike nutolusiu subjektu. Pirmasis segmentas parašytas būtuuju laiku ir atstovauja istoriniam subjekto tapsmui, kurio ištakos – vaikystė. Brūkšnių eilutė interpretuotina kaip peržengtas slenkstis ar riba. Bet peržengus šią ribą aptartos opozicijos niekur nepradingsta, subjektas taip pat dvilypuojasi, tačiau šis dvilypumas organizuojamas ne kaip erdvės priešpriešos, bet kaip pačios sąmonės dalijimasis, jos pačios vidinė įtampa. Šiame dvilypume išsidėsto rašto ir gyvenimo, egzistencinio akiračio prasmės. Egzistencinį akiratį įprasmina erškėčio vaizdinys. Svarbi vaizdinių struktūra, kurioje matyti sąmonės situacija: auginu erškėtį – pavydėdama akmeniui – rašau pasaką. Akmuo atsiduria tarp skausmo kaip egzistencinio akiračio (erškėtis) ir rašto-pasakos, kuri atkeliauja iš pirmosios eilėraščio dalies ir turi tą patį semantinį krūvį, rodo ikiiniciacinę subjekto būseną. Akmens reikšmei šiame tekste apibūdinti itin tinkama Arūno Sverdiolo ištara: „Akmuo būna nesistengdamas, jo būtis yra savaiminė ir nedialektinė.“²²¹ Svarbios veiksmažodžių ir daiktavardžių jungtys eilėraščio situacijai suvokti: auginu ir rašau – yra vienalaikiai, dialektinį sąmonės būvį nusakantys veiksmai; pusdalyvis „pavydėdama“ yra jungtis, išryškinanti santykį tarp patirties / skausmo ir rašto, šių sričių atribojimą.

Šį tekstą galima suvokti kaip subjekto gimimo istoriją, jo egzistencinio akiračio radimąsi, kai pasaulio kaip istorijos procesų dialektika tampa pačios sąmonės turiniu. Tačiau jau pradžioje užsiminėme, kad tai ir subjekto gimimo, ir jo eliminavimo istorija, eliminavimo iš kalbos, šiuo atveju, – ir prasmės, srities.

Ilgėliau sustojome prie šio teksto, nes kai kurie jame išryškėjantys aspektai leidžia sučiuopti Degutytės poezijos subjekto kaitą ir įtampas, kurios

---

²²¹ Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996, 35.

egzistuoja visoje jos poezijoje. Ši eilėraščių galima traktuoti kaip savirefleksinį tekstą, atskleidžiantį tam tikrus eilėraščių modelio persislinkimus, padėsiančius mums suvokti peizažo kaitą Degutytės poezijoje. Tai, kas atsiranda jos poezijoje, yra situatuotas kalbantysis, atsiskiriantis nuo jį supančios aplinkos. Vaizdo ir kalbančiojo ryšys tampa dialektiškas, o dalyvavimas pasaulyje ir jo suvokimas – egzistenciškai problemiškas. Kalbančiojo ir pasaulio harmoniją ankstyvojoje poezijoje laidavo apriorinis pasaulio komunikatyvumas: jo verčių žinojimas ir prisiėmimas teikė kalbančiajam vietą šio pasaulio struktūroje, paveldimą vietą. Vieta – paveldima ir iš anksto turima kaip prasminga, tačiau atsiradus skeldėjantiems paveldėjimo ryšiams, skeldėja ir ryšiai su pasauliu, atidengiantys tapatybės sprūdžius kaip iškritimą iš komunikacijos lauko, iš prasmingos pasaulio tvarkos, kuri visų pirma yra kalbos (plačiąja prasme) situacija:

Vėjas kalbasi su debesiu,
Medis kalbasi su paukščiu.
Senas galulaukės kryžius – su akmeniu.
Mažas tėviškės langas kalbasi su saulėlydžiu.
Slenkstis – su žingsniais nutolusiais.
Aš kalbuosi su peršautu paltu,
kurį man tėvas paliko. („Vėjas kalbasi su debesiu...“)²²²

Iš komunikacinių porų sudarytas peizažas formuojamas kaip dialoginė pasaulio situacija, apimanti visą žvilgsniu aprėpiamą erdvę, – nuo dangaus skliauto iki žmogaus namų, erdvę, kuri iš esmės yra suvokiama kaip žmogaus gyvenamojo pasaulio akiratis. O šiame tekste akiratis žymėtas būdingų lietuviškam kraštovaizdžiui ženklų, kurių dialogizavimas kuria prasmingą gyvenamąjį pasaulį ir suteikia jam taip pat ir simbolinį, pamatinės gyvenamosios erdvės statusą. Paskutinėse eilutėse pasirodantis subjektas yra radikaliai nuo šios komunikatyvios ir prasmingos tvarkos atibojamas: nors

---

²²² Janina Degutytė, *Šviečia sniegas*, Vilnius: Vaga, 1970, 10. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa ŠS ir puslapis.

įrašomas į tą pačią dialoginę struktūrą, ji pasirodo kaip negalima, nes antrasis narys žymimas, visų pirma, metonimiškai, o antra – negatyviai. Palikta ir paveldėta šiuo atveju yra ne dialoginė situacija, o kalbinė ir egzistencinė tuštuma. Subjektas čia situatizuojamas iš esmės kaip istoriškas. Tėvo *asmenį* pakeičia *ženklas*, įtraukiantis istorinį kontekstą: karo nusiaubta, ištuštėjusi ir reikšmių, visų pirma, kaip prasmingos „aš-tu“ kalbinės situacijos netekusi žmogaus egzistencija, kurios iš esmės nebegalima atkurti, nes tai, kas prasmingai pratęsia pasaulio dialogiškumą (eilėraščio dalis iki „aš“ pasirodymo), asmenų komunikacija ir paveldėjimas (tėvas-dukra) yra nebeatkuriami²²³.

Ankstyvosios poezijos peizaže pasirodžiusios priešpriešos buvo neutralizuojamos arba iš šalies stebinčio žvilgsnio, arba aiškiai vienoje pusėje veikiančio, darną atkuriančio subjekto. Priešpriešos radosi į peizažą įsiveržus svetimybei, t. y. istorijai, primetusiai kitą, negatyviai suvokiamą gyvenimos tvarką, apskritai apeliavusios į kitą asmens sampratą. Šios priešpriešos buvo traktuojamos kaip visiškai išorinės kalbančiajam ir poetinis vaizdas konstruotas siekiant neutralizuoti prieštaravimus, teigiant simboliškai organizuotos vietos vertybinę (reprezentuojamą kaip gyvybinę) galią. Nuo rinkinio *Šiaurės vasaros* minėtos opozicijos tampa pačios kalbančiosios sąmonės įtampomis ir nusako asmens vidujybę. Šios įtampos – vienas iš dialoginės eilėraščių situacijos komponentų. Subjektas atsiskiria nuo jį supančios aplinkos ta prasme, kad nebesutampa su jos, ankstyvojoje poezijoje formuotos kultūrinės aplinkos, ritmu, ženklinančiu tradicinės bendruomenės pasaulėvaizdį, kitaip tariant, tradiciškai suprantamą lietuviškąjį būvį, užtikrinusį paveldimo tapatumo jausmą ir egzistencinę ramybę. Viename iš *Šiaurės vasarų* eilėraščių galime matyti subjekto persislinkimas:

---

²²³ Tėvo figūra Degutytės poezijoje turi savą semantinį lauką. Jis yra asmuo, menamo dialogo partneris, kuris jungia su vertybiniu lietuvišku paveldu, su tradicine pasaulėvoka: „Tu taip mylėjai topolius ir beržus, / Iškilnią rugio varpą ir purieną“, („Neišsiunčiami laiški. *Tėvui*“, *Šiaurės vasaros*, Vilnius: Vaga, 1966, 65). Taip pat įprasmina harmoningos erdvės galimybę, suardytą gyvenimus perkeitusios istorijos. Su tėvu siejamas atvirumas, nuoširdumas, pirmapradis naivumas, pasirodantis kaip nekaltas ir atviras žvilgsnis į pasaulį; kaip tik todėl to pasaulio itin smarkiai žeidžiamas: „Tiktai širdį tu nešei delne / Su šypsniu vis – vaikiškai trapiu...“ („Lūžo ežerų žali ledai...“, *Ten pat*, 69).

Aš – eglė tavo tylinčių miškų.
Aš – gyvas lašas tavo upių srauto.
Dainuojanti smiltis, prie žiemkenčio prigludus,
Sušildyta jo ištvermės ir kraujo.

Užtvenkus vyzdžiuos veriančias naktis,
Sulaikius lūpose laukinį skausmo gūsj,
Tave regiu, iš nuostabos pritilusi,
Pro tą balandžio žydrastiklę liūtį.
[...] („Aš – tavo“)²²⁴

Pirmajame posme formuojama jau anksčiau aprašyta tapatumo situacija, tačiau antrajame išryškėja nuo aprašomas situacijos savos patirties, savo būtiškumo atribotas kalbantysis. Tai atskleidžia ir visiškai kitokį pirmojo posmo tapatumo pobūdį. Kad išvystų „tu“, t. y. vertybinę erdvę, Lietuvą, subjektas suskliaudžia save kaip skaudantį buvimą. Subjektas yra afektyvios būsenos („iš nuostabos pritilusi“), kuri jo kaip asmens išgyvenimus, supriešinamus su pozityviomis peizažo implikuojamomis vertėmis, eliminuoja iš santykio. Subjektas su sava patirtimi, kurios nesuglaudžia į idealias peizažo struktūras, atsiriboja, lieka už simbolinio peizažo. Asmeninė patirtis (čia įvardijama kaip negatyvi, skausminga ir labai intensyvi) suspenduojama, idant būtų atskleistas vertybinis aprašomo peizažo pozityvumas, kitaip tariant, jo idealumas, kurio akivaizdoje atskiras asmens balsas turi pasilikti vidujybėje. Šiame kontekste pirmojoje strofoje išreikštas tapatumas pasirodo kaip simbolinis veiksmas, ir pateikiamas kaip modelinė bendro veiksmo scena – kalbantysis virsta žiūrinčiuoju, bet ne dalyvaujančiuoju. Pirmąjį posmą galima matyti kaip simbolinę įžangą, o antrąjį – kaip nusakantį asmeninio pobūdžio santykį. O jei žengtume dar vieną žingsnį, prisimindami, kas apie Janinos Degutytės kuriamą kraštovaizdį rašyta visoje dalyje, galėtume sakyti, kad čia išryškėja (nors ir pateikiama pozityviai) įtampa tarp to, kas individualu,

---

²²⁴ Janina Degutytė, *Šiaurės vasaros*, Vilnius: Vaga, 1966, 16. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *ŠV* ir puslapis.

reikšmingo asmens išgyvenimų turinio, ir kultūriškai suformuotų reikšmių, sakytume, reikšmių kanono – stabilios ir tvirtos tvarkos, į kurią subjektas turi įsirašyti suspendavęs savo asmeniškumą, silpnumą, pabrėžiantį jo, kaip individo, trapumą ir baigtinumą. Pastarosios reikšmės susikuria priešinant „ištvermę ir kraują“ bei implikuojamą subjekto silpnumą, jo vidinį skaudėjimą. Žiemkentys čia visų pirma yra etinė sąvoka ir gyvenimo pavyzdys. Paskutinis eilėraščio posmas šį teiginį tik sutvirtina: „Laikyk mane, laikyk mane stipriai! / Ir daug tu reikalauk – tarsi iš kario. / Nuo savo ašaros pirmos, nuo pirmo juoko – / Ligi minties šešėlio paskutinio – Tavo.“

Degutytės poezijoje išlieka ir toks peizažas, įprasminantis tam tikrą vertybinę Lietuvos, gimtojo krašto sampratą, bet greta jo randasi kiek kitas modelis, kurį būčiau linkusi vadinti peizažo tapimu vieta arba asmens gimimu poezijoje, kuris iš stebėtojo persikvalifikuoja į dalyvaujantįjį.

Iš anksčiau analizuotų tekstų matyti, kad Rimvydas Šilbajoris buvo tikslus ir teisingas įvardydamas du didelius Degutytės poezijos rūpesčius – „nustatyti prasmingą santykį tarp savęs ir pasaulio ir atstatyti Lietuvą kaip asmeniškai reikšmingą poetinę tikrovę“. Judesys pasaulio linkui ir Lietuvos, kaip asmeniškai reikšmingos poetinės tikrovės, sukūrimas – vienas kitą veikiantys poetiniai procesai. Kaip tik Lietuva, kaip asmeniškai reikšminga poetinė tikrovė, mano manymu, intensyviausiai ima rasti rinkinyje *Šiaurės vasaros*, tačiau iškart reikia pasakyti – ji nebeatitinka mūsų anksčiau aprašytos kultūrinio Lietuvos vaizdinio semantikos. Pirmasis minėto rinkinio skyrius „Žalvario vartai“ pradedamas eilėraščių ciklu, skirtu Lietuvai. Nuo anksčiau aprašytos Degutytės poezijos šis ciklas skiriasi ryškia asmens linija. Anksčiau buvusi gana abstrakti, kultūrinių figūrų reprezentuota erdvė, šiame rinkinyje įima kalbantįjį kaip asmeniškai su šia erdve susijusį ir biografiškai²²⁵ jai

---

²²⁵ Biografiškumu čia vadinu ne tai, kad tekstuose randasi vaizdinių, kuriuos galime tiesiogiai susieti su Degutytės biografijos faktais. Biografiškumu vadinu vardinę asmens poziciją, asmens egzistencinio akiračio atsiradimą tekste, kai tolstama nuo bendrųjų, embleminių vaizdinių ir formuojamas ne biografinis Degutytės „aš“, bet atsiranda ryški individuali sąmonė tekste. Žinoma, kaip toliau ir matysime, šis naujas akiratis susijęs su Degutytės biografijos faktais; tiesioginio tapatinimo atsisakome pripažindami transformacinį tikrovės ir teksto ryšį, kuris buvo aprašytas teorinėje disertacijos dalyje.

priklausantį. Ši erdvė traktuojama kaip egzistencinis paties asmens akiratis. Tačiau kaip šis asmens akiratis atsiranda? Minėtasis ciklas pradedamas visiems labai gerai žinomam, embleminiu tapusiu eilėraščiu „Mažutė...“. Pastarasis tekstas yra tarsi ciklo įžanga, sukurianti apibendrintą simbolinį vaizdą, kuriuo siekiama įvardyti tai, kas visiems svarbu, nusakyti mūsų visų, į kuriuos apeliuojama kaip į bendruomenę, santykį. Ciklas baigiamas kiek anksčiau aptartu tekstu „Aš – tavo“, kuris modeliuojamas kaip asmeninis įsipareigojimas. Kiekvienas ciklo eilėraštis – tarsi atskiras kalbančiojo sąmonės Lietuvos profilis, kuris siekiasi ir bendresnio ar, tiksliau, apibendrinamojo lygmens. Daugiausia dėmesio skirsime eilėraščiui „Kelio pradžia“. Ne vien dėl to, kad šiame skyriuje jis yra estetiniu požiūriu įtaigiausias, bet ir dėl jo bene intensyviausiai liudijamo poetinio lūžio. Šia prasme jam artimas rinkinio eilėraštis „Mano priemiestis“, jau minėtas anksčiau, aptariant Degutytės kuriamą poetinę gimtines / Lietuvos traktuotę. Prie šio eilėraščio sustosime kiek vėliau, dabar grįžkime prie ciklo Lietuvai. Eilėraštis „Kelio pradžia“ yra antrasis rinkinyje bei aptariamame cikle. Drįsčiau sakyti, kad šiuodu tekstai kuria rinkinio skaitymo programą, ir abu atstovauja skirtingoms Degutytės poezijos paradigmoms. „Mažutė...“ – anksčiau aptartajai, „Kelio pradžia“ – naujai atsirandančiajai, asmeninei, kurioje randasi kraštovaizdis, pasirodantis kaip subjekto egzistencinis akiratis, ir drauge jis įkurdina patį šių eilėraščių subjektą Lietuvoje. Dirstelėkime į tekstą:

KELIO PRADŽIA

Čia kelio pradžia, kur klevai

Skamba savo šakom ir lapais. Kur žydi

Ramybe ir jaukumu kvapios bulvės melsvai...

Ne rūkas – tai gervės miega.

Ne vėjas – tai žemė alsuoja.

Aš nepamiršiu nieko...

Pasklidęs toli vasarojus

Tamsiom vilnim priartėja...

Kieno čia šešėliai klajoja?..

Galulaukėj šūkauja briedžiai...

Mėnulis obuoliu supasi...

Klevai karštą kaktą paliečia...

Vis tiek man, prie kokio medžio žaibas mane pakirs...

Čia kelio pradžia. Ir niekas,

Niekas manęs nuo žemės tos

Neatskurs [kursyvas – JR]. (*ŠV*, p. 7–8)

Norėtusi pradėti nuo šio eilėraščio funkcionavimo sociokultūrinėje erdvėje. Žinia, populiarī grupė „Hiperbolė“ pagal šį tekstą sukūrė dainą, patekusią į visų laikų „Hiperbolės“ geriausių dainų sąrašą. Daina gerai išryškina pirmąjį emblemīno kraštovaizdžio pažeidimą Degutytės tekste, kuris dainoje – „atitaisomas“. Ramybe ir jaukumu žydinčios bulvės pakeičiamos gėlėmis („žydi ramybe ir jaukumu kvapios gėlės melsvai“), nes nelabai tinka emblemīniam savo krašto vaizdiniui, skirtam plačiai auditorijai, į kurią apeliuoja daina ir kurią siekiama dainuojant įtraukti. Bulvės šiame tekste vaizdą „prižemina“, sukonkretina ar netgi subuitina. Jų žydėjimą išties galime manyti esant *a priori* nepoetišką. Tačiau šiame eilėraštyje tiek bulvės, tiek visi kiti kraštovaizdžio dėmenys įgauna ypatingu būdu esančios, harmoningos erdvės pobūdį (kalbame apie du pirmuosius posmus). Eilėraščio kraštovaizdžio komponentai – klevai, bulvės, gervės, žemė etc. – nors ir susikloja į pagrindines kuriamos erdvės struktūras, išlaiko vaizdą, tačiau tam tikru mastu lieka antrame vaizdo plane, nes jų materialusis konkretumas sukuriamas erdvėje, jungtyse, jie žymi ir patys save, bet drauge sukuria intencionalią erdvę. Intencionalumas čia suvokiamas fenomenologiškai, jis „[...] reiškia ne tai, kad aš turiu kokių nors „intencijų“, ketinimų, bet kad kiekvienas veiksmas yra su kuo nors susijęs.“²²⁶ Erdvė sukuriamą iš jutimo sinesteziškumo, iš jutimo ryšių (kiek anksčiau mūsų aprašytų pagal Merleau-Ponty), sakytume, iš

---

²²⁶ Algį Mickūną kalbina Arūnas Sverdiolas, *Visa aprėpanti dabartis*, Vilnius: Baltos lankos, 2004, 22.

materijos sklidimo, to, kas pripildo erdvę ir daro ją atmosferišką, kitaip tariant, iš kalbančiojo ir pasaulio susisaistymo. Galima teigti, kad materija išplečiama, suerdvinama, užčiuopiamas jos tįsumas, kai žydėjimas nesutampa su žiedu. Materija duoda jutimams tai, kas neapčiuopiama, vyksta intensyvi substancijų kaita ar poslinkiai, sukuriama visa apimančios, alsuojančios erdvės įspūdis, susidarantis iš santykio tarp dalykų ir suvokiančiojo asmens. Algio Mickūno teigimu, „Reikšmė nėra daiktas, reikšmė yra sąryšis tarp mūsų ir daiktų. Intencija yra reikšmė, bet ne mano subjektyvi reikšmė. Kai aš matau ką nors, aš „reiškiu“ tai, į ką žiūriu. Mano žvilgsnis nėra grynai empirinis, jis turi reikšmę. Kiekvienas gestas turi reikšmę.“²²⁷

Dviejose pirmosiose strofose sukuriama kinestetiška, iš materijos ir jutimo jungčių susidarantis vaizdas, rėminamas dviejų konstatuojamųjų sakinių: „Čia kelio pradžia“ ir „Aš nepamiršiu nieko“. Pirmasis sakinytis eilėraščio pavadinimą sukonkretina, įvietina, susieja su asmeniu, pirmuosiuose posmuose tiesiogiai nepasirodančiu, įsirašiusiu kaip erdvės jutimo būdas; konkretinimo funkciją išryškina ir du jungtukai „kur“ (galima pridurti, kad klevas Degutytės poezijoje paprastai ženklina artimąją, namų erdvę, susijęs su prigimta priemiesčio erdve, vaikyste). Eilutė „Aš nepamiršiu nieko“ centruoja eilėraštyje kuriamą erdvę. Visų pirma joje pasirodo subjektas, kuris tolesniame vaizde jau tampa veikiančiu, t. y. juntamu-situatizuotu perspektyvos centru; subjekto pasirodymas pirmuoju asmeniu taip pat įtvirtina pirmosios eilutės „čia“, o kelio pradžia galimą suprasti kaip atminties-buvimo naratyvas. Subjekto pozicija šiame tekste stiprėja, paskutinysis posmas skirtas atvirai retorinei deklaracijai, suardančiai tykios, lengvai vaizdą štrichuojančios intonacijos tekėjimą bei estetinį teksto audinį ir įsteigiančiai manifestinį jo pobūdį – paskutiniosios eilutės skaitytinis kaip saviidentifikacijos aktas (dar nepasitikima metaforos, vaizdinio teksto audinio steigiamos prasmės komunikatyvumu).

Su eilute „Aš nepamiršiu nieko“ tekste atsiranda kalbantysis, sujungiantis pirmųjų posmų vaizdą su paskutiniųjų, ja įsteigiama „aš“ –

---

²²⁷ Mickūnas, Sverdiolas, 2004, 23.

suvokiančiosios sąmonės pozicija. Kalbėdami apie asmens situaciją Degutytės poezijoje buvome trumpam sustoję prie atminties klausimo, atminties, Degutytės diskurse turinčios gana problemišką statusą. Atsiminti jos tekstuose reiškia ryžtis būti atviram pasauliui ir savo patirčiai, jos ribiškumui, suvokti pasaulio absurdiškumą, neteisingą tvarką (beveik visada sukuriama paties žmogaus) ir mėginti jame surasti savą poziciją kaip prasmės lauką, savos kalbos ir savo gyvenimo galimybėmis sukuriama. Ankstyvojoje poezijoje atmintis suvokiama kaip judesys pasaulio linkui ir pasaulio susidarymas asmens patirtyje, esminis individualumo parametras: „Nenoriu užsimiršti. / Noriu viską aš atsiminti. / Kad mokėčiau matyti, / Kaip eglių snieginiais kalnais / Atčiaužia pietys...“ („Snieguolės dūžta į langą...“, *AŽD*, p. 39). Šiame eilėraštyje atskleidžiama subjekto ir pasaulio ryšių samprata; atmintis yra tai, kas sukuria pasaulio patyrimo galimybes, vadinasi, ir patį kalbantįjį.

Bet nereikia pamiršti nieko.
Užmarštis už mirtį baisesnė.
Po vokais tegu sapnas lieka,
gomurys teatsimena kąsnį

tartum ašaką, o delnai –
ugnį ledą išsiskyrimo.
Ir užmūrytus aklina

sūpaus mus diena ir naktis.
Atmintis išrašys likimą
tartum rudenio žemę liūtis.

Toks kartus nuolinkumo skonis.
Tokios tuščios lapkričio gatvės.
Aukštas medis skambėdamas stovi
vidury didžiulės vienatvės. („Ištrėmimo sonetai, 7“²²⁸).

---

²²⁸ Janina Degutytė, *Tarp saulės ir netekties*, Vilnius: Vaga, 1980, 33. Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *TSIN* ir puslapis.

Apytikriai po dvylikos metų rašytame tekste matome tarsi ir tą pačią mintį, bet visai kitą sąmonės nuostatą, kitokį subjektą. Ankstyvame tekste apie atmintį dominuoja judesys pasaulio linkui, siekiantis aprėpti kuo daugiau jo reikšmių, „aš“ užima dominuojančią poziciją. Tačiau atviros pozicijos nebuvimas išties steigia dar tankesnę komunikacinę lauką. Anot Dalios Satkauskytės, „[...] komunikacinė strategija vienu ar kitu būdu „įaudžiama“ į visą teksto, ypač literatūrinio, audinį ir per figūras ar pasakojimo struktūras gali pasirodyti net iš pirmo žvilgsnio beasmeniame prozos kūrinyje ar eilėraštyje.“²²⁹ Vėlesniajame „Ištrėmimo sonetų“ eilėraštyje nebėra aiškiai išreikšto kalbančiojo, imperatyvai, siekiniai išsilaiko bendresniame lygmenyje, kyla iš kalbančiojo ir apeliuoja į mus, visus. Labai aiškus tiesiogiai nepasirodančio „aš“ konkretumas tokiu būdu pasirodo ir kaip bendrumas, kaip komunikacinė strategija, kai užimama ne dominuojanti, *ką nors* pasakyti, įteigti siekianti „aš“ pozicija, bet pasirenkama tyki, konstatuojamoji intonacija. Konkretumas steigiamas per kūniškąjį lygmenį: kūnas tematizuojamas kaip pasaulio įgijimo / turėjimo forma, o toks suvokimas formuluojamas kaip bendrasis patyrimo matmuo. Per kūną tematizuojama atmintis: jos, kaip patyrimo, fragmentai dėliojami atsimenančiame kūne, kuriamas bendras atminties-kūno žemėlapis, nurodantis ir į kasdienį patyrimą, ir drauge į egzistencinę patirties struktūrą, t. y. kiekvieno atskirumą. Šiame tekste kalbama apie bendrumo ir totalaus žmogaus atskirumo dialektiką. Bendrasis, mūsų tik ką analizuotas patyrimo lygmuo, tekste staigiu posūkiu perorientuojamas į absoliutų atskirumą: „Ir užmūrytus aklinai // sūpaus mus diena ir naktis. / Atmintis išrašys likimą / tartum rudenio žemę liūtis.“ Atmintis – tai, kas susikloja iš asmens patyrimo, iš jo buvimo pasaulyje, šią mintį jau aptikome ir ankstesniame tekste. Tačiau čia atmintis yra ir tai, kas atskiria asmenį nuo kitų, kas yra jo individualumo, o drauge ir atskirumo, ašis; sakytume, teksto naratyvas siūlo mintį, kad bendrasis, visiems prieinamas pasaulio patyrimas, kasdienybė steigia atskirą, uždarą individą – „Aukštas

---

²²⁹ Dalia Satkauskytė, „Komunikacinės strategijos moterų poezijoje (Nijolė Miliauskaitė, Judita Vaičiūnaitė, Birutė Pūkelevičiūtė, Liūnė Sutema)“, *Literatūra*, nr. 43 (1), 2001, 51.

medis skambėdamas stovi / vidury didžiulės vienatvės“. Dienos ir nakties kaita – kasdienio ritmo struktūra, supriešinama su atmintim ir likimu, implikuojančiais linijinį, baigtinį laiką, susidedantį iš trijų „taškų“ – praeities, dabarties ir ateities, kurie yra iš esmės susiję asmenyje, o dar tiksliau – laikas (patirtis) sukuria individą drauge jį nulemdamas. Žemė – šio eilėraščio vaizdiniame plane pratęsia kūną, yra jo paviršiaus, kuriame įsispaudžia pasaulis, metafora. Kaip liūtys vagoja ir išgraužia žemę, kiekvieną kartą vis kitaip, taip atmintis, patyrimas išrašo atskirą individo gyvenimą. Todėl užmiršti yra baisiau nei mirti, kaip kad sakoma pirmosiose eilėraščio eilutėse, nes miršta – individas, asmuo, o pamirštantis juo niekada netampa. Nors pirmosios eilutės, kaip ir visas eilėraštis, dabar, kai išryškinome jo prasmes, skaitytinas visų pirma sovietmečio patirties, tremties kontekste. Tad atmintis čia yra ir atsakomybės centras, užmarštis sovietmečio laikotarpiu reiškė asmens ištrynimą (tiek represijų, tiek apskritai kultūros lygmeniu, galima prisiminti ir tai, ką kalbėjome apie principu grįstą sovietinio būvio ideologiją)²³⁰.

Praplėtę Degutytės tekstuose kuriamą atminties suvokimą, galime grįžti prie eilėraščio „Kelio pradžia“, parašyto tik metais vėliau už pirmąjį cituotą tekstą apie atmintį iš rinkinio *Ant žemės delno*, bet pasaulėvaizdžio požiūriu gerokai artimesnį antrajam analizuotam tekstui. Jau buvo užsiminta, kad subjekto pozicija šiame tekste yra ryškėjanti, kol pasiekia kulminacinį, į deklaratyvų kalbėjimą pereinantį tašką. Tačiau po konstatuojamųjų, vientisą, atmosferišką eilėraščio audinį tarsi perkertančių eilučių „Aš nepamiršiu nieko“ kalbantysis tarsi vėl atsitraukia, bet išlieka kaip kūniška pozicija erdvėje: „vasarojus / [...] priartėja“, „klevai karštą kaktą paliečia“. Tačiau kalbančiojo

---

²³⁰ Rinkinyje *Tarp saulės ir netekties* gana ryškus atminties, istorinės atminties reflektavimas; dominuoja tykus, lėtas ritmas, konstatuojamasis ir drauge rezignuojantis balsas. Pats pirmas rinkinio eilėraštis, tuo pačiu pavadinimu, angažuojasi kalbėti apie okupacinę Lietuvos situaciją, įvardijamą „tarp“, atsiranda mirusių vėliavų metafora. Apskritai Degutytės poezijoje atmintis susijusi su atsakomybe, atsakomybe dėl kito individo; kuriama už atminties ribos likusiųjų ir tų, kurie atsakingi, dialektika, kaltės pasakojimas; pateiksiu vieną gana atvirą pavyzdį (maskuojamą pavadinimu „Šventiška“, nors pasveikinimas tekste akivaizdžiai yra atminties gestas): „Sveiki – nesukniubę ir tiesūs (iš tolimo kelio parėję). / Sveiki – kam šešėlių eisenom atsiūbuoja miegas, sunkus ir trumpas. / Sveiki – iš mūsų su vėliavom, iš medžioklių (briedžiais vejamais) grįžę. / Ir nesugrįžę – likę anapus aukštų kasdienybės sienų. / Anapus mūsų meilės ir atsakomybės.“ (ŠS, p. 20.)

atminties akcentavimas įtraukia į vaizdą kitą sluoksnį, atsirandantis šešėlio įvaizdis tarsi perdengia harmoningą pirmų dviejų posmų erdvę grėsminguoju sluoksniu, randasi egzistencinės grėsmės, įtampos atšvaitų, laikas aiškiai konkretizuojamas kaip naktis. Galima sakyti, kad šešėlis – tai paties kalbančiojo atminties matmuo, jo egzistencinės situacijos radimasis, kuris įaitrina vaizdą ir drauge provokuoja pabaigos išsiskyrimą – besąlygiško tapatumo teigimą.

Šiame tekste dar gana ryški dialektika tarp besikeičiančios kalbinės, komunikacinės situacijos Degutytės tekstuose. Kai subjektas, viena vertus, pasirodo kaip atskiras, egzistencinės įtampos centras, kita vertus, kaip deklaratyvi, be išlygų save su prigimta vertybine sistema tapatinanti pozicija. Galima, žinoma, manyti, kad dialektiškumas tik dar labiau išryškina kalbančiojo pozicijos vertybinį tikrumą. Tačiau mums čia kiek svarbesnis kitas dalykas: esminis poetinio vaizdo pokytis, kuris, kiek vėliau matysime, iš esmės keičia tapatybės naratyvą, formuojamą šioje poezijoje. Anot Dalios Satkauskytės, „[...] tekste „įsirašo“ ne tik lytis, bet ir asmeninė kalbančiojo ar rašančiojo tapatybė, kitaip tariant, tai, kas sudaro *aš* šerdį. Taigi ir jos manifestacijos kalboje problema galima suvokti kaip bendros subjektyvumo problemos aspektą. Anot Émilio Benveniste'o, būtent kalboje ir kalbos dėka žmogus konstituojamas kaip subjektas, nes tik kalba suteikia būti savojo *aš* supratimui. Kitaip tariant, tas yra *aš*, kas sako *aš*. Visiškai tą patį, tik akcentuodamas raiškos būdą, pakartoja dialogo filosofijos klasikas Martinas Buberis: „Tai, kaip jis [žmogus] sako *Aš* – tai, ką jis turi omenyje sakydamas *Aš* – nulemia, kam jis priklauso ir kur link keliauja. Žodis „*Aš*“ yra tikrasis žmogiškumo šiboletas“.²³¹ Galima pratęsti mintį, kad sakymas, kalba kaip išraiškos fenomenas, kuriame glūdi tam tikri tapatybės formavimo ir išformavimo momentai, atskleidžia ir tapatybės dinamiškumą. Kalbančiojo pozicijos, vaizdo ir teksto struktūros pokyčiai leidžia atverti dinamišką raiškumą ir kaip tapatybės esminį nepastovumą, tapatybę kaip kaitą ir pastovumą – šiuodu aspektus Algis Mickūnas įvardija kaip tapatybės *ašį*. Tam

---

²³¹ Satkauskytė, 2001, 51.

tikrą tapatybės formavimosi pasakojimą leidžia sugauti kalbančiojo pozicijos, sąmonės nuostatos ir vaizdo struktūros analizė. Kaip parodė paskutiniųjų tekstų analizės, kalbančiojo ir vaizdo santykis Degutytės poezijoje smarkiai pakinta. Kūno, patirties, išgyvenimo situacijos ritmai „prasismelkia“ į kraštovaizdį ir transformuoja jo suvokimą. Panoraminį, dažnai visur esantį žvilgsnį keičia asmens perspektyva, jo pasauliškumas. Vertėtų prisiminti disertacijos teorinėje dalyje aptartą Paulio Ricoeuro metaforos, poetinio teksto sampratą. Pakartosime filosofo teiginį, kad „matyti kaip“ yra deskriptinis poetinio teksto pamatas, tai ryšys, suimantis prasmę ir vaizdą, nes „matyti kaip“ reiškia turėti vaizdinį (vaizdinio samprata taip pat pateikta teorinėje disertacijos dalyje). Atrodytų, kad tai, ką aprašėme šiame skyriuje, yra vaizdo vidinių struktūrų, subjekto pozicijos persislinkimas nuo „matyti“ prie „kaip“ („kaip“ galima manyti esant prasmės ir vaizdo jungtį). Šis persislinkimas įvyksta, kai teksto audinyje išryškėja jutimo, „justi kaip“ lygmuo, kuriantis dalykų bendrininkavimą ir asmens pasauliškumą. Tankėja jutiminis teksto audinys, o pats peizažas įgauna vietos, situacijos matmenis, tikriau tariant, peizažo poezijoje beveik nebelieka. Perspektyvos („matyti kaip“) radimasis, anot Dano Zahavi, suponuoja, kad patiriantis subjektas yra susisaistęs su erdve ir kad subjektas įsivietina dėl savo įkūnytumo²³², kitaip tariant, perspektyvos radimasis suponuoja kūno dalyvavimą. Kūno fragmentai kaip patirties, gyvenamojo pasaulio įspaudų ir reikšmės momentai pirmiausia pasirodo, kai poezijoje prabylama apie prigimtą erdvę, kurią jau esu pavadinusi tarpine, hibridiška. Kūno fragmentai įtraukia vis kitą suvokimo perspektyvą, vis kitą buvimo modusą:

MANO PRIEMIESTIS

Kauno priemiestis. Šančiai. Akmens ir smėlis.

Mažyčių namelių, mažyčių sodelių eilės.

Ir pavasario klevas – kaip žalias, vingrus šešėlis,

Nuo nevaikiškų ašarų drėgnos lūpos ir eilės.

---

²³² Dan Zahavi, *Self-Awareness and Alterity: A Phenomenological Investigation*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1999, 93.

Mano priemiestis. Šančiai.
Ir naktis – kaip mano šešėlis,
Ir nuo Nemuno vėjas – nepagirdantis, drungnas,
Pro pirštus išslystantis laikas – lyg baltas pakrančių smėlis,
Ir vanduo, surakinęs kaklą... Kur dugnas? Kur dugnas?..
[...] (ŠV, p. 29)

Pirmajame posme matome bendrąjį Šančių priemiesčio vaizdą, erdvė išskaičiuojama, vardijama, vis artėjant prie gyvenamosios, asmens vietos, žymimos klevo. Paskutiniuoju eilutėje metonimiškai įrašomas pats kalbantysis, kaip tokia pat fragmentuota erdvės dalis, jos štrichas. Paskutinė eilutė glausta, tačiau ji suteikia tūrį visai eilėraščio situacijai, nes įveda egzistencinį matmenį. Asmuo erdvėje pasirodo kaip skaudantis buvimas. Antrajame posme erdvė konkretizuojama – susiejama su kalbančiuoju: „*Mano priemiestis*“, o šešėlis, kaip ir eilėraštyje „Kelio pradžia“, tarytum perdengia erdvę, praneša, kad tai asmens gyvenamojo pasaulio išsklaida. Po šio įvardijimo erdvės fragmentai ir asmens jautimas pasirodo kaip chiazmiškai susipynę; į jautimų struktūrą įsirašiusi erdvė atsiveria kaip egzistencinis asmens akiratis. Erdvės atplaišas į poetinį vaizdą jungia patiriantis kūnas, kuris yra prasmės radimosi vieta. „[...] jusliškumas, t. y. patyrimas juslėmis, yra persisunkęs jautimais, kuriems prieinami ir paviršiniai, ir gelminiai dalykai. Būdami susiję su juslėmis patiriamais daiktais, jautimai kartu yra „atmosferiniai“ ir gali būti jausminiai. Šios trys galimybės – jusliškumas, jautimiškumas ir jausmiškumas – eilėraščiuose, kaip ir patirtyse, pasirodo įvairiomis sintezėmis“, – teigia Giedrė Šmitienė²³³. Atrodo, kad šiame eilėraštyje matyti itin glaudi išvardytų jautimo modusų sintezė. Kiekvienas juntamos erdvės štrichas – tarsi atskiras pasakojimo fragmentas, nusakantis kalbančiojo situaciją. O drauge vardijimas kuria nuolatinę augančią įtampą, pasakojimą, nes vaizdiniai išdėliojami kaip subjekto artėjimas prie vandens:

---

²³³ Giedrė Šmitienė, *Kalbėti kūnu: Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, 101 (žr. išnašoje).

„nuo Nemuno vėjas“, „Pro pirštus išslystantis laikas – lyg baltas pakrančių smėlis“, „Ir vanduo, surakinęs kaklą“. Galimas žingsnis šiam pasakojimui interpretuoti – biografinio Janinos Degutytės konteksto prisitraukimas. Tačiau manysime, kad šiuo atveju tai nėra reikalinga, o gal net ir būtų pernelyg tiesmuka²³⁴. Veikiausiai svarbu tai, kad Degutytės poezijoje atsiranda vaikystės / namų erdvė, kuri nebepatvirtina vaikystės / rojaus / tėviškės mito, priešingai – jį griaua, ir, akivaizdu, kad šio pasakojimo atsiradimas kuria kitas kalbos galimybes. Apie šią erdvę kalbėti pasirenkamas visiškai kitas būdas, iki šiol Degutytės poezijoje nepasirodęs, bet artimas eilėraščiui „Kelio pradžia“.

Apsukus ratą, reikėtų sugrįžti prie santykio su gimtine / Lietuva Degutytės poezijoje, Lietuvos kaip „asmenišką poetinės tikrovės“ tezės. Vietoj išvadų parinkome du eilėraščius apie kalbą ir trumpai parodysime esminį santykio pokytį: duotos / paveldėtos Lietuvos tapimą „asmenišką“, aš sakyčiau, išgyventa, tikrove, kuri kaip jutimo / suvokimo būdas įteka į tekstą ir tampa tema:

GIMTOJI KALBA

Iš kopų šnabždesio su debesim ir prošvaistėm,

Iš marių virpulio ir ežerų nendrėtų.

Iš duonos kvapo ir miškų giesmės

Kalba gimtoji *lūposna įdėta*.

Pilėnų laužuose išdeginta, išlydyta,

Su perregima gintaro šviesa

Ji – motinos baudžiauninkės lopšinėse,

Ji – Pirčiupio smėlynų raudose...

[...]

Prišaukti džiugesį lyg paukštį ulbantį,

Kad ligi galo vieškeliu lydėtų,

Iš duonos kvapo ir miškų giesmės

---

²³⁴ Pati poetė atsisako konkretinimo. Eilėraščio juodraštyje esama detalės, liudijančios teksto kūrimo situacijos konkretumą, tačiau vėliau jos buvo atsisakyta. Po teksto pavadinimu yra prierašas – „Prisiminimas“ (LLMA, Janina Degutytė, F. 73, ap. 1, b. 5, l. 14).

Kalba gimtoji *lūposna įdėta*. [kursyvas – JR] (*ŠV*, p. 35)

Šiame eilėraštyje gana gerai matyti daugelis dalykų, kuriuos jau anksčiau aptarėme analizuodami ankstyvųjų eilėraščių peizažą. Subjektas vėlgi kalba tarsį iš šalies. Tačiau tai, kas čia svarbiausia, subjekto santykis su kalba – „*lūposna įdėta*“. Kalba įkurdinama peizaže, formuojamas visuminis Lietuvos vaizdas, iš kurio kyla kalbos galimybės, ir jos yra duodamos kalbančiajam. Dabar pacituosime veik po dešimtmečio rašytą eilėrašį:

Tarsi po vasaros lietum –
po tavimi kvėpuoju.
Tavo žodžiai
liečia mano kūną
gyvybės vandeniū.
Jie *įsisunkia* į kraują,
įsišakniję audiniuose,
jie pirštų galuose pulsuoja
ir tylos danguje
pulkuojasi paukščiais
prieš tolimą nežinomą kelionę.
Arba – iš patamsėjusių randų
prasiskleidžia erškėtrožėm...
[...]
Ir mėlynu varpu skamba erdvė,
kai žiūriu į tave
kaip į veidrodį,
kuriame
atrandu
savo pradžią. [kursyvas – JR] („Mūsų motinų kalba, 1“, *TSIN*, p. 14)

Monologinę, žinančiojo poziciją šiame tekste keičia dialogas, „aš“ – „tu“ santykis: kalba yra ir dialogo partneris, ir vertės objektas, kuris sukuria patį subjektą. Šis sukūrimo „siužetas“ atskleidžiamas pirmajame posme: asmuo sukuriamas kalbos, ir pats kuria kalba, suformuojamas savotiškas ratas.

Pradedama nuo kvėpavimo, „tu“ buvimo išorėje, tuomet randasi lyta (viena intymiausių juslių), kuri vis intensyvinama: „liečia“, „įsisunkia“, „išsakniję“, „pirštų galuose pulsuoja“. Gramatinio laiko kaita sukuria kalbos judėjimo kūno sąmone procesą. „Liečia“, „įsisunkia“ – esamasis laikas, „išsakniję“ – būtasis, kuriuo įvardijamas kalbos interiorizavimas, ir paskutinis etapas – „pirštų galuose pulsuoja“, tai jau kalbos krypties pasaulio linkui situacija, kalbos, kylančios iš paties kalbančiojo. Sukuriama rašto situacija, kuri toliau posme plėtojama dviem kryptim – tylos ir prasiskleidimo (raiška). Taip nusakoma esminė asmens kalbos situacija, susidedanti iš tylos ir žydėjimo. Kalbos judėjimas kūnu yra reikšmės takas, individualaus asmens buvimo pasaulyje gestas, jeigu prisiminsime teorinėje dalyje pristatytą Merleau-Ponty kalbos sampratą. Asmens ir kalbos santykis kuria autentišką prasmę – kalba tarsi prateka kūnu. Kūnu čia charakterizuojamas atskiras asmens buvimas, jo tyla ir skaudėjimas (patamsėję randai); kalba yra ir tai, kas bendra (išoriška), bet ji susijungia su individualia sąmone ir vėl grįžta į pasaulį kaip nauja reikšmė – „tiek, kiek mes pasineriam į ją [kalbą], ji eina link prasmės anapus „ženklų“.“ (Merleau-Ponty). Pirmas ir paskutinysis cituoti posmai tarsi atkuria šį bendro ir individualaus ryšį. Antrajame matome atsitraukusį kalbantįjį, refleksinį sąmonės judesį. Kalba iškyla kaip istoriškas fenomenas (pavadinimas – „Mūsų motinų kalba“), kuris yra didžiulis bendros kultūrinės sistemos ratas, o pirmajame posme matėme individualaus subjekto gimimo kalboje siužetą, kurį galime pavadinti kalbinės-kultūrinės tapatybės, arba individualios reikšmės radimosi siužetu.

4. Erdvės ieškojimas: kūnas ir pasaulis

Kūno, sergančio, negalinčio kūno patyrimas – viena iš įtempčiausių Janinos Degutytės tekstų ašių. Į poetinius tekstus šis patyrimas prasismelkia įvairiais siužetais ir situacijomis. Iš laiškų, autobiografijos matyti, kad liga vienaip ar kitaip veikė ir kreipė visą Degutytės gyvenimo tekstą, o poetiniai tekstai atskleidžia, kad kūnas, jo patirtis įsismelkia į metaforų centrus, rašymo patyrimą ir suvokimą²³⁵. Nenorėdami tiesmukai rodyti šių diskursų sampynų, ieškoti analogijų tarp „fakto“ ir metaforos (ką tikrai būtų galima nesunkiai atlikti), eisime kiek kitu keliu: pamėginsime atskleisti kūną kaip dalyvaujantį visose žmogaus veiklose, vadinasi, ir jo kuriamame diskurse, skaitysime santykio su savu kūnu siužetus, kuriamus įvairiuose diskursuose (be abejo, šių siužetų pamatymo galimybes sukuria kaip tik jų pralaidumas vieni kitiems, esminė visų tekstų „tarpusavio hermeneutika“); taip pat mėginsime suvokti, kaip tekstai yra pralaidūs savo kūno išgyvenimui, kaip atskira kūno patirtis prasiskverbia į metaforikos centrus, išsilaiko poetinio pasaulėvaizdžio struktūrose, jas orientuoja. Kitaip tariant – pamėginsime aptarti kūną kaip „gyvų reikšmių mazgą“²³⁶, kaip reikšmę kuriantį ir motyvuojantį fenomeną²³⁷.

---

²³⁵ Šie aspektai lietuvių literatūrologijoje išsamiausiai aprašyti Giedrės Šmitienės monografijoje *Kalbėti kūnu: Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*. Monografijoje sukurtos ir atvertos kūno skaitymo galimybės, kūnas aprašytas kaip pasauliškas ir prasismelkiantis į visas žmogaus veiklas. Svarbiausia, kas šioje monografijoje sukuria tiltą tarp literatūros ir kūno fenomenologijos, yra daugiaplotmis kūno ir kalbos ryšių aptarimas, pradedant poetinės kalbos, baigiant ritminių teksto struktūrų aspektais. Pastarąją knygą šiame disertacijos skyriuje remiamasi daugiau, nei matyti išnašose.

²³⁶ Maurice Merleau-Ponty, „Suvokimo fenomenologija“, vert. J. Skersytė, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010, 272.

²³⁷ Kalbant apie kūno ir teksto sąsajas galima prisiminti išraiškų ir tankų Walterio Benjamino etiudą apie Marcelį Proustą: „Net ir rašydamas laiškus jis [Proustas – JR] sugebėdavo iš savo negalios nuolat išgauti neįtikimiausių efektų. „Dusulingas mano alsavimas užtrenkia plunksnos skrebenimą ir aukštu žemiau leidžiamos vonios garsą.“ Bet čia ne viskas. Ne visiškai tiesa ir tai, kad liga atskyrė jį nuo aukštuomenės gyvenimo. Ši astma įsiliejo į jo meną, jei ne jį sukūrė. Jo sintaksė žingsnis po žingsnio atkartoja jo baimę uždusti. Ir jo ironiškos, filosofiškos, didaktiškos refleksijos visuomet yra atsikvėpimai, nuo širdies nustumiantys dusinantį prisiminimų slogutį.“ (Walter Benjamin, „Apie Prousto įvaizdį“, *Nušvitimai*, vert. L. Katkus, Vilnius: Vaga, 2005, 60.) Labai panašiai Degutytės kūrybos ritmas yra pajustas trijų jos rinkinių redaktorės Aušros Marijos Sluckaitės: „[...] visada lydėjo jausmas, kad liečiuosi prie kažko be galo trapaus, nelyginant plono porceliano: toks jautrus

4. 1. Kūniškoji savivoka laiškuose

Sustosime prie Janinos Degutytės laiškų, apimančių apytikriai 1960–1988 metų laikotarpį. Ankstesnėje dalyje buvo aptarti pagrindiniai mūsų ankstyvaisiais pavadintų laiškų siužetai, kurie dabar mus dominančio laikotarpio laiškuose jau gerokai pakitę. Šie laiškai priklauso gyvenimo Vilniuje, palaipsnio įsitvirtinimo kultūros lauke, vadinasi, socialinio statuso stabilizavimosi laikotarpiui, o taip pat – ligos istorijai. Viena iš dominuojančių laiškų temų – savijautos, savo būklės aprašai, kurių, laikui bėgant ir sveikatai silpstant, gausėja (ankstyvoje jaunystėje Degutytė susirgo širdies reumatu, liga sunkėjo, įgaudama įvairių komplikacijų). Galima sakyti, kad laiškuose išryškėja vientisas, vis stiprėjantis, aštrėjantis ir „daugiau vietos reikalaujantis“ pasakojimas apie gyvenamąjį kūną, susikloja tam tikra asmens istorija, kurios įtampos mazgai yra vieni pagrindinių pasaulėvaizdžio centrų.

Esminis kūniškosios savivokos siužetą organizuojantis aspektas – santykis su erdve, per kurį išryškėja santykis su savu kūnu, o dar tiksliau, kuris yra kūnu. Erdvės ir kūno aprašo koreliacija ypač įdomi korespondencijos atveju, nes ji beveik visada aiškiai asmenį įvietina; skaitant laiškus galima justti, kaip erdvė veikia laiško ritmą, formą, turinį, minties eigą, kaip erdvė laiške gali tapti išskleista būseną, matyti, kaip skirtingos erdvės įtaigauja asmens pasauliškumą. Tai itin ryšku Degutytės atveju, nes atrodo, kad buvimas tam tikroje erdvėje, labai intensyvus erdvės jutimas jos savivokai buvo esminis. Sakyčiau, Degutytės tekstuose susiklojantį siužetą galima skaityti ir kaip erdvės, kurioje galima gyventi ir veikti, ieškojimą. Laiškas jima erdvę kaip buvimo akiratį.

Kadangi kūniškosios savivokos analizei vienas svarbiausių modalumų yra erdviškumas, iš pradžių iškelsime pagrindines prielaidas, leidusias suvokti ir aprašyti kūniškosios savivokos aspektus, pasirodančius Degutytės tekstuose.

---

buvo jos poetinio žodžio virpėjimas ir, regis, girdimas aritmiškas jos širdies pulsas.“ (Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė, „Tą besaulį vidudienį“, *Metai*, nr. 7, 1998, 89.)

Maurice'as Merleau-Ponty *Suvokimo fenomenologijoje* kūną aptaria kaip iš esmės erdvišką ir susidarantį erdviškai: „Būti kūnu [...] reiškia būti susietu su tam tikru pasauliu, ir mūsų kūnas iš pat pradžių ne esti erdvėje, o priklauso erdvei.“²³⁸ Šis priklausymas, mano supratimu, reiškia ne ką kita, o tai, kad tiek kūnas, tiek erdvė susidaro iš abipusės kūno ir pasaulio koreliacijos, nes „[...] erdvės užvaldymas, erdvinis egzistavimas yra pirmapradė bet kokio gyvo suvokimo sąlyga.“²³⁹ Erdvė visuomet randasi drauge su kūnu, kadangi „Juntantis kūnas aptinkamas kartu su juntamu pasauliu kaip įimtas į pasaulio konstituciją.“²⁴⁰ Taigi šiuo atveju kalbame apie iš ryšių susidarantį fenomenalų, gyvenamąjį kūną (perspektyvos centrą) ir suorientuotą / suorientuojamą, t. y. iš santykio susidarantį, situatyvią erdvę. Merleau-Ponty požiūriu, „[...] kūniškoji ir išorinė erdvės sudaro praktinę sistemą [...]“²⁴¹, tad galima sakyti, kad kūnas veikia sukurdamas erdvę, o erdvė formuoja tam tikrą kūno veikimo stilių, percepcines asmens galimybes (pradedant tam tikrą pradinių įgūdžių sistema, baigiant kompleksišku kūno galimybių veikti pasaulyje susidarymu²⁴²). Dano Zahavi ir Shaun Gallagher teigimu, tam tikra prasme kūnas yra jį supančios aplinkos išraiška ar refleksija²⁴³. Pastarieji autoriai, manytina, turi omenyje tai, kad kūnas visuomet yra pasaulio link, įsipynęs į pasauliškus fenomenus, o abipusis gyvenamojo kūno ir pasauliškų fenomenų santykis kuria reikšmę. Mickūno, analizuojančio Merleau-Ponty reikšmės sampratą, teigimu, „[...] žmogiškasis veikimas įrašo reikšmę į pasaulį, pasaulis savo ruožtu įrašo reikšmę į patį žmogiškos egzistencijos kūną (*flesh*). Šį

---

²³⁸ Merleau-Ponty, 2010, 268.

²³⁹ Maurice Merleau-Ponty, „Suvokimo fenomenologija“, vert. J. Skersytė, *Baltos lankos*, nr. 29, 2009, 51.

²⁴⁰ Šmitienė, 2007, 21.

²⁴¹ Merleau-Ponty, 2009, 43. Pasaulio, erdvės susidarymas iš praktinių ryšių kaip pirminės būties srities visgi bene išsamiausiai yra aprašytas Martino Heideggerio veikale *Būties ir laikas*. Prie jo atliktos analizės trumpam sustosime kiek vėliau, nors visas čia rašomas tekstas iš dalies yra paveiktas ir orientuojamas kaip tik minėtos Heideggerio analitikos.

²⁴² „Aš neverčiu „lytos duomenų“ į „regos kalbą“ ir atvirkščiai, aš nejungiu savo kūno dalių viena prie kitos, tas vertimas [*traduction*] ir tas jungimas manyje įvykęs kartą ir visiems laikams – tai ir yra pats mano kūnas.“ (Merleau-Ponty, 2010, 270.) „Pats mano kūnas“ yra susidarantis ir kintantis, tai drauge yra kompleksiškas galimybių kūnas.

²⁴³ Dan Zahavi and Shaun Gallagher, *The Phenomenological Mind: An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*, London / New York: Routledge, 2008, 138.

įrašymą reikia patikslinti: žmogiškasis veikimas įsitraukia į fenomenus, su kuriais susiduria, yra nukreiptas jų link ir taip juos reiškia, tačiau fenomenai savo ruožtu nėra „akli“ [...], o taip pat reiškia žmogiškąjį veikimą ir įsipina į jį. Reikšti – tai nusikreipti fenomenų link, bet sykiu būti išreikštam fenomenų, būti pagautam jų pačių reikalavimų, būti skirtam ir nukreiptam laikytis to, ką jie reiškia.²⁴⁴ Reikšmė randasi situacijoje, kuri susidaro iš abipusio kūno ir pasauliškų fenomenų sąryšių, atsirandančių veikloje.

Judėjimas, kinestetinis kūno veikimas šiuo atveju yra pamatinis kūno buvimo būdas. Veikimas pasaulyje visada intencionalus (fenomenologine prasme), todėl jį galima suprasti kaip pamatinį ryšį su dalykais, o dar radikaliau tariant – su tikrove. Erdvės užvaldymas, paminėtas Merleau-Ponty, yra ir tikrovės užvaldymas, t. y. vis kitos patirties plotmės atvėrimas, kitų veikimo pasaulyje galimybių įgijimas²⁴⁵. Veiksmą įvardyčiau kaip daugiaplotmį įkūnytą sąmonės aktą, pasaulio ir tikrovės siekio modalumą. Pasaulio pasirodymo, suvokimo būdas koreliatyvus veiksmui, kinestetiškam kūno veikimui; pasaulis susikloja į erdvę ir vietą veikiant skirtingiems kūno modalumams, skirtingai juos ir iškviečia. Veiksmas yra pasaulio formavimasis, o tai išplaukia iš teiginio, kad veiksmas – visada pasauliškas (intencionalus). Be to, veiksmas, mano manymu, visada yra kūno „aš galiu“ forma – „Jį [kūną – *JR*] patiriame jusdami *galiu* pasiekti, *galiu* nueiti, *galiu* skaityti. Kūnas pasirodo kaip „laisvės laukas valiai“. Šiuo gebėjimu intencija sukimba su gestu.“²⁴⁶

Būtent iš kūno ir pasaulio ryšių formuojasi tam tikros erdvės, tankiau – vietos struktūros ir jų galimybėmis formuojamas kūnas. Janinos

---

²⁴⁴ Algis Mickūnas, „Reikšmės atsiradimas“, vert. D. Bacevičiūtė, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010, 31.

²⁴⁵ Elementarus pavyzdys gali būti nemokantis plaukti asmuo. Nemokantis plaukti erdvės ir kūno koreliacijos požįriu susiduria su riba, taip pat – su tam tikros patirties, įgūdžio nebuvimu. Mokantis plaukti upę suvokia ir kaip „pralaidžią“, leidžiančią pasiekti kitą krantą, galbūt – kaip pavojingą užduotį, pasaulį, kviečiantį kūną veiksmui (čia ryškiname tik keletą aspektų, jų gali daugėti atsižvelgiant į kiekvieną individualų suvokimą). Nemokančiam – tai pavojinga riba, kuri priešingai, verčia atsitraukti.

²⁴⁶ Šmitienė, 2007, 23.

Degutytės laiškuose santykis su savu kūnu visada koreliatyvus santykiui su pasauliu ir supančia erdve.

Tai, ką galime išskirti kaip teminę laiškų dominantę (jau pasirodžiusią ir ankstesniuose disertacijos skyriuose), yra erdvės, pasaulio geismas, kurį suvokiame kaip tikrovės patyrimo troškimą (jis, be abejonės, yra paralelus siekiui suvokti). Intensyviausiai šis siužetas pasirodo kaip erdvės kūnui ieškojimas. Degutytės tekstuose ryškus mąstymas priešingybėmis, susijęs su pasijine sąmonės struktūra, labai raiškiai formuluojamais siekiais, troškimais, dažnai juos užaštrinant, išdidinant („Atmatuoto – nemoku duoti, / Atmatuoto – nemoku imti“, *UL*, p. 59). Viena iš esminių perskyrų, organizuojančių čia mus dominantį kalbėjimą apie kūną ir erdvę, yra sergantis / negalintis kūnas ir troškimas veikti, aprėpti kuo daugiau pasaulio, metaforiškai tariant, prasilaužti į supančią tikrovę, prasibrauti pro uždara erdvę, kurią sukuria daugybės tabu ženklinama kūno situacija: „Šįmet absoliučiai viskas uždrausta (Bronė daktarų mirtinai prigašdinta) – nei vanduo, nei saulė, nei pasivaikščiojimai ilgesni (o taip smagu eiti laukais, nors ir iškišus liežuvį.)“²⁴⁷; „Jau pasiilgau eiti gatvėm... Tiesiog – eiti ir tiek... Tik nematyt lovų ir baltų chalatų... Net savo gydytojui St[upeliui] neskambinu. Geriu patyliukais, ką reikia, pasikonsultuodama su savim, ir tiek. O kaip jau važiuot noriu!!! Dieve! Kad būtų šilčiau ir arčiau, aš jau 10 kart pirmyn ir atgal būčiau apkeliavus. O dabar vis – laukt.“²⁴⁸ Troškimo eiti, judėti gausu Degutytės laiškuose, ypač Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, kuri buvo labai svarbi intersubjektyvaus Degutytės tinklo dalis, svarbiausia figūra, padėjusi Degutytei judėti ir susikurti gyvenamąją erdvę („Jau laukiu pavasario, noriu visur važiuot su Tavim...“²⁴⁹). Visose cituotose ištraukose matome norą veikti, ateities projektą ir ribas, kurias tokiu atveju gali padėti peržengti *kitas*. María Luisa Pfeiffer pastebi, kad kančia, laisvės troškimas, „aš negaliu“ jautimas, savo situacijos kaip „egzilio“ suvokimas iš sergančiojo pasaulio eliminuoja tam tikrus intersubjektyvius

---

²⁴⁷ Vandai Lopaitytei, 1964. VI. 16, MLLM 51699.

²⁴⁸ Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, 1966. II. 28, MLLM 49801.

²⁴⁹ Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, 1966. II. 14, MLLM 49196.

bruožus²⁵⁰. Užsimintų intersubjektyvumo bruožų nebuvimas kaip tik ir lemia egzilio jauseną. Pirmiausia juntamas galėjimo veikti drauge su kitais stygius, buvimas komunikacinės bendrijos paraštėje. Tokį buvimą neretai lemia asimetriškas santykis su *kitu*, silpnesniojo situacija, *kito* globos, kaip laidininko veikti ir būti pasaulyje, poreikis; tokiu atveju randasi aštri riba tarp siekio, asmens projekto ir galios jį įgyvendinti. Zahavi ir Gallagher cituojamo Bernard Toussaint pastebėjimu, sergantis, negalintis kūnas patiriamas kaip kliūtis, arba „kaip pasakytų Platonas, kalėjimas. Taigi mano kūnas tarsi tampa objektu, kažkuo svetimu mano intencijoms. Tokiu atveju randasi dichotomija tarp aspiracijos ir mano faktiškumo, tarp projekto ir ribos.“²⁵¹ Sveikas kūnas veikloje išnyksta, „aš galiu“ įgyvendinama tarsi savaime, nepastebimai; turėdami omenyje šį integralumą, galime kalbėti ir apie veiksmo intencionalumą. Šie procesai išsamiai aprašyti Merleau-Ponty ir kitų fenomenologų; kūno kaip integralaus ir vientiso fenomeno samprata, mano manymu, remiasi ir įkūnytą sąmonės konceptas, kaip pamatas, trinantį ribą tarp kūno ir sąmonės dualizmo. Tačiau kai siekis, projektas ir kūnas kaip negalėjimas atsiskiria, išryškėja savo kūno kaip objekto, kaip svetimumo patirtis, vadinasi, tam tikras sąmonės ir kūno dualumas. Tokiu atveju sąmonės jis gali būti suvokiamas ir kaip objektas, į kurio suvokimo perspektyvą, sakykime, gali būti įtrauktas mediko žvilgsnis, ar paties asmens kaip mediko, gydančio, stebinčio savo kūną pozicija. Drew Lederio teigimu, skausmas yra tai, kas mums aiškiausiai parodo mūsų įkūnijimą, pažeidžiamumą ir mirtingumą. O taip yra todėl, kad „skaudant mes *nebegalime kontroliuoti* savo kūno; „aš galiu“ staiga išnyksta, ir tai sutrikdo projektus, *kurie apibrėžia, kas esame*. [kursyvas – *JR*]²⁵² Zahavi ir Gallagher priduria, kad panašūs savivokos procesai vyksta sergant įvairiomis ligomis, kai turime gulėti lovoje, laikytis

---

²⁵⁰ María Luisa Pfeiffer, „Heart Transplantation (A Corporeality Perspective)“, *Analecta Husserliana*, vol. LV, ed. Anna-Teresa Tymieniecka, 1998, 253.

²⁵¹ Zahavi, Gallagher, 2008, 148.

²⁵² Cit. iš: Zahavi, Gallagher, 2008, 147.

griežtos dietos, ar nuolat lankytis ligoninėje²⁵³. Ne veltui paskutiniame cituotame Lederio sakinyje atsiranda mūsų kursyvu išskirtas tapatybės aspektas – mūsų projektai ir galimybės juos įgyvendinti apibrėžia gyvenamojo pasaulio kaip reikšmės (jos radimosi, įgyvendinimo) lauką, kitaip – supratimo ir savivokos lauką, nes „kiekviename supratime yra implikuotas ir savęs supratimas, kad „kiekviename supratime yra implikuotos mano paties galimybės“. Tik per pasaulį, per jo pateikiamas apibrėžtis ir galimybes štai-būtis įsitvirtina ir save projektuoja pasaulyje, o pats pasaulis ir ji pati yra duoti projekto būdu.“²⁵⁴ Nuolatinių ribų patyrimas, įtampa kuria savitą pasaulio patyrimo ir jo reikšmingumo išgyvenimo būdą, itin sustiprinantį troškimo, siekio aspektus, įtraukia asmenį į gana įtemptą savo kasdienio buvimo suvokimą.

Sergančiojo nuolat išgyvenamas ribų ir jų įveikos pojūtis Degutytės laiškuose daugiausia išreiškiamas erdvės perskyromis, kurios netiesiogiai analogizuojamos su savo kūno išgyvenimu. Minėjome, kad kūnas yra erdviškas ir veikia erdvėje. Su gyvenamojo kūno jutimu koreliuoja ir jį apsupančios erdvės, kurias sukuria (ir tiesiogiai, ir metaforiškai) kūno galimybės. Visi mūsų aptarti santykio su savu kūnu aspektai išsidėlioja skirtingose erdvėse, kurių priešprieša laikui bėgant stiprėja, kol tampa radikali.

Sakykime, su negalinčiu kūnu koreliuoja ligoninės palatos arba uždaro kambario erdvė, su galinčiu / veikliu kūnu – kelias, miškas etc. „Jaučiuos pusėtinai. Tik nežinia, kam tas viskas. Įgriso tos keturios sienos, saulėtas kambarys su gėlėmis. Miške jaučiau ir geriau, ne toks esi vienas, nors ir vienas.“²⁵⁵ Cituotame fragmente išryškėja mūsų jau aptartas egziliškumo pojūtis, kuris pasirodo kaip tam tikrų intersubjektyvių gyvenamojo pasaulio ryšių stygius. Matyti, kad Degutytė sąmoningai supriešina save ir savo

---

²⁵³ Visa tai Degutytė darė kone visą savo gyvenimą, galima sakyti, kad šie procesai buvo vieni pamatinių jos gyvenamųjų akiratų struktūruojančių ir orientuojančių procesų.

²⁵⁴ Mintautas Gutauskas, *Dialogo erdvė (Fenomenologinis požiūris)*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, 54.

²⁵⁵ Vandai Lopaitytei, 1960. VII. 11, MLLM 51688. (Pačiame laiške, kuris baigiamas cituota fraze, aprašoma viešnagė Mazgeliškyje (B. Jacevičiūtės-Jėčiūtės tėviškė) ir kelionė po Anykščių apylinkes.)

artimiausią aplinką. Saulėtas kambarys su gėlėmis suvoktinas kaip pozityvi namų erdvė, tačiau jis apibrėžiamas negatyviai kaip tik dėl santykio su *kitu* stygiaus. Miškas čia atsiranda kaip socialinio pasaulio alternatyva, kuri ir nežada *sambūvio* su gyvenamojo pasaulio *kitais*; šia prasme miškas yra *a priori* asocialus, todėl vienatvė jame išgyvenama kaip normali būseną. Panašus pojūtis Degutytę ištinka ir būnant vienai Mazgeliškyje: „[...] gyvenu čia nuostabiai. Galėčiau būt atsiskyrėliu. Be aukos, nes visai nesunku. Ir nenuobodu. Po 2 val. rytą ir vakare vaikščioju per miškus ir laukus (rytą – miškuos, nes saulė, kad ir maloni, bet, deja, veikia). Nuotaikos stebuklingos.“²⁵⁶ Intersubjektyvumo ir erdvės, kuri randasi iš asmens ir pasaulio ryšių, patyrimo aspektai susiję labai glaudžiai, santykis su aplinka, pasaulio daiktais, kuris formuojasi veikiant kūniškai, kuria santykį su *kitais*: „Kūną suvokiant ne kaip objektą, o kaip savotišką bendravimo su pasauliu „įrankį“, kaip buvimo su kitais bei tarp kitų būdą, kaip elgseną pasaulyje, jis pasirodo esąs iš karto ir pirmapradiškai kaip „inter“ sistema, arba, vartojant Heideggerio leksiką, kūno būtis pasaulyje yra pirmapradiškai „būtis-su“. [...] Santykis su kitu kaip socialine būtybe atsiranda per ryšį su pasaulio daiktais ar įrankiais, su kultūros objektais.“²⁵⁷ Pamatinis kūno įtrauktumas į veiklą kaip jo intersubjektyvumas yra realizuojamas *tam tikroje erdvėje*, todėl kiekvienai erdvei būdingos skirtingos intersubjektyvaus veikimo charakteristikos, kurioms pamatą teikia praktinė asmens veikla bei skirtingas socialinio sambūvio išgyvenimas. Šiame tekste jau užsimintos erdvės Degutytės laiškuose galop susikloja į labai ryškias dichotomijas. Miesto (Vilniaus) erdvė pradedama sieti su uždromis namų, ligoninės ir palatos patalpomis, kūno kaip negalinčio patyrimu. Šios erdvės priešprieša – iš pradžių yra erdvė už miesto, kelionė, judėjimas, vėliau – susikūrusi kaimo erdvė, kurioje praleidžiamos vasaros – Mazgeliškis. Dabar pamėginsime abi šias erdves aprašyti smulkiau, pasitelkdami visus anksčiau aprašytus savo kūno išgyvenimo aspektus.

---

²⁵⁶ Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, 1972. VI. 2, MLLM 49804.

²⁵⁷ Nijolė Keršytė, *Intersubjektiniai santykiai literatūriniam diskurse*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filologija (04 H), Vilnius, 2002, 29.

Miesto erdvės išgyvenimas ir jos intersubjektyvios charakteristikos labiausiai susijusios su daugybės tabu ženklintu kūnu ir apribotu jutiminiu, tiesioginiu santykiu su pasauliu, kuris randasi per veiksmą. Susikuria uždara, spaudžianti asmens erdvė, lydima buvimo paraštėje pojūčio. Egziliškumas pasirodo kaip kietos gyvenamojo pasaulio erdvė suveržiančios ribos: pirma – savas kūnas kaip riba, sukurianti uždarus (kambario) arba privalomos uždarus erdvės (palata) ribas: „Būk pasveikinta iš mano gimtinės! // Atvykau čia ketvirtadienį. Visi laukė, viskas paruošta. Esmi baltoj vienutėj – kaip baltam grabe. Tik yra langas į pasaulį – į ligoninės kiemą, kur vaikšto chaluototos pabaisos, tokios, kaip aš. Na, ir gabalėlis dangaus. Ir dar – ant spintelės radijo taškas. Taigi, kalba ir dainuoja. Už mane. Man belieka klausytis. Ir rašyti.“²⁵⁸ Balta, sterili erdvė, kurioje vienatvė išgyvenama kaip visiška socialinė atskirtis. Sterilumas ir baltumas – visiškos asmens izoliacijos atitikmuo. Visas aprašas susideda iš savotiškų krypčių ar trajektorijų, vedančių *už* palatos ribų ir įtraukiančių sąmonę į pasaulį ir sambūvį (laiškas, beje, šiuo atveju yra viena svarbiųjų intersubjektyvių ryšių išlaikymo formų). „Aš“ pozicija išreiškiama kaip pasyvumas – „kalba ir dainuoja. *Už mane*“, o veiklumas realizuojamas kaip emocinė mentalinė veikla – rašymas. Čia galime užčiuopti vieną iš sąmonės ir kūno supriešinimo formų, asmens patiriamą kūno integralumo nykimą: kūnas pradamas suvokti dalimis, viena jo dalis trukdo, kelia skausmą, o kita sutelkiama šiam negalėjimui įveikti. Viena dažnesnių formų – kūno ir galvos, fizinio kūno pajėgumo ir mentalinio veiksmo perskyra: „Bet širdis ir galva laiko – šaunuolės mano. Miegu prastai – su eunoktinu tik po 3–5 val. Dirglumas nežmoniškas – galiu kasnakt pilt po eilėraščių. Parašiau čia begulėdama – 12 (aišku, naktim).“²⁵⁹ Nervingumas, dirglumas, kūno ir sąmonės išsekimas – dažnai Degutytės išgyvenami ir kaip kūrybinga būseną (žinoma, iki tam tikros ribos). Kūrybingumo, rašymo būsenos neretai taip pat

---

²⁵⁸ Danutei Venclovaitei, [1966 X], laiškas rašytas iš Kauno respublikinės klinikinės ligoninės.

²⁵⁹ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1981, MLLM 49768. („Gal galva pasitaisys, galėsiu paskaityti daugiau, tai gulėjimas bus ne toks klaidus...“, Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1981. XI. 16, MLLM 49762.)

patiriamos kaip alinančios, tiek reikalaujančios iš asmens valios, tiek nuo šios valios ir nepriklausomos, susijusios su anksčiau įvardyta pasijine sąmonės struktūra: „[...] radau savo „naktinę produkciją“, anot Stupelio... Reikia gi pasigirti, nors nuostolių aibės. Pirmiausia, suiro ritmas (širdies), jau 2 savaitės priepuoliai kasnakt po 3–4 val. Vakar buvau pas savo daktarą. Sako po 27 metų stažo (ligų) – naktimis darbas šitoks!!! Mesti be pasigailėjimo, nors produkcijos ir labai gaila. Pasiryžus mesti, kietai užmerkus akis, išgėrus valerijonus ir jo duotus vaistus – ruošiaus akmeniniam miegui – ir... pradėjo lipti eilėraštis iš galvos... („Migdolų žydėjimas“) Tą pabaigiau, sakiau – amen. Dabar miegu. Lipa lauk antras – („Fiordas“)... Kai pabaigiau – 2 val. Nemiegojau ligi penkių. Ir ką daryt? Nei juokas, nei verksmas. // Duodu paskutinio mėnesio pluoštelį. Cvetajevos 8 (ji mane irgi iš proto varė).^{260, 261} Toks dalijimasis – susvetimėjimo su savu kūnu formos, kurios atveria asmens valios, siekio ir kūno nesutaptį. Kalbėjome apie tai, kad asmens įsikūnijimas atsiskleidžia kaip valios savo kūnui praradimas, kūnas kaip valios laukas sąmonės suvokiamas labai komplikuotai. Kūno negalėjimo atveju asmens valia pasirodo įvairiomis formomis – taip pat pāstanga savo kūną įveikti, o kūno įveika drauge yra ir perskyros tarp sąmonės ir kūno mažinimas: „Jeigu aš kada nors atsikelsiu ir bent vienu metų bėgyje nesugrįšiu į šį garbingą pastatą [ligoninę – JR], tada aš dar kartą – galutinai nustebsiu... Bet abejoju, kad šitai įvyktų. Nebent mano pačios asmenybei įsikišus...“²⁶²; „Stoviu visai tvirtai, kai liepiu sau.“²⁶³ Stovėjimas-gulėjimas Degutytės laiškuose yra labai svarbios kategorijos, kurios glūdi bene už visų aštriųjų jos diskurso perskyrų. Gulėjimas

---

²⁶⁰ Danutei Venclovaitei, nedatuotas.

²⁶¹ Paskutiniu metu gyvenimo dešimtmečiu Degutytė jau dažnai gelbėdavosi skaitymu, liga pradėjo atimti iš jos rašymą, kuris išgyventas kaip esminis tapatybės skaldymasis, savasties netekimas, kurio netenkama drauge su kalba kaip galėjimu dalyvauti pasaulyje (rašymą Degutytė apskritai, regis, suvokė kaip buvimo formą, kaip savo aktyvų dalyvavimą pasaulyje): „O šiaip – kai galva geresnė imu žodyną ir mokausi lietuviškų žodžių, nes per tą insultą – noriu pasakyti, o negaliu! Ne tas žodis, jaučiu, ir žinau, kad yra kitas – bet galva tuščia. Nesupranti, koks tai yra siaubas...“ (Adelei Kizlaitytei, 1982. IV. 7, MLLM 54455.); „Vienintelis išsigelbėjimas – skaitymas. Jau tas nerašymas – kaip baisiausias kalnas ant pečių. Kaip sunku – šito nerašysiu – neįmanoma suprasti... Kaip balerinai sulaužyti kojas.“ (Adelei Kizlaitytei, 1985. I. 21, MLLM 54444.)

²⁶² Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, 1958. I. 20.

²⁶³ Teresei Ramanauskaitei-Bukauskienei, [1968, metai prirašyti kita ranka] VI. 8.

– nuolatinis faktinis Degutytės akiratis, kone struktūruojantis jos gyvenimą, vėliau pradėtas skirstyti į sezonus: „[...] aš ankstokai pradėjau savo sezoną... Gaila, kad visas tas gražias dienas praleidau ligoninėj. Po balkoną pasivaikštau...“²⁶⁴, „Aš esmi vėl gulinčioj padėty. Na, praėjusi žiema, juk buvo vienintelė mano gyvenime, – negulėjau! Deja, ši – kaip kitos...“²⁶⁵; taip pat – suskirstęs gyvenamąjį akiratį į erdves – Vilniaus ir Mazgeliškio. Metų laikai ir erdvės sugula į tam tikras reikšmines sistemas jas išgyvenant kūniškai.

Analizuodami ankstyvuosius laiškus, kurių rašymo laikotarpiu Degutytė dirbo provincijoje, matėme, kad Vilnius buvo suvoktas kaip ideali gyvenamoji erdvė, kurioje Degutytė siekė realizuoti savo kaip kultūros asmens aspiracijas, norą įsitvirtinti kultūros lauke. Vilnius buvo veiklos ir jos kildinamos prasmės bei vertybės sinonimas, priešinamas veiklos bergždumui provincijoje. Ligai progresuojant, Vilniaus erdvė ima spausti, nes veiklos, dalyvavimo viešajame sociokultūriniame gyvenime laukas traukiasi kone iki uždaros, privačios erdvės, dažnai įvardijamos keturiomis sienomis ar ligoninės palata. Vėl išgyvenamas buvimo paraštėje pojūtis, tik jau kitu pagrindu. Gyvenamojo pasaulio traukimasis iki privačios erdvės, santykio su kitais formavimasis globos pagrindu kuria savo negalėjimo veikti ir patirti tikrovės, jos stygiaus išgyvenimą. Jau citavome Degutytės laišką, kuriame sakoma – „Turbūt, kartojuos – šitam keturių sienų pasauly.“²⁶⁶ Mazgeliškis – jau minėta Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės tėviškė, į kurią, jodviem susibičiuliavus, dailininkė vis dažniau veždavosi Degutytę, kol galop pradėjo drauge ten leisti visas vasaras. Mazgeliškis Degutytės laiškuose įgauna visiškai priešingas charakteristikas nei Vilnius, ir šių erdvių skirtis laikui bėgant tik aštrėja. Vilnius (ne kaip kultūros centras, bet kaip gyvenamoji, privati erdvė) imamas tapatinti su kūno negalėjimo erdve, savo pasyvumu ir ribomis. Vilniaus erdvės ima sutapti su uždaru kambariu, palata ir sveikatai silpstant jos vis glaudžiau apspaudžia, kol galop buvimas mieste pradedamas tapatinti su kūno silpimu: „Lenute, aš Tavęs

---

²⁶⁴ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1977. IX. 8, MLLM 49753.

²⁶⁵ Vandai Lopaitytei, 1963. X. sekm. 21? // 20, MLLM 51649.

²⁶⁶ Vandai Lopaitytei, 1960. IV. 16, MLLM 51703.

pasiilgau, bet Vilniaus vis tiek bijau (ligoninės...). Matai kokia bailė pasidariau į galą.²⁶⁷; „Bijau spalio, bijau Vilniaus, ligoninių ir daktarų. Tyrimų nedarau.“²⁶⁸; „Jau atrodo, kad visas amžius sėdžiu Vilniuje – 10 dienų neišėjau į orą. [...] Ir į šventorių nebėr sveikatos eiti pasivaikščioti. O Mazgelišky tiek vaikščiodavau.“²⁶⁹ Kiek anksčiau aiškinomės, kad asmens erdvė randasi iš ryšių, kad ji iš esmės suorientuojama suprantančio įkūnyto „aš“ veikimo – „Mūsų kūnas yra dinamiškas, jis yra ne gatavoje vietoje, bet savo veikimu sudaro sau vietą, „vietinasi“ ir „laikinas“. Erdvė ir laikas dinamiški, juos galima plėsti veiksmis.“²⁷⁰ Įsivietinimas formuojasi kaip veiklos laukas, kaip praktinio veikimo plotmė – bent Degutytės atveju. Mazgeliškį ji suranda kaip praktinės veiklos lauką – Heideggerio nusakyta prasme. Praktinį erdvės suorientavimą Heideggeris aprašo kaip santykį su parankiais daiktais, įrankiais. Anot Mintauto Gutausko, aprašančio Heideggerio parankumo analitiką, „Praktinis“ turi būti suprantamas gerokai plačiau – tai ne tik naudojimas, bet ir suinteresuotas buvimas pasaulyje, iš kurio suinteresuotumo, rūpesčio daiktais, kitais ir savimi yra kas nors suprantama, su kuo nors yra dirbama, veikiama ir t. t.²⁷¹ Tad praktinis veikimas yra suprantantis veikimas, kaip tik todėl Heideggeris gali pasakyti, kad veiksmas turi savo žiūrą²⁷². Įrankio buvimo būdas, sako Heideggeris, yra parankumas²⁷³, ir šis parankumas atsiskleidžia būtent per veiksmą, kaip asmens ir daikto sąryšis (Heideggeris šių skirčių nevartoja, parankumo analizė priklauso štai-būties analitikai). Toks veiksmas savo ruožtu egzistuoja kaip pirmapradiškas įtrauktumas į pasaulį, nes įrankio kaip tokio, kaip atskiro, nebūna, jis visada „inter“ sistema, nes nurodo kitus

---

²⁶⁷ Lenai Rapalienei, 1981. VIII. 30. (Kone visi Laiškai Lenai Rapalienei rašyti iš Mazgeliškio, vasaromis. Lena Rapalienė buvo Degutytės kaimynė Antakalnio mikrorajone. Su Rapalių šeima artimai bičiuliautasi. Lena Rapalienė, medikė, gelbėjo Degutytei medicinos klausimais, vasaromis padėjo tvarkyti buities reikalus, taip pat ir dalykinius reikalus Vilniuje.)

²⁶⁸ Lenai Rapalienei, 1982. IX. 17 [datuota L. Rapalienės].

²⁶⁹ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1982. XI. 14, MLLM 49723. (Būdama Vilniuje Degutytė pasivaikščioti eidavo į netoliese esantį Šv. Petro ir Povilo bažnyčios šventorių.)

²⁷⁰ Mickūnas, Sverdiolas, 2004, 33.

²⁷¹ Gutauskas, 2010, 55.

²⁷² Мартин Хайдеггер, *Бытие и время*, пер. В. В. Бибикина, Санкт-Петербург: „Наука“, 2002, 69.

²⁷³ Хайдеггер, 2002, 69.

įrankius, daiktus. Manychiau, kaip tik dėl to parankumas ir turėjimas Heideggerio suvokiamas kaip santykis, suprantantis veikimas. *Veiklos lauko susiformavimas yra įsivietinimas.*

Kas Degutytei yra veiklos laukas? Bendrai jį būtų galima vadinti parankios praktinės erdvės susiformavimu, kurioje savas kūnas patiriamas kaip „aš galiu“, tai asimetriško santykio persislinkimas į lygiavertį, nes veikdamas kūnas atgauna savo intersubjektyvų pobūdį. Kaip jau paaikškėjo iš Heideggerio, veiksmas yra junglus. Erdvės junglumas pirmiausia randasi ir kaip integralus kūno veikimas integralioje erdvėje. Viename iš Degutytės aprašymų šis integralumas atsiskleidžia kaip „aš“ ir suvokiamos erdvės junglumas: „Prie Emilės gyvena viena namely tokia *Petrusė (Petrusyte vadinam) su rausvais žandeliais ir mėlynom mėlynom pavasarinėm gėlėm palei langus.* Duos ir man jų krūmelį – lapai kaip narcizų, tik smulkesni, žemesni, ir iš po sniego tuojau žydi, net akį veria tas mėlynumas. [kursyvas – JR]²⁷⁴ Kursyvu išskirtose eilutėse labai ryškus kito asmens ir jo erdvės integralumas, į kurį intensyviai įtrauktas ir suvokėjas; aprašyme erdvės suvokimas išties atsiskleidžia kaip „inter“ sistema. Kas nutinka paryškintame sakinyje? Pirmoji sakinio dalis sukuria skaitytojo lūkestį, ir jis kone pats gali pratęsti: „su rausvais žandeliais ir mėlynom mėlynom *akim*“, tačiau tai, kas pertraukia įprasto apibūdinimo junglumą yra suvokimo integralumas, *žvilgsnis atskleidžia veikiantį aplinkos suvokimo būdą.* Asmuo ir jo erdvė šiame sakinyje yra vienas kitą aiškinantys: asmens „portretas“ yra jo gyvenamosios erdvės štrichas, į kurį labai aiškiai įtrauktas ir suinteresuotas, suvokiantis kalbančiojo žvilgsnis. Petrusės portreto štrichas perauga į kalbančiojo praktinį suinteresuotumą ir veiklos charakteristikas – „Duos ir man jų krūmelį“.

Sodinti, auginti, prižiūrėti, rūpintis – iš šių ir kitų ryšių susidarė praktinis, parankusis Degutytės laukas Mazgeliškyje – asmens veiklos tinklas, pasirodantis kaip suinteresuotumas, rūpestis, „aš“ ir pasaulio jungtis, kitaip tariant, integralumo radimasis: „Reikia ant kojų nuvažiuoti į kaimą – daržas laukia. Vienintelis išganymas! – kaip daug nustoji, nemėgdama žemės darbų.

---

²⁷⁴ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1978 [?], MLLM 49729.

Kai pagalvoju, kaip krapštysiuos žemelėj, liesiu augalus, tai širdis atitirpsta... Tikiuosi, iki geg[uzės] ir orai atšils, bent jau sniegas netūps! Kaime gersiu beržo arbatą, valgysiu dilgėles, žliūges, pienes. Kaip nors tvarkysiu tą kraują.²⁷⁵ Veikla, kaip jau sakėme, padeda susigrąžinti kūno integralumą: „Aš nuo gegužės 9 d. kaime, esu laiminga, miegu čia be tablečių, stipri – pietus verdu, daržą tvarkau. Bet tyrimai negerėja, deja.“²⁷⁶; „Jaučiuos gerai, nes dirbu kaip žvėris. Pamiegojus vėl stipri. Kada nors (birželio pr[adžioje]) padarysiu tyrimą, pažiūrėsiu, kas bus.“²⁷⁷ Tai, kas aiškiausiai Degutytės diskurse išreikšta kaip skirtis tarp gyvenamojo kūno ir kūno kaip objekto, yra tyrimai – ženklų sekos, leidžiančios suvokti kūno būklę, sakytume, iš mediko perspektyvos, tačiau ne visada sutampančios su juntamu kūnu; toks nesutapimas išryškėja būtent Mazgeliškyje. Objektyvus (taip dažnai Degutytė įvardija tyrimų duomenis) ir subjektyvus kūno išgyvenimas išryškina perskyrą, todėl kartais tyrimus būnant Mazgeliškyje apskritai atsisakoma daryti, nes jie nesutampa su asmens savijauta. Buvimas Mazgeliškyje pradedamas suvokti kaip panacėja negalinčiam kūnui įveikti: „Esu laiminga kaip danguj, tik labai noriu miego, nors dar 9 val. (!) miegu kaip užmušta ligi vėlyvo ryto – net gaidys neįstengia pažadinti, alergijos nebėr jokios. Konjunktyvito taip pat. Bus dar geriau, o dabar bėgu į lovą [...].“²⁷⁸; „Kai pagalvoju, kad prieš savaitę ant kojų nepastovėjau, ir urologas-nefrologas net silkės leido paragauti, kad tik sukiltų apetitas! O dabar esu visai apynormalis žmogus.“²⁷⁹ Atsigaunantis kūnas yra savų galimybių išryškėjimo, atgavimo patyrimas. Kūnas kaip kliūtis, kaip nepavaldus, silpnas ima nykti veikloje. Šiuo atveju esmingas santykis su supančia tikrove. Kūno kaip „aš negaliu“ patyrimas, draudimai, tabu smarkiai apriboja jutiminės patirties galimybes, pradedant vaikščiojimu, kaip ritmingu erdvės patyrimu, jos turėjimo, užvaldymo forma, baigiant darbu, kaip įsitraukimu ir rūpesčiu. „Čia visą dieną ore, sode, o ten vėl uždaryta kaip

---

²⁷⁵ Adelei Kizlaitytei, 1986. IV. 15, MLLM 54445.

²⁷⁶ Adelei Kizlaitytei, 1982. VII. 4, MLLM 54454.

²⁷⁷ Lenai Rapalienei, 1985. V. 19.

²⁷⁸ Lenai Rapalienei, [nedatuotas].

²⁷⁹ Danutei Venclovaitei, 1981. V. 24.

kalėjime [...]“²⁸⁰, – rašo Degutytė. Erdvės kalėjimas koreliatyvus kūno-kalėjimo išgyvenimui. Mazgeliškis iš šios perspektyvos įgauna visiškai priešingas charakteristikas – kūnas, kaip riba, kuri yra aprašymo centre, kaip tai, ką nuolat reikia įveikti, atsitraukia, tampa pralaidus aplinkai, buvimui erdvėje, kuri suvokiama kaip reikšminga, kaip gyvenamoji erdvė, labai smarkiai susijusi su intensyviu estezio išgyvenimu. Mazgeliškis įgauna rojaus, palaimos semas, tik šis rojus yra ne prarastas, o atrastas ir nuolat svajojamas bei siekiamas.

„Tokia gera ramybė. Čia viską pamiršti. Lieka tik žaluma, erdvė ir paukščiai.“²⁸¹; „Miegu, valgau, darbuojuos darže – ir palaimingai sėdžiu po putinu žiūrėdama į nuostabų pasaulį. Niekur kitur nenoriu nei eiti, nei važiuoti. Darželiai žydi, keroja, kačiukai meilūs, šunes paleisti nenuėina nuo mūsų gonkų. Esu nirvanoj.“²⁸²; „Kaime gražumas neapsakomas. Tų purpurinių klevų didybė! Geltonas beržas. Purpuras ir auksas. Čia galima Dievą įtikėt.“²⁸³; „Čia gerumas nežmoniškas. O sodo žydėjimas buvo! Ir alyvos tik ką peržydėjo. Darželis pilnas gėlių. Rojus.“²⁸⁴; „Šiandien toks beprotiškas vėjas, vakar visą dieną lašeno – nulynojo. Bet taip gražu aplinkui, kad net miegoti negali iš to gražumo.“²⁸⁵; „O čia – rojus. Rodos, ir nesergu, bet reikia švirktus virint ir t. t., tai prisimenu nenoromis. Amžinai iš čia neišeičiau, neišvažiuočiau. Širdis atsigavo. Visą, kas gyvenime bloga, pamiršau. Tulpės plieskia. Žydi daugybė pavasarių gėlių daržely. Rytoj sodinsiu pupas ir pupeles.“²⁸⁶

Parinkome tik keletą raiškesnių Mazgeliškio erdvės aprašymų, idant į viena sutelktume pagrindinius šios erdvės išgyvenimo aspektus (aprašymų Degutytės laiškuose iš kaimo išties gausu). Mazgeliškio erdvė kone visada aprašoma afektyviai, poetizuojant, galime atpažinti Degutytės poezijai būdingus gamtos išgyvenimo topus ir modusus, apskritai suvokti ją supančios

---

²⁸⁰ Adelei Kizlaitytei, 1982. IX. 16, MLLM 54451.

²⁸¹ Bronei Jacevičiūtei-Jėčiūtei, 1972. V. 12, MLLM 49825.

²⁸² Lenai Rapalienei, 1982. V. 30.

²⁸³ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1979. X. 2 (rodos), MLLM 49718.

²⁸⁴ Danutei Venclovaitei, 1982. VI. 5.

²⁸⁵ Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1978 [?], MLLM 49729.

²⁸⁶ Lenai Rapalienei, 1981. V. 18 (pirm.)?

erdvės išgyvenimo ir reflektavimo stilių, kaip matymo ir artikuliacijos būdą²⁸⁷. Visų pirma, lygindami su Vilniaus aprašymais, pastebime skirties tarp „aš“ ir supančios erdvės redukavimą – „palaimingai sėdžiu po putinu žiūrėdama į nuostabų pasaulį“. Tai erdvė, kurios neapibrėžia ribos – langas, gatvė, etc. Kaip tik todėl ji visų pirma pateikiama kaip intensyvaus pasaulio grožio išgyvenimo laukas. Iš ko šis laukas susikuria? Iš dinamiškos, tikslingos asmens veiklos (auginti, kurti aplinką) ir netikslingo buvimo (žvilgsnis ne tiria, o stebi) toje aplinkoje persidengimo. Iš šių dalykų susiformuoja asmens ir jį supančios erdvės santykio abipusiškumas: asmuo kuria erdvę, o erdvė drauge pasirodo kaip savarankiškas grožio subjektas, intensyvus grožio išgyvenimo laukas („net miegoti negali iš to gražumo“). Supančio pasaulio intensyvumo kaip grožio išgyvenimas redukuoja arba bent atitraukia į šalį blogio patirtį: pradedant ligos pojūčiu, kurį stengiamasis atitolinti, baigiant apskritai išgyvento blogio atsiminimu („Visa, kas gyvenime bloga, pamiršau“). Blogis eliminuojamas, pastumiamas už šios erdvės ribų, mat kone visose citatose galime justi, jog Degutytė gana kietai absoliutina kaip tik šios erdvės ribas („Niekur kitur nenoriu [...] eiti“; „100 metų gyvenčiau – bet tik čia.“²⁸⁸), ir ji aprašoma kaip intensyvaus gėrio ir grožio išgyvenimo laukas. Visi šie aspektai sukuria sakralumo, rojaus semas. Nuo viso likusio pasaulio atskira žydinti, putojanti erdvė asocijuojama su rojaus sodu, kuris išgyvenamas kaip sakralumo atsivėrimas („Čia galima Dievą įtikėt“). Tiek iš pačios erdvės, tiek ir iš asmens vidujybės eliminuojamas blogis, o akcentuojamas tobulai harmoningas ir kūrybingas abipusis santykis su aplinka (pastaroji asmeniui absoliučiai palanki). Šį tobulumą dar paryškina ypatingas santykis su gyvūnais, kurį neretai Degutytė pabrėžia, ne vien paleisti šunys nenuėina nuo gonkų, bet ir

---

²⁸⁷ Apskritai, jei nebijotume tiesesnių sąsajų, galima matyti tam tikrus Degutytės įsikūrimo Mazgeliškyje ir gamtos vaizdavimo, suvokimo jos poezijoje paralelumus. Iki įsikūrimo Mazgeliškyje, iki įsivietinimo, Degutytės gamtos vaizdai būdingas panoramiškumas, kaip kad ir aprašėme ankstesniajame disertacijos skyriuje. Apytikriai nuo *Šiaurės vasarų*, o ypač – nuo *Prieblandos sodų*, gamtos detalės pastebimai konkretėja. Panoraminio vaizdo beveik nebelieka, dažnai susitelkiama į kokį nors vieną gamtos fragmentą (gėlę, žolę, medį) ir jo interpretaciją supančio pasaulio visumoje.

²⁸⁸ Lenai Rapalienei, 1982. VII. 4.

katės, kurios neprisileidžia kitų žmonių, neša Degutytei savo kačiukus²⁸⁹. Tad apibendrinant galima pasakyti, kad Mazgeliškis Degutytės aprašomas kaip ideali, tam tikras Biblinio rojaus struktūras įgaunanti, nuo likusio pasaulio atskirta erdvė, kur žmogus savotiškai atgauna pirmą pradžią (ne veltui asocijuojama su rojumi) gamtos ir žmogaus santarvės būvį, iš kurio randasi galimybė išgyventi pasaulio grožį kaip gryną estezio akimirką čia ir dabar.

Pažvelgus į bendresnę Degutytės kuriamos idilės vaizdą, galima sakyti, kad jos tekstuose prarastasis Rojus, idilė, kuri mūsų, o taip pat ir kitose kultūrose, neretai siejama su visam laikui prarasta vaikystės erdve (ženklinama tobulos harmonijos su aplinka, totalaus asmens įsitraukimo į ją), Degutytės atveju yra erdvės suradimo ir įsivietinimo joje istorija. Šis siužetas gana ryškus, vedantis nuo visiško vietos neturėjimo (ką matėme skaitydami ankstyvuosius laiškus), namų, į kuriuos galima sugrįžti, nebuvimo, intensyvaus savo tapatybės formavimo, iki savos erdvės sukūrimo Mazgeliškyje, iki namelio, kurį Degutytė jau gyvenimo pabaigoje (1984) pasistatydino B. Jacevičiūtės-Jėčiūtės kaimynų ūkininkų Nedveckų sode ir vadino savo trobele ir karalyste.

4. 2. Erdvės ir kūno poetika

Kūnas, kaip subjekto ir pasaulio ryšių artikuliavimo pagrindas bei santykio įtampos centras, Degutytės poezijoje ryškiausiai pasirodo *Šiaurės vasarose*. Veikiausiai dėsninga yra tai, kad kaip tik šiame rinkinyje greta harmoningą pasaulio tvarką atkuriančių siužetų randasi kiti, išryškinantys subjektą atskiru egzistenciniu siužetu, atveriantys „aš“ ir pasaulio įtampą. Pamėginsime pasiaiškinti, kokie yra prasminiai šį siužetą organizuojantys

---

²⁸⁹ Degutytė apskritai akcentavo artimą, kiek mistišką savo santykį su gamta, ypatingą gyvūnų prielankumą, kylantį iš jos pačios atvirumo jiems. Sakinys iš atsakymų Viktorijai Daujotytei: „Zylės, kurios, įlėkusios pro langą (žiemą Vilniuje), užmiega ant mano pagalvės.“ (Degutytė, 1998, 45); iš laiško: „Kai miegu, zylės vaikšto po lovą, prabundu – girdžiu jų trepsėjimą. Labai peša antklodę (pūkas – lizdui), bet nedirštu sutrukdyti – tegu peša, užteks žmonėms ir papeštos.“ (Lilijanai Bedarfaitei-Žukauskienei, 1978. IV. 30, MLLM 49741.)

mazgai, kaip kūno pozicija tekste artikuliuoja kalbančiojo poziciją pasaulyje²⁹⁰. Pacituosime vieną iš pirmųjų Degutytės tekstų, kuriame ryškus kalbančiojo situacijos ir pasaulio dialektiškumas:

[1] Lango stiklas.

Mėlyna.

Raudonos šakos.

Topoliai.

Raudonas kraujas teka!

Ta skaidri žievė –

Kaip iš stiklo...

[2] O kažkur, tur būt, laukinės gulbės klega...

Tur būt, nutirpo sniegas.

Tur būt, žolė nubunda.

Tur būt, palaukių gluosniai žydi medumi.

Tur būt...

[3] Ir pro akis užmerktas

nepraeitos kryžkelės

vaidenas,

Ir ant paklodžių pirštams degantiems žvarbu...

[4] O, leisk man vienąkart per topolį ranka

pabraukti...

Leisk atsigerti vėjo ligi soties...

Ir aš išeisiu – kaip į tolimą viešnage,

Kur pienių šviesos kelią man parodys.

Ir nieko neprakeiksiu.

Nes žemės rutulys man bus namai,

Kur aš su vaiko skriaudomis ir džiugesiu išaugau.

---

²⁹⁰ Šiuo atveju neįtraukiame fragmentuoto kūno poetikos, kurios gana gausu Degutytės tekstuose, dažniausiai turinčios simbolines, kultūroje nusistovėjusias prasmes. Sakykime, dažnas rankų motyvas, implikuojantis etines prasmes ir reprezentuojantis žmogaus veiklą pasaulyje (gerą ar blogą), jo ryšį su kitais, su aplinka; širdis – emocinis žmogaus centras, simbolizuojantis jo žmogiškumą ir apskritai apibrėžiantis jį kaip asmenį, tai kontroliuojantis žmogaus centras, Degutytės poezijoje neretai opoziciškas protui, smegenims, su kuriais paprastai siejama destruktinė, civilizacinė žmogaus veikla – išmanaus, bet destraktyvaus proto valia, eliminuojanti pamatines etines kategorijas, steigiamas širdies (remiamasi: Scott Manning Stevens, „Sacred Heart and Secular Brain“, *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*, ed. by D. Hillman and Carla Mazzio, New York / London: Routledge, 1997, 263–282).

Atnešiu pienių šviesą, jūros vėjo kvapą ir savo kraują,
Pavasariinių topolių viršūnėse išsaugotą... [numeracija laužtiniuose
skliaustuose – *JR*] („Pro palatos langą“, *ŠV*, p. 60–61)

Cituotas eilėraštis susideda (sąlyginai) iš keturių mano skaičiais pažymėtų segmentų. Visą teksto prasminį lauką suglaudžia ir organizuoja pavadinimas, kuris lokalizuoja kalbantįjį ir suteikia eilėraščiui *situacijos* (turinčios gana platų ir stiprų išankstinio vertinimo ir suvokimo krūvį) matmenį, įveda tam tikrą konkretumo, kalbančiojo faktiškumo sluoksnį. Visus teksto periodus jungia kalbančiojo situacijos ir pasaulio santykis, kuris įgauna vis kitas moduliacijas ir susikloja į poetinį siužetą. Šio poetinio siužeto įtampos centras – priešprieša tarp dviejų erdvių: palatos ir už jos ribų esančio pasaulio. Pastarąsias erdves jungia ir jų dialektikas kuria kalbančiojo žvilgsnis bei kryptis ir jo įkūnytumo pasaulyje būseną, kuri iš pirmo žvilgsnio atrodo pasirodanti tik kai kuriose eilėraščio dalyse, tačiau išties vienaip ar kitaip jungia visą tekstą, iš kūno kylančios reikšmės yra šio eilėraščio pamatas. Taigi visą tekstą žymi palata – kalbančiojo situacijos vieta ir jo faktinės būties akiratis. Ši erdvė asocijuojama su sergančiu, pasyviu, nuo pasaulio atskirtu kūnu, kurio *kūniškumas* (pirmojoje šio skyriaus dalyje aprašyta prasme) tokiu atveju itin išryškėja. Beveik iki ketvirtojo eilėraščio segmento dominuoja vizualinis pasaulio jutimas – rega ir iš vaizduotės, atminties kylantys regimieji vaizdiniai, kurie šiuo atveju žymi pasyvią kūno būseną. Nors žvilgsnis ženklina pasyvų kūną, tačiau drauge kaip priešpriešą / priešinimąsi kuria intensyvaus sąmonės veikimo, įkreiptumo į anapus stiklo esantį pasaulį įspūdį. Tokiu būdu atsiranda perskyra tarp negalinčio, sergančio kūno, jo buvimo vienoje apibrėžtoje erdvėje ir siekio, noro veikti pasaulyje ir dalyvauti jo iš principo dinamiškame buvime. Šis siekis pasirodo kaip iš itin intensyvaus ribų patyrimo kylantis troškimas ir asmens nukreiptumas pasaulio link. Pasyvus, sergantis kūnas šiame tekste pasirodo kaip stygius, o nukreiptumas į pasaulį – kaip siekis šį stygių panaikinti; ši įtampa atidengia žmogaus ir pasaulio koreliatyvumo struktūrą.

Tokią sąmonės būseną rodo jau pats pirmas segmentas, kuriame matome, kaip žvilgsnis tarsi įsismelkia į tikrovę, įveikdamas ribas. Pirmoji riba – stiklas, kuri, viena vertus, imituoja ribos nebuvimą (permatoma, trapi), antra vertus, šiuo atveju rodo esminį jutiminį atskirtumą nuo pasaulio. Antroji riba – topolio (tuopos) žievė, kurios skaidrumą, įsirašantį į stiklo vaizdinių paradigmą, lemia į tikrovę prasismelkianti ir vaizdijanti sąmonė; taip nejučiomis eilėraštyje pereinama iš tikrovės į savitu būdu patiriančios sąmonės lygmenį, o medžio kaip gyvybinės žmogaus sistemos koreliato vaizdinys rodo pasaulio asociavimą su savu, kalbančiojo kūnu. Tai gyvybinių kūno ir pasaulio galių, kurios susijungia būtent medžio vaizdinyje, projekcija. Šis vaizdinys sutelkia teksto įtampą: viena vertus, jis nurodo pasaulio ir žmogaus gyvybingumo jungtis (su juo siejamos ir paskutinės eilėraščio eilutės, kuriose matyti kūno ir pasaulio jungtis: „Atnešiu pienių šviesą, jūros vėjo kvapą ir savo kraują, / Pavasarinių topolių viršūnėse išsaugotą...“), antra vertus, per ją atskleidžiamas nuolatinis ribų patyrimas. Tad galima sakyti, kad eilėraštyje ryškėja sąmonės (aktyvios, siekiančios dalyvauti pasaulio ritmuose, patirti) ir sergančio, pasyvaus kūno, esančio palatoje, priešara.

Antrajame segmente matome, kad subjekto žvilgsnis siekiasi pasaulio, esančio už pro langą matomo vaizdo ribų, jis nukreiptas į numanomą, pažįstamą, bet nepasiekiamą erdvę. Šio žvilgsnio plano pasikeitimą rodo žodelis „turbūt“, įtvirtinantis kalbančiojo situacijos prieštarumą ir sąmonės dalijimąsi. Sąmonė apima *numanomą* dinamišką pasaulį, kuris, kaip jau minėjome, pasirodo kaip gyvybės ir ritmingumo manifestacija: antrojo segmento vaizdiniai reprezentuoja pavasario metą, fiksuojamas sąmonės sutankintas gamtos virsmo momentas, kuris visame segmente juda nuo žiemos-pavasario ribos („ištirpo sniegas“) iki sodraus pavasario („žydi medumi“). Trečiajame segmente jau tiesiogiai pasirodo kalbantysis ir jo negalimybės erdvė – „užmerktos akys“ reprezentuoja vidinius sąmonės procesus, veikimo, savo gyvenimo judrumo geismą („nepraeitos kryžkelės vaidenas“), kuris iškart supriešinamas su gulinčiu, pasyviu bei karščiuojančiu kūnu („Ir ant paklodžių pirštams degantiems žvarbu...“). Šis tiesioginis kūno būsenos įtraukimas tarsi

perlaužia visą tekstą. Toliau iš vaizdinio jutimo plano pereinama į taktilinį, kuris šiame eilėraštyje atitinka pasaulio, tikrovės (t. y. dalyvavimo joje) siekio struktūrą: „*O leisk man vienąkart per topolį ranka pabraukti... / Leisk atsigerti vėjo ligi soties... [kursyvas – JR]*“²⁹¹. Vizualusis ir taktilinis (lyta) patyrimo aspektai šiame tekste atstovauja skirtingiems buvimo pasaulyje modalumams. Vizualusis žymi kūno ir sąmonės perskyrą (intensyviai veikianti ir vaizduotė bei pasaulio siekį žadinanti rega vs pasyvus, negalintis kūnas). Taktilinis – sąmonės ir kūno konjunkciją, veikimą išvien, ką įgalina aktyvus kūnas, įveikiantis ribą tarp palatos ir pasaulio. Jutiminio pasaulio patyrimo, kaip paties tiesiogišiausio santykio su pasauliu, vadinasi, kūniško aktyvumo, siekis vėlesnėje Degutytės poezijoje pasirodo tuo pačiu modusu: „Lengva, basakojė – / Raudonom skujom aštriom / Ir pirmosios šalnų ugnim – / Įeinu kaip į gimtą seklyčią – / Į jūros gaudesį ir į spalio vėją. / Aš noriu basa / Kiekvieną žvirgždą pajusti, / Kiekvieną, skujos aiženą / Ir bangoj siūbuojantį krantą...“ („Skaidrų rytą“²⁹¹) Jutimas kūnu pasirodo kaip tikrovės patyrimo amplitudė, savotiška gama. Jo atvirumas pasauliui patiriamas kaip lengvumas, kūno kūniškumo nejutimas. Būtent toks galėjimas dalyvauti pasaulyje, išreikštas ir kaip siekinys, ir kaip sąlyga, eilėraštyje „Pro palatos langą“ suvokiamas kaip harmoningas asmens buvimas pasaulyje, gyvenimo išgyvenimas. Lytos sukuriama kūno integralumas taip pat sukuria ir prasmingos, susitaikančios mirties galimybę, sakytume, atkuriamą „natūrali“ žmogaus gyvenimo tvarka („Ir aš išeisiu [...] / Ir nieko neprakeiksiu.“). Kūno ir sąmonės (įkūnytos sąmonės) harmoningas veikimas pasaulyje atitinka žmogiškąją asmens buvimo pasaulyje tvarką, o liga suvokiama kaip tremties būseną: „Ir nieko neprakeiksiu. / Nes žemės rutulys man *bus namai* [kursyvas – JR]“.

Sąlyginai galime išskirti du dominuojančius įkūnyto „aš“ ir pasaulio ryšių modelius Degutytės poezijoje, taigi ir kūno raiškos modalumus: kūnas ir uždara erdvė bei kūnas ir atviras pasaulis, gamtos erdvė. Pasaulio suvokimas abiem šiais kūno pasirodymo tekste atvejais turi gana skirtingus modalumus ir

---

²⁹¹ Janina Degutytė, *Pilnatis*, Vilnius: Vaga, 1967, 68. (Toliau cituojant iš šio leidinio bus nurodoma santrumpa *P* ir puslapis.)

išreiškia pasaulėvaizdžio įtampas, pačios būties prieštaringumus, suvokimo nevientisumą. Pirmuoju atveju kūnas pasirodo kaip įtempto santykio su pasauliu centras, kaip kad matėme analizuodami eilėrašį „Pro palatos langą“ (nemaža dalis jame įrašytų prasmų išsilaiko ir vėlesniuose Degutytės eilėraščiuose). Kūnas itin aiškiai pasirodo kaip pozicija, iš kurios galimybių kalbama, kaip lemiantis situacijos centras, bet nebūtinai yra tiesiogiai, atvirai aprašomas, jis atsiskleidžia kaip situacijos kontūras, esantis visose jos struktūrose:

Ant ežero kranto
baltos iškilnios eglės... Arba ne.
Ant okeano kranto
linguoja ledinės palmės,
ir paukščiai balti
fantastiški – plevena sparnais...
Aukšti papartynai...
Kai užmerkiu akis –
paparčiai pražysta
aštriom baltom liepsnom.
O paskui vėl tamsu...
Rašau tavo tolimą vardą –
per visą erdvę įstrižai –
nuo paparčio ligi palmės –
truputį užkliudau okeano krantą – –

tik nepajudinu
sustingusių išvargintų sąnarių
ant stalo –
priešais žiemos langą. („Peizažas su paparčiais“, *PS*, p. 36)

Eilėraštyje gana koncentruotai matyti vienas iš Degutytės pateikiamų santykio su pasauliu modelių, jos poezijos subjekto kalbėjimo pozicijų. Jame išskleidžiama keletas Degutytei svarbių pasaulio suvokimo aspektų. Visų pirma – tai tikrovės matymo ir suvokimo problema ir asmens santykio su šia

tikrove variacijos, kurios iškart implikuoja rašto, kūrybos problemą. Tikrovės suvokimas ir šio suvokimo perteikimas Degutytės poezijoje suprantamas kaip asmens, subjekto gimimas, t. y. savito žvilgsnio kaip individualios būties perspektyvos steigimas. Mūsų cituotame tekste matyti, kaip persikloja pasaulio suvokimo ir vaizdavimo savotiškos klostės; perspektyvų kaitaliojimas gana atvirai demonstruojamas, juo žaidžiama. Antroje eilutėje aptinkame pirmąjį persiklojimą: „Ant ežero kranto / baltos iškilnios eglės... Arba ne. / Ant okeano kranto / linguoja ledinės palmės“. Pirmosiose eilutėse iki neiginio sukuriama, galėtume pasakyti, prisiminę Paulį de Maną, natūralus, mimetinis vaizdas, apeliuojantis į galimai prieš kalbančiojo akis esančią tikrovę, tačiau neiginys ir tolesnis tekstas šį mimetiškumą išardo, ir skaitytojui atvirai demonstruojama, kad susiduriama su vaizduotės, suvokimo variacijų formomis. Toks efektas sukuriama varijuojant artimybe / tolimybe, kuri įgyja pažįstama / egzotiška prasmes. Aprėpiamos erdvės mastelis išauga nuo konkrečios, iki vaizduotės galimybėmis apimamos. Visas eilėraštis susideda iš dviejų segmentų, antroji jo dalis, kurioje subjektas identifikuoja savo vietą erdvėje, sukuria „skaitymo atgal“ efektą, paaiškina suvokimo situaciją, transformuojančią pirmojo segmento vaizdinių supratimą. Visos suvokimo variacijos yra kildinamos ir motyvuojamos vieno, konkrečiai prieš subjekto akis esančio vaizdo – užšalusio žiemos stiklo („priešais žiemos langą“). Sakytume, faktinė suvokimo erdvė, rodoma tekste, radikaliai apribojama. Žmogaus sąmonė šiame eilėraštyje pasirodo kaip galinga pasaulio percepcijos ir vaizduotės *konjunkcija*, iš kurios randasi estetinė ir drauge egzistencinė pasaulio plotmė. Ši percepcijos ir vaizduotės konjunkcija analizuojamame Degutytės eilėraštyje rodoma keliais lygmenimis, atskleidžiamas sąmonės judėjimo laukas kaip išorybės (pasaulio formų) ir asmens vidujybės jungtis, kuri ir kildina kūrybinį veiksma (rašymą): „Kai užmerkiu akis – / paparčiai pražysta / aštriom baltom liepsnom. / O paskui vėl tamsu... / Rašau tavo tolimą vardą –“. Akių užmerkimas yra ženklas, rodantis asmens atsiribojimą nuo regimo pasaulio, savirefleksinį judesį, tačiau šiuo atveju matome daugiau ne atsiribojimą įprasta šių opozicijų prasme, bet išorinio pasaulio suvokimo tąsą, kitaip tariant, suvokimo ir vaizduotės jungtį

arba pasaulio buvimą vidujybėje: „Kai už lango namai ir gatvės užmiega, / o prie kojų glaudžiasi tamsoj / kėdė ir stalas, / *po suspaustais vokais* – / ant kalno raudoni klevai / kaip kuorų laužai – / ir išskridusios laukinės žąsys / pilkam šiaurietiškam danguje... / Lapkričio naktį – tamsiausią – / *po suspaustais vokais* – / kasdienybė žėri kaip spektras / [...] [kursyvas – *JR*]“, („...Bet naktį viskas blykčioja ir dega...“, *PS*, p. 92). Toks perėjimas būdingas visai Degutytės poezijai, tačiau svarbus šiame tekste pasirodantis aspektas: atsiribojamas nuo supančio pasaulio (tamsa, uždara erdvė) tarsi kaip opoziciją turėtų implikuoti anapusbės ar transcendencijos nuojautas, reikšmės, glūdinčios „už“ šio pasaulio formų, numatymą ar nujautimą, tačiau Degutytės tekste taip nenutinka, perėjimas vis viena išlaikomas šio pasaulio ribose – „*kasdienybė žėri kaip spektras*“. Degutytei pasaulio grožis, glūdintis jo formose, yra sunkiai apčiuopiamas, bet prasmingos jo tvarkos ženklas, ir ši tvarka yra žmogaus egzistencijos pamatas. Pasaulio grožio formos išsiskleidžia sąryšiuose:

Pasakyčiau,
kad vidunakčiais iš ežero dugno
iškyla balti žirgai
ir lekia juodom eglynų viršūnėm
kaip debesys, –
bet niekas nepatikės.

Pasakyčiau –
pro pilkus rūkus
prasišviečia laivai ir bokštai...
Ir po lietaus kaskadom
pilkapių akmenys dyla
(užkasti giliai po žeme –
išsaugoti
šiaurinio dangaus švytėjimą).
Bet niekas nepatikės.

Kažkur Mėnulio tarpukalnėm
vaikšto mūsų šešėliai.

O Žemės upokšniai
įteka į medžius ir į mus.

Pasakyčiau –
švintant skamba viso pasaulio varpinės.
Ir saulė akimirksniai akmenį nuo tavęs atkels.
Bet niekas nepatikės. („Kasandra“, ŠS, p. 37)

Vertėtų prisiminti tai, ką teorinėje disertacijos dalyje kalbėjome aiškindamiesi Paulio Ricoeuro metaforos sampratą, apie metaforinės tiesos, kaip būdo pasakyti kažką apie tikrovę („matyti kaip...“), įtampą. Metaforinės įtampos konceptas, priminsime, susideda iš būti ir nebūti skirties, Ricoeuro įkurdinamos „būti kaip“ jungtyje (koreliatyvioje „matyti kaip...“ jungčiai), iš kurios jis kildina euristinę metaforos galią. Atrodytų, kad kaip tik tokios įtampos lauke skleidžiasi ir Degutytės eilėraščio „Kasandra“ prasmė. Pati eilėraščio sakymo struktūra sukurta kaip tariamumo, dviprasmiškumo mainymasis, išreiškiamas sakymo abejone, kurią sukuria įtrauktas numanomas abejojantis adresatas – „Pasakyčiau / Bet niekas nepatikės.“ Būtent tokia sakymo struktūra sukuria įtampą, kuri yra paties kuriamo vaizdinio prasmės suvokimo turinys. Tariamumą galėtume pavadinti „kaip“ jungtimi, kuri yra viso cituoto teksto ašis. Eilėraščio vaizdinių pagrindas labai panašus kaip ir anksčiau cituoto „Peizažo su paparčiais“. Apšerkšnijęs lango stiklas suvoktinas kaip „matyti kaip...“ amplitudė – pasaulio formų žaismė, kuri išsiskleidžia ir įvairiais pavidalais pasirodo individualiam žvilgsniui. Panašiai galėtume suprasti rūko, debesų formas, kurios dažnai tampa pasaulio atsikartojimo, junglumo ir interpretacinės gausos metaforomis. Vaizduotė cituotuose Degutytės eilėraščiuose suvokiama kaip pasaulio atsklanda, kuri neeliminuoja pačios tikrovės, nes kyla iš pasaulio matymo ir suvokimo *sąryšių*, o žmogaus gyvenamojo pasaulio struktūros mimetiniu ryšiu sukibusios su jį supančiu pasauliu kaip parankia erdve: „Jei voratinklį / pamėgdžioja šešėliškas mūsų gatvių tinklas... / Jeigu lango šerkšne – / eglių, elnių ir lelijų linijos... / Jeigu tavo lūpose – / paukščio balsas / ir žuvies nebylumas...“ („Jeigu...“, PS, p. 41).

Vaizduotė yra ne kažko nauja sukūrimas, ne pasaulio įveikimas ir autonomiška valia, bet savotiška pasaulio atodanga, jo pamatymas iš patirties ir suvokimo galimybių: „Kai violetiniai debesys / sugula ant gatvių / pamirštų, išnykusių žvėrių kailiais.“ („Prieblanda“, *PS*, p. 19).

Išskleidę Degutytės poezijoje sukurtą vaizduotės, pasaulio suvokimo sampratą, grįžkime prie eilėraščio, kuriuo pradėjome analizę, „Peizažo su paparčiais“. Kaip jau matėme – vaizduotė ir tikrovė Degutytės poezijoje nesudaro apskritai šioms dviem sritims būdingos priešpriešos, veikiau priešingai, vaizduotė yra pasaulio sąryšių pratęsimas. Vaizduotė šiame eilėraštyje yra aktyvaus pasaulio suvokimo *veiksmas*, kuriam priešinamas kūno nejudrumas, negalimumas peržengti erdvės ribas, kurias įveikia vaizduotė: „tik nepajudinu / sustingusių išsvargintų sąnarių“. Tad čia supriešinama patirtis, vaizduotė, kaip pasaulio tūrio ir prasmės aktyvus generavimas, ir uždaroje erdvėje įkalintas kūnas.

Savo kūno išgyvenimas susikloja į pasaulėvaizdžio struktūras kaip tam tikra reikšmių sistema. Uždara kambario erdvė mieste, šaltieji metų laikai sudaro svarbią Degutytės poetinių vaizdinių paradigmą, kurie svarbūs jos pateikiamai žmogaus būties sampratai. Ši vaizdinių paradigma yra opoziciška kitai, susijusiai su gamtos, gyvybės, žydėjimo vaizdinija, labiausiai išryškinta ir aptarta Janinos Degutytės poezijos kritikos ir sukūrusios jos kaip harmoningą pasaulio sampratą teigiančios gamtos poetės įvaizdį. Neretai eilėraščiuose greta atsiduria abi vaizdinių paradigmos, kaip pagrindinės perskyros, kuriose Degutytė įkurdina savo poezijos subjektą: „Žiemų–vasarų grandinė / surakina ledu rankas, / bet saulė kvėpuoja į veidą. / Nes nakties juodu veidrodžiu / praplaukia tai, / kas paslėpta nuo akių.“ („Žiūriu į nakties...“, *PS*, p. 74.) Sukaustančios tikrovės akivaizdoje aktualizuojama atmintis. Žmogaus buvimas nuolatos balansuoja tarp egzistencinės tuštumos ir kūrybingos pilnatvės, kuri Degutytei yra gebėjimas matyti ir suvokti pasaulį, transformuoti jį, atsiminti patirtas jo prasmės akimirkas; pasaulio prasmė nėra duota, jos skausmingai ir sunkiai ieškoma. Kaip tiksliai pastebi Viktorija Daujotytė, „Apskritai Janinos Degutytės pozicija yra klausianti, nerami, ieškanti. Pasaulis, judantis,

susiformuojantis ir vėl skylantis, dūžtantis“²⁹², o „[...] mokslas apie pusiausvyrą Janinai Degutytei ir lieka mokslu.“²⁹³ Nors pasaulis *a priori* yra prasmingas, tačiau žmogus savų erdvių (paties sukurtų), savo negalėjimo yra nuo šios prasmės atribotas; kaip riba dažnai suvokiama uždara erdvė (dažniausiai siejama su žiema, šalčiu, miestu, atidalijančiu žmogaus kūną nuo tiesioginio santykio su jį maitinančia aplinka), koreliuojanti su pasyviu kūnu arba jį numatanti: „Tyli grindys, kėdės ir priegalviai – / tavo sachara. / Tik nuogus pečius užkloja / fantastiškas kaktuso siluetas.“ („Šarvai“, *ŠS*, p. 62.) Degutytės subjektas neretai yra atidalytas nuo gyvybingų, pasaulio prasmės šaltinių ir įkalintas uždaroje erdvėje, kurioje pats savo galiomis turi kurti prasmę: „...Bus iš mėlyno ledo / langai ir ežerai... / Veltui belsis paukščiai ir žuvys... / Ir virš baltų laukų skambės tylą. / Ir dangus pabers ant sniego / žiupsnį saulės, / Kad palesintų mūsų nerimą!.. // O tu patrupinsi / duonos ir juoko, / O tu prisijaukinsi / žiemovidžio naktis / kaip vilkiukus, / Kad nesuplėšytų tavo giesmės.“ (*ŠS*, p. 17); „Kaip tolimas raudonas laivas, / Kurį nesiliaujam sapnavę. / Bet pabundame kūkčiodami – / Ir vėl nieko nėra. / Tik pagalvis ir lubos, / Tik stalias ir knygos.“ („Atsisveikinimas su saule“, *ŠS*, p. 35.) Žmogaus buvimas „tarp“ radikalių priešpriešų – Degutytės poetinės vaizdinijos ašis. Gamtos, gyvybės, vasaros vaizdinių paradigma tokiu atveju dažniausiai pateikiama kaip geismo, siekio objektas, nutolęs laike ir erdvėje, kaip išgyventos prasmės šaltinis, itin išryškėjantis subjektui atsidūrus prie (už) ribos, galimybių patirti pasaulį ir veikti jame slenksčio:

Sausis.

[1] Jau toli spalvoti vasaros sodai.

Jau seniai išblėso raudonos šermukšnių pašvaistės.

Žaisti prisiminimais užtenka. [2] Ant rankų

paimk tą laukinį žvėriūkštį – savo likimą

ir pasakyk jam, kad vis tiek,

kas bebūtų, jis tavo.

---

²⁹² Daujotytė, 1984, 203.

²⁹³ *Ten pat*, 199.

Pasišildykit abu prie geležinių vamzdžių.

[3] (Širdis pasiilgo gyvos –
raudonos mėlynos geltonos
ugnies. Neliesk šito ilgesio.)

[4] Pildosi viskas iš lėto,
kas palinkėta buvo prie lopšio.
Kietai sukandi dantis. Akys sausos.

Sausis. [numeracija laužtiniuose skliaustuose – *JR*] („Sausis...“, *PS*, p. 94)

Šiame tekste labai ryškiai atsiskleidžia Degutytės poezijos subjektui būdinga pozicija ir laikysena – balansuojanti tarp įtampų, dialektiška, pasirodanti kaip raiškus asmens valios aktas, tiksliau – valios akto išsklaida. Eilėraščio dialektinę ašį sukuria „aš“ skaidymasis, savirefleksija, atskleista kaip „aš – tu“ komunikacija; ši komunikacinė struktūra eilėraštyje apgaubta neišskaidyto subjekto kalbėjimo (1 ir 4 segmentai). Subjektas pačiame tekste išsiskaido ir vėl, valios aktu, atgauna vientisumą – susitaikydamas su tuo, kas duota. Kalbančiojo skaidymasis atidengia sąmonės procesus kaip erdvės ir laiko suvokimo implikacijas bei jų nevienaplanišką egzistavimą žmogaus sąmonėje. Sąmonė dvilypuojasi tarp dviejų erdvėlaikių: vasara / atvira, gamtos erdvė (sodai) ir uždaras kambarys žiemą (sausis, geležiniai vamzdžiai). Eilėraštyje svarbūs pokalbio struktūrą segmentuojantys imperatyvai, kurie ženklina erdvėlaikių ir sąmonės judėjimo juose ribas. Aiškiausiai ši riba brėžiama pirmojo ir antrojo segmentų sandūroje – tarp stabdymo (sąmonė nukreipta į praeitį, kurios nebėra kaip faktinio subjekto akiračio, atminties plotmė) ir siekimo (imperatyvo, kuris nukreipia subjektą į čia ir dabar, jo patirties akiratį). Ribos atvėrimas ir įsisąmonimas šiame tekste yra atviras suvokimas, sutampantis su likimo, duoto būties akiračio prisiėmimu kaip skausmo ir ištvėrimo būseną („Kietai sukandi dantis. Akys sausos. / Sausis.“)²⁹⁴. Savo likimo, būties svarstymas dažnai artikuliuojamas per santykį

²⁹⁴ Likimas Degutytės poezijoje yra tiek maišto, tiek susitaikymo įvaizdis, o dažniausiai – skausmo akiratis, riba, kuri duota kaip nuolatinis išbandymas, neretai prieinama kaip buvimo absurdo pojūtis, lydymas abejonės savo būties prasmingumu: „Šildysies po mėnuliui, / vandenį su rėčiu nešiosi / ir pūsi prieš vėją, ir pūsi prieš vėją / dabar ir visados, / kaip prieš du

su erdvėlaikiu: „Po žalia Vakarine žvaigžde, / rodos, aš vėl viską ištvėrsiu, – / jeigu reikia, ir nuo pradžios... / Po žalia Vakarine žvaigžde / tas laukų pasaulis toks didelis, / kad jame nėra vietos mūsų ašarai.“ („Laukinė kriaušė“, *TSIN*, p. 60.)

Žmogaus kūnas Degutytės poezijoje pasirodo ne vien kaip sukaustytas ir apibrėžtas erdvės ribų, bet ir kaip pasijinis kūnas, atkartojantis gyvybės formas, į jas įsiliejantis, pasaulio kviečiamas: „Laukai prilieti – spindi ledu. / Žemė stiklinė – ar ne dūžtama? – / Po stikliniu ir šaltu dangum. / [...] / Žiūrėk, / Po tavo oda / Kraujas ir ilgesys / Raudonu debesiu plaukia.“ („Stiklinis etiudas“, *P*, p. 53.) Kraujas, venų tinklas žmogaus kūne Degutytės poezijoje atitinka gyvybinės vandens prasmes. Upių vagos, medžių syvai, žmogaus venos jos eilėraščiuose susilieja į gyvybės tinklą, jungiantį gyvąsias pasaulio substancijas ir jų judėjimą (gyvybė Degutytės poezijoje išreiškiama kaip gyvybingos materijos judėjimas), taip pat įgaunančias ir tekančio laiko prasmes: „Tekėk, tekėk, / kraujo upe – / per kiek tūkstantmečių tu įplaukei į mane?... // Tekėk, tekėk – / nuo pėdų, / sustingusių lapkričio moly, / ligi delnų ir pirštų, / pratiestų į tamsėjančią žemės naktį, / ligi gaisro atošvaitų veiduose... / [...]“ („Raudonoji upė“, *P*, p. 61.)²⁹⁵ Eilėraštyje matome, kaip vienos gyvybinės substancijos transformuojasi į kitas, ir savo kūno vaizdinys *pasirodo suvokimui kaip pasaulio erdvė*, kaip medis – pasaulis ir kūnas yra persidengiantys fenomenai, o jų santykis – reikšmės radimosi sritis. Subjekto gyvybinė galia – pasaulio ilgesys, juntamas kūne, jo formos atkartoja pasaulio gyvybės formas, o pasaulio prasmės atsiliepia per savą kūną, jo išgyvenimą: „Aidus pasauli, / kursai kalbi / tolydžio jūros bangavimu / ir samanų nebyliais žodžiais, / kursai dovanoji / gyvenimą kaip džiaugsmą / [...] / Palaimink / mūsų sielas ir kūnus / meilei tikrai vienatinei – / pražystančiai, / kai mes bangų viršūnėse, / kai kraujas paklūsta saulei, / o mirtis atsitraukia / [...]“ („Aidus pasauli...“, *TSIN*, p. 75.) Cituotame tekste per bangavimo vaizdinį sukuriama

---

tūkstančius metų, / nesgi sieną kakta pramušti / tavo – tavo likimas.“ („Žaidimas su patarlėmis“, *TSIN*, p. 25.)

²⁹⁵ „Mano kūne – protėviai... / Jų skausmo priplūsta / man į akis, kai / žiūriu į pasaulį. / Jų rankomis / liečiu senas / svetimas obelis / – kaip savo.“ (*TSIN*, p. 45.)

du jo klodai: jūros bangavimas ir žmogaus kūno bangavimas, kaip jo gyvybinių galių išgyvenimas, koreliatyvus pasaulio kalbėjimui. Alphonso Lingio teigimu, „Gyventi, – vadinasi,aidu atliepti vibruojančius daiktus.“²⁹⁶ Lingis kalba apie pamatinį pasaulio formų judrumą, lemtingą mūsų komunikacijai. Pagrindinis filosofo teiginys tas, kad žmogaus komunikacija yra esmiškai įklimpusi į pasaulį ir aidu jį atliepia: „Iš supančio materialumo aido ir jo gaudesy įgyja pavidalą mūsų sakomos frazės, siunčiamos tam, kad į jį sugrįžtų.“²⁹⁷ Materialumo aidas – pasaulio skleidžiami garsai, jo substancijų gestai, kurie dalyvauja žmogiškoje komunikacijoje. Lingis mėgina žmogiškąją komunikaciją sugrąžinti į pasaulį, sukabinti su nepaliaujamais jo garsais ir substancijų dinamiškumu. Su šia Lingio mintimi grįždami prie ką tik cituoto Degutytės teksto, matome, kad pasaulio aidėjimas („Aidus pasauli“) yra pasaulio formų kalbos girdėjimas ir atliepimas žmogaus kūne. Pasaulio formos – jų judėjimas, ritmai – yra kalba, ataidinti ir juntama žmogaus kūne, per kūną, nes žmogaus kūnas – viena iš jų: „Rasom raudonom prie žemės kabo serbentai. / Ir noksta obuoliai dangaus platumoj. / Viduvasario kaitroj, / Ilgiausių dienų ir trumpiausių naktų sūpuoklėse / Noksta kūnas / Kaip vaisius, / Penimas žemės duona juoda, / Ir saulės raudonu vynu, / Penimas bučiniiais ir vėjais – / Noksta kūnas – / Žemės ir saulės vaisius.“ („Tarp žemės ir saulės“, *P*, p. 74) Kūnas yra gyvybės *judėjimas*, įrašomas į tą pačią paradigmą kaip ir augančios, nokstančios gamtos formos. Pulsuojantis, nokstantis gyvybingumas, gamtos pilnumas, atsiskleidžiantis per sirpstančias, sodrias jo substancijas, – svarbi Janinos Degutytės poetinių tekstų faktūra, į kurią įrašomas ir žmogaus kūnas. Kūnas nėra atskiras nuo pasaulio Degutytės poezijoje – darni pasaulio gyvybės formų ir kūno koreliacija, kūno atvirumas gamtai yra jo gyvybinės galios pasirodymas. Sąryšis su gamtos, plačiau, pasaulio formomis nėra vien deklaratyvus tapatinimasis ar romantinis gamtos antropomorfizavimas. Jis aptinkamas savame kūne kaip pasaulį ir „aš“ vienijantis pagrindas.

²⁹⁶ Alphonso Lingis, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, vert. M. Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1997, 90.

²⁹⁷ Lingis, 1997, 96.

Gyvenamasis kūnas junta savo mediškumą, paukštiškumą etc., tai savotiškas kūno suvokimas ar jame surandamas žinojimas. Lingis, savo fenomenologiniuose aprašymuose mėginantis atskleisti žmogaus buvimo pasaulyje modalumus, pabrėžia, kad kūnas – nėra riba ar kevalas, kuriuo subjektas atsidalija ir tampa individualybe savyje. Jis pabrėžia esmiškai simbiotinį žmogaus kūno buvimo pasaulyje būdą, pradėdamas biologiniais argumentais, baigdamas gyvenamojo kūno patirtimi: „Mūsų judesiai nėra spontaniškos iniciatyvos, nukreiptos prieš inertiškas mases; mes judame vėjo gūsių, šlamančių medžių ir gyvybingų kūnų apsupty. Mūsų judesius veikia kraujo tėkmė, vėjo pulsavimas, tarsi nendrių šiūravimas ritmingi cikadų garsai rudenio medžiuose, pravažiuojančių automobilių ūžesys, voverių šuoliai ir pajutusio pavojų elnio nerimastis.“²⁹⁸ Šiame aprašyme mėginamas sugauti apsupties ritmiškumas, kuris sugražina kūną į pasaulį. O pacitavome jį manydami, kad aprašyme itin tiksliai įvardijama tai, ką aptinkame Degutytės poezijoje. Asmens kūnas sugauna pasaulio ritmus ir iš jų formuojasi, Degutytės metaforika įsismelkia kaip tik į šį pasaulio formų pralaidumą ir jas įaugina į kūną bei atvirksčiai: „kai nešu tave / raudonam / medyje, / savo vieninteliam, išsišakojusiam / kraujo medyje“ („Druska“, *PS*, p. 32), „Užčiuopiu pirštais gluosnių pulsą – / kaip didelę ir sunkią prasmę.“ („Maudaus ryte kaip ežere...“, *ŠS*, p. 30), „Smilkiny suplazdėjo pulsas kaip vyturys...“, („Rytas“, *P*, p. 38), „Bet saulės kvapas kutens, / kai suleisi dantis į geltoną obuolį. / Bet žemė glūdės po kairiu delnu, / kai duoną rieksi iš ryto.“ („Horoskopas“, *ŠS*, p. 24–25).

Tačiau visgi dažniausiai šie kūno ir pasaulio ryšių aspektai Degutytės poezijoje išreiškiami kaip troškimo, siekio forma:

Pilkas žiemovidžio dangau,
nusileisk į mano akis.
Sūri, nepavergiama jūra,
įtekėk tu į mano kraują.

---

²⁹⁸ Alphonso Lingis, *Pavojingos emocijos*, vert. I. Skaržinskaitė, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002, 33.

Tylios žolės ir medžiai sparnuoti,
įsišaknykite mano kūne.
Spinduliai ir balandžiai,
nutūpkite man į delnus.
Švilpiančios pūgos iš gatvių ir aikščių, –
įeikite į mane.
Greičiau!
Vieną kartą vis tiek jūs visi išeisite
ir paliksite mane vieną – su žeme. („Crescendo“, P, p. 65)

Šiam eilėraščiui skaityti itin svarbus pavadinimas. *Crescendo* yra muzikologijos terminas, reiškiantis garsumo stiprėjimą. Eilėraščių, kuris, kaip matome, ritmuojamas liepiamosios nuosakos prasminių kirčių, skaitome kaip imperatyvų savo buvimo kūnu išskleidimą, ryšio su pasauliu augimą / auginimą. Kūnas šiame tekste suformuojamas iš patirties ryšių kaip pasaulio vertikalė, ašis, pasaulis įrašomas į patį asmens buvimą, kaip jį maitinanti ir palaikanti galia. Teksto siužetas skaitytinas kaip simbolinis. Jo simboliškumą sukuria gyvybės ir mirties priešprieša, atsirandanti eilėraščio pabaigoje. Iki šauktuko („Greičiau!“) tekstas intensyvėja, jo ritmas ir vaizdinija susiglaudžia į savos gyvybės auginimo siužetą, kuris pateikiamas kaip intensyvus pasaulio prisitraukimas. Paskutinėse dviejose eilutėse matome jau priešingą trajektoriją – pasaulio atitolimą, kuriuo metaforizuojama mirtis. Mirtis – pasaulio fenomenų ir kalbančiojo atsiskyrimas, pateikiamas kaip akistata su pamatine substancija – žeme, statiška ir niekaip necharakterizuojama. Visos prisitraukiamos pasaulio substancijos buvo paženklintos epitetų, nusakančių jų galios ir patyrimo pobūdį, žemė – priešingai, necharakterizuojama, ji šiuo atveju atitraukta nuo pasaulio ir atliepia paties subjekto būseną: „paliksite vieną – su žeme“.

Tai, ką mėginome aprašyti šioje disertacijos dalyje, yra įvairiuose Degutytės tekstuose išsiskleidžiantis siekis būti arti dalykų. Merleau-Ponty percepciją siūlo suvokti ne kaip tikro objekto konstituavimą, bet kaip mūsų

įsiterpimą tarp daiktų. Degutytei toks tikrovės konstituavimas yra geidžiamas siekis, o drauge – nuolat siekiama įveikti riba. Siekis būti kuo arčiau pasaulio, kuo intensyviau jį patirti yra tiek tikrovės, tiek kūrybingumo ieškojimas. Degutytei pasaulio gausos patyrimas yra ir savos vaizduotės, savo kūrybinių galių suradimas, nes vaizduotės galia kurti substancijas ir aptikti jų ryšius savotiškai atitinka kūrybingą pasaulio formų žaismę ir judėjimą, kaip tik todėl ji gali parašyti eilutę „Kai sukvėpuoja žodis“ (TSIN, p. 76) arba eilėraščio skaitymą įvardyti jutiminiais vaizdiniais, kurie yra savotiški gyvi kanalai tarp kalbančiojo ir suvokiančiojo – „nežinau, ar įsileis / dvi krūpčiojančias eilutes / kažkieno šilta atmintis.“ („Valanda...“, TSIN, p. 86.) Santykis su savu kūnu ir tikrove išsiskleidžia kaip troškimas būti arti dalykų, įsigyventi pasaulyje, tai tikrumo siekis, kuris, Degutytės suvokimu, steigia jautrumą pasauliui ir santykį su *kitu*, sudarantį asmens etikos pamatą. Pastarąjį aspektą kiek kitu lygmeniu išskleisime kitoje disertacijos dalyje.

5. Gamtos ir istorijos ryšiai poezijoje – vertybinė sistema

Santykis su gamta – viena labiausiai įvairuojančių Janinos Degutytės poezijos plotmių. Analizuodami ankstyvojoje jos poezijoje kuriamą peizažą, matėme, kad santykis su savu kraštu, jo gamtovaizdžiu atsiskleidžia daugiau siekio formomis, o meninis vaizdas kuriamas labiau kliaujantis kultūroje egzistuojančiais vaizdiniais, kultūrinėmis savo krašto suvokimo „normomis“. Taip pat užčiuopėme, kaip šis santykis ima palaipsniui kisti, mėginome surasti tam tikras motyvines santykio su gamta plotmes, kurios turėtų padėti geriau atskleisti gamtos suvokimo būdą visoje Degutytės poezijos sistemoje. Apytikriai nuo *Šiaurės vasarų* Degutytės eilėraščiuose ryškėja individualėjantis santykis su gamta, randasi stipresnis refleksinis eilėraščių matmuo. Šis aspektas matytinas kaip vienas iš raktų suvokti minėtame ir vėlesniuose rinkiniuose Degutytės kuriamas prasmes, susidaryti jos formuojamų prasminių sistemų vaizdą bei užčiuopti svarbius pasaulėvaizdinius siužetus, mat santykis su gamta įgyja įvairių modifikacijų ir dalyvauja įvairių pasaulio profilių refleksijoje. Tad šio skyriaus uždavinys – santykio su gamta analizė – bus kiek platesnis. Įtrauksime ir kitas per sąryšį su gamta ar iš jo kylančias Degutytės poezijos plotmes, intensyviausiai – istoriškumo suvokimą, labiausiai susijusį su ryškia asmens savivokos artikuliacija. Būtent šį raktą renkames dėl to, kad vienas svarbiausių Degutytės eilėraščių subjekto uždavinių – suformuluoti savą žmogaus ir jo būties pasaulyje sampratą, t. y. suvokti ir įvardyti žmogaus vietą ir jam skirtą uždavinį pasaulio tvarkoje. Kaip tik todėl apie Degutytės poezijoje atsiskleidžiantį gamtos išgyvenimą ir istorijos refleksiją negalima kalbėti atsietai nuo jos formuluojamos moralinės sistemos, taip pat jos poezijos subjekto situacijos, kurios įvairavimas tiesiogiai susijęs su gamtos ir istorijos suvokimo įvairavimu.

5. 1. Gamtos ir istorijos sąryšiai – asmens savivokos pamatas

Maurice'as Merleau-Ponty pabrėžia, kad žmogus gyvena tiek gamtos, tiek kultūros akiratyje. Gyvenamojo pasaulio reikšmės rodosi kaip šių dviejų pamatinių sričių sampynos, pamatinis neatskiriamumas; šios abi sritys yra pralaidžios viena kitai, o jų koegzistencija gimdo žmogiškąją savipratą ir žmogus savojo pasaulio reikšmės aptinka kaip tik jų sąryšiuose: „Kaip gamta prasiskverbia iki mano asmeninio gyvenimo centro ir susipina su juo, taip [mano] elgsena nužengia į gamtą ir išsidėsto joje kultūros pasaulio pavidalu. Aš turiu ne tik materialų pasaulį, gyvenu ne tik žemės, oro ir vandens terpėje, mane supa keliai, dirbami laukai, kaimai, gatvės, bažnyčios, namų apyvokos reikmenys, varpelis, šaukštas, pypkė.“²⁹⁹ Kaip tik dėl to asmuo save, drauge ir kaip biologinę būtybę, suvokia ciklinio laiko perspektyvoje, o kartu – linijinio, į kurį, bent Degutytės pasaulėvaizdžio atveju, žmogų įtraukia kultūrinė jo veikmė, garantuojanti tvermę (Arūno Sverdiolo monografijoje *Steigtis ir sauga* aprašytąja prasme). Bei priešingai, gamtą suvokia ir kaip nuolatinę, sakytumė, anoniminę kartotę, kai vienas tos pačios rūšies narys pakeičiamas kitu tokiu pat, ir istorišką, kai randasi žmogaus ir gamtos santykio konkretumas, kai, pavyzdžiui, sakau, ne „medis“, o „tas medis, kuris...“, kai išgyvenama ne begalinė kartotė, o santykio konkretumas, steigiantis asmeninį, egzistencinį laiką: „[...] Balandis! / Niekas nesikartoja. / Tu pirmas. / Ir tuo žalsvai stikliniu / patvinusiu vandens keliu / nueisime tik vieną kartą.“ („Balandis“, *TSIN*, p. 40). Laiko problemą Degutytė gvildena iš skirtingų pozicijų, mėgina gretimai svarstyti ir gamtinio, ir istorinio laiko suvokimą, o žmogų matyti kaip sava patirtim apglėbiantį abi suvokimo galimybes, todėl savotiškai tarp jų balansuojantį.

Czesławas Miłoszas įvardija istoriškumą ir gamtiškumą kaip susipynusį žmogaus gyvenamojo akiračio ir jo suvokiamos prasmės tinklą, nesusiedamas istoriškumo vien su žmogaus veiklos sritimi, bet padarydamas jį

---

²⁹⁹ Maurice Merleau-Ponty, „Kitas ir žmonių pasaulis“, vert. V. Pivorius ir A. Sverdiolas, *Baltos lankos*, nr. 14, 2002, 153.

žmogaus sąmonės fenomenu, susijusiu su visomis jo gyvenamojo pasaulio sritimis: „Istoriškumas gali atsiskleisti ir architektūros detalėje, kraštovaizdžio reljefe, medžiuose, kaip tuose, kurie auga netoli mano gimtinės – ąžuoluose, atsimenančiuose mano protėvius pagonis. Nors tiesa ir tai, kad tik suvokta grėsmė, persekiojanti tai, ką mylime, leidžia pažinti laiko lygmenis ir kiekviename daikte, kurį matome ir liečiame, jausti praėjusių kartų esamybę.“³⁰⁰ Miłoszas įvardija keletą esminių žmogaus istoriškumo ir gamtiškumo suvokimo aspektų, itin svarbių poezijai suvokti. Istoriškumą jis atskleidžia kaip mažų mažiausiai dvilypį fenomeną: pirma – kaip žmogaus suvokimo, jo gyvenimo istoriją, susiformuojančią iš jo jutimo, suvokimo akiračio ir sambūvio su kitais, ir kaip išorinę jėgą, kuri daugiau priklauso svetimiems, vadinasi, randasi kaip grėsmė, įsiveržianti į žmogaus gyvenamojo pasaulio akiratį ir jį transformuojanti. Prie istorijos, kaip grėsmingos karo jėgos, grįšime kiek vėliau, tačiau pirmiausia norime pabrėžti, kad gamtos ir istorijos (taip pat: ciklinio ir linijinio laiko) suvokimas komplikuojasi įtraukus asmens sąmonės, suvokimo aspektą, kuris istorines, tvermės reikšmes gali suteikti augalui, o tam tikrus istorinius procesus matyti kaip būdingus ciklus tokioje pat būdingoje priežastinėje „eigoje“. Istorijos, kultūros ir gamtos sąryšių mąstymas yra vienas pamatinių Degutytės savivokos artikuliavimo būdų. Jos poezijos subjektas nuolatos yra šių dviejų galingų jėgų dialektikos centre; šios jėgos persipina žmogaus gyvenamajame pasaulyje ir yra pamatinės savivokos naratyvų ašys. Žmogus, atėjęs į pasaulį, taip pat atsiduria savotiškai dvilypėje situacijoje: jis ateina į sutvarkytą, reikšmingą pasaulį, o drauge – kuria jį iš naujo:

Testamentas –

šitos užtvarų spygliuotų liekanos
kaip erškėtrožių šakos
su uogom raudonom atminty...

---

³⁰⁰ Czesław Miłosz, *Poezijos liudijimas*, vert. B. Speičytė ir M. Kvietkauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 12.

Testamentas –
kai kaip įšildyti saulėj akmens,
išmėtyti po visą žemę...

Ir jaunos motinos,
palikusios savo motinas
po salvėm ir dūmais ant kelio, –
irgi testamentas.

Tos tvirtos ir baltos galvos,
palaidojusios savo jaunystę, –
irgi testamentas...

Tau atiduota viskas,
Visas gyvenimas!
Su penkių vandenynų audrom
Ir kriauklėse glūdinčiais perlais,
Su penkių žemynų vaisiais, gėlėm,
Su kregždžių sparnelių mirgėjimu...
Tau atiduota viskas.
Tik saugok saulę!
Tik nepakeisk jos į skardų varinį būgną.
Tik saugok saulę,
Deginančią pirštus
ir amžiną – – –

Tik saugok saulę! („Testamentas“, *ŠV*, p. 43–44)

Eilėraščio struktūra sudaryta, galima pasakyti, pagal laiko suvokimo modelį: kalbančiojo užimama vieta – numanomas „čia ir dabar“, tačiau refleksija nukreipta ir į praeitį, ir į ateitį; tad pagrindinis teksto siužetas yra sąmonės pastanga apimti keletą laiko plotmių. Ši pastanga išsiskleidžia kaip asmens savivokos susiformavimo siužetas: pradedant paveldėjimu, baigiant užduotimi ateičiai. Pirmoji teksto dalis (iki eilutės „Tau atiduota viskas“) – atgręžiama į praeitį, kurią asmuo paveldi ir turi integruoti į savo savivoką. Tokį imperatyvą pirmiausia implikuoja testamento reikšmė: tai

tiesiai į asmenį apeliuojanti forma, kuri tiksliai apibrėžia tai, ką asmuo paveldi, dar daugiau – ji įpareigoja, kažkieno kito, iš praeities bylojančio ir nebeesančio vardu, yra imperatyvus *kito* balsas. Tad testamentas suvoktinas kaip istorijos balsas, balsas, kuriam galima priskirti vardą ir veiksma, o tie, kuriems priklausė vardai ir veiksmai – jau išėję. Ypač gerai ši struktūra atsiskleidžia pirmajame, stipriausiam eilėraščio posme: „šitos užtvarų spygliuotų liekanos / kaip erškėtrožių šakos / su uogom raudonom atminty...“ Pirmoji eilutė galima suvokti kaip istorijos pėdsakas, tai, kas yra likę patiriamoje dabartyje, – liekanos, kitaip tariant, realus vaizdas. Palyginimas čia yra pati santykio su istorija ašis, kuri pirmiausia rodo interiorizavimo veiksma, antra – žymi patį suvokimo procesą, suvokiama „kaip“. Atmintis šiame segmente yra išsauganti, sugrąžinanti turinius, istorijos gyvybės sąlyga: spygliuota viela pateikiama kaip nykstanti, erškėtrožė – priešingai – gyva substancija; erškėtrožės šakos vaizdinys atitinka spygliuotos vielos vaizdinį, tačiau šių vaizdinių buvimo greta pagrindas – nykstančios ir gyvos substancijos supriešinimas, kuris leidžia prabilti apie sąmonės suvokiamą kitų išgyventą skausmą. Išties per erškėčio šakos su raudonomis uogomis ir spygliuotos vielos palyginimą Degutytė sugeba įvardyti pačią istorinio paveldėjimo kaip atsakomybės už kitų skausmą ašį, prabilti apie skaudžių praeities įvykių paveldėjimą kaip čia ir dabar esantį žmogaus akiratį. Gyva substancija susiejama su atmintimi, kuri paveldi tam tikrus skausmingus turinius, leidžiančius suvokti dabartyje pasirodančius praeities pėdsakus, ir tuos turinius – perduoti. Gerokai vėlesniame tekste Degutytė kur kas tiesiau įvardija tokią istorijos sampratą: „Istorija, istorija – / ne papirusai, ne sausi pageltę pergamentai, / ne marmuras ant pjedestalo – / istorija įrašyta žmogaus širdyje – / jos atminty, jos vilty – / [...] / įrašyta – paslėpta – užkeikta / toj širdy, / kuri plaka po tavo delnu, / toj širdy, / kuri šią akimirką / nepastebėta / praeina pro tave“, („Istorija istorija...“, *TSIN*, p. 68). Atmintis susiejama su širdimi kaip gyvuojančiu asmens centru; širdies atmintis – tai susisaisčiusi, įtraukta sąmonė, kuri priešinama su daiktu, kaip grynu, sakytume „objektyviu“ praeities liudytoju, stebimu ir esančiu išorėje. Daiktas, kuris neįtraukiamas į žmogaus

emocinį, išgyvenimo reikšmių pasaulį, Degutytei yra liudijantis nebyliai ir nedalyvauja žmogiškojoje komunikacijoje.

O dabar vėl grįžkime prie analizuojamo eilėraščio „Testamentas“. Kaip jau matėme, pirmojoje dalyje subjekto žvilgsnis nukreiptas į skaudžią istorinę praeitį, kuri suvokiama kaip imperatyvus paveldėjimas ir įpareigojimas. Kaip įpareigojimas jis pirmiausia suvokiamas todėl, kad formuoja ateities perspektyvą. Antrojoje eilėraščio dalyje subjekto žvilgsnis nukreipiamas į dabartį ir ateitį, įvardijamą kaip naują gyvenimo siužetą, kurį turi įgyvendinti eilėraščio „tu“, šiuo atveju ir sutampantis su eilėraščio „aš“ (autokomunikacinis modelis), bet įtraukiantis ir kitus. Segmente galime aptikti biblinio Adomo siužeto atšvaitų. Viena vertus, pirmajame segmente susiduriame su jau apgyventu pasauliu, kuris paveldimas kaip žmogiškųjų reikšmių sistema, kita vertus, antrajame segmente persikeliamė į visai kitą plotmę, gamtinių, ar net sakytume pirminių, pasaulio substancijų, apimančių kone visas pagrindines gamtines struktūras: vandenį, žemę, orą. Taip atskleidžiamas žmogaus egzistencijos ir veikmės pasaulyje dvilypumas: kiekvienas ateinantis į pasaulį yra tarsi pirmasis žmogus, o drauge turi integruoti į savo būties suvokimą ankstesnę žmonių buvimo pasaulyje patirtį. Šis integravimas kartu yra ir savotiškas alegorinis siužetas: skaudi patirtis tampa pozityvios ateities pagrindu ir imperatyvu ją kurti – „saugok saulę“. Saulės prasminis laukas Degutytės poezijoje įvairuoja, bet dažniausiai ji traktuojama kaip virš žemės ir virš žmogaus buvimo, hierarchinės pasaulio vertikalės viršuje esanti gyvybinė ir kuriančioji galia, savotiška demiurgo akis, išjudinanti ir persmelkianti visa, kas yra žemėje: „Perveria aukso kardais / Žemės kamuolį kvapų, / Perpintą upių arterijom – / Pulsuojančiom ir žydrom. / Perveria mano kūną, / Kaip gluosnio lapą, / Persunktą ūkanų dūmais / Ir giedrom. // Saule, perverk likimą kaip miško gervuogę gaižią. / Nerimas nenuryjamu kąsniu sustoja gerklėj rupus.“ (*M. K. Čiurlionio „Saulės sonatos“ motyvais*, „Andante“, *ŠV*, p. 37). Tačiau pasaulis Degutytės poezijoje, bent jau iki rinkinio *Tarp saulės ir netekties*, nėra išskaidomas į aiškias opozicijas:

gamta / istorija, pirminis gamtos pasaulis / žmogaus istorija³⁰¹. Šios sferos susipynusios, žmogus neturi galimybės patekti į aistorišką, pirminį pasaulį, nors pastarasis ir būtų suvokiamas kaip geidžiama vertybė:

Ar norėtum pamatyti saulę, –
Niekad nesrovenusią
Pro nesušildomą ledinį grotų metalą,
Niekad nespindėjusią
Spygliuotų vielų kraujyje,
Niekad nešvietusią taip krūpčiojamai
Pro krematoriumų tirštus ir juodus dūmus
Ir niekad nesisupusią
Ant blakstienų sūriam laše, –
Ar norėtum pamatyti saulę?.. („Ar norėtum pamatyti saulę...“, *ŠV*, p. 45)

Klausianti eilėraščio „aš“ pozicija šiame tekste sukuria dviprasmybės efektą, savotišką dialektiką tarp gėrio ir blogio. Saulė eilėraštyje „Testamentas“ turi pozityvaus vertybinio centro ir orientyro poziciją; imperatyvas „Tik saugok saulę! / Tik nepakeisk jos į skardų varinį būgną“ galimas matyti kaip egzistencinė programa, žmogui atiduotas „visas pasaulis“, kaip jo atsakomybės sfera kurti gėrį. Tačiau mūsų tik ką cituotas eilėraštis, rinkinyje einantis iškart po eilėraščio „Testamentas“, saulės, kaip atstovaujančios pirmines, aistoriškas gėrio struktūras, sampratą komplikuoja. Minėta kuriama dviprasmybė nurodo iš esmės žmogaus pasauliui, jo gyvenamajam akiračiui būdingą dviprasmiškumą, t. y. jo balansavimą tarp gėrio ir blogio. Žmogaus žvilgsnis aprėpia abu pasaulio planus ir jo egzistencija balansuoja tarp šių dviejų pasirinkimų: pasaulio geismo be blogio

---

³⁰¹ Labai svarbu pasakyti, kad gamtos ir istorijos ryšiai, žmogiškasis jų suvokimas ir interpretavimas Degutytės poezijoje labai įvairuoja, kinta, nuolat permąstomas iš naujo. Čia pasirenkame keletą aspektų, kurie kituose eilėraščiuose gali būti traktuojami visiškai kitaip, tačiau tokie skirtumai nepaneigia vieni kitų, jie rodo, kad mūsų aptariamų ryšių yra vienas svarbiausių Degutytės poezijos rūpesčių, kurių sprendimo ar išaiškinimo ji ieškojo neturėdama aiškaus atsakymo.

ir suvokimo, kad blogis neišvengiamas. Tad gamta ir istorija Degutytės suvokiamos kaip vienos esminių žmogaus pasaulio tvarkų.

Istorija Degutytės poezijoje bene dažniausiai pasirodo kaip išorinė grėsminga jėga, ardanti nusistovėjusią gyvenamąją tvarką, jos hierarchiją (apie tai jau buvo šiek tiek kalbėta skyriuje, skirtame peizažo poetikai). Žmogaus pasaulio tvarka Degutytės poezijoje yra hierarchizuota, šia hierarchija remiasi vertybinė žmogaus pasaulio tvarka, vadinasi, ir jo gebėjimas orientotis pasaulyje. Antano Masionio teigimu, toks poetinis mąstymas, kaip Degutytės, „[...] užuot aprašęs ar registravęs poetinę tikrovę, atrenka iš jos didžiausią dvasinę jėgą turinčius elementus, ją hierarchizuoja.“³⁰² Galėtume sakyti, kad istorija pasidalija į dvi savo galias: steigiamąją ir griaunamąją – ji pati save kuria ir pati save ardo:

Pro senkapių smėlį rupų –
Vario apyrankės ir žiedai,
Žalganais šimtmečiais apneštas vario ašotis, –
Aitriai saldus midus tau buvo – prie lūpų,
Šviesūs, šieniu kvepią plaukai
Ir stiprios rankos – trapios ir besotės...

Tau valgio ir gėrimo į tą kelionę įdėta...
Ir žemėj gimtoj – radai vienintelę vietą.
O mes,
Nuo kokio ešelono mes
Pradėsime tą kelią?
Kas – priešas ar brolis –
Mums prie sukepusios burnos
Prinešęs, vandenį žemėn išpils?
Kas – sniegas ar molis –
Mūsų galvas į savo delnus paims? („Vidukelės“, P, p. 31).

---

³⁰² Antanas Masionis, „Kelias aukštyn“, *Literatūra ir menas*, 1968 05 25, 5.

Eilėraštyje gana aiškiai matome, kaip kurianti, reikšmę perduodanti istorija virsta pačią save naikinančia jėga. Iki antrojo posmo frazės „O mes“ istorijos vaizdinys kuriamas įtraukiant laiko ašį, savotišką spiralę: ji išnyra iš mirties, pasirodo kaip gyvybės mirtyje ryškėjimas („Pro senkapių smėlį rupų“), kurio siužetas pateikiamas nuo mirties iki aitraus ir godaus gyvybiškumo, išreiškiamo aštriu skoniu ir gyvenimo geismu bei jėga („Ir stiprios rankos – trapios ir besotės“). Toks istorijos siužetas ar modelis laikosi ant intersubjektyvių pamatų, suorientuoto žmogiškųjų sąryšių pasaulio. Nuo eilutės „O mes“ prasideda kitas, priešingas siužetas. Pirmoji dalis buvo formuluojama kaip teiginiai, o pastaroji – pakimba kaip klausimas, rodantis, kad kalbėjimas persislenka į visai kitą lygmenį. Kalbantysis, kuris tapatinasi su „mes“, savo buvimą užčiuopia tik „čia ir dabar“, jis nėra surištas su praeitimi ir su *kitais*, todėl ir jo ateitis neturi aiškaus perspektyvinio modelio. „Ešelonas“ nurodo tiek konkrečius istorinius įvykius, tiek drauge yra atsitiktinio sambūvio, atsitiktinės gyvenimo krypties simbolis. Kaip tik nuo ešelono prasideda kančios ir išvietinimo istorija.

Išvietinimas, istorijos kaip grėsmingos, save pačią naikinančios jėgos dominavimas, išjudina žmogiškojo pasaulio pamatus. Žmogus, negalintis perimti kultūrinių, žmogiškųjų reikšmių nebepajėgia steigti prasmės. XX a. istoriją Degutytė traktuoja kaip nuopuolio istoriją, kuri iškrinta iš bendrosios istorinės pasaulio tvarkos, kaip ir ankstesnieji su žiaurumu siejami žmonijos istorijos etapai: „... Dar oloje nenubluko / raudona liepsnojanti linija – / bėgantis elnias... / Dar prasišviečia iš rūko / jo šauksmas / ir šuolių trapių skambesys... / Dar pulsuoja jo gyslose / vėjas ir žvaigždės... / Dar užiančią upę / jo nerimas pasivys... / Jis persöks užnuodytas jūras / ir pelenų baltus kalnus – / Kaip viduramžių laužus / ir osvencimus – / aukštai iškelta galva... / ... Ir virpės akmeny nervinga linija – / saulės ir kraujo spalva... / Ir skubės į būsimus šimtmečius / raudonas bėgantis elnias...“ („Bėgantis elnias“, *P*, p. 42). Vėlgi matome dviejų istorinės veikmės modelių susikirtimą: kuriančiosios žmogaus

veiklos, ženklintos pirmųjų piešinių uolų sienose³⁰³, ir naikinamosios. Bėgantis elnias – kūrybingos žmogaus istorijos metafora, kuria apčiuopiamas jos judėjimas nuo pačių pirmųjų steigiamųjų žmogaus veiklos ženklų. Šios istorijos reikšmės suvokimas eilėraštyje eksplikuojamas kaip kultūros ženklo prasmės suvokimas ir išsklaida. Elnią ženklina vien linija – „Dar oloje nenubluko / raudona liepsnojanti linija“. Žodelis „dar“ šiame tekste aiškiausiai lokalizuoja kalbančiojo perspektyvą – gebančio perskaityti ženklą, kuris tekste ryškinamas kaip žmogiškųjų reikšmių cirkuliacija laike. Ženklo reikšmių išsklaida, metaforiškai galėtume sakyti – tapimas kūnu (ženkle ir referento jungtis), eilėraštyje įprasmina pačios istorijos judėjimą, apskritai jos prigimtį. Laiko tiesė – iš praeities per dabartį į ateitį – reikšmės judėjimo trajektorija. Tačiau ši reikšmės apytaka Degutytės eilėraštyje aplenkia tam tikrus periodus: elnias „peršoka“, pavadinkime, karo ir naikinimo laikotarpius; tad galime sakyti, kad apie tokius laikotarpius Degutytė kalba kaip apie reikšmės, žmogiškosios istorijos dykumas, kurios iškrinta iš istorinės reikšmės cirkuliacijos, tai bergždžias, negatyvus laikas.

Gamta ir istorija yra dvi žmogaus pasaulį orientuojančios sritys. Gamta Degutytės poezijoje gali pasirodyti ir kaip moraliai skaidri, pirminė bei pavyzdinė pasaulio struktūra, su kuria sąryšį žmogus yra praradęs, ir todėl yra sueižėję jo gyvenamojo pasaulio pamatai (šį aspektą aptarsime kiek vėliau), bet taip pat ji gali būti suvokta ir kaip svetima žmogui, jo buvimo pasaulyje būdai. Pastarasis santykis išryškėja tuomet, kai Degutytei rūpi užčiuopti žmogaus istoriškumą – baigtinę jo būtį:

---

³⁰³ Įdomiai šio eilėraščio suvokimą papildoma viena Degutytės mintis, išsakyta radijo pokalbio metu 1975 metais: „Gal ir ne vien todėl [rašau – *JR*], kad išreikščiau save. Gal todėl, kad suprasčiau, suvokčiau pasaulį, jo prieštaravimus, kad prisijaukinčiau jį, kad jis man taptų savas. Maždaug kaip mūsų protėviai piešė ant uolų žvėris, kad jų nesudraskytų...“ (Janina Degutytė, „Emocija – poezijos širdis“, poetę kalbino ir pokalbį spaudai parengė Jonas Jakštas, *Literatūra ir menas*, 2003 08 15, 8.) Kūrybinis veiksmas iš esmės dvilypis – tai ir supratimo pastanga, ir pasaulio jaukinimas ar netgi, sakytume, sutramdymas; jis prilyginamas pirmiesiems aptinkamiems žmogaus kultūriniais veiksmais kaip tik šiuo pagrindu – žmogiškųjų reikšmių pasaulis randasi tada, kai žmogus ima mėginti jį suvokti artikuluodamas, t. y. eksteriorizuodamas, ir tokiu būdu formuodamas pasaulio suvokimo modelį. Tai savivokos aktas, kuris įsteigia žmogaus pasaulį kaip tokį.

Tu taip žiedais išsipylei
(plauki kaip žalias laivas,
iškėlęs tūkstantį baltų ir kvepiančių burių),
kad pamiršau,
jog tu pilna
žvėrių ir žmonių kaulų
(juodas piratiškas laivas,
rūpestingai paslėpęs krovinį
nuo pašalinių akių).
Ir mes,
pasklidę po spalvotas aikštes,
ratus užsibrėžę akmeniu
(manome, jog neliečiami) –
šokam linksmi
ir švenčiam tavo pavasarį. („Žemės žydėjimas“, *PS*, p. 10)

Eilėraščio siužetas – mirties akiračio ir gyvybės kartotės, nuolatinio atsinaujinimo susikirtimas žmogaus sąmonėje. Gyvenantis mirties akiratyje yra steigiamas atminties, mat to, kas kartojasi, atsiminti nereikia – tai buvo, yra ir bus. Kartotę šiame tekste Degutytė sieja su solipsistiniu sąmonės būviu ir juo metaforizuoja uždara žmogaus sąmonę, išsilaikančią realybės paviršiuose: „pasklidę po spalvotas aikštes / ratus užsibrėžę akmeniu / (manom, jog neliečiami)“; tokiu būdu iškart pereinama į vertybinę, moralinę problemiką – mirties akiračio eliminavimas yra *kitų* eliminavimas. Žydinti gamta šiame tekste pasirodo kaip abejingas žmogaus būviui gamtos judėjimas, nors išties pati gamta interpretuojama kaip ambivalentiška, nes jos kartojimasis, nuolatinis atgijimas irgi yra sąmonės iliuzija. Žmogaus atmintis įkurdina jį pačiame šios dviprasmybės – gyvybės kartojimosi patyrimo ir mirties akiračio pastovumo – centre. Pozicijos dvigubumą itin pabrėžia eilučių skliaustuose derinimas. Skliaustai atskiria tam tikras dalis taip, kad kalbančiojo žvilgsnis tekste pateikiamas kaip vienos perspektyvos atsisakymas: kalbantysis išsiskaido bent jau į dvi perspektyvas, o pats tekstas išsiskleidžia kaip svarstymas, dviejų pozicijų sugretinimas. Poetika tarsi savaime dekonstruoja

vieną ar vientisą požiūrį į eilėraštyje keliamą problemą, nes tekstas vyniojasi kaip teiginys ir jį išcentruojantis komentaras (papildantis arba paneigiantis). Iliuziškas žmogiškojo mirties akiračio nutrynimasis Degutytei yra sąmoningumo stoka, o kaip tik ji kuria žmogiškąjį sambūvį, vadinas, ir paties žmogaus istoriškumą. Ne veltui eilėraštyje sakoma: „švenčiam *tavo* pavasarį“ – tokiu būdu žmogaus dalyvavimas gamtos atgimime parodomas kaip jam nepriklausantis. Degutytė labiausiai pabrėžia žmogaus sąmonės būvį, atskirą nuo gamtos kartotės išgyvenimo, kaip žmogiškojo gyvenimo modelio. Žmogų, kaip moralinį subjektą, kaip tik ir formuoja mirties akiračio įsisąmonimas ir kitų atminimas: „Prasivėrei purienų slėniais – / tarsi tėvo kaulų neslėptum... / Ir apakinai vaikia žaluma – / lyg nenubarstyta motinos pelenais...“ („Purienų planeta“, *TSIN*, p. 38). O pati gamta išgyvenama ne vien kaip nuolatinis gyvybės triumfas, bet ir kaip mirties būtinybė, aptinkama pačioje gamtinėje žmogaus prigimtyje:

Palengva tolstu nuo aikščių ir nuo skersgatvių.

(Rūke pasilieka naktis ir žibintai.)

O bokštas linguoja ir kregždės namelį

prigludusį laiko – nulytą, apgintą.

[...]

Lenkiuosi saulėtekiui, paukščiui ir žolei.

(Po liūčių, po rūko – ant kalno išaušo.)

Taip lengva. (Atošvaistės vėliavom plazda.)

Artėju – į tylą, į delta, į laužą. („Palengva tolstu...“, *PS*, p. 17)

Erdvinė šio teksto trajektorija įprasmina žmogaus egzistencijos kryptį: tolstama nuo kultūros, darnios, sutvarkytos namų, žmogiškojo gyvenimo erdvės, grįžtama į pradžių. Atrodytų, kad tai gana įprastas grįžimo į gamtą siužetas, tačiau paskutinis šio eilėraščio posmas situaciją kiek modifikuoja, grįžimas į gamtą čia suvokiamas kaip mirtis.

5. 2. Gamtiškoji ir žmogiškoji tvarka – būtinybės ir laisvės dialektika

Gamta Degutytės poezijoje, kaip jau minėjome, yra vienas pamatinių gyvenamojo žmogaus pasaulio akiračių. Degutytei itin svarbi žmogiškosios gyvenamojo pasaulio tvarkos ir gamtiškosios tvarkos dialektika. Nors įprasta manyti, kad ji romantizuoja gamtą (to paneigti negalima, nes jos eilėraščių subjekto santykis su gamta aiškiai yra išaugęs iš romantinio modelio), tačiau aš manau, kad nemažoje dalyje eilėraščių jai labiausiai rūpi mąstyti būtent šią dialektinę sritį, kur abu būviai persikloja (užuot pasitelkus gamtos vaizdą subjekto būsenoms išskleisti), suvokti, kokia yra žmogiškojo pasaulio tvarka, ir kaip ji susijusi su gamtiškąja.

Hansas-Georgas Gadameris teigia, kad „Savitą laisvės ir gamtos būtinybės dialektiką sudaro tai, kad pačią laisvę, kuri gali manipuliuoti gamtos vyksmu ir jos vidine būtinybe, kartu daro negalimą gamtos būtinybės idėja. Galiausiai ir žmogus yra gamtinė esybė.“³⁰⁴ Degutytės poezijoje mūsų minėtų tvarkų persiklojimai kaip tik ir esti labiausiai susiję su laisvos žmogaus valios ir jo, kaip vieno galingiausių pasaulio subjektų, veiklos apmąstymu, ir gamtinės žmogaus prigimties, kaip vidinės jo būtinybės, suvokimu ar / ir užmiršimu. Gamtinė būtinybė Degutytės poezijoje atsiskleidžia kaip prigimtumas, kuriam išreikšti dažniausiai pasitelkiama kūno poetika. Šiam aspektui suvokti motyvacinį pagrindą sukūrėme ankstesniame skyriuje, aptarę kūno ir pasaulio santykį; čia pamėginsime (turėdami visa, kas anksčiau pasakyta, omenyje) klausimą pakreipti kiek kitu kampu ir žengtelėti kita kryptimi. Jau minėjome, kad Degutytei gamtiškoji tvarka yra griežta paties pasaulio tvarka, kuri traktuojama kaip protinga pasaulį organizuojanti galia. Todėl prigimtinis žmogaus gamtiškumas yra įgimta ir būtina orientavimosi pasaulyje tvarka, gaunama su kūnu ir pasirodanti / patiriama pirmiausia

---

³⁰⁴ Hans-Georg Gadamer, „Istorijos priešastingumas“, *Istorija. Menas. Kalba.*, vert. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999, 53.

kūniškai, o žmogiškoji ir gamtiškoji tvarkos suprantamos kaip dvigubas gyvenamojo pasaulio akiratis:

Aukštųjų senųjų varpinių šešėlyje,
po stogais nulytais,
mes
savo celėse –
įkalinti
kasdienybės duonai ir ašarai,
mažytėms šventėms
ir begaliniam nesuprastam lūkesiui.

Prijaukinto mėnulio šešėlyje,
po debesų stogu,
mes
prie vėjuoto rutulio
pririšti –
kraujo upėmis
ir nepaliestais kalnų kriokliais,
savo alkiu, nežinia ir viltimi. („Aukštųjų senųjų varpinių šešėlyje...“, *PS*, p. 14)

Eilėraštyje atidengiamas dvilypis žmogaus gyvenimo akiratis, sudarytas iš dviejų pamatinių sričių: kultūros / istorijos ir gamtos, tekste padalytų į posmus. Reikšminga šio akiračio artikuliavimo forma – „dvigubo“ namo vaizdinys. Namai Degutytės poezijoje yra ta vieta, kurioje kuriama(si) ir perduodama žmogaus istorija, jie iš esmės apibrėžia žmogaus veiklos sferą; patys namai paprastai vaizduojami kaip iš fragmentiškų hierarchinių struktūrų sudaryta vertikalė, sudaranti žmogaus gyvenimo ašį. Paskutiniosios keturios eilėraščio eilutės įvardija žmogaus susisaistymo su pasauliu pagrindą, jo kūnišką-gamtišką prigimtį, kuri suvokiama kaip būtinybė – „pririšti“. Kraujo upės – dvisluoksnis vaizdinys, kuris sukuria kūno ir pasaulio struktūrų paralelę, atskleidžia jas kaip pralaidžias ir esmiškai susijusias substancijas. Pasaulio vitalinės, gyvybinės energijos perteka ir per žmogaus kūną bei atskleidžia

minėto susisaistymo pagrindą. Troškimas būti eilėraštyje yra viso pasaulio gyvybingo įkreiptumo dalis, nes žmogaus egzistencija abiejuose posmuose ženklinama stygiaus. Paskutinėje eilutėje į vieną gretą sugula ir kūniškosios, ir, galėtume įprasta maniera pasakyti, dvasinės kategorijos: alkis, nežinia, viltis. Alkio motyvas matytinas kaip nežymus perėjimas nuo „kūniškojo“ matmens prie „dvasinio“, mat alkis neretai ženklina tiek fizinį, tiek dvasinį troškimą, kuris eilėraštyje išsakytų būsenų gretoje perauga į grynai žmogiškąsias gyvenimo kategorijas – nežinią ir viltį. Degutytei, viena vertus, svarbu pabrėžti žmogaus dvasios gyvenimą, jo kūrybinį intensyvumą, tačiau dar dažniau ji akcentuoja pamatinę žmogiškojo gyvenimo dviprasmybę: „[...] regi / visur savo nerimastį, / nedrąsą, / neužsimiršimą, / nebylystę – – – / Veidrodinį vasaros vakarą / regi savo / neregystę, / savo žolišką troškulį / būti.“ („Veidrodinis vasaros vakaras“, *PA*, p. 22). Gamtos akiratis neleidžia žmogui pamiršti, kas jis yra, ir kaip tik jis kuria jį kaip geidžiančią būtybę, kurios valia yra ribota; kaip tik todėl neregystė gretinama su žolišku troškuliu būti. Pasaulis, jo substancijos yra begalinė formų kaitos ir gyvybės erdvė, o žmogus tėra ribota jos dalis. Šios kategorijos Degutytės poezijos kontekste gana aiškiai priešinamos žmogaus visagalystės, jo laisvės kaip gamtiškumo savyje įveikos idėjai. Žmogus ne viename jos tekste pasirodo kaip gamtiškas, geidžiantis subjektas, išnyrantis iš visą pasaulį organizuojančios gamtiškosios tvarkos, tačiau ją pamirštantis ar susikuriantis įveikimo iliuziją, kuri Degutytei yra civilizacinės žmogaus galios iliuzija. Viena svarbesniųjų jos eilėraščių linijų – demaskuoti civilizacinį žmogaus patosą, jo galybės iliuziją. Tariamą žmogaus laisvę nuo gamtinės tvarkos Degutyte traktuoja ironiškai. Ši priešprieša labiausiai išryškėja, kai eilėraščiuose reflektuojama civilizacinė žmogaus pasaulio tvarka (paprastai reprezentuojama miesto), kuri suprantama kaip sau pakankama ir atskira pasaulį organizuojanti galia. Degutytės eilėraščiuose kaip tik toks požiūris yra civilizuoto žmogaus gyvenimo silpnybė, nes ši tikrovė kuria regimybes. Reikėtų pridurti, kad mūsų jau šiek tiek aptartas karas Degutytei irgi yra viena iš beprasmių žmogaus galios iliuzijų: „...Tik žiogų senovinė muzika / virš pasaulio maršų, raudų ir gaisraviečių. / Ir naktis per

trumpa, / kad suspėtų apverkti negrižusius...“ („...O naktis taip trumpa...“, *PS*, p. 89). Naktis – susikaupimo ir refleksijos metas, kai žmogus savotiškai susigražina savo būtį. Žiogų muzika atstovauja darniai pasaulio tvarkai ir ji atsiejama nuo pasaulio triukšmo, kuris randasi dėl destruktvyvios žmogaus veiklos, atgręžtos tiek į jį supantį pasaulį, tiek į patį save. Įsitraukęs į savo veiklą ir iš akiračio eliminuodamas darnią gamtiškąją pasaulio struktūrą, žmogus atsiduria savotiškuose realybės paviršiuose, tarp regimybių, ir praranda galimybę būti arti dalykų, nutolsta nuo tikrovės:

[...] (Upeliai klega,
ištryškę iš prasivėrusio karšto asfalto,
pro dulkių ir dūmų tvaiką –
be garso čiuožia spalvotos mašinos –
karuseliškos lemtys ir dienos –
pro tave, pro tave...) Akacijos.
Akacijos.
Įsižiūrėjus į žydintį medį,
keistai apsvaigsta galva –
viena vidury užiančio miesto –
kaip nakties tyloje, –
girdi savo žingsnių skambesį,
girdi savo žingsnių vienišumą –
vidury dulkino miesto –
akacijos – akina saulė. („Akacijos“, *PS*, p. 30)

Įsižiūrėjimas į akaciją yra panašus sąmonės veiksmas, kaip ir ankstesniame eilėraštyje nakties teikiama refleksijos galimybė, kai nutyla patį žmogų nuo savęs atidalijantis jo keliamas triukšmas. Civilizacinis triukšmas eliminuoja sambūvio, komunikacijos su *kitu* galimybę. Eilėraštyje priešpriešoje atsiduria intensyvus aplinkos jutimas („įsižiūrėjus“, „girdi“) ir triukšmas, kuriame negirdėti pasaulio ir *kitų*. Ne tik negirdėti, sunyksta pats kitoniškumas, iš atskiros gyvensenos ir atskiro nukreiptumo į pasaulį susiformuojantys ryšiai: „karuseliškos lemtys ir dienos – / pro tave, pro tave“. Karuseliškos lemtys –

beprasmiškai besikartojantys žmonių gyvenimai, kurie slenka pro šalį nesusiliesdami, tai savotiškos savam triukšmo akiratyje užsisklendusios monados. Intersubjektyvumą, socialinį sambūvį steigia kito žmogaus ir pasaulio jautimas – girdėjimas, lytėjimas, matymas. Santykis su gamta, kuris Degutytės poezijoje kuria ir jutimines žmogaus galimybes, formuoja jautrų jo kūną, yra buvimo arti dalykų modalumas. Jautraus kūno susiformavimą paminėjome ne veltui. Jautraus kūno metaforika, kaip jau matėme ir ankstesnėje dalyje, Degutytės tekstuose ženklina tiek buvimą pasaulyje, tiek sambūvį su kitais, taip pat – žmogaus veiklos lauką. Gamtinė aplinka kūnu juntama kaip palanki, įtraukianti, minkšta; miestiškoji – priešingai, arba veikia kūną negatyviai (dulkės etc.), arba neleidžia jam justis aplinkos, savotiškai jį atidalija. Toks ryšys yra asmens etikos pamatas, nes jis kildina artimą santykį su supančio pasaulio *kitais*, sukuria „aš“ jautrumą pasauliui. Santykis su akacija šiame triukšme pasirodo kaip spontaniška redukcija, leidžianti atsiskleisti aplinkos „numarintai“ savirefleksijai – „kaip nakties tyloje, – / girdi savo žingsnių skambesį.“ Atsijimas nuo pasaulio, jutimiškai patiriamų, pilnų jo formų, yra „tarsi“ buvimas: „Po elektra tarsi po saule / Tęsiame savo likimą.“ („Stotys“, *ŠS*, p. 19). Toks buvimo būdas ne tik suskaido pasaulį ir ardo jo sąryšius, bet ir dezorientuoja patį subjektą:

Žirklėm spindinčiom – šaltos šviesos –
karpoma tamsi nakties erdvė,
miegančių papievių šiltas kvapas...

Ežerai, upokšniai – į šukes,
girios – į sparnų, šakų ir lapų driekenas,
o namai – į nuolaužas, į nuolaužas...

(Atmintis – vanduo, įmetus akmenį.)

Sukarpyti kelrodžiai žvaigždynai.
Kaip dabar surasime namus?
Kaip save surasim išdraikytus? („Prožektoriai“, *PS*, p. 25)

Prožektoriaus šviesa – vienas iš iliuzinį žmogaus būvį reprezentuojančių vaizdinių. Intensyvus, judriais fragmentais nušviečiantis prožektoriaus šviesos spindulio vaizdinys pateikiamas kaip civilizuoto žmogaus žvilgsnis, kaip būdas matyti pasaulį, nušviečiamą būtent tokios šviesos. Pasaulio matymas, perkėlus – jo suvokimas, nebetenka galios aprėpti ir justį visumą, būtent toks žvilgsnis suaižo pasaulį, o drauge ir matantįjį: „Kaip save surasim išdraikytus?“ Suaižomas pasaulis – tai žmogiškosios ir gamtiškosios tvarkos sandermės suardymas, kaip tik todėl paraleliai skaidoma tiek supanti aplinka, gamta, tiek žmogaus namai – jo gyvenamojo pasaulio centras. Su šio centro praradimu netenkama galimybės skaityti ir suvokti kosminę pasaulio tvarką: „Sukarpyti kelrodžiai žvaigždynai.“ Mat Degutytei pasaulio visumos pojūtis, galia suvokti savąją vietą jo tvarkoje yra tobulos kosminės struktūros ženklas, kurią žmogus turi perprasti ar surasti savyje kaip galimybę: „Skaityk! / Jų švelnioj pulsuojančioj odoj / Nuo gimimo dienos / Išrašytas žvaigždėlapis. / Kad nepaklystų. / Jų šiltas raudonas kraujas teka į saulę. / (O tavo? / Kas išrašyta tavo baltoj nesuprantamoj odoj? / Kur teka tavo raudonas ir aklas kraujas?)“ („Sparnų pilnas dangus“, *P*, p. 81). Skliaustuose užduodamas klausimas – apskritai vienas pagrindinių Degutytės poezijoje keliamų klausimų. Tekste susiduria imperatyvas „Skaityk!“ ir atogrąža į save. Odos rašto metafora kelia esminį hermeneutinį savivokos, o taip pat ir pasaulio supratimo klausimą: žmogus pats sau – neperregimas raštas ir užduotis. Imperatyvas yra suvokimo, pasaulio kaip rašto šifravimo imperatyvas, kuris atgręžia šį klausimą į patį žmogų – tamsų, neperregimą raštą. Žmogus pasirodo ir kaip nesutampantis su gamtiškąja tvarka, ir drauge per ją galintis įskaityti ir suvokti savąją egzistenciją, susiklojančią iš tų pačių pamatų (ne veltui žmogų reprezentuoja tie patys vaizdiniai kaip ir paukščius). Imperatyvas steigti darnią žmogiškojo pasaulio tvarką, paralelią gamtiškajai ir atsirandančią iš darnos, – Degutytės poezijos siekinys, tačiau žmogus dažniausiai jau yra praradęs šią pirminės harmonijos galimybę ir turi skausmingai jos ieškoti:

[1] Nuošė lietus, šviesus, putojantis,

baltus rugių laukus
ir violetines viržių salas nuplovęs.

(Kad mane nuplautų!)

Nuo medžių dar krenta lašai

(skamba varpai).

Ir paukštis dainuodamas geria iš lapo

(iš medžio delno).

[2] Mintys kaip pirštai bando lipdyti saulę.

Kažkur, mūsų pačiam dugne,

po nerimo ir baimės putom,

po kančių ir nusivylimų klodais –

požemio upe

su džiaugsmo ir žėručio atspindžiais

sruvena tikėjimas –

lietumi ir lapais, ir sparnais. („Lietus“, *PS*, p. 27)

Eilėraštis skyla į dvi proporcingas semantines dalis, kurias pažymėjome skaičiais. Pirmąją dalį galime suvokti kaip subjekto situacijos pasaulyje štrichą, o antrąją – kaip jo pastangą veikti. Subjekto ir pirmojoje teksto dalyje kuriamo vaizdo santykis atskleidžia patį subjekto būvį. Matome harmoningą gamtos vaizdą, sustiprinamą lietaus vaizdinio, implikuojančio tiek gyvybinės galios išjudinimo, tiek atsinaujinimo („nuplovė“) reikšmes. Vaizdas kuriamas derinant įprastas eilutes ir tekstą skliaustuose, šių eilučių pasidalijimas kaip tik ir nusako eilėraščio subjekto situaciją. Eilutėse be skliaustų kuriamas, sakytume, mimetiškas gamtos vaizdas, o subjektas (matanti ir interpretuojanti sąmonė) pasirodo skliaustuose. Pirmuosiuose – kaip siekis dalyvauti gamtiškojoje tvarkoje: „Kad mane nuplautų!“; kituose skliaustuose įrašomas suvokimo lygmuo – matome vaizdą ir suskliaudžiamą jo interpretaciją: „Ir paukštis dainuodamas geria iš lapo / (Iš medžio delno).“ Skliaustai įsiterpia į patį palyginimą, tokiu būdu išardomas antropomorfizuojantis santykis su gamta, nes skliaustai funkcionuoja kaip riba, atidalijanti žmogų (interpretuojantį ir suvokiantį subjektą) ir gamtos pasaulį.

Antroji eilėraščio dalis jau sutelkta į subjekto vidujybę – matome savotišką subjekto archeologiją, atidengiami sąmonėje glūdintys išgyvenimo sluoksniai. Paskutinės eilėraščio eilutės kuria sandermę su pirmąja antrojo segmento dalimi, tai pozityvi, kūrybinga veikla: „bando lipdyti saulę“, kuri randasi iš pačioje žmogaus vidujybėje atrandamos galimybės išgyventi gamtoje pasirodančią harmoniją ir sandermę su pasauliu. Tai, kas pirmojoje dalyje pasirodo kaip sueižėjęs subjekto santykis su supančiu pasauliu, eilėraščio pabaigoje iškeliamas galimybės – tikėjimo – modalumu. Tai valingos ir kūrybingos veiklos atkuriamas galimybė. Saulė – vertybinis matas, į kurį orientuojama prasminga žmogaus veikla, kaip gėrio savyje ir pasaulyje suradimas bei perdavimas ir negatyvaus būvio įveika. „Moralė poliarizuoja mintis ir veiksmus, remdamasi gėrio ir blogio sąvokomis. Ji daro prielaidą, kad mes veikiame stengdamiesi išlaikyti, išsaugoti ar įgyti tai, ką laikome gėriu. Gėrybės, kaip mūsų veiksmų tikslai ir rezultatai, yra tvarios gėrybės. Jos turi išlikti bent tol, kol spėsime jas pasiekti ir užvaldyti. Taip pat jos turi padėti išsaugoti tuos, kurie jas įsigyja“, – teigia Alphonso Lingis³⁰⁵. Eilėraštyje „Lietus“ matome kaip tik tokį dalijimąsi tarp gėrio ir blogio, surandamo pačiame žmoguje, jo egzistencinės situacijos centre. O žmogaus kūrybinė veikla – nukreipta į surandamą gėrį, kaip kūrimo ir tvermės pastangą. Gėrio ir blogio sąvokos vis labiau poliarizuoja Degutytės kūrybą, o mūsų aptartos eilėraščių įtampos – radikalėja: „Vienintelė / tikra šios žemės karalystė, / kur nepažįstamas melas / ir beprasmiškumas. / Tik saulėkaitoj / spindi spanguolės / po nekaltu gyvatės kūnu... / [...] / Kai vakaras artėja, / kai giria sklidina – / nuo bruknės žvilgančio lapelio / ligi aukščiausių eglės viršūnių – / nutylėtos / vienatinės / tiesos.“ („Giria“, *TSIN*, p. 57). O žmogiškoji pasaulio tvarka – priešingai, kupina blogio, kylančio iš žmogiškosios valios. Degutytės žmogus yra paniręs į savo paties susikurtą tikrovę, kuri nebeturi vertybinių savo pamatų, nes yra atsijusi nuo teisingos pasaulį organizuojančios tvarkos. Gamtai negalioja žmogiškojo sambūvio kategorijos, ne veltui pabrėžiamas nekaltas gyvatės kūnas – žmogiškojo pasaulio reikšmių sistemoje (turime omenyje

---

³⁰⁵ Lingis, 2002, 92.

vakarietiškąją tradiciją) siejamas ir su visa amplitude negatyvių reikšmių. Gamta pačia savo esme nėra nei gera, nei bloga, nes jai negalioja šios iš esmės žmogiškajam sambūviui būdingos kategorijos. Ši „nutylėta / vienatinė / tiesa“ kaip tik ir yra paties gamtos buvimo tiesa: harmoningo, sutvarkyto, savaimingo: „Išsižadėjęs duonos ir mirties, / priklupeš ties žolyno gyvastim – / laimingas iš nakties delnų / ištikimai iš lėto gersi meilę – – –“ („Atversi lūpas mėnesienos lietui...“, *TSIN*, p. 44). Gamtos vaizdiniais Degutytė metaforizuoja jautrumą pasauliui, jo gyvasčiai ir grožiui, kuriuos ji supranta kaip gėrio šaltinį, į kurį atsigręžęs žmogus turi galimybę prisiliesti prie pirmapradžio pasaulio šaknų, pasaulio iki žmogiškosios nuodėmės. Cituotame eilėraštyje žmogaus egzistencija dalijasi tarp ženklų, nurodančių jo žemiškąją geismą, ataidintį pirmosios nuodėmės siužetą (duona, mirtis), ir grįžimą į palaimingą, rojus būseną. Sanderinė su pasauliu Degutytei yra mirties savyje įveika: „Kai ištiesiam ranką / stirniukui, vaikui ar medžiui – / akimirką palyti mus / amžinybė.“ („Kai dangus nuo žaibų suskyla...“, *TSIN*, p. 71).

Degutytės poezijoje susiklojančių vaizdinių sistemoje žmogaus etinio santykio, jo intersubjektyvaus pasaulio steigties pamatas yra jautrumas ir atvirumas pasauliui, pastanga suvokti pasaulio ir žmogaus prigimtį. Šis suvokimas žmogui yra esminis įpareigojimas, kurį atmesdamas jis ardo savo paties pasaulio pamatus ir patenka į savotišką realybės paviršių, savo paties sukurtą tikrovės iliuziją. Tikrovė Degutytės tekstuose į žmogų apeliuoja ir jį įpareigoja – tai ir gamtiškoji, ir žmogiškoji tikrovė.

Išvados

Janina Degutytė (1928–1990) – poetė, palikusi aiškų pėdsaką XX a. II pusės lietuvių literatūroje, įsitvirtinusi kaip kultūros figūra. Disertacija *Janinos Degutytės pasaulėvaizdis: poezija, laišakai, autobiografiniai tekstai* skirta Janinos Degutytės pasaulėvaizdžio tyrimui, kuriuo siekiama aprašyti daugiaklodę įvairiuose poetės tekstuose atsiveriančią pasaulio suvokimo struktūrą.

Derinant fenomenologines ir sociokultūrinės metodologines prieigas, disertacijoje į vieną tyrimo lauką sutelkti Degutytės eilėraščiai, laišakai, autobiografiniai tekstai. Jie atveria iki šiol išsamiau netirtus tiek jos poezijos, tiek jos, kaip kultūros figūros, suvokimo aspektus. Analizuojant visus minėtus tekstus, daugiausia dėmesio skiriama kalbančiojo figūrai – intensyviausiai pasaulėvaizdį artikuluojančiai instancijai. Atskleidžiami svarbūs Degutytės tekstuose glūdintys kultūrinės ir egzistencinės savivokos klodai, sudarantys pasaulėvaizdžio struktūrą ir atveriantys esmingą jo dinamiškumą.

Tyrimo pradžia sutelkta į pačius ankstyviausius Degutytės tekstus: laiškus, rašytus iki pirmosios knygos pasirodymo ir poetės įsikūrimo Vilniuje. Jie atskleidė ankstyviausią (šiuo metu prieinamą) Degutytės savivokos ir sąmoningumo etapą. Į analizę įtraukti adresačių laišakai leido kartu kiek bendresniu lygmeniu aprašyti į provinciją dirbti paskirtos mokytojos tikrovę kaip sovietmečio laikotarpiui būdingą socialinės tikrovės aspektą.

Disertacijoje teigiama, kad savos tapatybės ir savivokos artikuliavimas ankstyvuosiuose Degutytės laiškuose ryškiausiai atsiskleidžia per santykio su provincijos erdve aprašymą. Besiformuojanti rašytojos, kultūros figūros savimonė, pasirodanti laiškuose, ir mokytojos veiklos provincijoje refleksija disertacijoje aptarti kaip vienas kitą išryškinantys savimonės diskursai:

- miestas (Vilnius) Degutytės suvokiamas kaip kultūrinės savisteigos vieta, į kurią nukreiptos kultūros asmens aspiracijos, siekis

įsitvirtinti kultūros lauke. Vilnius traktuotas kaip veiklos ir jos kildinamos prasmės sinonimas;

- provinciją ženklina veiklos bergždumo pojūtis ir savo kūrybinės veiklos realizacijos negalimybė.

Daroma išvada, kad provincijai tinkamo veiklos būdo ieškojimas rodo Degutytės pastangą įveikti tarpą tarp savųjų ir provincijos vertybių: provincijoje, jos akimis, dominuojančiame praktiniame verčių lauke siekiama įsteigti dvasinį, kultūrinį lygmenį.

Ankstyvajai Degutytės poezijai analizuoti pasitelktas embleminio kraštovaizdžio konceptas leidžia atskleisti Degutytės poezijos vietą jos parašymo ir išspausdinimo sociokultūriniame kontekste, paaiškinti pirmųjų jos knygų populiarumą bei atverti komplikotą savos tapatybės artikuliacijos ir kūrimo siužetą.

Aprašius tradiciją, iš kurios kyla embleminis Degutytės kraštovaizdis, išryškėjo poetės bandymas formuoti siektinos kultūrinės tapatybės, įkurdintos vertybinės hierarchijos viršuje, modelį. Sutelkus poetinius ir biografinius tekstus, daroma išvada, kad ankstyvuoju poetiniu periodu juntama įtampa tarp kultūriškai įtvirtintų vertybių sistemų, jų vaizdavimo formų ir asmens gyvenamojo pasaulio, nelegitimuoto kultūrinių praktikų. Disertacijoje pateikta embleminio kraštovaizdžio samprata ir sociokultūrinis jo egzistavimo literatūroje kontekstas leidžia teigti, kad Degutytės rašomuoju laikotarpiu agrariniu pasaulėvaizdžiu grįstas tapatybės modelis aiškiai dominavo, o kiti tapatybės modeliai ir savivaizdžiai liko neryškūs. Kraštovaizdžio, kurio suvokimą ir vaizdinį artikuliacijos pamatą lemia žemdirbiškąja pasaulėvoka grįstas gyvenamasis pasaulis, kūrimas Degutytės, kilusios iš Šančių priemiesčio Kaune, poezijoje išreiškia siekį išmolti žemės kalbos ir padaryti ją sava, priskirti save tai tradicijai, kuri suprantama kaip nacionalinį pasaulėvaizdį steigianti ir išlaikanti gyvensena. Konstatuojama, kad būtent toks kraštovaizdis ir poetinis Lietuvos modelis, tradiciškai siejamas su prigimtumu, kilmės vieta, Degutytei simbolizuoja priklausomybę susiklosčiusiai istorinei tradicijai.

Prieinama prie bendresnės išvados, kad emblematis kraštovaizdžio kūrimas Degutytės atveju yra kultūrinio paveldėjimo, paveldo įsavinimo kaip įsišaknijimo simbolinis veiksmas, o jo formavimas – įsavinimo ir perdavimo aktas.

Sovietmečio sociokultūrinėje aplinkoje emblematis kraštovaizdis įgauna didelį simbolinį krūvį ir yra itin komunikatyvus. Atpažįstamą peizažą sudarantys predikatai turi kultūrinę genezę, juos susiejančią su ikitarybiniu lietuviškosios tapatybės vaizdiniu. Daroma prielaida, kad kaip tik tai laiduoja išankstinį intersubjektyvų peizažo galiojimą tuometėje sociokultūrinėje erdvėje. Prieinama išvada, kad emblematis peizažas kuriamas kaip kodas, kuris nepateikia naujos kultūrinės informacijos, tačiau specifinėje sovietmečio terpėje tampa pranešimu, atliekančiu tam tikros kultūrinės informacijos atnaujinimo, priminimo funkciją.

Antrasis veiksnys, nulėmęs Degutytės tekstų aktualumą ir komunikatyvumą, yra empatiška asmeninio įsipareigojimo pozicija. Teigiama, kad sociokultūrinė energija, pratekanti šiais tekstais, randasi iš kultūrinių reikšmių ir asmens santykio, išreiškiamo tekste. Tokia situacija implikuojamas vertybes padaro savotiškai dvilypes – išlaikomas bendrasis, visiems atpažįstamas matmuo, bet drauge šios vertybės pasirodo kaip totaliai asmeninės, reikalaujančios nuolatinio individualaus sprendimo siekti jas įgyvendinti. Daroma išvada, kad empatiškas, aktyvus subjekto santykis su kuriamu emblematis peizažu, kuris formuojamas kaip galimas ir pavyzdinis žvilgsnis į savo kraštą, transformuoja emblemą į *kreipinį*.

Degutytės pasaulėvaizdžio pokytis atsiveria pakitus eilėraščio modeliui. Šis pokytis fiksuojamas rinkinyje *Šiaurės vasaros*. Eilėraščiuose greta romantinio subjekto randasi modernusis. Teigiama, kad modernusis subjektas pasirodo poezijoje ėmus trupėti tradiciniams paveldėjimo ryšiams ir atsiradus nepasitikėjimui iš anksto duota harmoninga tikrovės tvarka, kuria kliautasi ankstyvojoje lyrikoje.

Degutytės eilėraščio pasikeitimas reiškia ir santykio su kalba pokytį: į kalbos, reikšmės kūrimo lauką įtraukiamas individualus egzistencinis

horizontas, panoraminį subjekto žvilgsnį keičia situatizuotas kalbantysis, kuris pasirodo kaip pasaulio jutimo būdas ir egzistencinės įtampos centras. Todėl poetinis eilėraščio vaizdas iš peizažo, simbolinės erdvės transformuojasi į konkrečią, o gana abstraktus kalbantysis tampa asmeniu. Daroma išvada, kad poetinio vaizdo struktūrų kitimas Degutytės poezijoje pasirodo kaip individualios reikšmės radimosi siužetas, kadangi esmingai pakitus subjekto pozicijai tekste, eilėraščiuose atsiranda individualus poetinis Lietuvos, gimtojo krašto vaizdas, kuris neretai tematizuojamas kūniškai.

Atlikus poezijoje ir autobiografiniuose tekstuose kuriamo pasaulio vaizdo ir jo pokyčių analizę, daroma bendresnė išvada, kad Vilnių Degutytė suvokė kaip asmens kultūrinės savisteigos ir veiklos vietą, o kaimą – kaip idealios lietuviškosios kultūrinės tvarkos, grįstos žmogiškosios veiklos ir gamtinės tvarkos harmonija, vietą, teikiančią pamatines vertybines orientacijas ir užtikrinančią tautinio pasaulėvaizdžio išsaugojimą.

Disertacijoje atlikta kūniškosios savivokos, atsiskleidžiančios Degutytės biografiniuose ir poetiniuose tekstuose, analizė atveria dar vieną svarbų pasaulėvaizdžio pokytį ir svarbų vidinės dramaturgijos siužetą. Stiprėjant kūno negaliai, Vilniaus erdvė imama suvokti kaip ribojanti, nes dalyvavimo viešajame gyvenime laukas traukiasi iki uždaros namų arba ligoninės palatos erdvės. Erdvių suvokimas pasiskirto pagal savo kūno patyrimo logiką:

- Vilnius tampa pasyvaus asmens buvimo erdve. Jis siejamas su gulėjimu, kūno ir sąmonės skaidymosi patyrimu, sukeliama „aš negaliu“ pojūčio. Šis pojūtis įtaigoja savos situacijos kaip savotiško egzilio išgyvenimą. Atsiranda erdvės-kalėjimo vaizdiniai, koreliatyvūs kūno-kalėjimo savivokai, artikuliuojantys kūniškąją savivoką mieste;

- surasta kaimo erdvė (Mazgeliškis) – susiformuoja kaip parankusis veiklos laukas, kuriame išgyvenamas kūno integralumas. Kūno integralumo potyris veiklos lauke atveria galimybę intensyviai gamtos grožio išgyvenimui, kuris pasirodo kaip sakraliojo pasaulio matmens atsivėrimas asmeniui, kūrybingumo buvimas pačioje gamtoje.

Išskiriami du pagrindiniai įkūnyto „aš“ ir pasaulio ryšio modeliai:

1. kūnas ir uždara erdvė;
2. kūnas ir atviras gamtos pasaulis.

Pirmuoju atveju poezijoje tematizuojamas sergantis kūnas (jis yra ir tema, ir situacijos išgyvenimo centras) pasirodo kaip įtempto santykio su pasauliu ašis. Įtampa dažniausiai išskleidžiama kaip sąmonės galios (vaizduotės, atminties etc.) aprėpti pasaulį, prisisiekti tikrovės ir neveiklaus, apribotoje erdvėje esančio kūno dialektika.

Antrasis kūno pasirodymo modalumas – pasijinis kūnas, įtrauktas į gyvybinių pasaulio substancijų mainymąsi, ritmus. Tokiu atveju kūnas suvokimui pasirodo kaip pasaulio erdvė. Daroma išvada, kad toks suvokimas yra kūną ir pasaulį vienijantis pamatas.

Prieinama prie išvados, kad į poetinius tekstus savo kūno išgyvenimas prasismelkia įvairiais siužetais ir situacijomis, abu išskirti modeliai turi savitą literatūrinės išraiškos būdą.

Kaip paskutinis pasaulėvaizdžio pjūvis disertacijoje aprašyta brandžiojo laikotarpio poezijoje atsiverianti vertybinė Degutytės sistema, kuria bandoma įvardyti žmogaus vietą ir jam skirtą uždavinį pasaulio tvarkoje. Teigiama, kad Degutytei istorijos, kultūros ir gamtos sąryšių mąstymas yra vienas pamatinių asmens savivokos artikuliavimo būdų. Poezijos subjektas nuolat yra šių galingų jėgų dialektikos epicentre. Tiek istorinė, tiek gamtinė tvarkos Degutytės poezijoje suprantamos kaip įpareigojančios asmenį. Būtent įpareigojantis, atviras santykis steigia žmogaus jautrumą pasauliui ir įgalina jį veikti kaip moralinį subjektą. Daroma išvada, kad Degutytės poezijoje sukurtoje vaizdinių sistemoje žmogaus etinio santykio, jo intersubjektyvaus pasaulio radimosi pamatas yra jautrumas ir atvirumas pasauliui, pastanga suvokti pasaulio ir žmogaus prigimtį. Šis suvokimas žmogui yra esminis įpareigojimas, kurį atmesdamas jis suardo savo paties pasaulio pamatus ir patenka į tikrovės paviršių.

Literatūros sąrašas

Šaltiniai

Degutytė, Janina, *Ugnies lašai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.

Degutytė, Janina, *Dienos – dovanos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960.

Degutytė, Janina, *Ant žemės delno*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

Degutytė, Janina, *Šiaurės vasaros*, Vilnius: Vaga, 1966.

Degutytė, Janina, *Pilnatis*, Vilnius: Vaga, 1967.

Degutytė, Janina, *Šviečia sniegas*, Vilnius: Vaga, 1970.

Degutytė, Janina, *Prieblandų sodai*, Vilnius: Vaga, 1974.

Degutytė, Janina, *Tarp saulės ir netekties*, Vilnius: Vaga, 1980.

Degutytė, Janina, *Purpuru atsivėrusi*, Vilnius: Vaga, 1984.

Degutytė, Janina, *Rinktiniai raštai*, 2 t., Vilnius: Vaga, 1988.

Degutytė, Janina, *Atsakymai*, Vilnius: Regnum fondas, 1998.

Janinos Degutytės fondas, Maironio lietuvių literatūros muziejus.

Janina Degutytė, Lietuvos literatūros ir meno archyvas, F. 73.

Atsiminimai

Hakaitė, Rūta, „Prisiminimų nuotrupos apie poetę Janiną Degutytę“, 1997 10, MLLM P 42107.

Kizlaitytė, Adelė, Atsiminimai apie Janiną Degutytę, 1980, LLMA, F 37, ap. 1, b. 197.

Ramanauskaitė-Bukauskienė, Teresė, „Atsiminimai apie Janiną Degutytę“, 1980 07 25, MLLM P 42102.

Sluckaitė-Jurašienė, Aušra Marija, „Tą besaulį vidudienį“, *Metai*, nr. 7, 1998.

Venclovaitė, Danutė, „Kiekvienas nešame savo kryžių“, *Metai*, nr. 7, 1998.

Venclovaitė, Danutė, Atsiminimai apie Janiną Degutytę, 1991 / 1997, MLLM P 40684.

Asmenų ir institucijų fondai

Daujotytė-Pakerienė, Viktorija, F. 327, Lietuvos literatūros ir meno archyvas.

Matuzevičius, Eugenijus, F. 133, Lietuvos literatūros ir meno archyvas.

Leidykla „Vaga“, F. 23, ap. 2, Lietuvos literatūros ir meno archyvas.

Lietuvos TSR rašytojų sąjunga, F. 34, ap. 4, Lietuvos literatūros ir meno archyvas.

Žurnalo „Jaunimo gretos“ redakcija, F. 77, ap. 2, Lietuvos literatūros ir meno archyvas.

Kritinė literatūra

Ambrasas, Kazys, „Subtili lyrikė“, *Kritikos etiudai*, Vilnius: Vaga, 1981.

Ališauskas, Arnas, „Atsakymai iš anapus“, *Literatūra ir menas*, 1996 07 27.

Areška, Vitas, „Ugnies žydėjimas akmeniniam pasauliui“, *Literatūra ir menas*, 1988 10 15.

Baliukonytė, Onė, „Žydėti ir žeisti“, *Pergalė*, nr. 5, 1985.

Birgerytė, Aistė, „Svarbi maža knyga“, *Šiaurės Atėnai*, 1996 09 28.

Bleizgys, Gintaras, „Skaityti sau“, *Metai*, nr. 11–12, 1996.

Daugirdaitė, Solveiga, „Atsakymai“, *Metai*, nr. 2, 1997.

Daujotytė, Viktorija, *Janina Degutytė: Gyvenimo ir kūrybos apybraiža*, Vilnius: Vaga, 1984.

Daujotytė, Viktorija, „Janina Degutytė: Duktė Salomėjai, sesuo Liūnei Suteimai“, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.

Kostkevičiūtė, Irena, „Jausmo poetės sėkmė ir pavojai“, *Literatūros dienovidžiai*, Vilnius: Vaga, 1964.

Kubilius, Vytautas, „Romantinės poezijos keliu“, *Literatūra ir menas*, 1961 02 18.

- Macevičius, Juozas, „Talentas ir kameriškumas“, *Literatūra ir menas*, 1959 09 5.
- Mareckaitė, Gražina, „Trečioji poetės knyga“, *Literatūra ir menas*, 1963 08 24.
- Masionis, Antanas, „Atokvėpio lašai“, *Pergalė*, nr. 12, 1970.
- Masionis, Antanas, „Poetės pilnatis“, *Poezija. Kritika*, Vilnius: Vaga, 1980.
- Matuzevičius, Eugenijus, „Atsakomybės jausmas ir heroika“, *Pergalė*, nr. 9, 1959.
- Matuzevičius, Eugenijus, „Gaivi lyrikos upė“, *Literatūra ir menas*, 1968 11 16.
- Nastopka, Kęstutis, „Poetinė lyrikos kalba“, *Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai*, Vilnius: Vaga, 1968.
- Orintaitė, Genovaitė, „Tarp dviejų polių“, *Literatūra ir menas*, 1980 08 23.
- Pakaniškis, Ričardas, „Tarp saulės ir netekties“, *Pergalė*, nr. 10, 1968.
- Pakalniškis, Ričardas, „Lyrikos dramtizmas“, *Pergalė*, nr. 7, 1988.
- Rabačiauskaitė, Aurelija, „Šviesus vidudienis“, *Pergalė*, nr. 5, 1966.
- Riškutė, Janina, „Idealų šviesa ir paunksnė“, *Pergalė*, nr. 11, 1974.
- Riškutė, Janina, „Tylos valandose nėra ramybės“, *Literatūra ir menas*, 1978 11 04.
- Rostovaitė, Tatjana, „Be atoslūgių“, *Heroika ir svajonė*, Vilnius: Vaga, 1976.
- Skripka, Vytautas, „Nešu tau eilėraščių...“, *Literatūra ir menas*, 1974 09 07.
- Skripka, Vytautas, „Namai eilėraštyje“, *Literatūra ir menas*, 1985 06 22.
- Stepšys, Stepšys, „Plaka širdis pasaulio vidury. Apie šiuolaikinės lyrikos sociologiją“, *Pergalė*, nr. 8, 1981.
- Šilbajoris, Rimvydas, „Tėvynė ir asmuo J. Degutytės poezijoje“, *Netekties ženklai*, Vilnius: Vaga, 1992.
- Zaborskaitė, Vanda, „Jausmų poezija“, *Literatūra ir menas*, 1966 04 28.
- Zaborskaitė, Vanda, „Gamtos vaizdas Janinos Degutytės lyrikoje“, *Šiuolaikinės poezijos problemos*, Vilnius: Vaga, 1977.

Teorinė literatūra

- Benjamin, Walter, *Nušvitimai*, vert. L. Katkus, Vilnius: Vaga, 2005.

- Brace, Catherine, „Landscape and Identity“, *Studying Cultural Landscapes*, ed. Iain Robertson and Penny Richards, New York: Oxford University Press, 2003.
- Cosgrove, Denis E., *Social Formation and Symbolic Landscape*, The University of Wisconsin Press, 1998.
- Daujotytė, Viktorija, *Putinas: pasaulėvaizdžio kontūrai*, Vilnius: Tyto alba, 2003.
- Daujotytė, Viktorija, *Karalių gėlė iš Žemaitijos pelkių: Sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
- Dilthey, Wilhelm, „Išgyvenimas ir kūryba“, *Poetika ir literatūros estetika II*, Vilnius: Vaga, 1989.
- Føllesdal, Dagffin „Lebenswelt Husserlio tekstuose“, *Žmogus ir žodis*, t. 3, nr. 4, 2000.
- Gadamer, Hans-Georg, *Istorija. Menas. Kalba.*, vert. A. Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Greenblatt, Stephen, *Renaissance Self-fashioning: From More to Shakespeare*, Chicago / London: The University of Chicago Press, 1980.
- Greenblatt, Stephen, *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1988.
- Greenblatt, Stephen, *Marvelous Possessions: The Wonder of the New World*, Clarendon press, Oxford, 1992.
- Greenblatt, Stephen, „Cultural mobility: an introduction“, *Cultural Mobility. A Manifesto*, Stephen Greenblatt with Ines Županov, Reinhard Meyer-Kalkus, Heike Paul, Pál Nyíri, Friederike Pannewick, Cambridge University Press, 2010.
- Greenblatt, Stephen, „Tikrovės palytėjimas“, *XX amžiaus literatūros teorijos, II t.*, sud. A. Jurgutienė, vert. B. Speičytė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

- Gutauskas, Mintautas, *Dialogo erdvė: Fenomenologinis požiūris*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
- Heideggeris, Martinas, „Pasaulėvaizdžio metas“, *Rinktiniai raštai*, vert. A. Šliogeris, Vilnius: Mintis, 1992.
- Iser, Wolfgang, *Fiktyvumas ir įsivaizdavimas*, vert. L. Jonušys, Vilnius: Aidai, 2002.
- Jonkus, Dalius, *Patirtis ir refleksija: fenomenologinės filosofijos akiračiai*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
- Jonutytė, Jurga, „Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste“, *Logos*, nr. 33, 2003.
- Jonutytė, Jurga, „Savastis ir kultūrinis laikas: P. Ricoeuras laiko apmąstymų kontekste“, *Logos*, nr. 34, 2003.
- Jurgutienė, Aušra, *Naujasis romantizmas – iš pasiilgimo*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- de Man, Paul, *The Rhetoric of Romanticism*, New York: Columbia University Press, 1984.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Signs*, translated by R.C. McCleary, Northwestern University Press, 1972.
- Merleau-Ponty, Maurice, „Kitas ir žmonių pasaulis“, vert. V. Pivorius ir A. Sverdiolas, *Baltos lankos*, nr. 14, 2002.
- Merleau-Ponty, Maurice, *Nature. Course Notes from the Collège de France*, Compiled and with notes by Dominique Ségларd, translated from French by Robert Vallier, Evanston, Illinois, Northwestern University Press, 2003.
- Merleau-Ponty, Maurice, „Suvokimo fenomenologija“, vert. J. Skersytė, *Baltos lankos*, nr. 29, 2009.
- Merleau-Ponty, Maurice, „Suvokimo fenomenologija“, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010.
- Mickūnas, Algis; Sverdiolas, Arūnas, *Visa aprėpianti dabartis*, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Mickūnas, Algis, „Integralusis aš: vidinės vertybės pamatas rusų literatūroje“, *Baltos lankos*, nr. 27, 2007.

- Mickūnas, Algis, *Demokratija šiandien*, sud. A. Sverdiolas, vert. R. Kalinauskaitė, G. Milašius, I. Tatolytė, N. Vasiliauskaitė, Vilnius: Versus aureus, 2007.
- Mickūnas, Algis, *Pastovumas ir tėkmė (Kultūros fenomenologijos apybraižos)*, vert. Vygandas Aleksandravičius, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2007.
- Mickūnas, Algis, „Reikšmės atsiradimas“, vert. D. Bacevičiūtė, *Baltos lankos*, nr. 31 / 32, 2010.
- Miłosz, Czesław, *Poezijos liudijimas*, vert. B. Speičytė, M. Kvietkauskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Mitchell, W. J. T., „Imperial Landscape“, *Landscape and power*, ed. by W. J. T. Mitchell, The University Of Chicago Press, 2002.
- Kavolis, Vytautas, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994.
- Kelertinė, Violeta, *Kita vertus: Straipsniai apie lietuvių literatūrą*, Vilnius: Baltos lankos, 2006.
- Keršytė, Nijolė, *Intersubjektiniai santykiai literatūriname diskurse*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filologija, 04 H, Vilnius, 2002.
- Kmita, Rimantas, *Ištrūkimas iš fabriko: Modernėjanti lietuvių poezija XX amžiaus 7-9 dešimtmečiais*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Kubilius, Vytautas, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1996.
- Lingis, Alphonso, „The Sensuality and the Sensitivity“, *Face to Face with Levinas*, ed. by R. A. Cohen, State University of New York, 1986.
- Lingis, Alphonso, *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija*, vert. M. Žukaitė, Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- Lingis, Alphonso, *Pavojingos emocijos*, vert. I. Skaržinskaitė, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- Lotman, Jurij, *Kultūros semiotika*, vert. D. Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2004.
- Pfeiffer, María Luisa, „Heart Transplantation (A Corporeality Perspective)“, *Analecta Husserliana*, vol. LV, ed. Anna-Teresa Tymieniecka, 1998.

- Ricoeur, Paul, *Time and Narrative (volume 1)*, translated by K. McLaughlin and P. Pellauer, Chicago / London: The University of Chicago Press, 1984.
- Ricoeur, Paul, *Interpretacijos teorija: Diskursas ir reikšmės perteklius*, vert. R. Kalinauskaitė, G. Lidžiuvienė, Vilnius: Baltos lankos, 2000.
- Ricoeur, Paul, „Life in Quest of Narrative“, *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*, edited by D. Wood, London / New York: Routledge, 2003.
- Ricoeur, Paul, *The Rule of Metaphor*, Translated by Robert Czerny with Kathleen McLaughlin and John Costello, London / New York: Routledge, 2004.
- Ricoeur, Paul, *Memory, History, Forgetting*, Chicago / London: The University Of Chicago Press, 2004.
- Sauka, Donatas, „Poezija ir tautinis mentalitetas“, *Fausto amžiaus epilogas*, Vilnius: Tyto alba, 1998.
- Satkauskytė, Dalia, „Komunikacinės strategijos moterų poezijoje (Nijolė Miliauskaitė, Judita Vaičiūnaitė, Birutė Pūkelevičiūtė, Liūnė Sutema)“, *Literatūra*, nr. 43(1), 2001.
- Satkauskytė, Dalia, *Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Sodeika, Tomas, *Filosofija ir tekstas*, Kaunas: Technologija, 2010.
- Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos: LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
- Speičytė, Brigita, „Naujasis istorizmas“, sud. A. Jurgutienė, *XX amžiaus Literatūros teorijos*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2006.
- Speičytė, Brigita, „Pasakojimas apie Vytautą Mačernį“, *Metai*, nr. 1, 2007.
- Stevens, Scott Manning, „Sacred Heart and Secular Brain“, *The Body in Parts: Fantasies of Corporeality in Early Modern Europe*, ed. by D. Hillman and Carla Mazzio, New York / London: Routledge, 1997.
- Sverdiolas, Arūnas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.

- Sverdiolas, Arūnas, „Paulio Ricoeuro užuolankos“, Paulis Ricoeuras, *Egzistencija ir hermeneutika: Interpretacijų konfliktas*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
- Sverdiolas, Arūnas, *Būti ir klausti: Hermeneutinės filosofijos studijos – I*, Vilnius: Strofa, 2002.
- Šmitienė, Giedrė, *Kalbėti kūnu: Fenomenologinė Alfonso Nykos-Niliūno kūrybos studija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Šmitienė, Giedrė, „Kalbos kinestetika“, *Baltos lankos*, nr. 31/32, 2010.
- Tūtlytė, Rita, *Išliekanti lyrika: XX amžiaus lietuvių poezijos vidinių struktūrų kaita*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
- Venema, Henry Isaac, *Identifying Selfhood: Imagination, Narrative, and Hermeneutics in the Thought of Paul Ricoeur*, State University of New York Press, 2000.
- Zahavi, Dan, *Self-Awareness and Alterity: A Phenomenological Investigation*, Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1999.
- Zahavi, Dan, „Anapus empatijos: fenomenologiniai intersubjektyvumo svarstymai“, *Santalka. Filosofija*, t. 18, nr. 1, Vilnius: VGTU leidykla, 2010.
- Гадамер, Ханс-Георг, *Истина и метод*, Москва: Прогрес, 1988.
- Лотман, Юрий Михайлович, „Литературная биография в историко-культурном контексте (К типологическому соотношению текста и автора)“, *Избранные статьи. Статьи по семиотике и типологии культуры I*, Таллинн: Александра, 1992.
- Лотман, Юрий Михайлович, *Культура и взрыв*, Москва: Гнозис, 1992.
- Мамардашвили, Мераб, „Литературная критика как акт чтения“, *Как я понимаю философию*, Москва, 1982.
- Мерло-Понти, Морис, *Феноменология восприятия*, Санкт-Петербург: Ювента, Наука, 1999.
- Сартр, Жан-Поль, *Воображаемое. Феноменологическая психология воображения*, Санкт-Петербург: Наука, 2001.
- Шюц, Альфред, „Размышления о проблеме релевантности“, *Избранное: Мир, светящийся смыслом*, Москва: Росспен, 2004.

Kita literatūra

Mykolaitis-Putinas, Vincas, „Autobiografijos vietoje“, *Raštai VII*, Vilnius: Vaga, 1968.

Nyka-Niliūnas, Alfonsas, *Dienoraščio fragmentai 1939–1975*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

Proust, Marcel, *Germantų pusė*, Vilnius: Alma littera, 2004.

Tarybų Lietuvos rašytojai, Vilnius: Vaga, 1967.

Лотман, Юрий Михайлович, *Письма (1940–1993)*, Москва: Языки русской культуры, 1997.

Santrumpų sąrašas

UL – *Ugnies lašai*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959.

DD – *Dienos – dovanos*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1960.

AŽD – *Ant žemės delno*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.

ŠV – *Šiaurės vasaros*, Vilnius: Vaga, 1966.

P – *Pilnatis*, Vilnius: Vaga, 1967.

ŠS – *Šviečia sniegas*, Vilnius: Vaga, 1970.

PS – *Prieblandų sodai*, Vilnius: Vaga, 1974.

TSIN – *Tarp saulės ir netekties*, Vilnius: Vaga, 1980.

PA – *Purpuru atsivėrusi*, Vilnius: Vaga, 1984.

MLLM – Maironio lietuvių literatūros muziejus.

LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas.